

U sledećem broju:

**NOVIJE
TEORIJE
O FAŠIZMU**

Mladen Dolar

Marksistički teorijski
obračun s fašizmom

Alfred Sohn-Rethel

Ekonomija i klasna struktura
nemačkog fašizma

Nicos Poulantzas

Fašizam i diktatura

Ernesto Laclau

Fašizam i ideologija

Wolfgang Fritz Haug

Približavanje fašističkom modalitetu
ideološkog

Klaus Theweleit

Šta vojnici vole?

Gerard Miller

Afrodizijaci maršala Petaina

Moishe Postone

Antisemitizam i nacionalsocijalizam

UDC 3

YU ISSN 0303—5077

**MA
RK
SIZ
AM
US
VE
TU**

**Nova desnica,
neokonzerva-
tivizam,
neoliberalizam
(II)**

Peter Steinfels

**Neokonzervati-
vizam**

Alan Wolfe

**Sociologija,
liberalizam
i radikalna
desnica**

1883—1983

broj 6—7 1983.

MARKSIZAM U SVETU, časopis
prevoda iz strane periodike i knjiga

Urednički odbor

Nijaz Dizdarević (*predsednik*), David Atlagić (*glavni i odgovorni urednik*), Vladimir Boyan, Ivan Cifrić, Nikola Gingo, Zvonimir Damjanović, Ali Džić, Kiro Hadži Vasilević, Milan Kučan, Milan Mali, Simo Nenezić, Miloš Nikolić, Najdan Pašić, Ivan Perić, Olga Perović, Vojo Rakić, Eudislav Soskić, August Vrtar, Janez Zahradnik

Redakcija

David Atlagić, Petre Georgievski, Ivan Hvala, dr Miroslav Pečujlić, Ivan Salčić, dr Vanja Sutlić, dr Arif Tanović

Kolegijum stalnih saradnika

Dr Mihailo Crnobrnja, Vladimir Gligorov, Damir Grubiša, Ivan Iveković, Pavle Jovanović, Dejan Kuzmanović, Mitar Miljanović, Aljoša Mimica, dr Ljubomir Paligorić, dr Đorđe Popov, dr Hasan Susić, Slavoj Žižek

Glavni i odgovorni urednik

Miloš Nikolić

Urednik

Ljiljana Vuletić

Sekretar redakcije

Stanislav Petrović

Oprema i tehničko uređenje

Vladana Mrkonja

Miloš Majstorović

Korektura

M. Arsić

Izdavač: NIRO Komunist, Izdavački centar Komunist, Trg Marksa i Engelsa 11, 11000 Beograd, tel. 334-189.

Časopis izlazi mesečno. Cena pojednog primerka 140 dinara. Dvo-broj 220 dinara. Godišnja pretplata 1.200 din. Žiro račun 60801-603-15351.

Štampa: RO štamparija Budućnost, Sumadijska 12 / Novi Sad, 1983.

MA
RK
SIZ
AM
UIS
VE
TU

UDC 3
YU ISSN 0303—5077

CASOPIS PREVODA
IZ STRANE PERIODIKE
I KNJIGA

GODINA IX 1983.
BROJ 6—7

SADRŽAJ

NOVA DESNICA,
NEOKONZERVATI-
VIZAM,
NEOLIBERALIZAM
(II)

Peter Steinfels
NEOKONZERVATIVCI . . . 5

Michael Hughey
NEOKONZERVATIVI-
ZAM: POLITICKA
IDEOLOGIJA I
KLASNA STRUKTURA
U AMERICI 111

Allen Hunter
IZA KULISA IDEOLO-
GIJE I ORGANIZACIJE
NOVE DESNICE 144

Alan Wolfe
SOCIOLOGIJA, LIBE-
RALIZAM I RADIKAL-
NA DESNICA 180

Mike Davis
PUT NOVE DESNICE
KA VLASTI 214

Thomas Ferguson /
Joel Rogers
POBEDA REAGANA . . . 234

Robert L. Heilbroner
TRAŽNJA ZA »SUPPLY-
SIDE« EKONOMIKOM 283

Jim Campen
EKONOMSKA KRIZA
I KONZERVATIVNA
EKONOMSKA POLITI-
KA 299

Alexander Schubert
MILITARISTICKE
PRETNJE REAGANO-
VOG KONZERVATI-
VIZMA 332

nova desnica
neokonzervativizam,
neoliberalizam (II)

Peter Steinfels

NEOKONZERVATIVCI

ZNAČAJ NEOKONZERVATIVIZMA

Premise ove knjige su jednostavne. Prvo, u SAD se nedavno javio poseban i snažno ispoljen politički pogled. Drugo, taj pogled, zaokupljen određenim aspektima američkog života i slep prema drugim pogledima ili popustljiv prema njima, opravdava politiku koja, ukoliko prevlada, preti da priguši i smanji obećanje američke demokratije. Treće, taj pogled i provokativne analize rečite kritike osporenih političkih pogleda i provokativne analize specifičnih političkih predloga; svoju pažnju posvetio je temeljnim pitanjima koja su njegovi protivnici često previđali; otuda i zaslužuje smišljeno, sveobuhvatno ocenjivanje.

O političkom razvoju šezdesetih godina, o pokretu za građanska prava, o studentskom radikalizmu i o kontrakulturi napisano je na stotine knjiga. Međutim, ma koliko čudno to izgledalo, najtrajnije nasleđe koje je ta decenija ostavila američkoj politici, može biti upravo pogled koji je izrađen kao reagovanje na previranje šezdesetih godina, pogled koji je snažno vezan za političku i kulturnu umerenost, koji se zalaže za stabilnost kao preduslov pravičnosti (a ne obrnuto), koji je pesimistički nastrojen kad se radi o dugoročnim, pa čak i o kratkoročnim mogućnostima promene u Americi, najzad pogled koga prožima slutnja da je naša civilizacija u opadanju.

Nije bilo čak lako dati ime tom pogledu koji je i sâm znak neobične konstelacije stavova koje izražava. Početkom 1976. ušao je u upotrebu izraz „neokonzervativan” ili „novokonzervativan”; te nazive su rado prihvatili neki zastupnici pomenutog pogleda, mada ne i bez izvesnog protesta jer sebe još smatraju tradicionalnim liberalima. Značajna je upravo činjenica da je njihov protest bio dobroćudan. Nekoliko godina ranije oni bi se grčevito držali svog naziva — liberali (to, uostalom, i dalje čine ostali kojima se nadeva ime — neokonzervativci). „Konzervativno” sada nije za njih nešto uvredljivo; jednostavno shvataju da za njih nazivi ne znače mnogo. Bilo da su neokonzervativci ili ne, oni se bune samo onda kada im se kaže da upravo oni nisu menjali svoje političko stanovište, dok su ostali krenuli drugim pravcima. „Svuda oko nas pocepana jedra i pokidani konopi”, pisao je Daniel Patrick Moynihan, služeći se nautičkim jezikom. Ipak je taj stari morski vuk priznao na drugom mestu da ta konstantnost može da podrazumeva i određen stepen promene: „Promena kursa u buri jeste način da se ostane u kursu”.¹

Pitanje šta je „novo” (ako uopšte ima nečeg novog) u vezi s neokonzervativizmom, nije nimalo trivijalno. Ono se tiče načina na koji se ta pojava proučava i razmatra. Naglašavajući svoj kontinuitet u odnosu na tradicionalni liberalizam, ukazujući da su jedino oni verni starijima borbama i večnim istinama, neokonzervativci težište ispitivanja prebacuju sa svojih ideja na ideje navodnih inovatora, svojih protivnika. S druge strane, mnogi kritičari neokonzervativaca nisu više skloni da takvo shvatanje smatraju novim. Za njih je sve to uvek isti stari konzervativizam; ono što je novo, jesu reči tih predstavnika, od kojih su mnogi bivši liberali, pa čak i bivši socijalisti. Opet se težište ispitivanja premešta sa ideja da bi ovog puta bilo stavljeno na ljude, na njihov status renegata, na njihove motive skretanja udesno.

Tvrdim da za konzervativce važe obe strane te medalje, tj. da se na njih odnosi i jedno i drugo od onoga što je upravo rečeno. Ako imamo u vidu američki kon-

¹ Daniel Moynihan, uvod za zbornik *The American Commonwealth — 1976* (uredili Nathan Glazer i Irving Kristol), New York, Basic Books, 1976, str. 6. Knjiga je prvobitno objavljena kao poseban broj časopisa *The Public Interest* (povodom dveste godišnjice osnivanja SAD). Takođe videti *New York Times*, 28. maj 1976.

tekst, njihova uloga je da budu konzervativna snaga — u dobrom i u lošem smislu. Kažem to, potpuno svestan njihovih ponovljenih izjava o vernosti liberalizmu. Danas je uobičajeno smatrati Ameriku liberalnim društvom *par excellence*, verovati da smo našu istoriju izgradili skoro potpuno u okviru te tradicije i da je ona tako duboko ukorenjena da izvan nje teško možemo misliti i govoriti, bar kad se tiče problema javnog života. Peter Berger je nedavno tim zapažanjima dodao još jedno: „Savremena američka ideologija konzervativizma je duboko i nepogrešivo liberalna u inspiraciji”. Berger predviđa da će u Americi „sve politički praktične opcije biti u okviru ideološkog ambijenta liberalne ‚porodice’”.² S time se uglavnom slažem. Ipak, ne bi trebalo zaboraviti da i sâm liberalizam sadrži znatne konzervativne elemente. To važi ne samo za SAD, gde liberalizam nije morao da se bori protiv feudalne aristokratije, već je i sâm bio etos koji je valjalo sačuvati. Isto važi i za prvobitne liberalne teoretičare, kao i za njihovo shvatanje čovečanstva.

Sheldon Wolin nas podseća da je klasičan liberalizam XVII i XVIII veka „bio filozofija trezvenosti, rođena u strahu, pothranjena razbijanjem iluzija da će patnja i nemir i dalje karakterisati ljudsku sudbinu... Navikli smo se da liberalizam shvatamo kao borbeno verovanje, izgrađeno radi napada na bedeme privilegije; ta navika je toliko snažna da teško možemo prihvatiti hipotezu koja tvrdi da je lokovski liberalizam bio isto tako odbrana od radikalne demokratije, koliko i napad na tradicionalizam. U Francuskoj, a i u SAD, liberalizam se javio kao postrevolucionarna reakcija.”³

Neokonzervativci upravo podvlače tu stranu liberalizma. Ali oni ne čine samo to. U svojoj kritici sadašnje stvarnosti i u kritici sadašnjeg liberalizma, oni ponekad prelaze granice liberalizma i idu u pravcu berkovskog konzervativizma, a ponekad čak i u pravcu socijalizma. Da bismo bili verni određenim liberalnim vrednostima, moramo reći da su neokonzervativci otkrili da sâm liberalizam nije dovoljan. Ono što njihove poglede kvalifikuje istovremeno kao „konzervativne” i „nove”, jeste mešavina tema, mešavina koja obuhvata liberalne,

² Peter Berger, „Ideologies, Myths, Moralities” u zborniku *The Americans: 1976*, urednici Irving Kristol i Paul H. Weaver, Lexington, Mass., Lexington Books, 1976, str. 347, 354. Taj zbornik predstavlja drugi tom serije „Critical Choices of Americans”, čije je štampanje organizovao i finansirao Nelson A. Rockefeller.

³ Sheldon Wolin, *Politics and Vision*, Boston; Little, Brown, 1960, str. 293—94.

konzervativne i socijalističke tradicije. U stvari, ne bi trebala da nas iznenađuje činjenica što američki konzervativizam vuče koren iz liberalne tradicije; ako imamo u vidu našu liberalnu tradiciju, upravo je ona ta koja novom pogledu obezbeđuje značaj i ukorenjenost.

Pošto je neokonzervativizam u mnogo čemu proizvod šezdesetih godina, korisno je uporediti ga sa ostalim političkim metamorfozama te decenije. Radikalizam šezdesetih godina, bar kad se radi o njegovim masovnim sledbenicima u redovima pokreta za građanska prava i u antiratnom pokretu, bio je izliv delatnosti, usmerene na to da liberalno društvo prestane delovati protivliberalno. Pritisnuti mnogim pitanjima — zašto liberalno društvo deluje tako protivliberalno, zašto pruža tako snažan otpor pokušajima da se prilagodi svojim načelima — ljudi su tražili odgovore izvan liberalnog okvira. Slično njima, neokonzervativci su, sa svoje strane, postavili sebi zadatak da brane liberalizam od tog napada radikala. Postupajući tako, oni su se ipak suočili sa pitnjem — zašto je liberalno društvo pokrenulo takav talas političke kritike koju su oni shvatali (u mnogo slučajeva sasvim ispravno) tako protivliberalnom i rušilačkom. Počinjući kao branioci liberalizma, neokonzervativci su i sami takođe završili — do izvesnog stepena — kao njegovi kritičari. Time se objašnjava činjenica da se politička rasprava nije vratila u *status quo ante* kad su se uglavnom okončali specifični sukobi šezdesetih godina. Peter Berger je sigurno u pravu kad kaže da će politika u Americi i dalje biti stvar koja se rešava u okviru liberalne „porodice”. Oni koji su izvan te porodice, poput silovito revolucionarnih marksista ili dadaističkih anarhista, neće imati značajnu ulogu u našoj politici. Ali porodice se menjaju tokom vremena; pojedini delovi se odvajaju. Praktična politika se može i dalje igrati na onom širokom terenu koji se zove liberalizam. Ali politička misao se stalno kreće u dva pravca. Postoje oni, poput demokratskih socijalista, koji smatraju da moraju ići dalje od savremenog liberalizma kako bi ispunili svoja obećanja. A tu su i oni, poput neokonzervativaca, koji osećaju da moraju prevazići savremeni liberalizam, kako bi očuvali njegovo nasleđe.

Partija intelektualaca

Vreme je da budemo određeniji. Ko su, upravo, neokonzervativci? Oni su, pre svega, partija intelektualaca. Časopis *Newsweek* piše: „U intelektualnim krugovima,

društvene mislioce koji su nekad bili pokretačka snaga demokratskog liberalizma — ljude poput Arthura Schlesingera mlađeg i Johna Kennetha Galbraitha — zamenila je grupa 'neokonzervativnih' akademskih građana, od kojih su mnogi prebegli sa liberalne leve; to su, pored ostalih, Daniel Bell, Nathan Glazer, Irving Kristol, James Q. Wilson, Edward Banfield, Seymour Martin Lipset i senator Daniel P. Moynihan iz Njujorka.”⁴

Geografija intelektualnog sveta je geografija časopisa i *Newsweek* je potpuno u pravu kad neokonzervativce povezuje sa dva časopisa koja su se istakla kao propagatori novog pogleda.

Commentary, mesečnik Američkog jevrejskog odbora, jedan je od vodećih intelektualnih foruma; sve do pojave *The New York Review of Books* verovatno nijedan časopis na čijim stranicama je vođena svestrana i ozbiljna rasprava o politici kulture, nije imao tako širok krug čitalaca. S druge strane, *The Public Interest* je relativni novajlija, osnovan 1965. i usmeren na analizu javnih problema sagledanih iz „neideološkog” ugla društvenih nauka.

Razume se, nikako me bismo smeli smatrati neokonzervativcima svakog saradnika tog časopisa. Međutim, grupa redovnih saradnika je, kao što bi rekao Moynihan, utvrdila kurs i ostala na njemu. Pored uvodnika Irvinga Kristola i Daniela Bella, prvi broj *The Public Interest* objavio je članke Daniela Moynihana, Roberta Nisbeta, Martina Diamonda, Bella, Roberta M. Solowa, Nathana Glazera i nekolicine drugih saradnika. Deset godina kasnije, u broju posvećenom 200-godišnjici osnivanja SAD, nalazimo članke Irvinga Kristola, Daniela Moynihana, Roberta Nisbeta, Martina Diamonda, Daniela Bella i Nathana Glazera. Takođe u broju posvećenom 200-godišnjici postojanja SAD, u kome je sadržana donekle neokonzervativna poruka, nailazimo na imena Samuela P. Huntingtona, Aarona Wildavskog, Seymoura Martina Lipseta i Jamesa Q. Wilsona, saradnika od drugog broja časopisa i novog člana izdavačkog saveta. Robert M. Solow je takođe novi član izdavačkog saveta. Mnogi od tih pisaca javljaju se u časopisu *Commentary*, čiji je urednik, Norman Podhoretz lansirao frontalni napad na novu levicu, na kontrakulturu i na sve njihove pompe i dela krajem šezdesetih godina. Tu takođe nalazimo Milтона Himmelfarba, Waltera Laqueura, Midgea Declera, Paula Seaburija, Sidney Hooka, Dianu Trilling, Edwarda Shilsa, Petera Bergera, Michaela Novaka, Bay-

⁴ *Newsweek*, 7. novembar 1977, str. 34.

arda Rustina i grupu mlađih političkih aktivista koji su došli iz „Socijaldemokrata, SAD” borbenog antikomunističkog ostatka stare Socijalističke partije Normana Thomasa. Mogli bismo nastaviti sa nabranjem imena: Roger Starr, Edward C. Banfield, Peter Drucker, Ithiel de Sola Pool, Daniel Boorstin, Lewis S. Feuer, Arnold Beichman, Ben J. Wattenberg i mnogi drugi koji se bave društvenim naukama. Tri istaknuta naučnika, nedavno preminula, mogli bismo opravdano uvrstiti u neokonzervativce; to su Alexander Bickel, Richard Hofstadter i Lionel Trilling. Charles Kadushin je 1970. godine sastavio spisak „Sedamdeset najistaknutijih savremenih američkih intelektualaca.”; taj spisak je objavljen u njegovoj knjizi *The American Intellectual Elite*. U tom spisku skoro svaki četvrti je neokonzervativac.⁵

Ako bismo neokonzervativce opisali, pre svega, kao partiju intelektualaca, postojala bi opasnost da mnogi Amerikanci odmah umanje njihov značaj. Reakcija bi trebalo da bude upravo suprotna. Pošto je ukazao na načine pomoću kojih su politički teoretičari, a ne prinčevi, ministri i velikaši, uobličili zbiljanja što su dovela do francuske revolucije, Alexis de Tocqueville izvlači pouku za druga vremena: „Ono što je politička teorija ovde tako sjajno učinila, dešava se i na drugim mestima, mada tajnovitije i sporije. U svim civilizovanim narodima, proučavanje politike stvari, ili bar uobličava, opšte ideje; a na osnovu tih opštih ideja stvaraju se problemi u okviru kojih se političari moraju boriti, kao i zakoni za koje oni smatraju da su ih stvorili. Politički teoretičari stvaraju neku vrstu intelektualne atmosfere koju pothranjuju kako oni koji vladaju, tako i oni kojima se vlada u društvu. A i jedni i drugi iz te atmosfere nehodično izvlače načela za svoju akciju.”⁶

Taj proces se danas odvija otvorenije i brže, a ne „tajnovitije i sporije”. Intelektualci služe kao savetnici onima koji su na vlasti i onima koji se kandiduju, pišu govore, predlažu programe, sastavljaju nacрте zakonskih propisa, služe u posebnim komisijama. Sredstva masovnih komunikacija unose njihove ideje među široke mase, mada pri tome vrše znatna iskrivljavanja. Intelektualci u svemu tome imaju dve funkcije. Kao stručnjaci za određena područja koja se odnose na javnu politiku, oni razrađuju pojedinosti političkih mera. Ali kao trgovci

⁵ Charles Kadushin, *The American Intellectual Elite*, Boston; Little, Brown, 1974. str. 30—31.

⁶ Navedeno iz zbornika *The Americans: 1976*, naved. delo, str. XVIII.

simbolima i vrednostima društva, kao čuvari njegovih uspomena, kao oni koji se bave orkestracijom društvenih spektakala i prikaza, i — po de Tocquevilleovim rečima — kao politički teoretičari i oni koji oblikuju opšte ideje — intelektualci su *legitimatori*. Čime će se javnost baviti? Gde će se postaviti krajnje granice „odgovornog” mnjenja o kome moraju voditi računa oni koji su previše zaposleni donošenjem odluka? Da li će verovanje u ovu ili onu politiku, u ovu ili onu školu mišljenja, koja stoji iza te politike, nestati ili se održati — ili će biti isključeno iz ozbiljnog razmatranja? Dvoboji koji se vode u intelektualnim časopisima, okupljanje mislilaca sličnih ubeđenja na konferencijama ili u novim organizacijama, pomeranje centara moći u okviru pojedinih disciplina — sve su to elementi u tom procesu legitimnosti. Mogli bismo reći da se to odnosi i na kvalitet učenosti, na uverljivost i rečitost argumenta.

Zanimljivo je pratiti puteve kojima se odvija taj proces legitimnosti, konkretne načine na koje se stvara određena intelektualna atmosfera. Daniel Bell napiše knjigu, a komentator čiji se članci objavljuju u mnogim glasilima, prisvoji njegove teze za napise posvećene 200-godišnjici postojanja SAD. Irving Kristol ismejava „novu klasu” liberalnih intelektualaca, prebacujući im snobovski odnos prema civilizaciji biznisa, a Mobil Oil uključuje tu ideju u svoje reklame. Alexander Bickel, profesor prava na Jelskom univerzitetu, piše članak o neuspehu školske integracije na severu SAD, a jedan od saradnika Bele kuće dva puta o tome referiše u memorandumu koji je 1970. godine sastavljen za Nixona. U tom memorandumu se kaže da je „završena druga era rekonstrukcije; brod integracije tone; to nije naš brod... i mi ne treba da se nalazimo na njemu”.⁷

Kad su u pitanju problemi integracije škola i prevoza učenika, sudovi se nalaze ne samo pod uticajem razmišljanja u pravnim časopisima, već i pod uticajem ekstrapolacija koje se izvlače iz socioloških nalaza, a ove su, opet, izložene uticaju promena u društvenim naukama. Ideja da su programi „velikog društva” doživeli neuspeh, došla je kao plod studija o tehničkom vrednovanju, otrežnjavajućih članaka koje su pisali stručnjaci za školstvo, govora političara i učenjačkih rubrika.

Političko raspoloženje može takođe da izazove promene u intelektualnom životu, a te promene povratno deluju na učvršćivanje nove politike. U vreme McCarthy-

⁷ Patrick J. Buchanan, „The Ship of Integration is Going Down”, časopis *Harper's* juni 1972, str. 66—67.

ja, na primer, izvršena je skoro potpuna promena stručnjaka koji su se bavili prikazivanjem studija o Kini za listove *The New York Times* i za njujorški *Herald Tribune*⁸ Grupa koja je od 1945. do 1950. recenzirala preko 80 odsto studija iz te oblasti, nije u ta dva lista objavila nijednu recenziju posle 1952. godine.

Razume se, pitanja legitimnosti i stvaranja intelektualne atmosfere javljaju se na raznim nivoima. Postoje kratkoročna pitanja, kao što su pitanje kako pridobiti poverenje određenog političara ili podstaći nov korak u politici. (To je Daniel Moynihan pokušao da učini sa planom za davanje dečjeg dodatka; Moynihan je „prodao” Richardu Nixonu predlog da se garantovani dohodak zameni socijalnim davanjima). Postoje srednjoročna pitanja nacionalnog raspoloženja ili dominantnih stavova o nizu pitanja — to je pedesetih godina bio hladni rat, a šezdesetih godina — „ponovno otkrivanje” siromaštva. Najzad, postoje dugoročna pitanja senzibiliteta i moralnih načela — promena stava prema slabosti i patnji, što je karakterisalo viktorijansku „ozbiljnost” ili sve veće opredeljivanje za jednakost, što je de Tocqueville svrstavao u temeljna obeležja savremenog sveta. Bilo bi glupo ako bismo intelektualcima pripisali inicijativu u svim tim sitnim i krupnim promenama. Niko ne podleže iskušenju da tako postupi, osim možda samih intelektualaca. Ali kad ljudi ponavljaju da je politika veština mogućeg, iskušenja su sasvim drugačija: skloni smo da zaboravimo presudnu ulogu koju mislioci, pisci i umetnici imaju u definisanju onoga što je moguće za praktične ljude.

Povezanost s vlašću

Ogrešili bismo se o poseban položaj konzervativaca ako bismo ih jednostavno opisali kao partiju intelektualaca, kao da sama ta činjenica opravdava njihovo tvrđenje da im treba pokloniti pažnju. Neokonzervativci su moćna partija intelektualaca. Oni imaju velik ugled; govore sa elitnih univerziteta — Harvard, Berkli, Institut za tehnologiju iz Masačusetsa, Čikago, Stenford. Oni su plodni: tako je na primer, Midge Decter „izbacio” 1975. i 1976. knjigu — *Liberal Parents, Radical Children*; James Q. Wilson blagoslovio nas je svojom knjigom *Thinking About Crime*; Robert A. Nisbet „zavirio je” u *Twilight of Authority*; Seymour Martin Lipset i Everett

⁸ Roger Hilsman, *To Move a Nation*, Garden City, N. Y., Doubleday 1967, str. 297—98.

Carl Ladd, mlađi, proučio je politiku profesorskog staleža u knjizi *The Divided Academy*; Nathan Glazer je tvrdio da je afirmativna akcija postala *Affirmative Discrimination*; Herman Kahn je u knjizi *The Next 200 Years* uputio izazov pesimistima u pogledu granica rasta, a Daniel Bell promišlja *The Cultural Contradictions of Capitalism*. Ovaj spisak, mada sadrži knjige koje su ozbiljno primljene, o kojima je široko raspravljano i koje daju izuzetan *tour d'horizon* američkih problema, jedva da mogu ukazati na rasprostranjenost ideja neokonzervativaca. Mnoge od tih knjiga, u stvari, sadrže materijale koji su bili objavljeni ne samo u časopisima *Commentary* i *The Public Interest*, nego i u *The New York Times Sunday Magazine*, *Atlantic Monthly*, *Encounter*, *Change*, *Science* i *Deadalus*.

Neokonzervativci se često žale da su sredstva masovnih komunikacija liberalno „opoziciona”. Međutim, njihov položaj u tim sredstvima nije nikada bio slab, a sada je sve snažniji. Osim sa *Commentary* i *The Public Interest*, oni imaju trajne veze sa časopisima *Encounter*, *The New Leader*, *American Scholar* i *Foreign Policy*. Oni se javljaju u *TV Guide*, kao i u *Reader's Digest*, *Fortune*, *Business Week*, i *U. S. News & World Report*. U nedeljnicima *Time* i *Newsweek*, konzervativci se često javljaju kao prijatni posrednici između tradicionalizma tih publikacija i njihovog liberalnog udvaranja s kraja šezdesetih godina. Čak i navodne tvrdave liberalizma otvorene su neokonzervativcima. U časopisu *New Republic* javlja se niz istih pisaca — i stavova, posebno u pogledu spoljne politike — kao i u časopisu *Commentary*. Neokonzervativne teme često čujemo u člancima urednika i saradnika *Harper's Magazine*; isto važi i za *The Washington Monthly*. Časopisi poput *New York Magazine* i *Esquire*, mada simboli kulturnih trendova za koje neokonzervativci kažu da ih preziru, često se zalažu za neokonzervativne stavove u pogledu napretka, zločina i drugih problema. I sam *The New York Times* ima među svojim urednicima, uvodničarima i kritičarima dosta neokonzervativaca, dovoljno da ublaže kontinuirani liberalizam tog lista.

Možda je Daniel Moynihan najbolji primer uspeha neokonzervativaca da sa svojim idejama prodru u široke mase. Moynihan nije objavio nijednu knjigu ni 1975, niti 1976, jer je bio zauzet drugim stvarima. Doduše, priredio je jednu knjigu zajedno sa Nathanom Glazerom — *Ethnicity*; napisao je uvode za nekoliko knjiga, a svoje poglede je objavio u raznim izvorima, poput časopisa *Commentary* i *The Public Interest* (razume se), *Harper's*

American Scholar, The New Leader, New York i u rubrici koja objavljuje pisma čitalaca u listu *New York Times*. Moynihan je u prošlosti pisao u časopisima, počev od *AIA Journal* (časopis američkog instituta za arhitekturu) do *Psychology Today*. Neokonzervativci su napadali *The New York* kao „radikalni šik” zato što je objavio *Greening of America* iz pera Charlesa Reicha; međutim, taj časopis je objavio u nastavcima članak Moynihana, *The Politic of Guaranteed Income*. Moynihan se pojavio na naslovnoj stranici nedeljnika *Time*, njegov portret je našao mesta u publikacijama sa velikim tiražom — a razume se, došao je do miliona gledalaca u izveštajima o njegovoj dramatičnoj ulozi koju je igrao kao ambasador SAD pri Ujedinjenim nacijama, rukovodilac izborne kampanje prilikom kandidature Henrija Jacksona i kandidata za senatora iz Njujorka.

Slučaj Moynihana ilustruje činjenicu da se moć neokonzervativaca ne zasniva samo na prijemu na koji nailaze u redovima čitalačke, pa čak i televizijske publike. Oni imaju neposredan pristup ljudima na vlasti i političkoj eliti opšte uzev. Prisustvuju ručkovima u Beloj kući, a njihov savet sa uvažava i rado prihvata u izradi programa vlade i u formulisanju stavova koji se zauzimaju u predizbornoj kampanji. Mada je Henry Jackson bio neokonzervativni kandidat 1976, bar jedan od njih, Zbigniew Brzezinski, ubrzao se pojavio kao Carterov savetnik za pitanja spoljne politike. Neokonzervativci zauzimaju položaje u raznim nacionalnim komisijama (trilateralna komisija Brzezinskog je primer za to). To ne bi trebalo da nas navede na zaključak o postojanju određene zavere. Sve je to samo odraz stanja našeg političkog poretka i načina na koji mislimo o njemu. Naime, moramo se podsetiti da familijarnost između onih na vlasti i građana predstavlja nešto što je svojstveno demokratiji. Neokonzervativci nisu *éminences grises*. Jednak pristup je obezbeđen ljudima različitih pogleda. Međutim, mnogi među njima, najviše intelektualci, nemaju obezbeđen takav pristup. Iako moć neokonzervativaca u krajnjoj liniji počiva na njihovoj sposobnosti da oblikuju ideje i rationale, njihovi direktni kontakti umnogome uvećavaju tu njihovu delatnost.

Kad je predsedniku Nixonu podnet rezime sastanka neokonzervativaca, posvećenog problemima grada Njujorka, rezime u kome su problemi Njujorka uzeti kao dokaz da „liberalna država postaje nesposobna” i da „moramo tu državu zameniti ako želimo da izbegnemo anarhiju ili građanski rat”, moglo se slobodno zaključiti da je prisustvo Daniela Moynihana među Nixonovim

pomoćnicima svakako doprinelo formulisanju takve poruke.⁹ Kad je Nixon po dolasku na položaj Predsednika preporučio članovima svog kabineta da pročitaju članak u *Public Interest* u kome Peter Drucker tvrdi da se savremena vlada pokazala nesposobna za bilo šta drugo osim za vođenje rata i za inflaciju domaće valute, očigledno je bilo da Nixon nije slučajno jednog dana pročitao *The Public Interest* i u njemu naišao na tu zanimljivu posledicu.

Veze sa vladinim krugovima nisu jedina prednost koju uživaju neokonzervativci. Kao pređašnji liberali, pa čak i „diplomci” njujorškog socijalizma sa njegovom sindikalnom komponentom, kao hladnoratovski aktivisti koji dele antikomunističke poglede Georgea Meanija, oni su zadržali dobre odnose — bar do nedavna — sa najvažnijim elementima u radničkom pokretu. Istovremeno, prilazili su sve bliže i bliže krupnim poslovnim krugovima. Elizabeth Drew sagledala je složenost takvog dvostrukog odnosa kad je opisala političku večeru, priređenu u čast Henrija Jacksona. Za stolom su se našli Daniel Moynihan, sindikalni vođa Albert Shanker, David Dubinsky, Sol Chaikin, A. Philip Randolph i publicisti Norman Podhoretz kao i Bayard Rustin.

„Taj skup je simboličan za intelektualnu i političku konfuziju koja sada postoji u vezi ideje liberalizma. Ljudi u toj prostoriji povezani su starim sponama i novim reagovanjima protiv zbivanja šezdesetih godina, koja su dostigla vrhunac kada je Demokratska partija kandidovala, 1972. godine, George McGovern. Oni reaguju (na različite načine) na ono što smatraju liberalnim ekscesima šezdesetih godina. Povezuju ih reagovanja protiv onoga što smatraju (na različite načine) preteranom intervencijom vlade, odveć brojnim zahtevima Crnaca, preteranim potcenjivanjem borbi koje su vodili, odveć malom borbenošću protiv komunizma. Oni reaguju protiv društvenih i političkih promena koje su simbolizovali momci i njihovi simpatizeri krajem šezdesetih godina protiv onih koji praktikuju „novu politiku”, koji, prema njima, proturaju egzotične političke pojmove i probleme i koji takođe menjaju pravila, a koji su — bar privremeno — preuzeli vođstvo Demokratske partije. I tako su se bivši radikali, bivši socijalisti, stari liberali, novi konzervativci — oličeni u toj grupi koja se večeras našla u ovoj prostoriji — povezali u traganju za novim i zajedničkim terenom. Ponekad pronađu zajednički te-

⁹ Daniel Moynihan, *The Politics of Guaranteed Annual Income*, New York, Random House, 1973, str. 77—78.

ren, a ponekad ih razdvajaju duboki jazovi. Zajednički im je njihov antikomunizam: intelektualci se u svojim spisima, a sindikalni vođi u svojoj političkoj akciji zalažu za snažnu odbrambenu i antisovjetsku politiku... Zajednički im je i stav protiv onoga što smatraju iskva- renom decom i popustljivim roditeljima sa kraja šezde- setih i početka sedamdesetih godina. Dakle, oni su pro- tiv egzotike. Zajedničko im je i mišljenje da su Crnci odveć daleko zašli. A zajedničko im je i osećanje da su dobili po zubima. Međutim, dok intelektualci stvaraju čitavu literaturu o navodnim promašajima društvenih programa „velikog društva” i opasnostima jake vlade, sindikati se zalažu za povećanje društvenih programa i za jačanje vlade (sve dok ti programi ne pomažu Crn- cima i siromašnima, a na račun srednje klase). George Meany verovatno želi onakvo regulisanje od strane vlade, koje bi nateralo Irvinga Kristola da izlije svoj bes na uvodničarskoj strani *The Wall Street Journal*...¹⁰

Veza između neokonzervativaca i krupnog biznisa proširila se van granica koje predstavljaju Kristolovi prilozu u *The Wall Street Journal* ili *Fortune* (u ovom potonjem časopisu je Paul H. Weaver, urednik *The Pu- blic Interest*, bio pomoćnik urednika). Briga neokon- zervativizma za sudbinu biznisa bila je u početku pri- gušena; ono po čemu se on razlikuje od sadašnjeg konzervativizma ogledalo se u pozitivnom stavu prema *New Dealu* i u „praktičnom” stavu prema vladinim in- tervecijama u privredi. Međutim, stalna svađa neokon- zervativizma sa liberalnom inteligencijom koja je upor- no kritički raspoložena prema komercijalnoj civilizaciji i moći krupnog biznisa, stavila je u pokret mehanizam starog pravila — neprijatelj moga neprijatelja je moj prijatelj. Neokonzervativizam je otvoreno stao na stranu zaštite interesa biznisa. Nije potrebno reći da je biznis oduševljeno dočekao neokonzervativce jer je dugo bio ne- srećan zbog relativno slabe podrške koje mu daju uni- verzitetski krugovi.

Valja reći da je pomenuta podrška dobrim delom došla iz institucija koje se bave „mišljenjem” i koje ne ostvaruju profit. To je dosta čudno jer su i biznis i ne- okonzervativci često ismevali ljude koji se bave neren- tabilnim istraživanjem i koji rade na projektima što ih finansira vlada. Međutim, neokonzervativizam je pustio duboke korene u taj multimilionski, izuzetno radin seg- ment „industrije znanja”. Oblast spoljne politike i od- brane često je ono područje gde se ostvaruju te veze

¹⁰ *New Yorker*, 13. maj 1967, str. 86—87.

(agencije poput Doma slobode, Rand i Hudson institu- ta). Vodeći neokonzervativci, poput Kristola, Bellowa, Shilsa i Bella često učestvuju na konferencijama koje organizuje *Aspen Institute* ili pišu referate za manje in- stitucije kao što su Institut za savremene studije u San Francisku, Fondacija legata ili Centar za strategijske i međunarodne studije iz Džordžtauna. Aaron Wildavsky je neko vreme bio na čelu ugledne Fondacije Russell Sage.

Američki institut za preduzeća (American Enterpri- se Institute — AEI) je odskora postao glavna baza ne- okonzervativaca. U početku, desničarski eksponent tra- dicionalnog slobodnog poduzetništva, AEI je imao slab uticaj u širim krugovima. To je trajalo sve do početka sedamdesetih godina, kad je njegovo rukovodstvo ispo- ljilo inteligentnije shvatanje intelektualne politike u Am- erici. Institut je postepeno izašao iz izolacije zahvaljujući tome što je ugledne univerzitetske radnike, centrističkih ili blago liberalnih shvatanja, uključio u istraživanja i rasprave vođene sa tradicionalnim konzervativnim pred- stavniciima AEI. Delatnost instituta se jako povećala, a njegova „proizvodnja” liberalno finansirana i dostavljana štampi, stekla je poverenje u univerzitetskim krugovima (centrističkim do blago liberalnim), dok se težište u ra- spravama o politici pomerilo udesno. Neokonzervativci su za taj posao bili savršeni. James Q. Wilson i Robert A. Nisbet pridružili su se konzervativcima koji su se zalagali za slobodno poduzetništvo (poput Milтона Fri- edmana, Paula W. McCrackena i G. Warrena Nuttera) i zajedno sa njima bili članovi Saveta univerzitetskih rad- nika pri AEI. Irving Kristol je postao stalni saradnik AEI, što su kasnije učinili Michael Novak, Walter Berns i Ronald S. Berman, zajedno sa konzervativnim zvezda- ma i Nixonovim kandidatima poput Arthura A. Burnsa. Na izradi projekata za AEI bili su angažovani Seymour Martin Lipset, Richard Scammon, Edward Banfield, Ben Wattenberg, Peter Berger i Nathan Glazer. Seriju pre- davanja organizovanih na AEI povodom 200-godišnjice postojanja SAD održali su, pored ostalih, Kristol, Mar- tin Diamond, Nisbet, Berger, Daniel J. Boorstin, Banfi- eld, Berman i Lipset. U Institutu je osnovan Centar za studije vladine regulative; u savetu tog centra nalaze se Kristol, Wilson, Paul Weaver i Aaron Wildavsky. Taj centar publikuje *Regulation*, informativan časopis name- njen ljudima koji se bave regulativom, a zaposleni su u preduzećima ili u vladinim ustanovama. U tom časo- pisu nalazimo ideološka tumačenja svojstvena AEI. In- stitut takođe publikuje *Public Opinion*, još jednu finu

mešavinu, ovog puta mešavinu ideologije i rezultata ispitivanja javnog mnjenja. Urednici tog časopisa su Lipset i Wattenberg. Osim toga, Institut distribuira veliki broj stenografskih beležaka sa konferencija, audio i video kasete sa svojih skupova, kao i posebne političke studije.

Širok i trajan uticaj

Zauzimajući strateške položaje na tržištu ideja, dobro povezani sa političkim, sindikalnim i poslovnim liderima, neokonzervativci su grupa sa kojom valja računati. Međutim, ako bismo o njima mislili samo kao o uspešnom lobiju, to bi bilo ozbiljno potcenjivanje. Pretpostavka da će njihov uticaj biti širok i trajan, zasniva se na nekoliko činjenica.

Prvo, neokonzervativci se bave temeljnim pitanjima, onim pitanjima za koja se ne može računati da će biti rešena u bliskoj budućnosti. A ta pitanja se tiču uslova naše kulture (pod tim se podrazumevaju opšta klima verovanja i senzibiliteta, kao i svesnija predviđanja pisaca, umetnika, filozofa i naučnika koji tako često bivaju predskazivači budućnosti). Kako je moguće utemeljiti moralna načela, a zatim legitimisati društvene institucije, ako nema kulture koja se zasniva na veri? Kakav uticaj na naša verovanja i senzibilitete vrši nagli porast ljudi koji raspolažu određenim stepenom višeg obrazovanja? Kakav je uticaj rasta „industrije znanja” — tog složenog mehanizma medija, vlade, univerziteta i fondacija, koji proizvodi, obrađuje, pakuje i distribuira najveći deo onoga što se naziva informacijom? Da li izobilje potkopava vrlinu? Da li su za materijalni, pa čak i duhovni napredak, bitni nejednakost i samouzdanje? Neka od tih pitanja su stara, a neka su rezultat novijih zbivanja. Istina je da smo svesni tih pitanja, ali savremeni liberalizam ih još uvek drži na određenom odstojanju, delom zbog toga što smatra da bi odgovori mogli biti ili izrazito konzervativni ili izrazito radikalni, a delom i zbog toga što snažna struja u liberalizmu oduvek smatra da je razmatranje temeljnih pitanja zaludan i nekoristan posao.

Drugo, odgovori koje daju neokonzervativci slični su odgovorima što ih pružaju moćne snage, verovatno one moćne snage koje postoje u američkom životu. Zatevi koje neokonzervativci ističu u pogledu menjanja naših glavnih institucija su blagi i taktični. Ako te institucije gube svoju legitimnost, neokonzervativci smatra-

ju da je taj gubitak uglavnom nezaslužen. Odgovornost za to valja tražiti na drugoj strani. Iz toga ne proizilazi da su ti zaključci netačni. Činjenica je da su oni prihvatljivi za mnoge koji su u stanju da takvo prihvatanje pretvore u materijalnu podršku. Talent je uvek oskudan resurs i neokonzervativci su otkrili prednosti novca — starog sredstva pomoću koga se likvidira oskudica. Nelson Rockefellerova Komisija za kritičke izbore dala je Irvingu Kristolu i Paulu H. Weaveru 100.000 dolara da bi u kratkom roku obezbedili petnaest ogleda koji analiziraju ideje i vrednosti ljudske prirode, inherentne u institucijama SAD.¹¹ Nedavna zbirka ogleda o „novoј klasi” honorisala je saradnike sa po 4.000 dolara za trideset do četrdeset stranica njihovih razmišljanja. U oba slučaja, većinu saradnika činili su neokonzervativci. Jedan naučni radnik, kome su obično plaćali 75 do 300 dolara za članke u liberalnim časopisima ili 300—800 dolara za predavanja studentima, ovako je komentarisao takvu praksu: „To svakako oslobađa čoveka raznih obaveza i koncentriše misao”.¹² Neokonzervativizmu svakako neće nedostajati bogati zaštitnici.

Treće, uzeto u celini, a u poređenju sa sličnim američkim političkim analizama, radovi neokonzervativaca su visokog kvaliteta. Oni su, pre svega, pismeni. Osim toga, iznose dokaze, ali ispoljavaju i emocije. Neokonzervativci nastoje da iznađu načela i da specifične probleme povežu sa opštim idejama. Priznajem da su oni selektivni kada je reč o temama kojima se bave i činjenicama koje iznose. Doduše, ponekad su pompezni, a još češće uski. Kod njih se zaista može uočiti određena količina oportunitizma i samoreklamiranja. Međutim, to su gresi koji se ne mogu pripisati jedino neokonzervativcima. Čovek se sa njima može iz osnova i žestoko neslagati, ali ih ne možemo jednostavno otpisati, osim ako na njih ne primenimo neke standarde kvaliteta, koji se ne primenjuju ni na jedan američki politički diskurs. Ako bismo ih otpisali, a da se pri tome detaljno ne suočimo s njihovim tezama, bila bi to greška onih koji ih kritikuju. Drugim rečima, postupili bismo baš onako kako to čine neokonzervativci koji su skloni da svoje protivnike smatraju maloumnim ili sumnjivo motiviranim, odnosno koji u krug „uvaženih” protivnika puštaju samo one koji imaju njihov stil ili koji su proš-

¹¹ „Rockefeller to Keep 4 of His Top Aides”, *New York Times*, 13. decembar 1973, str. 1, 56.

¹² Podatak je dao jedan od saradnika.

li određen ideološki Wassermann test „proamerikanizma“.

Predgovor Lionela Trillinga knjizi *The Liberal Imagination*¹³ predstavlja klasičnu izjavu o prednostima koje se obezbeđuju kad ozbiljno shvatimo političke protivnike — i kad, pre svega, imamo političke protivnike koji zavređuju da budu ozbiljno shvaćeni. Trilling počinje opaskom koja je postala opšteprihvaćena: „Liberalizam u SAD nije sad samo dominantna, već jedina intelektualna tradicija“. Takvo stanje stvara dve opasnosti. Prvo, odsustvo konzervativnih i reakcionarnih ideja „razume se, ne znači da ne postoji nagon koji nas tera u konzervativizam ili reakciju“. To jednostavno znači da se takvi nagoni ne „izražavaju u idejama, već samo u akciji ili u iritirajućim mentalnim postupcima koji teže da se predstave kao ideje“. Ti nagoni mogu da izazovu još veću štetu jer, „upravo kad je neki pokret očajan zbog toga što nema ideja, on može da pribegne upotrebi sile“.

Drugo — kaže Trilling — takva situacija „ne vodi pravom jačanju liberalizma“. Trilling nalazi odgovarajući presedan u završnoj tezi velikog ogleđa Johna Sturta Milla o Coleridgeu: „Mill, koji se u pogledu intelektualne političke linije potpuno razilazi sa Coleridgeom, ipak traži da se svi liberali upoznaju sa tim moćnim konzervativnim umom.“¹⁴ Mill je napisao molitvu koje treba da se pridržava svaki pravi reformator: „Bože, pouči naše neprijatelje...“; oštiri njihov um, daj oštrinu njihovim shvatanjima, a doslednost i jasnoću njihovoj moći rezonovanja. Opasnost nam pretila od njihove gluposti, a ne od njihove mudrosti; ono što nas ispunjava strahom jeste njihova slabost, a ne njihova snaga.“ Trilling smatra da Mill pozdravlja „intelektualni pritisak koji bi mogao vršiti protivnik poput Coleridgea“, prisiljavajući reformatore da „u svojim stavovima pronalaze slabosti i popustljivosti“.

Taj stav nije potpun jer je iz neposrednog konteksta Millovih napomena jasno da on iznosi mišljenje koje je slično Trillingovom. Mill zaključuje da će biti konzervativaca („velika masa krupnih posjednika i svih klasa koje su tesno povezane sa krupnim posrednicima“); otuda bi „vrhunac apsurdna bila pretpostavka da takvo moćno telo nema ogroman uticaj u društvu, u široj zajed-

¹³ Lionel Trilling, *The Liberal Imagination*, Garden City, N. Y., Doubleday Anchor Books, 1954, str. 5—6.

¹⁴ *London and Westminster Review*, mart 1840.

nici; isto bi se moglo reći i za planove o velikim promenama, bilo duhovnim ili svetovnim, o promenama u kojima ne bi učestvovala te društvene snage“. Činjenica da su ti konzervativci pametni, a ne glupi, samo ide u prilog reformatorima jer se oni, u sukobu sa konzervativcima, oslobađaju nedostataka u sopstvenom mišljenju, a bolje je i za širu zajednicu u kojoj konzervativci ionako imaju snažan uticaj.

Trilling je smatrao da, ukoliko nema intelektualne izoštrenosti koju bi mogao da pruži inteligentan konzervativizam, liberalizam je u stanju da to sam učini. Pošto je i sam Trilling postao jedan od izvora neokonzervativne misli, možemo se zapitati nije li na kraju krajeva on tako dobro obavio svoj posao da je postao upravo ono što je hteo da zameni. A to nas navodi ponovo na pitanje o tome ko se menja a ko ostaje nepromenjen. U svakom slučaju, tokom 25 godina posle pojavljivanja *The Liberal Imagination*, često je ponavljana Trillingova želja u pogledu postojanja inteligentnog konzervativizma koji bi se ispoljavao u idejama a ne toliko u „iritirajućim mentalnim pokretima“. O tome se upravo govori kad je u pitanju neokonzervativizam. Joseph Epstein počinje jednu od najnovijih procena tog novog pogleda sledećim rečima: „To je konzervativizam intelektualno čistiji i usled toga značajniji no bilo koji iz poslednjih decenija. Imena povezana sa njim, ugledna su i odnose se većinom na ljude koji su ostvarili značajne rezultate u društvenim naukama ili u intelektualnom novinarstvu, a mnogi od njih su bili nekad poznati kao izraziti liberali ili radikali.“ Epstein zaključuje neizbežnim pitanjem: „Može li to biti onaj ozbiljan konzervativizam koji je toliko dugo nedostajao Americi?“¹⁵

Epstein nikad ne odgovara na to pitanje. On primećuje da je, zahvaljujući preterivanjima nove leve, konzervativizam najzad postigao „neku vrstu ozbiljnosti... da je postao intelektualna snaga u američkom životu“ i da će taj novi konzervativizam „zauzeti značajno mesto u politici sedamdesetih godina“. Ali da li je taj status zaslužen ili je samo žalostan odraz stanja američke politike i intelektualnog života? Na osnovu Epsteinove reči kritike vodećih neokonzervativaca, kao i na osnovu naslova njegove knjige, *The New Conservatives: Intellectuals in Retreat*, mogli bismo da zaključimo da je u pitanju ovo drugo.

¹⁵ Zbornik *The New Conservatives*, urednici A. Coser i Irving Howe, New York, Quadrangle, 1974, str. 9, 10, 11.

Ozbiljan američki konzervativizam

Ali da ne protivrečim samom sebi: verujem da neokonzervativizam jeste onaj ozbiljan, inteligentan konzervativizam koji je nedostajao Americi i čije je odsustvo toliko žalila američka levica. Razume se, sve zavisi od toga šta podrazumevamo pod „ozbiljnim” ili „inteligentnim”. Ako prizivamo Platona, Hobbesa, Madisona, Milla ili Marxa, onda će neokonzervativci izgledati bleđi i sitni. Tako će izgledati i svi ostali. Političku tendenciju treba ocenjivati blažim merilima: mora joj se dopustiti da ima svoju lepezu mislilaca, svoje nekonziistentnosti, profesionalne rizike i očigledne promašaje. Na primer, nije dovoljno ukazivati da među neokonzervativcima postoje protivrečnosti kad se radi o nekim značajnim pitanjima, kao što je pitanje poželjnosti jake centralne vlade. To je činjenica koju vredi istražiti — vredi istražiti takođe i razloge koji dovode do toga da se te razlike tako malo uočavaju i da se o njima tako malo raspravlja. Međutim, takva neslaganja ne mogu poslužiti kao dokaz da neokonzervativizam ne postoji kao tendencija koja se može identifikovati, niti ga zbog toga možemo diskvalifikovati kao neozbiljnu tendenciju. Sve tendencije, bilo kakvog političkog značaja, imaju svoja unutrašnja neslaganja: takve razlike mogu biti dokaz snage pre nego slabosti. Opšte uzev, neokonzervativizam ispoljava izuzetno jedinstvenu snagu svojih argumenata. Ničemu ne služi ni isticanje da su neokonzervativci uvek blagonakloni u svom tumačenju delovanja postojećih institucija ili da su sumnjičavi u pogledu svih, osim najblažih demokratskih i egalitarnih nagona. Šta drugo treba očekivati? To su kritike koje možemo — i trebamo — izneti protiv konzervativizma uopšte (reč je o njegovim prirodnim slabostima), ali te kritike ne pokazuju da određeni mislioci nisu sposobni da budu predstavnici određene doktrine.

Tezu o tome da neokonzervativci predstavljaju drugo očekivan američki konzervativizam, možemo proveriti na dva načina. Prvi način se ogleda u analizi prirode ideja koje su usvojili neokonzervativci. Na primer, možemo početi tezama koje su isticane protiv ranijih mislilaca, tj. onih koji su tvrdili da nose zastavu konzervativnog. Peter Viereck je 1954. i 1962. napisao dva ogleda, nastojeći da povuče razliku između onoga što je smatrao pravim američkim konzervativizmom i desničarskim deformacijama, povezanim sa senatorom Josephom McCarthijem, kao i aristokratskim i integralističkim deformacijama koje su dolazile do izražaja u

časopisu *National Review*, čiji je urednik bio William F. Buckley. Nasuprot demagogiji makartizma, pisao je Viereck 1954, pravi američki konzervativizam bi oživeo postojeće puteve, težio bi da smanji napetosti, ispoljavao bi snishodljivost prema Ustavu i svim njegovim amandmanima, primenjivao bi normalnu postepenost, štiti bi vladine službenike od „pritisaka rulje spolja” i učvršćivao bi „poštivanje — sve dok ono ne postane preterano — prema vlasti i uglednim dostojanstvenicima”. Viereck i sâm priznaje da su to „dosadne vrline. One nisu uvek dobre. Hoću samo da kažem da se pokazalo kako su to odlike konzervativne vladavine...” On dodaje: „Pred nama stoji američka sinteza Milla i Burkea, sinteza liberalnog slobodnog neslaganja i konzervativnih korena u istorijskom kontinuitetu”.¹⁶

Drugi Viereckov ogled, napisan 1962, bio je mnogo razrađeniji. Tadašnjem novom konzervativizmu on je zamerao da ispoljava „nostalgiju za korenima, ali da je sam bez korena”. Zemljoposednici američkog Juga su tridesetih godina prizivali prošlost koja nikad nije postojala. Neki od novijih konzervativaca su postupali još gore — iz Evrope su uvozili ideologe koji su potpuno odudarali od domaćeg američkog liberalizma. Viereck je smatrao da pravi konzervativac „konzervira korene koji *zaista postoje*”, a to u američkom slučaju znači konzerviranje liberalno-konzervativnog nasleđa Lockea, Ustavne konvencije iz 1787. i *The Federalista*. Američki konzervativac bi mogao biti naklonjen Washingtonu, Johnu Adamsu i Calhounu, a manje Jeffersonu, Paineu i Andrewu Jacksonu, ali on ne poriče ni ove poslednje. On je antikomunist, ali se ne protivi mnogim privrednim reformama *New Deal*a (u tome Viereck vidi berkovski bedem protiv socijalizma). On čak može pozdraviti sindikate kao tvorce kolridžskog „organskog jedinstva” i kao branu onoj atomizaciji društva, koja povezuje kapitalizam *laissez-faire*-a sa autoritarnim etatizmom.

„Potreba za konzervativnim kontinuitetom u odnosu na američku institucionalnu liberalnu prošlost ne znači poistovećivanje sa liberalizmom, a još manje sa oportunističkim prenamaganjem materijalnog napretka ili verovanjem u neposrednu demokratiju masa. Umesto toga, konzervativni kontinuitet u odnosu na našu liberal-

¹⁶ „The Revolt Against the Elite”, u zborniku *The Radical Right*; urednik Daniel Bell, Garden City, N. Y., Doubleday Anchor Books, 1964, str. 176—77.

nu prošlost jednostavno znači da se ne može pobeći od istorije; istorija je Americi dala liberalno-konzervativnu bazu koja je liberalnija od evropskih kontinentalnih konzervativaca, ali konzervativnija od evropskih kontinentalnih liberala."¹⁷

Viereck kaže da iz „te liberalno-konzervativne baze... izrasta ono što čini srž *New Deala* i Kennedijevog programa, nasuprot neorganskim, mehaničkim apstrakcijama bilo Karla Marxa ili Adama Smitha". Ova opaska nije pravična ni prema Marxu ni prema Smithu; ona samo ukazuje u kojoj meri Viereckov pravi američki konzervativizam prelazi u ono što drugi smatraju matičnim liberalizmom. Valja se podsetiti da se njegov ogled objavio u prvobitnom i dopunjenom izdanju toma posvećenog američkoj desnici (taj tom je priredio Daniel Bell, a u njemu su se nalazili članci nekolicine neokonzervativaca — Hofstadtera, Glazera, Lipseta i samog Bella).

Viereck je bio neskriven konzervativac. Ako bismo želeli da isti problem sagledamo iz drugog političkog ugla, možemo se poslužiti nedavnim člankom Sheldona Wolina koji prikazuje dve knjige neokonzervativaca. Wolin se pita: „Zašto je teoretičarima bilo tako teško da razviju teoriju o američkom konzervativizmu?” Poput Vierecka, Wolin zajedno sa tezom Louisa Hartza tvrdi da je lokovski liberalizam osnova američkog konsenzusa. „Usled toga, nastavlja Wolin, američki konzervativizam je bio prisiljen da brani liberalna načela i praksu. I dok je to stapanje liberala i konzervativaca stvorilo „maticu” američke politike, ono je konzervativizam ostavilo u svojevrsnoj, ali stalnoj krizi identiteta, bez posebnog idioma ili vizije.” Konzervativci su poistovećeni sa posedničkim klasama i, prema zloupotrebljenom stanovištu Alexandera Hamiltona, sa fabrikantima. Ali „prirodni saveznici konzervativizma bili su stalni izvor nadaća”. Posednik je postao inovator, „neumorni tvorac promena, stvaralac urbane, tehnološke Amerike, čarobnjak koji je svoje sugrađane ubedio da su korporacije legalne „ličnosti”, koje treba štiti isto kao ličnu svojinu, ali koje nemaju iste odgovornosti”. Rast moći korporacija izazvao je rast moći vlade; rast je zabeležen na oba plana „dok je stari neprijateljski odnos iz vremena poverenja i svađa postepeno prerastao u nestalan brak”.

Wolin rezimira stanje u tri upečatljiva pasusa:

¹⁷ „The Philosophical New Conservatism”, isto, str. 187, 188, 199, 200.

„Evolucija moći u Americi imala je posebnu privlačnost za konzervativca. Dok su konzervativni političari pevali himne individualizmu, lokalizmu, nedeljnoj bogobojažljivosti i domaćim vrlinama, konzervativni bankari, poslovni ljudi i funkcioneri korporacija bili su okupirani devitaliziranjem mnogih lokalnih centara moći i vlasti — od malih trgovina i preduzeća, od porodičnih farmi pa do gradova i većih mesta. Oni su stvorili imperativne tehnološke promene i masovne proizvodnje, koji su izmenili stavove, kvalifikacije i vrednosti radnika, izbrisali posebnosti mesta, ustaljenog personala i porodičnog identiteta, a ljude naterali da žive u skladu sa apstraktnim vremenom koje nije povezano sa ličnim iskustvom ili lokalnim običajima.

Posebna moderna tradicija racionalnosti jeste jedina živa tradicija koju odražavaju grupe i klase, tj. baza konzervativizma. Svet se shvata kao područje koje treba racionalizovati kroz srede procese čiji će rezultati biti u skladu sa računom efikasnosti. Način delovanja tog sveta jeste „racionalno odlučivanje”, a njegova etika se izražava kroz analizu troškova-prihoda, dok administracija predstavlja njegovu politiku. Romantični konzervativac koji žudi za palatama iz džordžijanske epohe, za gotskim vrtovima i kartezijanskom bogobojažljivošću mora biti posebno neosetljiv ukoliko traži da se održi *status quo*, mora biti lišen osećanja, tradicije i tajne ili se mora povezati sa onima čija profesija zahteva da svet bude objektiviziran i lišen svojih ljudskih i istorijskih idiosinkrazija pre no što oni koji donose odluke mogu da mu daju neki smisao.

Društvo bez tradicije, koje ništa ne konzervira; vladajuće grupe koje su okrenute stalnoj inovaciji; društvene norme koje osuđuju svakoga ko nije sposoban da poboljša svoj položaj; stimulacije koje zahtevaju da oni koji se uzdižu moraju da menjaju mesto — takvo društvo predstavlja ogroman izazov konzervativnoj mašti. Mada pojedine američke pisce možemo smatrati konzervativcima ako sudimo po njihovim pogledima — među njih ubrajamo A. Lawrence Lowella, Randolpha Bournea, Irving Babbitta, Santayanu, Faulknera — nije se pojavio poseban konzervativni idiom, niti moćna teorija koja bi mogla da analizira i objasni korporativno i tehnološko društvo nastalo u XX veku, nije stvorena nikakva koncepcija prakse koja povezuje politiku sa vrednostima simboličnim za konzervativno shvatanje društva."¹⁸

¹⁸ S. Wolin, „The New Conservatives”, *New York Review of Books*, 5 februar 1976, str. 6, 8.

Opisujući teškoće sa kojima se suočava američki konzervativizam, Wolin, poput Vierecka, predlaže program koji bi takav konzervativizam morao da prihvati (doduše, za razliku od Vierecka, Wolin nije mislio da tako postupi). Pošto želim da iznesem moje mišljenje (podvlačim, mišljenje je moje, a ne njegovo), moram da naglasim neke njegove reči i da izmenim neke druge. Prvo, očigledno je da on govori o savremenom konceptu racionalnosti, o konceptu koji primenjuje računnicu efikasnosti, kao i o njegovoj zaokupljenosti administracijom i načinima odlučivanja — za koje smatra da su „živa tradicija”. Drugo, on preteruje kad govori o „društvu bez tradicija, koje ništa ne konzervira” i o „vladajućim grupama koje su okrenute stalnoj inovaciji”. To društvo nije baš „bez tradicija”; u najmanju ruku postoji „živa tradicija” racionalnosti. A, u stvari, ima još dosta tradicija. To društvo možda konzervira manje nego što bi trebalo, ali je svakako preterano reći da „ništa ne konzervira”. A ni vladajuće grupe nisu prosto i jednostavno okrenute inovaciji; one održavaju bar neku vezu sa prošlošću. Čak i uz te modifikacije, Wolin je sigurno u pravu kad kaže da američko društvo „predstavlja ogroman izazov konzervativnoj mašti”. Svakako je u pitanju ogroman izazov, ali verovatno ne i nemoguć izazov, kako to Wolin pretpostavlja. Takav konzervativizam bi morao da obuhvati i brani „živu tradiciju” savremene racionalnosti, da dokazuje kako ta tradicija, verovatno ograničena postepenošću (pozivanje na Tocquevillea), zaista omogućuje zaštitu onoga što je konzervirano u Americi, na primer zaštitu „liberalnih načela i prakse”, o čemu je Wolin ranije govorio. Razume se, to ne bi bio konzervativizam onih koji žude za palatama iz džordžijanske epohe i za kartezijanskom bogobojažljivošću, već bi to mogao biti konzervativizam onih koji su istovremeno zaljubljeni u viktorijanske kadence, u analize troškova-prihoda i u *Statistical Abstract of the United States*. Imamo na umu nekoliko saradnika *The Public Interest*.

Viereck i Wolin nam pomažu da steknemo grubu predstavu o tome na šta liči pravi američki konzervativizam. Makoliko bi mogli biti zbunjeni oni koji ser W. S. Gilberta smatraju vrhovnim autoritetom za političke kategorije, američki konzervativizam bi bio sklon liberalizmu — ali žilavijem liberalizmu koga se treba plašiti. Pesimistički raspoložen u pogledu ljudske prirode, skeptičan kad se radi o ishodu političke inovacije, nepoverljiv u pogledu neposredne demokratije („rulja”), taj konzervativizam bi branio načela i praksu liberaliz-

ma, manje kao sredstvo za postizanje boljih rezultata; a više kao bedeme protiv ludosti. Tamo gde bi čak i konzervativni liberali, poput federalista, bili odlučni da stvaraju nove institucije, suprotstavljajući se tradiciji ako je nužno i stvarajući nova ustavna načela, današnji američki konzervativci poistovećuju „revoluciju” sa 1793. ili 1917, a ne sa 1776; oni bi stoga ograničavajućim strukturama liberalizma dodali Burkeovo zalaganje za postepenu promenu i istorijski kontinuitet. Ti konzervativci ne bi pokušali da se vrate u vreme *New Deal*, ali bi pozdravili njegove stabilizirajuće i sada već potpuno uvedene promene američkog života. Oni bi takođe prihvatili savremenu privredu kojom dominiraju korporacije. Američki konzervativizam bi smatrao da su funkcionalna racionalnost, ekonomska efikasnost i prateći ekonomski rast nužni za rešavanje sukoba i održavanje stabilnosti. Međutim, priznajući destabilizirajuće dejstvo upravo tih snaga, američki konzervativizam bi protiv njih delovao ograničavanjem uticaja privatnog života, pre svega, porodice — i posrednih institucija — sindikata, crkava, mesnih zajednica, univerziteta. Da bi individualističkom dinamikom i dinamikom sticanja, karakterističnom za privredu, trebalo bi organizovati stalni nadzor i nadgledanje. To bi bio posao kulture i intelektualaca. Okrutnost savremene instrumentalne racionalnosti, Weberovo „razočaranje” sveta, što uklanja „osećanje, tradiciju i tajnu”, moralo bi se pretvoriti u izvor poštovanja i vlasti, pri čemu bi zahtevi za time bili okruženi verskim oreolom tragedije i žrtve — a to je svetovna protestantska etika koja većini ljudi kao nagradu daje obavljanje umerene slobode, uživanje u teško stečenoj i nesigurnoj udobnosti, koja ih spasava tužne sudbine naroda suviše predanih utopijskim groznicama.

Da li je taj program, naročito njegovi potonji aspekti — dobar? Ja u to sumnjam, baš kao što čini i Wolin. Poput njega, smatram da je taj program odveć skučen, da, više no što smo u stanju shvatiti, vodi odumiranju američkih mogućnosti. Međutim, on je istovremeno prihvatljiv. Za razliku od agrarnih ili aristokratskih integralističkih vizija, on odgovara stvarnostima američke prošlosti i sadašnjosti. On je istovremeno ozbiljan i američki. Naravno, u njemu prepoznajemo opšti pogled neokonzervativaca.

Ako je priroda ideja koje prihvata određena grupa prvi način ispitivanja ozbiljnosti te grupe, onda drugi način predstavlja oblik prihvatanja tih ideja. Mnogi ra-

dikalni pojmovi poslednje decenije uporno su se zadržavali na američkoj sceni, a ipak su prihvatani na aljkav, nelogičan, nedokumentovan, preteran, pa čak i brutalan način — jednom rečju, na način koji je vredao kako same ideje, tako i opštu i političku raspravu. Kad se radi o tim stvarima, ocene su subjektivne. Razume se, teško je odvojiti nečije mišljenje o samim idejama od mišljenja o načinu na koji se one iskazuju. Radikalni stavovi nisu svi izlagani onako kako je to upravo opisano, pa ipak se dosta često čulo kako se ozbiljan rad odbacuje kao „konspirativna teorija” ili kao „vulgarni marksizam”. Ljudi koji bi to trebalo bolje da znaju, stalno se pozivaju na revizionističku istoriju hladnog rata, mada je činjenica da su revizionisti obavili lavovski deo solidnog istraživačkog i originalnog mišljenja. Revizionisti možda nisu u pravu kad je u pitanju njihovo tumačenje hladnog rata: ništa ne može biti izvesnije nego dalja pomeranja u istorijskom vrednovanju. Ali ismejavati njihovu učenost, nije ništa drugo do ispoljavanje načela po kome svaki zaključak koji se ne slaže sa našim mora *ipso facto* biti utemeljen na bezvrednom delu.

I neokonzervativci su patili od toga. Pošto su bili sumnjičavi u pogledu vladinih službi za socijalno staranje, pošto su tvrdili da su sredinom šezdesetih godina naponi usmereni ka postizanju rasne jednakosti krenuli samouništavajućim pravcem, bili su okvalifikovani kao ljudi koji su protiv sirotinje i protiv Crnaca; a njihove teze su okvalifikovane kao stavovi onih koji smatraju da obični ljudi samo žele da izvuku koristi od države, odnosno da Crnci sve što im je potrebno dobijaju na srebrnom poslužavniku. Ako devet desetina onih koji se dive Danielu Moynihanu čine to na osnovu pogrešnih zaključaka — na osnovu onoga što *Time* predstavlja kao njegov imidž „borbenog Irca” i kao njegovu „otmenu diplomatiju” — onda devet desetina onih koji žestoko napadaju Moynihana zbog njegovih pogleda na crnačku porodicu, programe zaštite siromašnih i davanja socijalne pomoći, nisu u stanju ni da približno ocene šta ti pogledi u stvari znače.¹⁹

Razume se, odbacivanje nekorektnog omalovažavanja nije ista stvar što i ispoljavanje, u pozitivnom smislu, sposobnosti neokonzervativnog *œuvre* (delovanja). Tačno je da je *The Public Interest* tematski dosta uzak časopis: on je usredsređen na pitanja javne politike, a

¹⁹ „A Fighting Irishman at the U. N.”, *Time*, 26. januar 1976, str. 26.

zaluata u oblast opšte kulture jedino kad se radi o neposrednoj i tesnoj političkoj vezi; u časopisu skoro isključivo sarađuju politolozi, ekonomisti, sociolozi i pojedinci koji rade u javnoj upravi ili drže predavanja iz te oblasti. *Commentary* se bavi svim onim čime se ne bavi *The Public Interest*; on objavljuje beletristiku, kao i kritiku knjiga, drama, umetnosti itd. Međutim, *Commentary* pati od drugačije uskosti. Od vremena kad je njegov urednik, Norman Podhoretz, krenuo u besomučnu kampanju protiv nove levice i kontrakture²⁰, taj mesečnik je postao mnogo predvidljiviji. Da bi ustanovili stav *Commentary* o svakom pitanju, da bismo pronašli formulu, otkrili novu levicu ili stav kontrakture (ili zamislili neku od tih stvari koje su već nekoliko godina prestale da se javljaju), moramo se okrenuti za 180 stepeni i poći u suprotnom pravcu...²¹

Zbog svega toga, glavno oružje časopisa *Commentary* je često spektakularno — to su frontalni napadi, verbalna raketna paljba, neviđen smisao za otkrivanje najslabijih tačaka neprijatelja. Časopis *The Public Interest* je, u okviru svoje posebnosti, još bolji. U njegovom prvom broju je rečno da „ideološki ogled, kao književni oblik, nastoji da bude zanimljiviji” — čini se uvek da je dublji, da više objašnjava, da teži boljem kvalitetu”. Ali budući da nisu svi društveni problemi pogodni za tu vrstu tretiranja, tj. da su neki od njih veoma dosadni, urednici su obećali da će nastojati „učiniti *The Public Interest* što življim, što čitljivijim i što je moguće konzervativnijim, ali ipak će povremeno ustupati prostor ‚dosadnim’ člancima...” U stvari, oni su više nego povremeno pretvarali ono što trebalo da bude dosadan članak u izuzetno zanimljiv prilog. Specijalitet kuće je pretvaranje ličnog tona, opštih načela (ako hoćete ideologije, što oni neće), dokaza i podataka, često kvantitativnih i uzetih iz istraživanja u okviru društvenih nauka, vladinih izveštaja ili podataka iz popisa stanovništva — u književni i upečatljiv ogled.²²

Neokonzervativizam tek ima da dosegne određene dubine; on pliva upravo ispod površine tekućih zbivanja, ali pliva sasvim dobro. Iako se često razbesnim zbog neke teze ili me razočara dejstvo nekih upozorenja neokonzervativizma, ipak me njegove teze izazivaju; ret-

²⁰ W. J. Bennet, „In Defense of Sports”, *Commentary*, februar 1976, str. 68—70.

²¹ *Commentary*, oktobar 1975, str. 76.

²² „What is the Public Interest?”, *Public Interest*, jesen 1965, str. 4.

ko se dešava da pročitam neki značajan neokonzervativni ogled a da ne naučim nešto što ima trajnu vrednost. To se ne može reći za većinu političkih napisa.

Šta stoji iza ličnosti i motiva?

Prošlih godina je priznata moć neokonzervativizma, ako ne već i njegova puna ozbiljnost. Nedeljnici su dali nužne uvodne. ²³ Desnica se hvališe da se „liberalizam velikog društva nalazi u bekstvu... Neokonzervativne ideje, odgojene u novijim tvrđavama znanja, postale su predmet razmatranja u uvodnim člancima, dobile su intelektualni i politički zamah.” ²⁴ Levica sa određenom zabrinutošću prati takvo kretanje. Međutim, postavlja se pitanje: zašto je trebalo čekati toliko dugo na to priznanje? Zašto, čak i danas, kritičari neokonzervativizma često odbijaju da ozbiljno shvate te ideje?

Prvi razlog leži u tome što je neokonzervativizam dugo posmatran kroz ličnosti. Kada je 1970. i 1971. godine uočen sve veći antagonizam između časopisa *Commentary* i *The New York Review of Books*, to je protumačeno kao lični obračun literarnih krugova iz Menhetna, čak kao prosto neslaganje Normana Podhoretza i Jasona Epsteina, nekadašnjih prijatelja, inače vodećih ličnosti u ta dva časopisa. ²⁵ Kad je Daniel Moynihan stekao publicitet kao predstavnik u Ujedinjenim Nacijama, činio je sve što je mogao da bi pokazao kako govori u ime nove škole mišljenja. Međutim, Moynihanova zanimljiva ličnost, koja je postala još zanimljivija zbog nagađanja o njegovoj političkoj budućnosti, poslužila je ovog puta kao gromobran. Oštar napad Francesa FitzGeralda na neokonzervativce imao je podnaslov — „Filipika protiv Daniela P. Moynihana i augura sa desnice” ²⁶ Pažnju medija više su privlačile političke ličnosti nego političke ideje.

Druga okolnost koja je karakterisala većinu rasprava o neokonzervativizmu, povezana je sa prvom; jedina razlika je u tome što ova druga deluje i danas, i to u vreme kad je uticaj pokreta odavno priznat. Ovog puta reč je o stavljanju naglaska na motivaciju. Neo-

²³ „Is America Turning Right?”, *Newsweek*, 7. novembar 1977, str. 34—44.

²⁴ *New York Daily News*, 14. maj 1978.

²⁵ Merle Miller, „Why Jason and Norman Aren't Talking”, *New York Times Magazine*, 29. mart 1972.

²⁶ Frances FitzGerald, „The Warrior Intellectuals”, *Harper's*, maj 1976, str. 45.

konzervativci i liberali se uzajamno optužuju da su re-negati. Neokonzervativci veruju da su liberali napustili svoja načela u korist eliksira mladosti i revolucije, liberali smatraju da su neokonzervativci postali apologeti zbog svojih novostečenih privilegija. Verovatno ništa nije pogubnije za političku analizu od pojma izdaje. Politički protivnici su uvaženi ljudi, ali bivši saveznici su nešto drugo. Bes pomračuje rasuđivanje, a ogorčenost uništava razmišljanje. Čovek koji je ubeđen da se iza privida lojalnosti krije neka tajna namera, sklon je da traga ne za načelima, već za motivima.

Karakteristična je reakcija jednog mladog pisca, Crna, koji na stranicama *The New York Times* (u rubrici „Pisma uredništvu”) osuđuje „povlačenje liberalnih mudraca”: „Mislim da koren njihovog povlačenja treba tražiti u položaju tih ljudi posle okončanja vijetnamskog rata. Među te ljude ubrajam Daniela Bella, Samuela P. Huntingtona, Seymoura Martina Lipseta, Roberta Nisbeta, Normana Podhoretza (pisac je već pomenuo Kristola, Glazera i Moynihana). Mladi su pokrenuli politiku, manjine sada grubo insistiraju na tome da govore u svoje ime, a pravi konzervativci ih ignorišu. Bila je to neka vrsta čistilišta koje je učutkalo manje snalažljive ljude... Međutim, oni su uskoro našli put koji vodi ka vlasti. Svakako ne poslednji put i svakako ne kao poslednja grupa, oni su cinički iskoristili „crnačko pitanje”... Neokonzervativci su pronašli razlog svog postojanja. Požurili su da umoče svoja pera kako bi kao antiameričke postupke napali uvođenje kvota, kako bi ‚dokazali’ da uvođenje školskih autobusa ne pomaže crnačkoj deci, kako bi tvrdili da dodatna sredstva koja se troše na obrazovanje siromašne dece, nisu nikakva garantija za njihovu budućnost... I dok dosadno verglaju o opasnostima ‚nove jednakosti’, shvataju da je plemenita tradicija koju su spremno zamenili za vlast i materijalne koristi, vrednija od nevoljnog poziva na *pied-à-terre* Williama Buckleja.” ²⁷

To je nepošteno, ma koliko bila zanimljiva frustracija koja se krije iza toga. Mnogi od pomenutih neokonzervativaca ne stavljaju u središte svojih istraživanja „crnačko pitanje”; a kad su u pitanju oni koji to čine, ništa ne dokazuje da je to cinička jurnjava za vlašću. Dakle, takvo tvrđenje ne samo što nije pošteno, već ne služi ničemu. Može li ko poreći da su motivisanost i ličnosti bitne u politici — možda bitnije od na-

²⁷ Orde Coombs, „The Retreat of the Liberal Sages”, *New York Times*, 17. maj 1976, str. 29.

čela? Na žalost, jako se teško prodire u slojeve ljudskog karaktera. To možemo činiti kad nekom dajemo vlast, kad Moynihana procenjujemo kao mogućeg funkcionera, na primer. U toj situaciji, svi skriveni elementi karaktera postaju značajni; on će nas ubuduće predstavljati kad se radi o pitanjima koja sada ne možemo ispitati. Ali kad god ga ocenjujemo kao mislioca, te osobine, te mane i nedostaci su od sekundarnog značaja; čini se da je pametnije videti šta je pojedinac zaista rekao ili napisao. Kad je reč o stavovima neokonzervativaca u pogledu kvota, školskih autobusa ili obrazovanja siromašnih đaka, njih treba ispitati onako kako ta pitanja zaslužuju. Ti stavovi mogu biti iskrivljeni, čak iako su motivisani najdubljim zalaganjem za građanska prava. Oni mogu biti perceptivni, čak iako su motivisani željom da se osveti neka trauma iz mladosti ili, još gore, neko piće koje smo popili sa Williamom Bucklejom.

Spreman sam da u svemu tome vidim subjektivni element. Kad naiđem na izvanredan primer polemičke niskosti, prividne učenosti ili selektivnog tvrdoglavog mišljenja, uvek se upitam da li neokonzervativce ne uzimam tako ozbiljno zbog ozbiljnosti sa kojom oni očigledno posmatraju sami sebe. Ali, u odnosu na koga je pametnije pogrešiti? Kritičari, posebno, treba da uzmu u obzir ove reči iz *Henrika V*:

„Kad je reč o odbrani, bolje je proceniti
Neprijatelja moćnijim no što on jeste”.

Što se mene tiče, potvrdu nalazim kod Milla: „Pa čak i ako grešimo, ako je konzervativna filozofija apsurd, ona je dobro sračunata da istera na čistac stotinu apsurdna, gorih no što je ona sama.”²⁸

PUT KA NEOKONZERVATIVIZMU

Neokonzervativizam ne možemo razumeti ako nemamo u vidu njegovu istoriju. To važi za svaki intelektualni ili politički pokret, ali to je posebno tačno kad je u pitanju pogled koji insistira na svojoj vernosti stalnim načelima, a sebe definiše kao nešto trajno, nasuprot promenama što ih uočava među liberalima. U uvodnom članku prvog broja časopisa *The Public Interest*, Daniel Bell i Irving Kristol odgovaraju na optužbu da štampaju „sredovečan časopis za sredovečne čitaoce”. Uostalom, to i nije bio loš opis: upoređeni sa naivnom

²⁸ *London and Westminster, naved. delo.*

omladinom ili nostalgичnim starcima, pisali su urednici, „sredovečni ljudi, koje je život učinio zrelim ali koji i dalje gledaju u budućnost, zaista nam se čine — u našim srednjim godinama — najboljim od svih političkih pokolenja”.²⁹ Kakvu je zrelost dao život tom pokolenju?

Socijalizam i antitotalitarni nagon

Kad neokonzervativce određujemo kao pokolenje, nema nikakvog problema. Skoro svi su rođeni dvadesetih godina ovog veka, odnosno nešto pre ili nešto posle tih godina. Teže je odrediti pokolenje kome oni pripadaju. Da li ga treba poistovetiti sa tridesetim godinama, sa dobom kada su neki od njih — ne svi — pre vremena stupili u politiku? Da li ga treba poistovetiti sa pedesetim godinama, kada se većina njih osamostalila, kad su postali profesori ili pisci? Problem predstavljaju upravo potpuno različite, pa čak i protivrečne predstave povezane sa te dve decenije, sa tridesetim i pedesetim godinama, sa crvenom decenijom i sa vremenom apatije — jedna predstava se povezuje sa očajnim radikalnim aktivizmom, a druga sa zadovoljenom smirenošću. Međutim, ako smo manje opčinjeni etiketiranjem tih decenija i ako tragamo za zajedničkim imeniteljem koji ih povezuje, otkrivamo ono što definiše tu grupu kao pokolenje. Uspon totalitarizma i neuspeh socijalizma da se suoči sa tom pretnjom, predstavljaju upravo onu političku stvarnost koja je bila prisutna tih godina i koja je formirala političko iskustvo tih ljudi. To iskustvo je odredilo njihove stavove, a njihovom kasnijem delu dalo moralni podsticaj. U tome je *tajna* sve njihove kasnije *politike*. Bez obzira šta možemo misliti o ovoj potonjoj — uostalom, Péguy je izmislio ono čime opisuje degeneraciju moralnog nagona koji mu je bio svojstven — neokonzervativce ne možemo shvatiti ako nemamo u vidu ono prethodno.

Uspon totalitarizma i neuspeh socijalizma za mnoge Amerikance nisu bili tako nerazdvojno povezani kao što su bili za mnoge neokonzervativce. Razume se, mnogi od njih su bili Jevreji koji su postali punoletni u deceniji u kojoj je došlo do trijumfa fašizma i u kojoj se nacistička moć povećavala, sve dok nije eksplodirala u svetskom ratu i opštem pokolju. Oni su takođe bili socijalisti, odrasli u sredini u kojoj su političke nade

²⁹ *Public Interest*, jesen 1965, str. 4.

bile povezane sa socijalizmom. Alfred Kazin je opisao tu sredinu u knjizi *Starting Out in the Thirties*: „Socijalizam' je bio način života, jer su svi, koje sam znao u Njujorku, bili, više ili manje, socijalisti... Osećao sam moralnu obavezu da budem socijalist, jer društvo u kome je tog leta bilo 16 miliona nezaposlenih i u kome je milion ljudi štrajkovalo, kao da je mogla spasti jedino socijalistička vladavina. Ali moj socijalizam, iako sam duboko osećao, nije zahtevao nikakvu svesnu ličnu saglasnost ili odluku koju bih morao doneti; bio sam socijalista isto onako kao što su mnogi Amerikanci — 'hrišćani'; oduvek sam živio u socijalističkoj atmosferi.”³⁰

Ali ovaj, socijalizam — bilo da se radilo o njegovoj prozaičnoj ili zapaljivoj varijanti — ne samo što nije uspeo da spreči trijumf fašizma i nacizma (kad je reč o tome, to nije pošlo za rukom ni liberalizmu srednje klase, niti staromodnom konzervativizmu); njegove tradicionalne kategorije analize morale su da budu izmenjene kako bi pokušale da bar objasne taj novi teror. Desnica je na izvestan način eksploatisala socijalističku tradiciju: Mussolini je bio bivši socijalista, Hitler je bio nacional-socijalist, a i jedan i drugi su od leveice uzeli tehnike pokretanja masa. Ali to nije bilo ništa u poređenju sa deformacijama socijalizma u Sovjetskom Savezu: socijalizam koji se pozivao na ortodoksnost i na apostolsku vezu sa Marxom, postao je tamo ne samo pobeđen protivnik totalitarizma, kao što je to bio slučaj u Nemačkoj, već upravo oruđe njegovog uspona. Hitler i Staljin su avgusta 1939. godine potpisali pakt o nenapadanju; dva totalitarizma su jedan drugom pružili ruku. Septembra 1939. godine otpočeo je rat.

Vodeći neokonzervativci koji su tih godina bili socijalisti, bili su svi antistaljinisti. Oni su već potukli komuniste u ime raznih socijalističkih frakcija; brutalni dogmatizam, moskovski procesi, likvidiranje anarhista i trockista u Španiji, antidemokratski manevri komunista u sindikatima i levičarskim organizacijama potpuno su ih odgojili u antikomunističkom duhu, i to mnogo pre pakta Staljin—Hitler, posleratnog širenja sovjetske moći ili otkrića o postojanju Staljinovih koncentracionih logora. Strogo logički uzev, oni nisu morali da napuste svoja verovanja, ali socijalizam je bio nešto više od logike, bio je moralni „mit”, bio je skup formula, parola, simbola, rituala, asocijacija koje su već

³⁰ Alfred Kazin, *Starting Out in the Thirties*, Boston; Little, Brown Atlantic Monthly Press Book, 1965, str. 4.

postale otrcane, poderane, pa čak i uprske krvlju, koje su se pokazale kao prepreke stvarnom mišljenju, a ne kao pomoć u tom procesu, koje su se čak ispoljile kao manipulativni instrumenti terora. Socijalizam je trebalo, u najmanju ruku, preispitati. Rezultat toga je bila eksplozija stvaralačke energije.

Među socijalistima se javilo šire raspoloženje za preispitivanje. Ono što je obećavalo da će biti prevladajući vetar ovog stoleća, počelo je da menja pravce, pretvorilo se u orkane, u oluje koje su razbile sve osim najčvršćih brodova. Lozinke ukroćene intelektualne klase postale su ironija, dvosmislenost, paradoks, kompleksnost. Optimistička vera u ljudsku racionalnost i progres, potkopana intelektualnim strujama s kraja XIX veka, jedva je, kad je u pitanju Evropa, preživela rovove prvog svetskog rata. Ona je snažnije živela u dalekoj Americi, povremeno dobijajući snagu, kao i u Evropi, zahvaljujući izveštajima koji su govorili da se u Sovjetskom Savezu ponovo rasplamsavaju racionalnost i progres. Alfred Kazin je prikazao tu atmosferu, opisujući „jasan i svetao liberalizam” Granvillea Hicksa. „Pisao je kao da se istorija — pa čak i književnost — sastoji od međusobno povezanih odgovora na razumna pitanja.”³¹ Ali oni koji su verovali u racionalnost i progres, uskoro su postali žrtve Hitlera i Staljina. Nestali su u gasnim komorama Aušvica, rasuti su sa pepelom iz peći u Treblinki. Nisu mogli da ožive u magli laži koja je prekrila montirana suđenja u Istočnoj Evropi, niti u sibirskim prostranstvima Staljinovih logora. Nisu mogli da ožive ni u ruševinama Hirošime i Nagasakija.

Možemo li iz tih strahota izvući neki smisao i povezanost? Možemo, ali samo ako se posvetimo ozbiljnom i bolnom promišljanju o političkim premisama. I mada to promišljanje ponekad vodi u ćorsokake ili se uklapa u mentalno osakaćivanje hladnog rata, ipak se ne može poreći nužnost bavljenja takvim promišljanjem.

Manje pouzdanje u ljudsku prirodu, veće poštovanje za otpornost sveta prema racionalnim šemama poboljšanja, priznanje da istorija nije sputan tok; već neobuzdano more, kao i insistiranje na ponovnom otkrivanju prvih načela — to su bile zajedničke teme liberalnog i socijalističkog preispitivanja. Ipak su neokonzervativci zadržali neke elemente svog prvobitnog marksizma, zbog čega su ih kasniji kritičari nazivali „kvazi-marksističkim konzervativcima” ili sličnim imenima. Na primer,

³¹ *Isto*, str. 146.

zadržali su marksističku netrpeljivost u pogledu buržoaske „sentimentalnosti“, marksistički nagon za razotkrivanje grupnih i individualnih interesa koji, navodno, deluju iza fasade političke retorike. Zadržali su sklonost ka analiziranju političkih zbivanja kao dugoročnih društvenoekonomskih promena; tu sposobnost su pokazivali kroz vešto klasifikovanje kvantitativnih podataka, onih činjenica koje su očigledno superiornije od sentimentalnih sklonosti ili spekulativnih utisaka buržoaskog literarnog intelektualca. Bio je to srećan brak između pozitivizma akademske društvene nauke, prema kojoj su toliki mnogi mladi intelektualci gravitirali, i polemičkog teoretiziranja socijalističkih frakcija. Marksistička preokupacija klasom pretvorena je u brigu za niz interesnih grupa, za etničke i sektorske sukobe, za statusne grupe, za intelektualce kao posebno društveno telo.

Ovo potonje je možda najizraženiji element u marksističkom nasleđu, mada to na određen način iznenađuje. U staromodnom svetu vulgarnog marksizma — postmarksističkog ali prelenjinističkog — intelektualci su se nalazili u nenormalnom položaju. U praksi, socijalizam je uvek imao posebnu privlačnost za intelektualce; u teoriji, njihova uloga je trebala da bude očigledno potčinjena ulozi radnika. Uostalom, intelektualci su pripadali epifenomenalnom svetu ideologije i kulture. Međutim, ispravno učenje je oduvek imalo ogroman značaj — svojim žučnim polemikama, sam Marx je dao najbolji primer — a to je povećavalo značaj intelektualaca u borbama koje je pokret vodio. Lenjin je kao centralno postavio pitanje uloge intelektualaca, a to isto važi i za njegove protivnike. Gradeći koliko na urođenoj tradiciji ruske inteligencije, toliko i na marksizmu, Lenjin je insistirao na nužnosti profesionalne revolucionarne avangarde što je bio jedini način da se izvuče iz zagrljaja kapitalističke svesti koja je zahvatala radničku klasu. Boljševizam je intelektualca, koji deluje kao disciplinovan izvršilac partijske volje, postavio u centar revolucionarne teorije i prakse. A uspeh boljševizma, koji je osvojio vlast u Rusiji uprkos postojanju onoga što se smatralo najnepovoljnijim materijalnim uslovima — a koji je zatim doveo do cepanja socijalističkih pokreta u skoro svim nacijama — kao da je samo potvrđivao marksističko insistiranje na značaju ispravne doktrine. Očigledno je bilo da mala grupa intelektualaca, naoružanih novom teorijom, može imati ogroman uticaj. Lenjin nije imao poverenja u intelektualce; oni su bili odveć skolni da precenjuju svoju neza-

visnost u odnosu na partijsku disciplinu. Ali i njegovi protivnici nisu imali poverenja u intelektualce — oni su bili odveć podložni iskušenjima koja su kod njih izazivale komunističke ponude za položaj blizu centra vlasti, za uloge koje bi im se dale u trajnoj drami istorije. I komunisti i antikomunisti su postali opsednuti intelektualcima; oni su bili grupa koja zahteva stalno proveravanje da ne bi zalutala u pogrešan tabor.

Možda je to stanje bilo još gore u SAD, gde se socijalizam mnogo više poistovećivao sa intelektualnim krugovima no što je to bio slučaj u Evropi. Osim nekih veza sa delovima radničkog pokreta — a i tu je čvrstina povezanosti varirala u raznim vremenskim razdobljima — socijalisti su bili izolovani od mase građana. Socijalistička politika je bila intelektualna politika, a isto je važno i za politiku bivših socijalista.

Hladni rat

„Sazrevanje“ neokonzervativaca je, u mnogo slučajeva, otpočelo sa socijalističkim pozicijama, a nastavilo se — u skoro svim slučajevima — utapanjem u hladni rat. Dobri poznavaoци marksističkih tekstova i socijalističke istorije, okrvavljeni u plemenskim ratovima između komunista, demokratskih socijalista i 57 varijanti trockista, oni su već bili istrenirani i u pokretu kad je hladni rat nagradio njihove kvalifikacije i gurnuo ih u prve linije. Daniel Bell³² je skicirao vode gornjeg rečnog toka te političke struje: „*Partisan Review*, *Commentary* i *The New Leader*, tri časopisa, kao i pisci okupljeni oko njih, koji su u početku bili jezgro Američkog komiteta za kulturne slobode“, tela koje su 1951. formirali istaknuti intelektualci da bi se suprotstavili „lažljivoj komunističkoj propagandi“ i svim oblicima „kontrole misli“. Neortodoksni realizam Reinholda Niebuhra — „oca svih nas“, kako je to često govorio George Kennan — povezivao je tu grupu sa religioznim svetom; a Američki komitet za kulturne slobode bio je isto što i Kongres za kulturne slobode, lociran u Parizu (1953. godine ova organizacija je počela da osniva, od Nemačke do Indije, porodicu časopisa u koju spada i uticajan angloamerički mesečnik *Encounter*).

³² Daniel Bell, *The End of Ideology*, New York, Free Press, 1962, str. 311.

Razume se, u ovaj poduhvat nisu bili uključeni samo budući neokonzervativci. Međutim, nekolicina ih je igrala značajne, organizacione uloge. Veći deo godine Irving Kristol je provodio kao izvršni sekretar Američkog komiteta za kulturne slobode, a zatim je otišao u London da bi postao utemeljivač i urednik *Encountera*. Bell je godinu dana proveo u Parizu, radeći u Kongresu za kulturne slobode. Ostali, poput Sidneja Hooka, učestvovali su u planiranju međunarodnih konferencija pod pokroviteljstvom pomenutog Kongresa, a odabirali su i urednike za *Encounter*. Shvatanje tog kruga bilo je poznato kao „žestok antikomunističko“; prema Normanu Podhoretzu, to shvatanje se zasnivalo na dve temeljne pretpostavke „1) Sovjetski Savez je totalitarna država, isto onako loša kao nacistička Nemačka, a kao takva ona se može menjati samo nagore...; 2) Sovjetski Savez je isključivo privržen stvari svetske revolucije koja će biti podržana vojnim sredstvima kad je to potrebno, a kad je moguće — strategijom unutrašnje subverzije kojom se rukovodi iz Moskve; samo američka sila preprečuje put toj fanatičkoj ambiciji uništenja slobode širom sveta i samo je američka svest o opasnosti u stanju da formuliše politiku koja će stati tome na put.“³³

Liberalni zastupnici „žestokog antikomunizma“ u načelu su se suprotstavili Josephu McCarthiju, odnosno bar grubljim i vidljivijim oblicima makartizma; ali njihovo suprotstavljanje je bilo vrlo specifično. Kao što su mnogi posmatrači zapazili, njihove optužbe protiv McCarthija su se često svodile na to da on pravi zbrku tamo gde bi taj posao mnogo bolje obavili sposobni antikomunisti (poput samih njih).³⁴ Na primer, McCarthy je uzeo na nišan *Glas Amerike*, što nijednom pametnom antikomunisti ne bi palo na pamet. Štaviše, McCarthy je levim intelektualcima u inostranstvu davao materijal za njihove kritičke ocene o SAD, a to je prisiljavalo „žestoke antikomuniste“ da više energije posvete ispravljanju tih pogrešnih predstava nego kritici senatora iz Viskonsina.

Kao urednik časopisa *Commentary*, Irving Kristol je poricao marta 1952. godine da je McCarthy ugrožavao

³³ Norman Podhoretz, *Making It*, New York, Random House, 1967, str. 289—90.

³⁴ Christofer Lasch, *The Agony of the American Left*, New York, Alfred A. Knopf, 1969, str. 83—86; Howe, *Steady Work*, New York, Harcourt, Brace and World Harvest Book, 1966, str. 328—29; Howe, *The Decline of the New*, New York, Harcourt, Brace and World, 1970, str. 233—34.

građanske slobode i tvrdio je da Amerikanci treba da poklone poverenje McCarthiju, a ne „onima koji se zalažu za američki liberalizam“. Septembra iste godine, Elliot Cohen, stariji urednik, izjavio je da McCarthija „kao veliku nacionalnu figuru podržava samo ogroman strah od inteligencije“. Marta sledeće godine završavajući uglavnom oštro seciranje makartizma, Nathan Glazer izjavljuje: „Sramota je i greh što senator McCarthy ostaje u Senatu. Međutim, ne vidim da on predstavlja neposrednu opasnost za lične slobode u SAD.“ Podhoretz, koji je u to vreme bio na strani „žestokih antikomunista“, piase je u *Making It*: „Optužba da su bili blagi prema makartizmu, činila mi se smešna, a ona je bila smešna i za većinu njih... S druge strane, ne može se poreći činjenica da su žestoki antikomunisti bili više zaneti borbom protiv onoga što su smatrali pogrešnim shvatanjem prirode sovjetskog komunizma, tj. da su se manje borili protiv proganjanja tolikih ljudi početkom pedesetih godina. Stid me je da kažem da sam u tom pogledu i ja delio njihovu krajnju bezosećajnost.“³⁵

Činjenica da je znatan deo te delatnosti finansirala CIA, ne bi trebalo da okupira svu našu pažnju. Naime, obmana i manipulisanje, što podrazumeva takav postupak, ne treba da potpuno diskvalifikuju „žestoke antikomuniste“. Ali preko toga ne bismo smeli preći ni odveć olako. Neokonzervativci su se mnogo bavili problemima interakcije intelektualaca i vlade, nužnošću očuvanja intelektualne nezavisnosti u političkim i kulturnim stvarima, opasnošću poistovećivanja političkih ideala sa samonapredovanjem, kao i složenim odnosom između ciljeva i sredstava u istorijskom delovanju. Hladni rat su vodili u ime „kulturne slobode“. To što je tu delatnost organizovala i održavala špijunaža i tajna služba velike sile, kao da je malo zabrinjavala te intelektualce. Možda su neki od njih bili sve vreme saučesnici. Međutim, priroda tajnih operacija je takva da nemamo načina da saznamo šta se stvarno dešavalo; ostaju nam samo poneki dokazi i nevoljna priznanja onih koji su u njima učestvovali. Mnogi su, ne trepnuvši, dočekali eventualna otkrića: nisu smatrali da su bilo čime povređeni njihovi sudovi i odbrana onoga što se dešavalo, kao ni onih koji su bili izvršioci takvih akata. „Slobodni smo od bilo kakvog mešanja CIA“, glasila je uobičajena odbrana (mada ta činjenica nije nikada utvrđena), „a institucije poput Kongresa za kulturnu slobodu i En-

³⁵ N. Podhoretz, *Making It*, naved. delo, str. 291.

countera omogućuju izražavanje širokog spektra političkih pogleda" (to očigledno nije tačno).³⁶

Bez obzira šta bismo u načelu mogli misliti o stvarnom odnosu između intelektualaca i tajne vladine agencije, poput CIA, a u stanju sam da zamislim okolnosti u kojima bi njihova saradnja bila opravdana — smišljena naivnost tih odgovora (zar naklonost CIA prema jednoj grupi mislilaca, dok su drugi mogli svoja mišljenja ispoljavati uz izuzetno mršave budžete ili bez ikakve finansijske pomoći — nije već određen oblik „mešanja“?), kombinovana sa melodramatičnom tvrdoglavošću („Amerikanci su tako devičanski!“, ponavljao je svojevremeno jedan istaknut intelektualac, za koga se otkrilo da ga finansira *Encounter*), svakako nije dovoljna da bi se iscrplila ova tema. Neokonzervativci su naterali levicu da obavi skeptično samoproveravanje i da bude osetljivija na političke i moralne složenosti, dok je afera sa CIA od samog početka pokazivala domete sposobnosti neokonzervativaca za samoproveravanje i selektivan karakter njihovog interesovanja za složenost.

Ključne parole posleratnih liberala

Ne bi trebalo preterivati u zaključcima o tome u kojoj meri nam ta vezanost za hladni rat, uključujući i kontakte sa CIA, pomaže da sagledamo prirodu budućih neokonzervativaca. Oni se u svemu tome nisu razlikovali od mnogih drugih liberala. Možda je jedina razlika nešto veći stepen ideološke usavršenosti i anti-komunističke borbenosti. Osim toga, oni su tokom tih godina razvili političke poglede koje ne bismo smeli povezivati sa ozloglašanim izrazima kao što su „hladni rat“ i „CIA“. Da bismo shvatili suštinu tih pogleda — a ja nemam pretenzije da ovde dam celovitu analizu — možda bi trebalo imati u vidu izraze koji se često javljaju u knjigama čiji su autori Seymour Martin Lipset (*Political Man*), Daniel Bell (*The End of Ideology*), ili u oglecima — o makartizmu i „radikalnoj desnici“ — iz pera Lipseta, Bella, Richarda Hofstadtera, Nathana

³⁶ O vezama sa CIA, videti Lasch, *Agony...*, str. 63—114. Deo te Laschove knjige najpre se pojavio u časopisu *The Nation*. Tokom 1967. godine istraživao sam jedan neobjavljen članak, posvećen vezi između CIA i časopisa *Encounter*; tom prilikom sam intervjuisao mnoge urednike i saradnike *Encounter*a. Razne vrste apologetike možemo naći u članku „Liberal Anti-Communism Revisited: a Symposium“, *Commentary*, septembar 1967, str. 31—79.

Glazera i drugih. Među tim rečima se nalaze i sledeće: *Masovno društvo, masovna politika, masovna kultura*. Početkom ovog veka, „masovno“ je bila omiljena odrednica levice: *The Masses* i *The New Masses* — to su naslovi dva najznačajnija časopisa levice. Ta reč je predstavljala ugnjetenu većinu čija je brojnost navodila na zaključak da bi svaki nagoveštaj političkog komešanja mogao da bude predznak velikih pobeda. Na desnici, „masovno“ je bio izraz predskazivanja. On je nagoveštavao erupciju političkog *id*, čega se desnica plašila jer ga je izjednačavala sa „ruljom“. Međutim, „mase“ su bile dosta neodređene i amorfnog lik da bi imale istu brutalnu silu kao „rulja“. Umesto toga, izraz „mase“ ukazivao je na gubitak individualiteta i razlikovanja, na osrednjost i površnost života. „Masovna proizvodnja“ — ljudi, kulture, kao i materijalnih dobara — to je bila nedostojna stvarnost.

U posleratnoj Americi su prevladala ova poslednja značenja pomenute odrednice — i to kako na levisi tako i na desnici. U najboljem slučaju, „masovno“ je ukazivalo na prevlast kvantiteta nad kvalitetom; u najlošijem smislu, ono je podsećalo na skupove u Nirnbergu i na auditorijum kome se obraćala propaganda doktora Gebelsa. Posmatrani iz tog ugla, budući neokonzervativci, poput Bella, Lipseta i Edwarda Shilsa, ispoljavali su zanimljivu mešavinu stavova. Na prvi pogled, SAD su bile u skladu sa konzervativnim modelom masovnog društva. Naime, SAD su, bar u poređenju sa ostalim nacijama, demokratske i egalitarne, one su ponosne na materijalno bogatstvo koje pritiče iz njene industrijske osnove, a izložene su skoro neprekidnoj promeni. Međutim, Amerika je savladala svoju depresiju i dobila rat, mada nije pribegla „masovnoj politici“ grube emocionalne mobilizacije. Zašto?

Odgovor se može dati ako imamo u vidu nekoliko međusobno povezanih linija. S jedne strane, svestrana modernizacija nije dovela do masovne politike; u stvari, ona je prevazišla tu politiku — materijalno izobilje, na primer, smanjilo je pritisak ekonomskih zahteva i dovelo do stvaranja brojne, stabilizirajuće srednje klase. Velike opasnosti je izazvao proces modernizacije, posebno brže industrijalizacije: došlo je do dislociranja društvenih grupa i do ugrožavanja pogleda na svet; stanje je bilo zrelo za eksplozije iracionalnog napada na moderno. SAD su bezmalo — mada ne potpuno — prošle kroz tu fazu razvitka; one su takođe otporne na masovnu politiku jer njeni građani nisu atomizirani članovi

„masa”, već su posredstvom članstva u brojnim grupama integrisani u političku zajednicu (te grupe su dobrovoljne, što je de Tocqueville odavno uočio kao karakteristiku Amerike, ali i prirodne — povezane na etičkom ili regionalnom planu). Što se tiče stvarnosti masovne kulture, budući masovni konzervativci poput Bella, Lipseta, Shilsa Lea Rostena i sličnih liberala, bili su svesni da ona znači rasplinjavanje elitnih standarda, ali su ipak na to gledali blagonaklono; u stvari, veća dostupnost visokom obrazovanju i masovna distribucija kulturnih tvorevina u obliku snimaka i reprodukcija doveli su do veće senzibilitnosti, što elitistički kritičari nisu bili spremni da priznaju. Taj stav je prihvatao konzervativnu kritiku na jednom nivou: problem je bio u mogućnosti da su moderna industrijska društva inherentno nestalna i destruktivna; otuda se analiza vršila sa ciljem da se iznađu integracioni i stabilizacioni faktori. Međutim, ukazivalo se da ta kritika ne može biti primenjena na SAD i da je treba revidirati s obzirom na američko iskustvo.

Pluralizam. Alternativa masovnoj politici bila je politika grupe. Masovni pokreti su bili izraz očajničkog i iracionalnog povezivanja izolovanih i otuđenih individua. Međutim, individue su u grupama imale svoje korene, bile su u stanju da prepoznaju i tragaju za svojim racionalnim samointeresom, uključujući i samointeres da kompromis pretpostave sukobu à *outrance*. Naglasak koji je pluralizam stavljao na grupe u politici bio je metodološki, opisan i normativan. Pluralistički politički analitičari kritikovali su pristupe, poput marksizma ili populizma, koji su brojnosti različitih grupnih interesa supsuminirali pod krupne kategorije kao što su radnička klasa i kapital, narod i interesi. Pluralisti su smatrali da se stvarnost političkog života može najbolje opisati kao izuzetno složene interakcije brojnih grupa, promenljivih koalicija u kojima razni organizovani interesi, čiji su posrednici političari, nastoje da dobiju „delić akcije”. Najzad, oni ukazuju da takav složen i promenljiv niz odnosa *treba* da karakteriše politiku — da on dovodi do disperzije vlasti i omogućava kompromise, nužne za stabilnost.

Pluralizam predstavlja priznanje činjenice da demokratija ne deluje u skladu sa onim što piše u knjigama. Ona dovodi do potčinjavanja građanina i formalnih procedura poput izbora „interesima” i neformalnim pogodbama koje elite sklapaju u kuloarima. Međutim, pluralizam je pretvorio u vrlinu ono što je, prema knjigama, smatrano porocima. Ograničen sukob grupnih interesa,

ublažen usavršavanjem i zajedničkim vezama rukovodstva, predstavljao je alternativu politici masovnih pokreta u kojima — kako se smatralo — građanin, izolovan i nesvestan stvarnosti političkih nagodbi, može biti izložen uticaju emocionalnih i utopijskih ideja.

Razume se, pluralizam je kritikovan iz niza uglova. Dovodeno je u pitanje njegovo metodološko naglašavanje brojnosti grupa, a zapostavljanje širih podela u društvu. Čovek često umesto šume vidi drveće, odnosno ljudsko telo deli na sisteme organa, a ove opet na uže jedinice — sve do ćelija i dezoksiribonukleinske kiseline. Međutim, ta mogućnost ne rešava pitanje da li je ovaj ili onaj nivo bitan za analizu datog problema.

Pluralizam je sklon da sve grupe tretira kao jednake i slične, previđajući činjenicu da neke grupe ili koalicije grupa stalno dominiraju ostalim grupama, previđajući činjenicu o postojanju razlika između i unutar grupa — neke od njih mogu izražavati opravdanije zahteve no ostale grupe, odnosno mogu imati demokratskije unutrašnje standarde. Dok pluralizam predstavlja sebe kao kritiku atomističke liberalne teorije o društvu, u kome se građanin navodno izjednačava sa atomima od kojih svaki ostvaruje svoj interes i sudara se, odnosno udružuje kako bi izgradio relativno zadovoljavajuću društvenu celinu, pluralistička vizija nastoji da prenese to shvatanje na nešto drugačiji nivo — pri čemu se umesto individue javljaju interesne grupe kao roj atoma. Najzad naglašavajući nagodbe među *vođama* grupe (a oni se obično predstavljaju kao racionalni i umereni), pluralizam se može oceniti kao antidemokratski. Apatija građanina je racionalizovana, a svaki stepen masovne participacije građana smatra se pretnjom i predznakom totalitarne demokracije. Takvo shvatanje odražava potpuno potcenjivanje antidemokratskih nagona. Otuda Michael Paul Rogin na kraju svoje studije o pluralističkom reagovanju na makartizam, daje sledeću ocenu: „Pluralizam je izvršio napad na nekoliko tradicionalnih parola levice. Razonio je mitove o vrlini naroda i otkrio opasnosti koje krije glupo demokratsko mišljenje. Ukazao je na opasnosti koje milenijske preokupacije imaju za konstitucionalizam. Pluralizam je naglasio vrednost grupa, različitosti i vladavine zakona... Istovremeno, upravo zahvaljujući svojoj osnovnoj preokupaciji, pluralistička vizija je iskrivljena vizija. Strah od radikalizma i zaokupljenost stabilnošću, ma koliko to bile opravdane vrednosti, sprečili su donošenje tačnih zaključaka. Zbog svoje povezanosti sa savremenom Amerikom, plurali-

zam vidi opasnost za stabilnost u nastojanju masa da poboljšaju uslove svog života. A sve pretnje stabilnosti on pretvara u pretnje koje ugrožavaju ustavnu demokratiju. To je duboko konzervativni postupak. Rastrzana između slabo izraženog strahovanja i želja da se suoči sa stvarnošću, pluralistička teorija predstavlja posebnu smešu analize i recepata, iluzija i sagledavanja stvarnosti, posebnih sklonosti i nepristrasnog istraživanja. Možda pluralizam možemo najbolje oceniti ne kao proizvod nauke, već kao liberalnu američku avanturu u domenu konzervativne političke teorije.³⁷

Konsenzus. Do sukoba u okviru pluralističkog modela dolazi kad je u pitanju konsenzus o pravilima igre i o temeljnim vrednostima na kojima te vrednosti počivaju. Amerika je bila posebno srećna u tom pogledu. Lokovskom liberalizmu, kao okviru američke politike, nije upućivan praktično nikakav izazov. Nije postojala aristokratija koja bi predstavljala ekonomsku i društvenu osnovu otpora demokratskim i egalitarnim strujama XIX veka. Zahvaljujući sigurnosnim ventilima, tj. svojoj veličini i bogatstvu, kao i izvanrednim političkim institucijama koje su podrazumevale i dvopartijski sistem, novo društvo je razvilo sposobnost za kompromis i za pragmatičko prilagođavanje.

Malo je onih koji bi se usudili da poreknu glavna obeležja takve slike. Međutim, šezdesetih godina je došlo do snažne kritike nekih aspekata te „istorije konsenzusa”. Prvo, postavilo se pitanje da li se snaga tog konsenzusa može smatrati takvom neospornom tekovinom: nije li taj konsenzus lišio Amerikance alternativnih načina rešavanja novijih političkih problema? Osim toga, tvrdilo se da naglašavanje konsenzusa i uspešnog kompromisa skreće pažnju sa sukoba do kojih dolazi u američkom društvu. Na primer, prvobitna „pravila igre” su dopuštala ropstvo, a svi veliki kompromisi o kojima je bilo reči u udžbenicima za škole raznih stupnjeva — odredba Ustava po kojoj se rob uzima kao tri četvrtine čoveka, kompromis iz Misurija, kompromis iz 1850, završetak obnove — pretpostavljali su rasno ugnjetavanje. Stalno se potcenjivala činjenica da je pravila igre promenio samo jedan od najkrvavijih ratova u istoriji ove zemlje, odnosno da je nasilje bilo konstantan faktor u američkom životu i društvenoj promeni, kao način nametanja konsenzusa i njegovog menjanja. Otuda su čak i zagriženi liberali bili skloni da rasizam shva-

³⁷ Michael Rogin, *The Intellectuals and McCarthy*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1967, str. 282.

taju kao ružnu mrlju na američkoj istoriji, (a ne kao temeljni nedostatak o kome su govorili posmatrači sa strane, poput de Tocquevillea) odnosno kao grafite čija slova nagrđuju lepo zdanje. Dakle, rasizam je shvatan kao ružna mrlja, a ne kao strukturalna greška u temelju te zgrade. Doduše, ta kritika nije dovela do nekog posebnog zaključka u pogledu političke teorije. Uglavnom se insistiralo na potrebi reafirmisanja značaja konsenzusa. Međutim, zaista treba pokušati donekle objasniti zašto su toliki misaoni Amerikanci, razmatrajući nacionalno iskustvo kroz naočari „konsenzusa”, bili nesprenmi da se suoče sa rasnim generacijskim i anti-rasnim nemirima šezdesetih godina.

Moralizam. Ako se velika vrlina Amerike ogledala u kompromisu i pragmatičnom prilagođavanju, onda je moralizam bio njen veliki nedostatak. Moralizam je bio „posebna američka inverzija protestantizma”, plod pionirskog evangelizma koji je, još više od puritanizma, bio matrica američkog karaktera. Prvo, moralizam se usredsredio na reformu individue. Ubačen u politiku, težio je pre svega otkrivanju krivaca, a manje nedostataka sistema. Drugo, moralizam je izbrisao granicu između javnog i privatnog, između zakona i morala (a liberalizam je te granice uspostavio u nadi da će smanjiti sukob oko osnovnih verovanja). Otuda su prohibicija i zakoni koji su uvodili druge zabrane, kao i insistiranje na ličnoj moralnoj čvrstini, najpre vodili u hipokriziju, a zatim su se zbog nje skandalizovali. Treće, moralizam je bio netrpeljiv u pogledu prilagođavanja i višeznačnosti; stvarnost je sagledana ili kao izuzetno dobra ili izuzetno loša, te su sve ocene, osim crno-belih, smatrane bezvrednim. Kad je reč o ulozi moralizma u američkoj istoriji, kod raznih pisaca nalazimo jedva vidljive razlike u oceni te uloge. Na primer, Daniel Bell je bio zadovoljan činjenicom da, „osim toga što je korišćena u političkim kampanjama”, moralna indignacija, usredsređena na kulturu i lično ponašanje, nije igrala neku veliku ulogu u stvarnoj politici. Otuda su „SAD mogle izbeći snažan ideološki fanatizam — sukobe klerikalizma i klase — što je tako karakteristično za Evropu”.³⁸ S druge strane, Seymour Martin Lipset smatra da su „Amerikanci više skloni posmatranju politike iz moralnog ugla, no što je to slučaj sa većinom Evropljana”. Svi se, međutim, slažu u tome da moralizam predstavlja ozbiljnu pretnju stabilnosti. Bella zabrinjava „posebna promena”

³⁸ *The Radical Right*, urednik Daniel Bell, naved. delo, str. 18, 24, 61—64, 71—72, 317.

do koje dolazi u američkom životu: „Dok u oblasti tradicionalnog morala postajemo opušteniji... u politici zauzimamo moralističke i ekstremne stavove.”³⁹

Ako u tim karakteristikama američkog „stila” ima bilo čega izuzetnog, onda je to, možda, činjenica da su te karakteristike tako jednoznačne, čak moralističke. Malo se vodilo računa o tome da lična plahovitost i moralna strogost, odvratnost prema kompromisu i naglašen individualizam, takođe mogu donekle doprineti ostvarivanju i poštovanju slobode i jednakosti. I de Tocqueville i Burke, omiljeni autoriteti pluralističkog komentatora iz pedesetih godina, uočili su tesnu vezu između američkog protestantizma i američke demokratije. U jednoj poznijoj raspravi o moralizmu, i sam Lipset čak navodi (kao prilog svojoj tezi) Burkeov opis upornog protestantizma severnih kolonija. Doduše, Lipset izostavlja iz tog citata Burkeovu osnovnu tezu, tj. da vera kolonista nije bila „samo sklona slobodi, već je na njoj i počivala” — a to je deo opširnog tumačenja „ljubavi za slobodom” i „ponosnog duha slobode” Amerikanaca.⁴⁰

Razume se, Burke je pokušavao da se uhvati ukoštac sa revolucijom koja je započinjala, dok su kritičari moralizma uglavnom zapostavljali onu vrstu političkih sukoba koji se skoro nikad ne mogu rešiti trezvenim pregovaranjima. Otuda je moralizam postao dostupniji cilj. Ne samo što su kritičari jednostrano i bez naklonosti gledali na evangelističke korene američkog moralizma, već su ispoljavali sklonost da taj izraz posmatraju bez ikakve veze sa tim korenima i da ga svojevolumeno primenjuju na svaki izraženiji politički stav sa kojim se takav komentator ne bi slagao. Često se činilo da samo neka obeležja stila, površna ironija ili kosmopolitizam mogu da opravdaju Deana Achesona, ali ne i Johna Foster Dullesa (mada njihovi stvarni stavovi ne bi opravdavali takvo razlikovanje). Pošto narodni pokreti svih mogućih vrsta retko nose obeležja takvog stila, oni su skoro neizbežno izloženi optužbama od strane nenaklonjenih posmatrača, tj. pripisuje im se moralizam. Oni koji napadaju moralizam, kao da ne vode računa o upozorenju Nathaniela Hawthornea da „uticajne klase i oni koji sebe predstavljaju vođima naroda, mogu da

³⁹ Isto, str. 64, 317.

⁴⁰ Videti prilog Seymour Martin Lipset, „The Paradox of American Politics”, zbornik *The American Commonwealth — 1976* (urednici Nathan Glazer i Irving Kristol), New York, Basic Books, 1976, str. 143; uporediti sa Edmund Burke, *Speech on Conciliation with the Colonies* (urednik Jeffrey Hart), Chicago, Henry Regnery Gateway Edition, 1964, str. 64. i dalje.

prave iste onakve greške kao i najmahnitija rulja”.⁴¹ Michael Rogin je ukazivao na tendenciju — kad se radi o tretiranju populističkog moralizma — ka previdanju upravo istih stavova i rečnika kod konzervativnih protivnika.⁴² Moralizam ostaje koristan koncept za tumačenje i kritikovanje američke političke kulture, ali upravo njegova fleksibilnost ga čini podložnim zloupotrebama. U tom pogledu on je nalik na drugi ključni izraz sa kojim je tesno povezan — na statusnu politiku.

Statusna politika. — Knjiga *The New American Right* — pisao je Daniel Bell u svom uvodnom ogledu iz 1955 — nastojala je da objasni novu društvenu zabrinutost, izazvanu prosperitetom, naime bojazan da „konvencionalna politička analiza, uglavnom utemeljena na modelima iz XVIII i XIX veka, nije u stanju da objasni tu pojavu”. Pomenuta knjiga je pokušala da ponudi „nov okvir... zasnovan na novijem mišljenju u sociologiji i u socijalnoj psihologiji”,⁴³ bio je to „nov i originalan doprinos koji, po našem mišljenju, proširuje okvire konvencionalne političke analize”. Noviji koncepti o kojima govori Bell ticali su se „uloge statusnih grupa kao glavnih celina u američkom životu, pri čemu se osećanje statusne pripadnosti uzima kao stvarna snaga u politici”.

Shvatanje o statusnoj politici izneo je Richard Hofstadter; to shvatanje je postalo ključni koncept u njegovom delu. Kao i Lipset, Hofstadter je povlačio razliku između statusne politike i interesne, odnosno klasne politike. Interesna (Hofstadter) ili klasna (Lipset) politika označava „sukob materijalnih ciljeva i potreba u okviru raznih grupa i blokova” (Hofstadter) ili „političku podelu zasnovanu na neslaganju između tradicionalne leve i desnice, tj. između onih koji su za preraspodelu dohotka i onih koji se zalažu za čuvanje *status quo-a*” (Lipset). Nasuprot tome, statusna politika označava „sukob raznih projekivnih racionalizacija koje nastaju na osnovu statusnih težnji i drugih ličnih motiva” (Hofstadter) ili „političke pokrete koji se obraćaju dosta raširenom nezadovoljstvu individua ili grupa, sklonih da održe ili poprave svoj status” (Lipset).

Hofstadter i Lipset se slažu da interesna ili klasna politika doživljavaju procvat u vreme privrednih teškoća, dok statusna politika cveta u vreme prosperiteta.

⁴¹ Navedeno prema zborniku *Pastmasters* (urednici Marcus Cunliffe i W. Winks), New York, Harper and Row, 1969, str. 299.

⁴² *Intellectuals and McCarthy*, naved. delo, str. 266.

⁴³ D. Bell, *Radical Right*, naved. delo, str. 84—85, 308—09.

Međutim, to razlikovanje, čiji je cilj da makartizam protumači kao izraz statusne politike, bivalo je ignorisano kad se pokazivalo da stvara određene nelagodnosti. Na primer, Hofstadter je koristio koncept statusa da bi objasnio populiste, džeksoniste, progresiste, kao i makartizam. Umesto ekonomije, korišćena je psihologija da bi se išlo u korak sa atmosferom decenije. U rukama tako osetljivog pisca kao što je Hofstadter, sposobnog da ono što pozajmljuje iz društvenih nauka promeni zahvaljujući svojoj maštovitosti i književnom daru, ta psihološka kriza obogatila je ekonomska i politička tumačenja američke kulture. Kao jezgro političke teze, međutim, taj „novi okvir”, koji je izumeo Bell, pokazao se kao još jedan, nešto malo savršeniji redukcionizam. Reformističkim pokretima u istoriji SAD pripisivani su brojni neurotični nagoni. Populizam je posebno tumačen kao nostalgican, konspiracijom opsednut, moralistički, ksenofobski, antiindustrijski, antisemitski i autoritarni izraz klase očajnika, tj. raseljenih farmera. Navodno levi pokret, on je neposredno vodio u pravcu Kju-Kluks-Klana i makartizma.

Međutim, privlačno za doba koje je bilo sklono da „izgubi svoje iluzije” u pogledu uznemiravajućih radikalnih elemenata iz američke prošlosti, to tumačenje je stalno rušeno u naučnim krugovima koji su bili i populistički i makartistički nastrojeni. Ti krugovi su istovremeno otkrivali slabosti statusne politike.

Kao što je rekao Bell u uvodu *The New American Right*, Hofstadterova „središnja ideja bila je da one grupe koje se kreću nagore... često bivaju isto onako uznemirene i politički grozničave kao grupe koje postaju *déclassé*... Grupe, koje su izgubile svoj društveni položaj, nastoje da uz upotrebu sve većeg nasilja nametnu svim ostalim grupama one vrednosti društva, koje su same nekad stvarale... Grupe koje se nalaze u usponu mogu insistirati na sličnom konformizmu da bi se i same potvrdile”. Hofstadter je i sam na jednom mestu pisao o „ljudima koji su se uspinjali društvenom lestvicom ili se odvojili od nje” a na drugom mestu je govorio o „ljudima koji se kreću naniže, pa čak i naviše” — a koji ispoljavaju uznemirenost izazvanu svojim društvenim položajem. Oslanjajući se na ove navode, Arthur Schlesinger mlađi, za koga se nikako ne može reći da je naprijateljski nastrojen kritičar, rezimirao je problem na sledeći način: „Ako ga podrobnije ispitamo, statusni prilaz se pokazuje kao nešto što se može prilagoditi svakoj situaciji... Ljudi koji se penju društvenim

stepenicama, ljudi koji silaze, ljudi koji se odvajaju i ljudi koji ostaju na istom mestu — svi očigledno pate od statusne uznemirenosti. Stari Jenkiji su bili statusno uznemireni zato što je njihov položaj bio ugrožen; novi imigranti su statusno uznemireni zato što im je položaj nesiguran. Uznemireni su protestanti, katolici i Jevreji; uznemireni su stari i mladi. Svako gledište, bez obzira koliko posebna gledišta mogu biti nespojiva, može se protumačiti kao rezultat neke vrste statusne nesigurnosti.

Međutim, teorija koja reagovanje i ono što mu se suprotstavlja objašnjava podjednako lako, ne pomaže nam mnogo da sagledamo zašto individue biraju ovo a ne drugo gledište... Statusno tumačenje se lako može pretvoriti u igru, u kojoj u svakom slučaju neko dobija. Ono počinje time što premnogo objašnjava, a završava time što objašnjava odveć malo.”⁴⁴

Krajnja fleksibilnost koncepta dovela je do njegove proizvoljne primene — i do polemičke zloupotrebe. Schlesinger ukazuje da Hofstadter, inače pristalica *New Deal*, ne primenjuje statusno tumačenje na *New Deal*, mada su „mnogi njudilovci bili iz istih društvenih klasa i verovatno imali iste psihološke naklonosti koje su dovele do progresivizma”.⁴⁵

Rogin nas podseća da „oni koji imaju krupne lične probleme bivaju skloni da okrenu leđa politici” i da „uznemirenosti izazvane statusom mogu da nađu izraz u političkoj umerenosti”. Nisu presudne statusne uznemirenosti *per se*, već „delujuće političke i organizacione strukture, kao i stavovi”.⁴⁶ Čak se tvrdilo da, napadajući makartizam kao iracionalan antiestablišment pokret, sama *The New American Right* izražava jedino statusne uznemirenosti grupe profesora koji se penju društvenim stepenicama, a koji su ranije bili levičari, dok ih sada establišment prihvata.

Kraj ideologije. Fraza koja je služila kao amblem preovladavajućeg političkog i intelektualnog pogleda pedesetih i početkom šezdesetih godina — „kraj ideologije” — bila je otrcana tema skoro beskrajnih rasprava. Jedan od razloga valja tražiti i u višeznačnosti samog izraza, kao i u načinima na koji su taj izraz koristili pisci poput Bella, Lipseta, Raymonda Arona i Edwarda Shilsa. Šta se podrazumevalo pod ideologijom? Da li se

⁴⁴ Navedeno prema zborniku *Pastmasters*, naved. delo, str. 311—12.

⁴⁵ *Isto*, str. 308.

⁴⁶ *Intellectuals and McCarthy*, naved. delo, str. 246—47.

to odnosilo na neku celovitu teoriju ili skup ideja kojima se objašnjava svet i društvena promena, a možda je reč i o temeljnim vrednostima koje više nisu eksplisano artikulirane? Ili je reč o načinu na koji se zastupa takva teorija — strasno ili dogmatski (što, razume se, nije jedno te isto) — odnosno *neki* skup ideja koje se, opet, zastupaju na *neki* način? Da li je „ideologija” jednostavno sociološka kratica za marksizam ili socijalizam, odnosno — tačnije rečeno — za komunističku političku praksu? Da li je ukazivanje na njen „kraj” samo opisno — dakle ukazivanje na činjenicu — ili čak uput za istraživanje (budući da Lipset posle tog izraza stavlja znak pitanja)? Ili izraz „kraj” treba shvatiti kao normativnu izjavu — preporuku, zalaganje, izjavu sa glasnošću?

Dozvolite da složenosti i protivrečnosti literature presečem grubo formuliranim tezama. Na primer, saglasan sam sa rezimeom koji daje Robert A. Haber: „Teorija o ‚kraju ideologije’ tvrdi da je, bar što se tiče Zapada, završeno sa političkom teorijom i praksom koje teže radikalnom društvenom preobražaju. Razlozi za to su sledeći: prvo, prestanak iluzija koje su tokom poslednjih četrdeset godina postojale u pogledu masovnih pokreta, revolucije i socijalističko-besklasne utopije što ju je projicirao marksizam. Drugo, marksizam-lenjinizam koji je bio glavni nosilac ideologije, diskreditovan je kao intelektualnopolitički sistem. Treće, klasni sukobi i sistemski problemi koji su doveli do pojave ideologije, uglavnom su rešeni, te više nema objektivne osnove za vršenje takve društvene analize. Dalje, problemi koji pritiskuju društvo su izuzetno složeni, za njih nema jasnih rešenja, a čini se da politički metodi nisu najpogodniji način njihovog tretiranja... Pored toga što iz tog ugla posmatraju stvarnost, teoretičari ‚kraja ideologije’ daju i vrednosnu ocenu. Oni u kraju ideologije vide poželjno zbivanje. Umesto ideologije, oni govore o posebnoj vrsti politike — politike ‚građanskog’, ili o... reformizmu.”⁴⁷

Ovome bih mogao dodati da je višeznačnost izraza „kraj ideologije” predstavljala važan element u njenom značenju. Pojedini pisci — kad bi na to bili primorani — mogli su biti spremni da se opredeljuju za ono ili ovo značenje: jedni su davali prednost normativnom u odnosu na opisno, a drugi su „ideologiju” definisali služeći se suženim pojmom „apokaliptičnog verovanja” ili

⁴⁷ Videti Chaim J. Waxman, *The End of Ideology Debate*, New York, Funk & Wagnalls, 1968, str. 182—83.

„totalne ideologije”. Ali i kad posmatramo delo samo jednog pisca — da ne govorimo o knjigama na koje smo se često pozivali — izraz „ideologija” je tako neodređeno korišćen da su njegove obične negativne konotacije primenjivane ne samo na suštinsku definiciju tog pojma, nego i na niz političkih pogleda i pojava sa kojima se ti autori nisu slagali. Otuda su „ideologija” i „ideološko” pripisivani verovanjima i grupama, počev od konzervativnih biznismena pa do levičarski nastrojanih profesora (mada je bilo vrlo teško ustanoviti njihov „apokaliptični” karakter). Ako ostavimo po strani malobrojne izuzetke, takav izraz se nikad nije pripisivao umerenim političkim stavovima i snagama, bez obzira u kojoj meri su oni bili strasni ili dogmatski; razume se, taj izraz se nije primenjivao ni na samu školu koja je zastupala stav o „kraju ideologije”.

Empirijska tvrđenja, povezana sa proglašavanjem kraja ideologije, izazvala su široku raspravu koja je dobrim delom bila beskorisna. Činjenica da je politička i ideološka temperatura šezdesetih godina naglo rasla, često je navođena kao osnov za odbacivanje literature iz ranijih godina. Međutim, teoretičari koji su govorili o kraju ideologije, naglašavali su da njihovo teoretiziranje može da obuhvati i takva zbivanja; u stvari, njihovi nalazi o opadanju političke strasti bili su ranije priznati, kako od strane radikala koji su žalili što je došlo do tog pada, tako i od centrumaša koji su pozdravljali takav razvoj situacije. Međutim, pravo pitanje je bilo: *zašto* je došlo do takvih promena u ideološkoj temperaturi? Ono što je dovelo do rascepa bilo je znatno manje empirijsko tvrđenje da su „rešeni temeljni politički problemi industrijske revolucije”⁴⁸ i da politika, mada još izražava ekonomske i klasne razlike, treba ubuduće da bude ograničena na konsenzualno i menadžersko prihvatanje koje bi usmeravala društvena nauka. Spora nema sve dok to slavlje povodom kraja ideologije predstavlja samo poziv za okončanje fanatizma, dok označava zalaganje za demokratske procedure i za odbojnost prema totalitarnim doktrinama. Međutim, te formulacije (kao i primeri) išle su dalje, pre svega u težnji da se takve demokratske vrednosti poistovete sa *status quo*-om u liberalnim demokratijama i da daju legitimnost i tom *status quo*-u i glavnoj ulozi onih koji se bave društvenim naukama tog *status quo*-a. U tom smislu, česte op-

⁴⁸ Seymour Martin Lipset, *Political Man*, N. Y., Doubleday Anchor Book, 1963, str. 442.

tužbe da „kraj ideologije” nije ništa drugo do još jedan ideološki stav, čine se kao opravdane, mada, posebno za one koji su spremni da ideologiju brane kao neizbežnu, to ne može biti konačna reč.

Slavlje antiideologije

Kad se baci pogled na analize makartizma, koje su obavili pisci poput Bella, Hofstadtera, Glazera i Lipseta, čak i blagonaklon i umeren tumač kao što je Jeane Kirkpatrick otkriva da se ti ljudi „ponekad ponašaju kao bojovni branitelji ugrožene aristokratije”.⁴⁹ Međutim, oni ne bi mogli posedovati tradicionalno poimanje aristokratije, budući da je „savremenost” bila njihova prva privrženost. I levica i desnica su se opredelile za savremenost. Do spora je moglo doći o mnogim pitanjima — o mogućnoj ponovnoj pojavi ideologije i moralističkog bunta onih čiji je status bio poljuljan uvođenjem savremenog. Međutim, ti pisci su gajili određeno poverenje i optimizam. Smatrali su da je budućnost na njihovoj strani — ako ni zbog čega drugoga, onda zato da bi je sačuvali od očajničkih pokušaja umiruće prošlosti da se dokopa te budućnosti.

Možda su ti politički komentatori razdoblja hladnog rata više hteli da brane *mesto* neke aristokratije, nego samu aristokratiju. Time se ne želi reći da su oni krenuli prema desnom krilu političkog spektra. Uprkos konzervativnih tema njihovog razmišljanja, za neke bi se čak moglo reći da su krenuli ulevo, uporedo sa jenjanjem hladnog rata. Nathan Glazer je bio jedan od urednika časopisa *The Correspondent*, časopisa koji su osnovali David Riesman i Erich Fromm da bi oživele raspravu o ograničavanju naoružavanja i o detantu. Norman Podhoretz je 1959. postao urednik časopisa *Commentary* i tako stvorio platformu za veći deo onoga što je Paul Goodman napisao u delu *Growing Up Absurd*; on je objavljivao revizionističke kritičare američke spoljne politike, poput Staughton Lynda. Međutim, stavove koje su oni ispoljavali u odbrani postjudilske stabilnosti od napada levice i desnice, spremno je prihvatio časopis *New Frontier*. „Kraj ideologije” postao je 1962. godine predsednička doktrina. Govoreći maja te godine na ekonomskoj konferenciji koju je Bela kuća održala u Vašingtonu, John F. Kennedy je formuli-

⁴⁹ Jeane Kirkpatrick, „Why the New Right Lost”, *Commentary*, februar 1977, str. 39.

sao svoju čuvenu razliku između „mita i stvarnosti”: „Mnogi od nas će godinama imati određen politički pogled — republikanci ili demokrati — liberalan, konzervativan, umeren. Činjenica je da većina problema, odnosno da bar većina problema sa kojima se sada suočavamo, jesu tehničke prirode, administrativne prirode. Reč je o vrlo složenim ocenama koje nisu podložne krupnim kategorijama „strasnih pokreta” koji su tako često u prošlosti pokretali našu zemlju. Sad se radi o pitanjima koje većina ljudi nije u stanju da shvati.”

Mesec dana kasnije, Kennedy je ponovio tu poruku, govoreći o Jelu: „Središnji domaći problemi našeg vremena... ne tiču se temeljnih sukoba filozofije i ideologije, već načina i sredstava... usavršenih rešenja složenih i upornih problema.

Naše današnje ekonomske odluke nisu povezane sa nekom velikom borbom suprotnih ideologija, koja će strašću preplaviti celu našu zemlju, već praktičnim upravljanjem savremenom privredom. Nama nisu potrebne etikete i klišeji, već temeljnija rasprava o veoma složenim tehničkim pitanjima, što ih podrazumeva održavanje u pokretu velike ekonomske mašinerije... Političke etikete i ideološki prilazi su irelevantni za ta rešenja... Moraju se dati tehnički, a ne politički odgovori.”⁵⁰

Daniel Bell se u *The End of Ideology* žali na sklonost intelektualaca da krenu onim što je William James nazvao „stepenicama verovanja”.⁵¹ On i Irving Kristol su jedno vreme osećali potrebu za časopisom koji bi istraživao „stepenik praktičnosti”, stepenik koji je sredinom šezdesetih godina očigledno već vodio u više položaje. U jesen 1965. godine pojavio se prvi broj časopisa *The Public Interest*.

Časopis je od samog početka smatrao da glavnu prepreku efikasnoj javnoj politici predstavlja činjenica da ljudi ne znaju o čemu govore. A razlog zbog čega oni to ne znaju, jeste „njihova ranija privrženost ideologiji, bila ona liberalna, konzervativna ili radikalna. Naime, u prirodi je ideologije da unapred stvara mišljenje o stvarnosti; a upravo te predrasude su najgore prepreke u nastojanju ljudi da znaju o čemu govore.”⁵²

Urednici su dovoljno poznavali filozofiju da bi priznali kako „ljudsko mišljenje i akciju ne možemo za-

⁵⁰ Navedeno prema Ch. J. Waxman, *End of Ideology Debate*, naved. delo, str. 225—26.

⁵¹ D. Bell, *The End of Ideology*, N. Y., Free Press, 1962, str. 402.

⁵² *Public Interest*, jesen 1965, str. 4.

misliti bez *neke vrste* predubedenja". A zašto onda „predubedenja” mekog čoveka ne bi istovremeno bila „ideologija” drugog čoveka? Bell i Kristol su pretpostavljali da opravdana (i neizbežna) predubedenja ponekad imaju veze jedino sa „težnjama” ili „ciljevima” mišljenja i akcije, dok ideologije prerađuju „tumačenja postojećih društvenih stvarnosti”. To nije bilo samo razlikovanje, već zbrka iz koje su se urednici izvukli na uobičajen način — ukazujući da intenzitet verovanja predstavlja lakmusov papir za „ideologije” — „tumačenja koja se ogorčeno opiru svakoj razumnoj reviziji”. Ali šta znači — ogorčeno se opirati i ko će oceniti šta je *razumna* revizija?

Još zanimljiviju zbrku predstavljalo je natezanje urednika o naslovu novog časopisa. Nisu hteli da raskinu sa politikolozima koji su zastupali teoriju o pluralizmu i koji su odbacivali pojam jasnog javnog interesa, suprotstavljajući mu borbu između individua i grupa koje se same bore za ostvarivanje posebnih privatnih interesa. Međutim, nov časopis je na kraju insistirao na određenom pojmu autentičnog javnog interesa koji se razlikuje od ravnoteže konfliktnih privatnih interesa. Urednici su citirali definiciju Waltera Lippmana: „Javni interes bi mogao biti ono za šta bi se ljudi opredelili kad bi bili u stanju da jasno sagledaju stvari, da racionalno misle, da deluju nesebično i dobronamerno.”⁵³ Prema tome, evo vrлина koje je časopis trebao da unese u stvaranje javnog mnjenja: jasnoća, razumnost, nesebičnost i dobronamernost.

The Public Interest je kombinovao skepticizam sa čvrstom uverenošću: ako ne sa uverenošću u mogućnost „tačno podešene” javne politike, onda bar sa uverenošću da su te analize u stanju da odrede granice onoga što se može popraviti — da ljudima pokažu kako će živeti u tim granicama. Drugim rečima, reč je o prećutoj uverenosti pedesetih godina minus opasnost od makartizma. U uvodnom članku prvog broja, Daniel Patrick Moynihan otkriva da je reforma postala „profesionalizovana”.⁵⁴ Što se tiče novopronađene sposobnosti upravljanja industrijskim granama, profesionalnog stila srednje klase, uspona društvenih nauka i otkrića da „fiskalni teret” zahteva od vlade da redovno ulaže veliki deo dohotka u privredu, Moynihan je izjavio da formulisanje novih programa koji vode računa o javnom interesu postaje rutinski i nužan zadatak nove klase sposobnih

⁵³ Isto, str. 5.

⁵⁴ Isto, str. 12.

javnih službenika. Prošli su dani kilometarski dugih peticija i masovnih skupova. Reformu „sve manje čine političke odluke, a sve više se radi o administrativnim odlukama. Te odluke se pre mogu doneti konsenzusom nego u atmosferi sukoba”.

Mišljenje časopisa nisu delili svi budući mekonzervativci. Norman Podhoretz se bunio protiv „njihovog shvatanja da je „ideologija” mrtva i da su usled toga svi problemi tehničke prirode (to shvatanje se u krajnjoj liniji temeljilo na verovanju iz pedesetih godina, tj. na shvatanju da je sistem u kome živimo u Americi najbolji koji je bila u stanju da izgradi slabašna ljudska priroda)”. Podhoretz nije verovao da se „intelektualni diskurs, pa čak i u carstvu politike, mora mazonhistički ograničavati... Predloženo Bell-Kristolovo rešenje problema intelektualaca značilo je asimiliranje u atmosferu „upornosti” i „praktičnosti”.⁵⁵

Promena atmosfere

To neslaganje će uskoro biti prebrođeno. Marta 1965. došlo je do prvih istupanja protiv rata u Vijetnamu; SAD su aprila poslale trupe u Dominikansku Republiku; tokom leta došlo je do masovnog slanja američkih snaga u Vijetnam. Avgusta je eksplodirao Watts. Godina 1965. je prekretnica te decenije. Još dok se pripremao prvi broj *The Public Interest*, vreme se promenilo i zapuhao je vetar. „*The Public Interest*”, pisao je Moynihan koji je optimistički predlagao da se nov časopis nazove *Consensus*, „zaplovio je uskoro burnim morem... Svuda oko nas pucala su jedra i konopi”.⁵⁶

Šezdesete godine počele su demonstracijama sedenja, Kamelotom i Korpusom mira (Peace Corps), a izvršile se studentskom gerilom, dolaskom Nixona i Agnewa u Belu kuću, državom Kent. U međuvremenu, došlo je do nemira u gradovima, pohoda na Vašington, zauzimanja studentskih naselja, tenkova na ulicama Čikaga. Mnogo se govorilo o „radikalizaciji” ljudi, o desničarskim „uzvratnim udarcima”. Kao što sama reč podrazumeva, „uzvratni udarac” znači ljutitu, refleksivnu akciju. U to vreme nije postojao izraz pomoću koga bi se opisala spora evolucija znatnog dela liberala. Mogli bismo reći da su oni bili „konzervativizirani”.

⁵⁵ *Making It*, naved. delo, str. 316.

⁵⁶ *American Commonwealth*, naved. delo, str. 6.

Kad imamo u vidu zbivanja koja su se tokom šezdesetih godina nadovezivala jedna na druga, teško je izabrati ona koja su liberale pretvorila u neokonzervativce. Sigurno da je jedno od prvih bilo ono do koga je došlo 1964. godine u Berkliju. Podižući spor povodom ograničavanja političke delatnosti u okviru studentskih naselja na nivo građanske neposlušnosti, zauzimanjem pojedinih zgrada i sukobima sa policijom, nova levica je izašla sa nečim što je bilo paralela uslovima „raznovrsnosti” i onih uslova u kojima je na jugu SAD delovao pokret za građanska prava. Da li je istu analizu i taktiku bilo moguće primeniti na liberalnog Clarka Kerra i na crvenog Bull Connora? Sama ta pomisao unosila je dezorijentaciju u krugove univerzitetskih radnika. Oni su mogli biti za ili protiv studentskih neposrednih ciljeva, ali taj širi napad na liberalizam bio je ili prolazni retorički eksces ili opasna besmislica. Oni su se pitali da li je Berkli izuzetak ili znamenje. Pokazalo se da je bio znamenje — ali ne zato što je nova levica stekla pristalice. Neprestano širenje rata u Vijetnamu i niz eksplozivnih geta dovršili su taj proces.

Tokom 1965. i 1966. protivnici rata su otpočeli sa demonstracijama koje nisu izdržale probe „odgovornosti” liberala; demonstranti su odbili da poveruju u dobre namere Vašingtona i odvojili su se od vijetnamskog neprijatelja. U isto vreme se postavilo pitanje opravdanosti političkog pristupa koji je tvrdio da se temelji na kompromisu i konsenzusu i da američku istoriju, kao i američke institucije, smatra solidnim i dobronameranim. To pitanje je došlo kao rezultat otkrića postojanja zastrašenosti manjina, što je dobilo svoj izraz u gradskim nemirima i u sve izraženijem separatističkom stavu znatnog dela crnačkog stanovništva. Ono što je brojne liberale nateralo da zauzmu odbrambeni stav, svaka-ko je otkriće o dosluhu liberalnih intelektualaca i CIA, o dosluhu koji je vršen u ime upravo onih načela koja su liberali pokušavali da brane (do tog otkrića je došlo 1966). Nastupila je najzad 1968: McCarthyjeve i Kennedyjeve kampanje, barikade u zgradama i sukobi sa policijom na Kolumbija univerzitetu (lokalna američka produkcija nacionalnog zbivanja u Francuskoj); televizijski prenos uličnih sukoba za vreme održavanja konvencije Demokratske partije u Čikagu; dugotrajan štrajk nastavnog osoblja u Njujorku, izazvan kontrolom škola od strane gradskih vlasti — tom prilikom su na videlo izašli rasistički stavovi u redovima organizovanog nastavnog osoblja i antisemitizam u redovima crnačkih aktivista.

Liberali su mogli odgovoriti na nekoliko načina kad su u pitanju ta zbivanja. Mogli su napustiti svoje ranije stavove i prihvatiti radikalizam nove leveice. Mogli su prihvatiti specifične ciljeve radikalnih elemenata među studentima, u antiratnom pokretu ili aktivista iz redova manjina, pa čak i kritiku koju su te grupe izražavale u pogledu liberalizma (odbacujući ipak glavne elemente radikalnog shvatanja, posebno njegove revolucionarne i nasilne nagone). Odnosno, mogli su borbu usmeriti na radikale, napadajući njihova načela i praksu.

Razume se, odgovor liberala je predstavljao mešavinu tih alternativa, i to veoma složenu i ne uvek konzistentnu mešavinu. Radilo se o mnogim improvizacijama: šta da se uzme ozbiljno, a šta da se smatra običnom retorikom? Postoji li granica između neizbežnog uproščavanja svih društvenih pokreta i demagoškog fanatizma *grands simplificateurs*-a, odnosno kada se ona prelazi? Kome treba pokloniti poverenje? Na koga treba prebaciti teret dokazivanja? Ako je ranije i bilo nekog dvoumljenja, 1968. godina je ubedila jedan deo liberalnog mnjenja da se opredeli da se opredeli za treću alternativu. Nathan Glazer govori o tom opredeljenju u završnoj rečenici članka posvećenog njegovom evoluiranju od „umerenog radikala” ka „umerenom konzervativcu”: „Zaista sada mislim da je radikalizam toliko opterećen greškom i konfuzijom da se naš glavni zadatak — ako želimo da ikad uspešno rešimo naše probleme — sastoji u tome da se moramo sporiti sa njim, da ga na kraju moramo lišiti pretenzija da on shvata uzroke naših teškoća i da zna kako ih treba ukloniti.”⁵⁷

„Naš glavni zadatak, ako hoćemo da se uspešno uhvatimo ukoštac s problemima”⁵⁸ — bila je to naznaka prioriteta prepunih raznih implikacija. Bombe su više no ikad ranije pljuštale po Vijetnamu, a zatim je došla Kambodža... Pokret za rasnu jednakost krčkao se u sosovima politike i borbenog nasilja, tako da je najzad splasnuo; Nixon i Agnew pokušavali su da okupe svoju „čutljivu većinu”. Prvo, slomiti radikalizam, a zatim se okrenuti i drugim stvarima?⁵⁹ Da li će čišćenja ulica od radikala zaista otvoriti put ka tim drugim problemima? Navešćemo očigledan primer: eliminisanje radikalnog disidentstva teško da bi umanjilo odlučnost Kissingera i Pentagona da se povuku iz Vijetnama jedino pod uslovima koje postave Amerikanci. Pa ipak,

⁵⁷ *Commentary*, oktobar 1970, str. 80.

⁵⁸ Nathan Glazer, *Remembering the Answers*, New York, Basic Books, 1970.

⁵⁹ Howe, *Steady Work*, naved. delo, str. 329.

mogla se voditi borba za određenu stvar. Ali da li je to zaista trebalo činiti? Suzbijanje radikalizma, bez obzira da li u tome vide predušlov za obavljanje drugih zadataka ili ne, zaista je bilo „glavni zadatak” koji su mnogi liberali jedva čekali da ostvare, prisiljeni da brane svoja načela, a istovremeno izloženi optužbama zbog sopstvene prošlosti. Daniel Bell se desetak godina ranije pitao kakav je identitet njegovog „pokolenja” — tog pokolenja koje još nije samosvesno „sredovečno”, „najbolje od svih političkih pokolenja”, o čemu je kasnije pisano u prvom broju časopisa *The Public Interest*. Bell je uočio „nesposobnost definisanja ‚neprijatelja’. Čovek može da se bori za neku stvar i da ispoljava strast jedino kad zna protiv koga se valja tući.”⁶⁰ Najzad, „neprijatelj” je pronađen.

Dosta je čudno što je pravi rat objavljen onda kad je „neprijatelj” već bio slabiji. Između 1965. i 1968. studentski radikalizam je lutao u izgnanstvu. „Omiljena zajednica” pokreta za građanska prava i odbacivanje dogmatske teorije od strane rane nove levice nisu preživeli rasne sukobe na severu SAD, crnački nacionalizam i ogorčenost antiratnog raspoloženja. Konferencija „Nova politika”, održana 1967. u Čikagu, pokušala je da okupi razbijene delove; umesto da postigne taj cilj, na samoj konferenciji je došlo do razdora oko insistiranja crnačke nacionalističke manjine da kontroliše polovinu glasova. Ako je 1968. godine došlo do oživljavanja radikalizma, to nije bio rezultat njegove unutrašnje snage, već odraz očajanja izazvanog spoljnim provokacijama. Da bi se pokrenule snage koje su zagušile parkove i ulice Čikaga, bilo je potrebno da dođe do Tet-ofanzive, do kandidatura McCarthija i Kennedija (što je pokazivalo trajnu privlačnost liberalizma među studentskim aktivistima), do ubistva Martina Luthera Kinga, a zatim i do ubistva Bobbija Kennedija, do zauzimanja zgrada na Kolumbija univerzitetu. Međutim, posle toga nastupila je iscrpljenost... i javio se patetičan mit o pripadnosti naciji iz Vudstoka. Studenti su u većini odbijali povratak sračunatom nasilju; terorizam je bio znak slabosti, a ne snage, problem za policiju a manje za ideologe. Do nemira u studentskim naseljima došlo je ponovo u znak reagovanja na invaziju Kambodže. S obzirom na dat stepen administrativne gluposti univerzitet-skih vlasti i službenika zaduženih za primenu zakona, specifična zbivanja u specifičnim lokalitetima, suđenja pripadnicima organizacije Crni panteri ili licima koja

⁶⁰ D. Bell, *End of Ideology, naved. delo*, str. 301.

su odbila da učestvuju u ratu, otpuštanje nastavnika, pojava predstavnika administracije — sve je to moglo da izazove konfrontacije i nasilje. Međutim, kako je vreme odmicalo, takve eksplozije su bile sve manje u stanju da dovedu do kataliziranja širokih i lojalnih masa pristalica. Uostalom, nacija je izabrala Nixona, mada sa tesnom većinom. Srednja klasa, ukoliko je uopšte pošla u pravcu opozicije, i dalje se opredeljivala za organizovanje mirnih povorki (sa bakljama), za izražavanje saglasnosti kad se radilo o Ellsbergovim otkrićima, a možda i za davanje podrške otvoreno nenasilnim napadima na selektivnu službu, što su ih vršili verski pacifisti poput beriganovaca. Jedino je moralna senka koju je Vijetnam bacio na društvo i na njegove vladajuće institucije davala određenu snagu ostacima radikalizma. Kad je u školskoj 1970/1971. godini došlo do smirivanja nemira u studentskim naseljima, nedeljnik *Time* je likovao u naslovu — „Hlađenje Amerike”, dok su sami radikali optuživali nasilje Crnih pantera kao „Mylai pokret”⁶¹ i kao „politiku psihotičnog maštanja”.

I upravo u to vreme otpočela je intenzivna ofanziva neokonzervativaca protiv „neprijatelja”. Na primer, Norman Podhoretz, pošto je nekoliko meseci prestao da se bavi uredničkim poslom da bi izvršio pregled zbivanja iz šezdesetih godina (u nameri da eventualno napiše knjigu o tome), sišao je sa planine kao da u ruci drži spisak sa imenima onih koji su prekoracili pravila zapisana na kamenim pločicama. Časopis *Commentary* otpočeo je ono što je ličilo na sistematski napad. Uvodnik jednog broja povlačio bi paralelu između novolevičara i nemačkih komunista koji su utrli put Hitleru. Sledećeg meseca bi se tvrdilo da su priče o represiji u Americi samo obične priče, tj. da sami disidenti navlače na sebe represiju. Zatim bi usledili napadi na Crne pantere, a onda i na pokret za oslobođenje žena. Decembar-ski broj iz 1970. razobličio je „apologete kontrakulture” — Charlesa Reicha, Theodorea Rasazka, kao i izveštaj Nacionalne komisije o nemirima u studentskim naseljima. Januara 1971. uvodnik je dao podršku prognozama onih koji su istupali kao branioci u suđenju povodom čikaške zavere; proganjanje tih ljudi je označeno kao „zakonski prihvatljivo”. Februara meseca objavljena su četiri priloga u kojima se tvrdilo da „pokret” predstavlja opasnost za Jevreje. Daniel Moynihan je u martovskom broju upozoravao da neprijateljski stav štampe prema Beloj kući može da ugrozi „našu sposob-

⁶¹ *Commonwealth*, 21. maj 1971, str. 257.

nost efikasnog demokratskog upravljanja". I tako dalje. Mnogo toga je dokrajčeno u dodatim člancima i recenzijama knjiga.

Čak i ovaj kratak spisak ukazuje na još jedan neobičan element kad je u pitanju „neprijatelj” neokonzervativaca. Ne samo što su neokonzervativci krenuli u napad na snagu koja je već bila u opadanju, već se taj napad proširio i na niz drugih pojava — na kontrakulturu, razume se, ali i na oslobođenje žena, na pročešljavanje novinarstva u celini.

Među lupeže su uvršćeni *The New York Review of Books*, Ralph Nader, pokret za zaštitu covekove sredine, Savez za američke građanske slobode, organizacija Johna Gardenera itd. Podhoretz je 1971. godine bio spreman da kao „staljiniste” i „antiamerikance” okarakteriše ne samo novu levicu, već praktično i sav pokret srednje klase („Nova politika”) — pri tome je izuzimao senatora Eugena McCarthija, ali ne i njegove sledbenike. Taj stav je godinu dana kasnije došao do izražaja u reagovanju časopisa *Commentary* na kandidaturu McGoverna.

Ono što se dešavalo, nije ostalo neprimećeno. Još novembra 1970. godine, *The Wall Street Journal* nazivao je Podhoretza „krajnje neverovatnim konzervativcem”,⁶² neverovatnim samo zbog njegovog liberalnog porekla. *The New York Times* i *The Washington Post* su takođe veoma pažljivo pratili ideološka kretanja. *National Review*, pošto je krajem 1970. izražavao sumnju u pogledu nove uprave časopisa *Commentary*, dao je svoj imprimatur marta 1971: „Dođite, voda je prijatna!” — to je bio naslov u glasilu američkog konzervativizma.⁶³

Doduše, bilo je razumljivih pokušaja da se tim zbivanjima pripiše trivijalan karakter: govorilo se da Podhoretz hoće da se sveti za loše prikaze koje dobila njegova knjiga *Making It*, da se radi o ličnim razmiricama sa bivšim prijateljem i poslovnim partnerom, Jasonom Epsteinom, da je to novinarsko rivalstvo u odnosu na *The New York Review of Books*, čiji je Epstein bio osnivač i glavni urednik. Mnogi koji su priznavali da se radi o nečem mnogo ozbiljnijem, ipak nisu očekivali da će ta „liberalna šizma” preživeti strasti i pometnje antiratovskog pokreta. Tek kad su uzbudljivi sukobi šezdesetih godina nestali u pozadini ili u podzemlju, moglo se videti u kojoj meri su ti branitelji liberalizma i sami odstupili od njega, tj. krenuli ka novom konzervativizmu.

⁶² *Wall Street Journal*, 10. novembar 1970.

⁶³ *National Review*, 9. mart 1971, str. 249—50.

U STA VERUJU NEOKONZERVATIVCI?

Koja su glavna načela neokonzervativizma?

Razume se, pokret koji se koleba kad treba da identifikuje sebe, odnosno koji je u najmanju ruku nespreman da sebe nazove konzervativnim, ne može dati odgovor na postavljeno pitanje. Nemamo neki neokonzervativni „Manifest”, neokonzervativni program za sedamdesete i osamdesete godine, nikakvo saopštenje Nacionalnog udruženja neokonzervativaca. Kao i sa svim ostalim političkim tendencijama, tako i ovde postoje unutrašnje razlike, varijacije, struje koje se ukrštaju, a postoje i kolebljivi članovi, saputnici, neodređeni simpatizeri. Svaako upoštavanje moglo bi da nanese nepravdu ovom ili onom piscu. Naime, možda nijedan neokonzervativac nije onaj pravi neokonzervativac; središte skupa individua može se nalaziti negde između njih i izvan bilo koje pojedine ličnosti. Otuda ova knjiga sadrži studije o pojedinim neokonzervativcima.

Politički pokret se može opisati ako se pođe od nekoliko nivoa. Jedan nivo je, na primer, stav tog pokreta prema specifičnim kontroverzijama. Drugi se tiče njegovih temeljnih načela. Razvoj pokreta tokom vremena takođe predstavlja jedan od nivoa, a isto se može reći i za njegov karakterističan stil.

Tekuća politika

Počnimo sa tekućim pitanjima. Poput većine Amerikanaca, neokonzervativci se protive nejednakom tretmanu rasnih manjina, žena i siromašnih. Ali oni mnogo veću pažnju posvećuju kritikovanju tekućih strategija otklanjanja tih nejednakosti, a mnogo manje samim nejednakostima. Izrazito su protiv manjinskog separatizma, razaranja kao sredstva za dramatisovanje situacije i za iznuđivanje akcije; protive se i građanskoj neposlušnosti, izuzev u krajnjim slučajevima. Bili su glasni kritičari afirmativne akcije i zajedničkog prevoza dece Crnaca i Belaca; hladno su se odnosili prema lokalnoj kontroli, mnogim programima za ublažavanje siromaštva, reformu finansiranja predizbornih kampanja i projektima preraspodele dohotka posredstvom promena u poreskom sistemu.

Neokonzervativizam je skeptički gledao na nove obrazovne programe u osnovnom školstvu, kao i na slobodan pristup u ustanove visokog obrazovanja. Isti stav je zauziman kad se radilo o proširivanju prava na ko-

rišćenje zdravstvenih usluga, o garantovanju zapošljavanja i o zaštiti čovekove sredine. Neokonzervativizam se malo zanimao za liberalne stavove u pogledu prava zatvorenika, smatrao je da treba podrobnije razmotriti pozitivna dejstva strogog kažnjavanja, a pokazivao je sklonost prema uvođenju cenzure. Neokonzervativizam je bio neprijateljski nastrojen prema različitim oblicima delatnosti ženskog pokreta, dok je prema nekima bio ravnodušan. Ništa što je povezano sa „kontrakulturom“ nije moglo izbeći njegovu osudu.

Kad se radilo o međunarodnim pitanjima, neokonzervativci su se podelili povodom Vijetnama, mada su oni koji su se protivili ratu u Vijetnamu dobro pazili da ne dođu u dodir sa antiratnim pokretom. Rat je bio tragična „greška“, a ne nacionalni „zločin“. Neokonzervativci daju snažnu podršku Izraelu, izražavaju sumnju u namere Arapa i mnogih inicijativa za postizanje sporazuma, uključivši i inicijative Vašingtona. Međutim, SAD — i njihova vojna moć — ostaju, u njihovim očima, globalna snaga zauvek; sumnjičavi su kad se radi o detantu i o evoluciji komunističkih partija u Zapadnoj Evropi; žilavo brane hladnoratovski antikomunizam, CIA i imidže poput „slobodnog sveta“; nisu naklonjeni ekonomskim zahtevima zemalja trećeg sveta.

Niz vodećih neokonzervativaca otvoreno je podržavao ponovni izbor Richarda Nixona 1972. godine; drugi su se suprotstavili McGovernu, i kao predsedničkom kandidatu i kao kandidatu iz redova Demokratske partije. Mnogi su bili za Komitet demokratske većine, instrument senatora Jacksona i rukovodstva AFL-CIO, uperen protiv „Nove politike“. Votergejt je bio nelagodnost, unekoliko otklonjena izjednačavanjem takvog ponašanja sa građanskom neposlušnošću onih koji su odbijali da učestvuju u ratu ili sa bezakonjem radikala koji su se zalagali za nasilje. Jackson je bio neokonzervativni kandidat 1976. godine.

Uprkos neizbežnom sažimanju složenih stavova, ovakav rezime ipak pomaže da utvrdimo položaj neokonzervativizma. Izuzetno zalaganje za reformu zatvora, za afirmativnu akciju, za prihvatanje amandmana o jednakim pravima, za slobodan pristup u ustanove visokog školstva i za mekgavernovske reforme u okviru Demokratske partije ne bi moglo da se uklopi u predstavu o tipičnom neokonzervativcu, mada bi on mogao da bude izrazito proizraelski nastrojen i da ima drugačije stavove u pogledu propisa o finansiranju predizborne kampanje, kao i o zajedničkom prevozu dece crnaca i belaca. Pojedinaac koji je sklon uvođenju cenzure, smrt-

ne kazne, koji se zalaže za elitističko visoko obrazovanje, za kuloarske načine utvrđivanja predsedničkih kandidata, za hladni rat, meritokratiju i za senatora Jacksona — može biti neokonzervativac, mada nije isključeno da se zalaže za socijalne reforme i uvođenje nacionalnog zdravstvenog osiguranja.

Politički stav je više nego konglomeracija pojedinih stanovišta. Ljudi mogu u svakom trenutku i povodom svakog pitanja postići sporazum, mada su njihove političke premise vrlo različite. Problemi se menjaju, a stav pokreta prema njima određuju neke opštije tačke sporazuma. Prema tome, za neokonzervativizam su karakteristična neka opšta načela. Međutim, ogromna literatura koja nam nudi potpuno različite definicije čak i tako dugotrajnih pojmova kao što su liberalizam i konzervativizam, upozorava na varljivost utvrđivanja tih načela.

Definicija neokonzervativca

Srećom, jedan neokonzervativac je bio dovoljno hrabar da se suoči sa opasnostima uopštavanja; time nam je dao polazište za definiciju. Priznajući postojanje uticajne političke struje za koju se „smatra“ da je neokonzervativna, Irving Kristol pokušava da opiše „neodređen konsenzus“ koji on u njoj otkriva.⁶⁴

Prvo, „neokonzervativizam nije uopšte neprijateljski nastrojen prema ideji o ‚državi blagostanja‘, već kritikuje verziju ‚velikog društva‘ o toj državi. U načelu, on prihvata one društvene reforme koje, pružajući potrebnu bezbednost i udobnost individui u našem dinamičnom, urbanizovanom društvu, postižu taj cilj sa minimalnim birokratskim uplitanjem u poslove individue... Ukratko, zalažući se za ‚državu blagostanja‘, neokonzervativizam se protivi paternalističkoj državi“.

Drugo, neokonzervativizam gaji znatno poštovanje prema tržištu kao instrumentu efikasnog alociranja resursa, uz istovremeno zadržavanje individualne slobode. „Iako sklon da interveniše na tržištu zato što ono ne vodi računa o društvenim ciljevima, neokonzervativizam nastoji da postigne ‚obuzdavanjem‘ tržišta, pa čak i stvaranjem novih tržišta, a ne putem neposredne birokratske kontrole.“

Treće, neokonzervativizam gaji „poštovanje prema tradicionalnim vrednostima i institucijama — veri, po-

⁶⁴ *Newsweek*, 19. januar 1976, str. 87.

rodici, 'visokoj kulturi' zapadne civilizacije. Ako postoji stvar u pogledu koje su neokonzervativci jednodušni, to je njihova mržnja prema 'kontrakulturi' koja je igrala tako vidljivu ulogu u američkom životu tokom ovih proteklih 15 godina".

Četvrto, neokonzervativizam afirmiše tradicionalne pojmove jednakih mogućnosti, ali odbacuje, kao opasan po slobodu, egalitarizam (budući da on naglašava potrebu da „svako na kraju dobije jednak komad svačega“).

Peto, „kad je u pitanju spoljna politika, neokonzervativizam smatra da američka demokratija neće dugo živeti u svetu koji se toliko protivi američkim vrednostima... Otuda su neokonzervativci kritički raspoloženi prema postvijetnamskom izolacionizmu koji je sada toliko popularan u Kongresu, a mnogi su sumnjičavi i u pogledu 'detanta'“.

Imajući u vidu ograničen prostor u okviru koga je mogao da opiše jedan tako širok pokret, Kristol je ipak postigao lep uspeh. Međutim, njegov opis, kao i mnogi opisi čiji je cilj da se stvarnost prikaže u što privlačnijem svetlu, istovremeno govori odveć mnogo i odveć malo. Na primer, mnogi liberali će isto tako tvrditi da su za „državu blagostanja“, ali protiv paternalizma. Mnogi će kritikovati „veliko društvo“. Uostalom, ima li koga ko se ne bi zalagao za „minimalno birokratsko uplitanje“? Svi ti izrazi su lišeni svakog značaja, sve dok ih ne ispunimo određenim specifičnostima.

Koliko liberala, pa čak i radikala, insistira na onom što Kristol naziva „opasnim sofizmom“ — „ne postoji prava jednakost mogućnosti sve dok svako ne dobije jednak komad svačega?“ (kurziv moj). Malo je takvih. Ali taj napad na strašilo, odveć je sveobuhvatan da bi uočio razliku koja u pogledu egalitarizma postoji između neokonzervativaca i ostalih.

Kristol je potpuno u pravu kad kaže da je kod neokonzervativaca razvijeno „veliko poštovanje“ prema tržištu. Sigurno je da liberali nemaju takvo divljenje, mada i u tom pogledu ima značajnih izuzetaka. Međutim, zbog političke nužnosti — ako ne i poštovanja — liberali su za „obuzdavanje“ tržišta, a manje za neposredno intervenisanje. Uostalom, to je bilo načelo na kome je počivala većina inicijativa „velikog društva“. Činjenica da su neokonzervativci bili tako nezadovoljni „velikim društvom“, može samo ukazivati da to obuzdavanje nije bilo potpuno — bar po njihovom mišljenju, odnosno da se radi o još nekim primedbama.

Slična teškoća se javlja i u pogledu spoljne politike. Mnogi od onih koji nisu neokonzervativci, rado bi prihvatili tezu da američka demokratija neće dugo živeti u svetu koji se protivi američkim vrednostima. Problem je, razume se, u tome što američke vrednosti ne predstavljaju jedinstvenu celinu. One uključuju naša temeljna načela — slobodu, jednakost, samoupravu — ali i ekonomsku ekspanziju, antikomunizam, nacionalizam i druge nagone. Te vrednosti nisu ni nepromenljive. Južnjački neokonzervativac iz 1850. mogao bi u američke vrednosti uvrstiti i ropstvo; neokonzervativac iz 1880. mogao bi uvrstiti protestantsko hrišćanstvo. Stavovi u odnosu na ono što Kristol naziva „postvijetnamskim izolacionizmom koji je sada tako popularan“ i prema detantu, ne moraju biti rezultat bilo kakvog opšteg stanovišta o uticaju američkih vrednosti širom sveta, već su više rezultat ubeđenja u to koje vrednosti treba da deluju u inostranstvu, koje treba gajiti kod kuće, tj. kakva politika bi najbolje poslužila tim ciljevima.

Neokonzervativna analiza

Mogli bismo nastaviti sa uočavanjem razlika, čak i u pogledu poštovanja tradicionalnih vrednosti i institucija, tj. neprijateljskog stava prema kontrakulturi, a to je materija gde se Kristol oseća najsigurnije. Kristolov opis je nedovoljno uopšten i nedovoljno specifičan. On ne otkriva živahnost neokonzervativizma, njegovu glavnu zaokupljenost, stanovište sa koga postavlja skoro sva svoja pitanja. Kristol takođe ne ide dovoljno duboko u pojedinosti tih stavova. U narednim redovima pokušaćemo da to učinimo.

1. *Neokonzervativizam smatra da je kriza autoriteta zahvatila Ameriku i Zapad. Vladajuće institucije su lišene svoje legitimnosti; potkopano je poverenje u vodeće elite. Ugroženi su društvena stabilnost i nasleđe liberalne civilizacije.*

Daniel Bell objavio je 1970. članak u časopisu *Encounter* (članak pod naslovom „Nestabilna Amerika“). Naslov tog članka odražava zaokupljenost i glavnu brigu neokonzervativaca — stabilnost. U tom pogledu oni se samo nadovezuju na ono čime se posle rata bavio pluralistički liberalizam. Za razliku od većine evropskih nacija, Amerika se pokazala stabilnom u uslovima depresije, rata i izazova što su joj upućivali desnica i levica. Pluralisti su nastojali da otkriju tajnu tog uspeha i kad su je otkrili, želeli su da ona postane ruko-

vodeće načelo nacionalne politike. Sredinom šezdesetih godina bili su zgranuti kad su otkrili da je opovrgnuta ta priča o uspehu. Njihovu pažnju je tada zaokupljala nestabilnost koja je zahtevala postavljanje dijagnoze i prepisivanje lekova.

Kad je u pitanju Amerika s kraja šezdesetih godina, takva zaokupljenost stabilnošću teško bi se mogla smatrati neprihvatljivom, ali ona nije bila neizbežna. Zaokupljenosti stabilnošću mogli bismo suprotstaviti zaokupljenost pravičnošću. Razume se, ta dva pojma se ne isključuju. Oni koji su pre svega zaokupljeni stabilnošću, svakako bi insistirali na tome da je stabilnost preduslov pravičnosti. A oni koji su pre svega zaokupljeni pravičnošću, insistirali bi na tome da bez pravičnosti nije moguće postići stvarnu stabilnost

Međutim, u praksi se događa da postoji razlika između ta dva naglaska. Oni koji teže pravičnosti, usredsređuju se na specifična zbivanja ili uslove; skloni su da svoju pažnju ograniče samo na te dve stvari, ali u stanju su da svoju kritiku prošire kad krenu u traganje za uzrocima nepravde. Drugim rečima, oni mogu (ali ne moraju) biti zainteresovani za institucionalnu strukturu kao celinu. S druge strane, oni koji teže ostvarivanju stabilnosti, veoma su zainteresovani za institucionalnu strukturu. Oni smatraju da je ta struktura uglavnom dobroćudna, ali da se ipak nalazi na ivici neposrednog sloma. Društveni poredak je slabačko dete. Treba mu kontrolisati temperaturu, utvrditi ishranu, kontrolisati njegove napore. Tokom tog nadzora, specifična zbivanja i uslovi mogu se svesti na simptome i bolne tačke, umesto da ih shvatamo kao probleme za sebe.

Zaokupljenost neokonzervativaca pitanjem stabilnosti, stalno dolazi do izražaja. Ona je otpočela kad je upućen izazov autoritetu i legitimnosti njihove omiljene institucije — univerzitetu. Ubrzo je to postalo njihovo stanovište koje se tiče celog društva. Moynihanovi spisi su prepuni zabrinutosti za autoritet i njegovim osećanjem — o tome pitanju često citira Johna F. Kennedija — krhkosti američkog društva. Prema sopstvenom kazivanju, stupio je u Nixonovu administraciju „zaokupljen očiglednom erozijom političkog autoriteta u Americi, nesposobnošću liberala da shvate i brane liberalizam, stvarnim izgledima da politika krene u pravcu sve većeg nasilja i nerazrešivog sukoba”.⁶⁵ Izveštaj koji je trilateralna komisija podnela 1975. i koji se odnosi na

⁶⁵ Daniel P. Moynihan, *The Politics of a Guaranteed Annual Income*, N. Y., Random House, 1973, str. 79.

sposobnost demokratije da stvori uslove za vladanje, tj. dokument u kome do izražaja dolaze mnoge neokonzervativne teme, stalno govori o „gubljenju legitimnosti autoriteta uopšte i gubljenju poverenja u rukovodstvo”⁶⁶ „Danas se sumnja ne samo u ekonomsku i vojnu politiku, nego i u političke institucije, nasleđene iz prošlosti.” Na iste teme nailazimo kod Bella, Kristola i Glazera. Njih otkrivamo i u samom naslovu knjige Roberta Nisbeta, *Twilight of Authority*.

Neokonzervativci pišu u kontekstu „krize”. A ipak osuđuju ostale društvene kritičare što „trguju krizom”. Zanimljivo je uočiti sa kolikom različitošću neokonzervativci mogu opisivati naše uslove (kad to hoće) i odbaciti svakoga ko odbija da prihvati njihova gledišta. Eto, Aaron Wildavsky u časopisu *Commentary* postavlja pitanje: „Zašto nam je svima bolje, a osećamo se lošije?” Prema Wildavskom, neosporno je da nam je svima bolje: „Svaki pokazatelj blagostanja... govori da je svaki sektor stanovništva... poboljšao svoj položaj poslednjih decenija.” Čak je i u domenu kriminala i korišćenja droge — a to su „područja za koja smo bili vrlo svesni da je nedavno u njima stanje pogoršano — ipak došlo do znatnog smirivanja... početkom ovog veka.”⁶⁷

A evo i Jamesa Q. Wilsona koji opisuje kako je šezdesetih godina došlo do „procvata kriminala”: „On se nije samo malo povećao, već je njegova stopa rasta bila mnogo brža i dostigla je nivo znatno iznad onih koji su zabeleženi posle tridesetih godina. (U nekim kategorijama su ti nivoi bili najviši u ovom veku). Atmosfera saglasnosti i poverenja... bila je poljuljana, ne samo pod dejstvom zločina, već i usled nemira i rata... Prosperitet decenije bio je praćen i izuzetnim rastom u oblasti socijalnog staranja, korišćenja droge i nezaposlenosti mladih.”⁶⁸

Wilson takođe opisuje kako je 1960. godine u gradu Njujorku bilo „dve stotine smrtnih slučajeva usled korišćenja droge, što je najveći broj od 1918, a možda ikad do sada; broj takvih smrtnih slučajeva „prešao je 7.000 u 1967. godini i od tada je u stalnom porastu.”

⁶⁶ Michael Crozier, Samuel P. Huntington i Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: A Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*, N. Y., New York University Press, 1975, str. 161, 2.

⁶⁷ *Commentary*, avgust 1973, str. 25.

⁶⁸ James Q. Wilson, *Thinking About Crime*, N. Y., Basic Books, 1975, str. 4—5, 7.

Takve razlike možemo delimično objasniti obraćanjem pažnje na pojedinosti. Tumačenje Wildavskog temelji se na njegovom rastegljivom korišćenju vremena. Tokom „prošlih decenija” svuda je zabeleženo poboljšanje. Da bi se uživanje droge uklopilo u taj model, on se okreće „početku stoleća”. Nasuprot tome, Wilson pretpostavlja da ljudi ne moraju da tragaju po prošlosti kad se osećaju lošije. Pa ipak, takve razlike, ako izzmemo njihovo mesto u retoričkoj strategiji ogleđa o kojima je reč, mogu biti rešene na dubljem nivou. Obe one deluju u okviru drugog verovanja neokonzervativizma:

2. *Tekuća kriza je prvenstveno kulturna kriza, pitanje vrednosti, morala i ponašanja. Iako ta kriza ima uzroke i posledice na nivou društveno-ekonomskih struktura, neokonzervativizam, za razliku od leve, smatra da te strukture dobro deluju. Problem je u tome što su naša uverenja postala slabija, naš moral popustio, naše ponašanje se iskvarilo.*

Insistiranje Wildavskog da sve ide dobro na praktičnom, materijalnom nivou, samo je preludijum za dijagnozu dublje kulturne bolesti. Wilson bi verovatno prihvatio takvo tvrđenje. I liberalnim i radikalnim društvenim kritičarima je svojstvena ideja o „krizi autoriteta” ili o „krizi legitimiteta”. Međutim, *neokonzervativci pri tome odbijaju da stave naglasak na ulogu kapitalističkih institucija u stvaranju te krize.*

Isto tako, *neokonzervativci nisu skloni da odgovornost za sadašnje stanje pripišu vladajućim elitama, pa čak ni da u svojim analizama daju glavno mesto specifičnim nedavnim zbivanjima kao što su rasni sukobi i rat u Vijetnamu.* Oni tvrde da to nisu potpuno nove pojave u američkoj istoriji: zašto su sada postale eksplozivnije no ranije? Ta zbivanja takođe ne predstavljaju neke činioce u Evropi i Japanu, gde je šezdesetih godina došlo do sličnih eksplozija društvenih nemira i bunta mladih. Bez obzira koji deo sadašnjih teškoća pripisuje pojedinim problemima i slabostima vlade, trilateralni izveštaj ove potonje uvek čini manje značajnim od uznemirujuće uloge koju igra „demokratski duh”. Wildavsky se žali da se kao uzroci naše bolesti navode rat u Vijetnamu i rasna nejednakost. Međutim, rat „se završio”, a rasna nejednakost „se jasno i očigledno smanjila”.⁶⁹ Činjenica da tako sposoban naučnik olako barata tim problemima, ukazuje samo na to u kojoj meri neokonzervativci uporno ostaju pri onome što smat-

⁶⁹ *Commentary*, avgust 1973, str. 25.

raju stvarnim izvorima današnje krize (rat se završio samo šest meseci pre no što je on izgovorio navedene reči, a smanjivanje rasne nejednakosti verovatno nije bilo tako jasno i očigledno crncima i belcima koji bolje poznaju ono što se dešava u njihovom susedstvu, no ono što iznose nacionalne statistike).

Neki neokonzervativci ukazuju na opadanje religije, neki na primamljivost hedonizma, a neki na tendenciju ka jednakosti. Međutim, u jednom tumačenju postoji skoro potpuna saglasnost. *Iza krize autoriteta nazire se sve veći uticaj „protivničke kulture”.* Razume se, izraz „protivnička kultura” pripada Lionelu Trillingu. Trilling je imao u vidu „subverzivnu nameru” koja karakteriše modernu literaturu, njeno protivstavljanje buržoaskom društvu, njenu afirmaciju bića suprotstavljenog društvenim prinudama, njen prezir prema konvencijama, njeno stalno istraživanje iskustva, njeno otuđivanje od „običnog” u životu, od porodice, bliske okoline, od rutinskog posla. Romantizam je udahnuo život u protivničku kulturu, a boemstvo joj je pružilo pribežište. Međutim, sredinom dvadesetog veka, avangarda više nije predstavljala bojovnu manjinu. Masovno visoko obrazovanje dovelo je do toga da dela protivničke kulture budu uneta u obaveznu lektiru. Komercijalna kultura, gladna novih senzacija, kupila je boemstvo. Richard Hofstadter je 1967. godine pisao da ono što se pojavilo kao rezultat ne ispunjava nade da će put u lično istraživanje i društveno protivstavljanje biti okončan povratkom u jeretičko, ali odgovorno društveno opredeljivanje.

„Možda smo zaista suočeni sa dve kulture — ne radi se o kulturi kako je shvata Snow, čije su oblasti sve nezavisnije i sve više se sukobljavaju, umesto da se podudaraju: na jednoj strani je masovna protivnička kultura, a na drugoj, carstvo društveno odgovorne kritike.

Nije li sasvim moguće da će odgovorno društvo dobiti malo ili nimalo hrane od moderne literature, već će biti primorano da se uglavnom osloni na istoriju, novinarstvo, ekonomiju, sociološki komentar?”⁷⁰

U stvari, uskoro se pokazalo da se istorija, novinarstvo i sociološki komentar ponašaju isto tako neodgovorno — sa stanovišta neokonzervativaca — kao i moderna literatura (ekonomija je bila nešto bolja).

Tako se došlo do zaključka da protivnička kultura predstavlja vladajući duh potpuno „nove klase”. Kad je reč o napisima neokonzervativaca, pozivanje na „no-

⁷⁰ *Public Interest*, zima 1976, str. 74.

vu klasu" je toliko često i grozničavo da se time pokriva nedostatak preciznosti u definisanju te klase. Ko, u stvari, sačinjava tu klasu? Razume se, intelektualci. Profesori i novinari, bilo da su intelektualci ili ne, takođe su deo te klase. Kad je reč o „novoj klasi“, često se govori o „industriji znanja“ ili o kompleksu „univerzitet-vlada-mediji“. Ponekad „nova klasa“ uključuje stručnjake u opštem smislu ili tehničare i radnike „u služnih delatnosti“. Ponekad obuhvata sve fakultetski obrazovane ljude ili one koji su na visokim školama. Ponekad izgleda da se taj izraz odnosi prosto na stanovnike imućnijih prigradskih naselja ili imućnih enklava u središtu grada. Ono što je zajedničko svim tim pojmovima „nove klase“ ili „nove srednje klase“, jeste određen stepen visokog obrazovanja, kosmopolitizam ili teorijsko obrazovanje.

U stvari, „nova klasa“ je delom analitički koncept a delom instrument polemike. Ljudi koji se bave društvenom teorijom odavno se bore sa pojmom novih grupa — stručnjaka, tehničara i birokrata, na primer — koje zamenjuju sitnu buržoaziju kao sloj što se nalazi između imućnih kontrolora bogatstva i radničke klase. Jasno je da tu dolazi do velikih promena koje zaslužuju pažnju. A kad neokonzervativci nastoje da u oblasti društveno-ekonomske promene pronađu objašnjenje, oni to obično čine pozivajući se na pojavu „nove klase“ — na rast industrije zasnovane na nauci, medija i visokog obrazovanja. Navešćemo samo jedan rečit primer: za pedeset godina (između 1920. i 1972) broj nastavnog osoblja na američkim koledžima i univerzitetima porastao je od 48.000 na preko 600.000, a četvrtina tog rasta ostvarena je samo za pet godina — između 1965. i 1970. Broj studenata je povećan za više od šest puta između 1930. i 1970. Takve promene navele su pojedince na zaključak da je „univerzitet postao glavna institucija za izdavanje diploma i potvrda koje se uvažavaju u savremenim svetovnim društvima“.⁷¹ Razume se, nije teško zaključiti da će takav razvitak izvršiti određen i značajan kulturni uticaj.

„Nova klasa“ je, istovremeno, veoma često samo zgodan (zato što je neodređen) način da se etiketira svako koga neokonzervativci ne vole i da mu se pripíše oreol masovnosti i opasnosti. Pišući o „strukturni nove klase“, tj. o „promenjenoj kulturnoj osnovi Demokratske partije“, Michael Novak na samom početku uka-

⁷¹ Everett Carl Ladd, Jr. i Seymour Martin Lipset, *The Divided Academy*, N. Y., McGraw-Hill, 1975, str. 1—2.

zuje: „Industrija znanja daje preko 35 odsto bruto nacionalnog proizvoda; a tu industriju čine zaposleni u federalnim i lokalnim institucijama, istraživači, pravni- ci, planeri, konsultanti, vaspitači, kadrovi u informacionim sistemima, novinari, socijalni radnici i drugi. Većina radnika te industrije, kad se radi o njihovim prihodima, zavisi od povećanja vladinih rashoda (što je praćeno i korupcijama). Većinu čine demokraci.“⁷²

Te nove elemente u Demokratskoj partiji predstavljaju oni koje Novak naziva „sveznajućima“; od njih su mnogi „imućni stručnjaci, svetovni u pogledu svojih vrednosti, ukusa i inicijativa, indiferentni ili neprijateljski raspoloženi prema porodici, snabdeveni postdiplomskim zvanjima, sigurni u ekonomskom pogledu i nadmoćni u domenu kulture“. Nasuprot „kulturnom nihilizmu“ sveznajućih, „većina Amerikanaca“ još veruje u „tradicionalne vrednosti poštenja, pristojnosti, radinosti, konkurentnog napredovanja, religije, saosećanja za patnje drugih i sklonosti ka društvenoj saradnji.“

Novak ne koristi izraz „protivnička kultura“, ali opis koji on nudi kad su u pitanju sveznajući i „njihov kulturni nihilizam“ je upravo to. Ne samo što se podrazumeva da oni oličavaju 35 odsto bruto nacionalnog proizvoda i da su glavna snaga proširenja vladinog aparata, već Novak otvoreno kaže da taj sloj predstavlja „postojeću vlast“. Nisu svi neokonzervativci tako primitivni kao Novak kad se radi o tom problemu. Daniel Bell, koji shvata tehničku prirodu statističkih podataka sa kojima Novak manipuliše, mnogo je egzaktniji i skromniji u svom opisu „klase znanja“. Mnogi neokonzervativci su 1978. godine počeli da rade na studiji o novoj klasi,⁷³ tj. na zborniku referata koji su trebali da njihovim procenama daju izvesnu preciznost i dokumentarnost. Bio je to dosta zakasneli poduhvat jer je pojam „nove klase“ odavno ušao u novinske članke, pa čak i u reklame Mobil Oila. Ako je do tada bilo neke razlike između Novakovih oštrih izjava o „novoj klasi“ i izraza kojima se koristila većina neokonzervativaca, ta razlika se ogledala samo u tome što su ovi potonji taktičnije koristili neodređenost tog izraza.

To ne znači da je neokonzervativna teza pogrešna, već samo da u nekim bitnim tačkama počiva na spekulaciji i ličnim procenama. U kojoj meri „protivnički“ stavovi dominiraju nekom novom klasom? Koliko je

⁷² *Washington Star*, 29. avgust 1976.

⁷³ D. Bell, *The Coming of the Post-Industrial Society*, N. Y., Basic Books, 1973, str. 212. (fusnota)

obuhvatna i moćna ta klasa? Novakovi odgovori na oba pitanja su veoma indikativni. Kulturna, ako ne i politička moć nove klase i njenih modernističkih antivrednosti — skoro je potpuna. To shvatanje izaziva kod neokonzervativaca osećaj krize, njihovog strahovanja za društvenu stabilnost i njihovu borbenost.

3. *Vlada je žrtva „preopterećenosti”. Nastojeći da učini što više, ona je, sasvim prirodno, doživela neuspeh i usled toga potkopala svoj autoritet.*

Izveštaj Trilateralne komisije saopštava: „U poslednjim godinama, delovanje demokratskih procesa izgleda da je zaista dovelo do sloma tradicionalnih načina društvene kontrole, do delegitimacije političkih i drugih oblika vlasti, kao i do preteranih zahteva u odnosu na vladu, do zahteva koji prevazilaze njenu sposobnost da na njih odgovori.”⁷⁴ *The Public Interest*, izdat povodom desetogodišnjice izlazenja časopisa, a objavljen kao separat povodom 200-godišnjice postojanja SAD, nosi naslov *The American Commonwealth — 1976*. U toj publikaciji se problem „preopterećenosti” otkriva u većini vladinih institucija. Samuel P. Huntington (u poglavlju koje takođe čini deo izveštaja Trilateralne komisije) upozorava na opasnost od „preterane demokratije”. Aaron Wildavsky predviđa da će položaj predsednika postati tako paralizujući da će predsednici odustajati od namere da budu rukovodioci. James Q. Wilson žali zbog rasta aktivističke birokratije, što je rezultat postavljanja novih zahteva vladi. A Nathan Glazer se tuži na aktivističko i „imperijalno” pravosuđe. Zajedno sa ostalim autorima, oni smatraju da je slobodno društvo ugroženo posledicama navodno nekontrolisanih političkih pritisaka.

Dijagnoza o „preopterećenosti” zasniva se na onome što Samuel Huntington naziva „socijalnom tendencijom”.⁷⁵ Prema Huntingtonu, rashodi vlade su počev od sredine šezdesetih godina ispoljili „socijalnu tendenciju”, za razliku od „odbrambene tendencije”, karakteristične za godine hladnog rata. Budžetski rashodi za odbranu doživeli su pad (od 13 odsto u 1953. na 6 odsto u 1974); budžetski rashodi namenjeni obrazovanju, zdravstvu, kao i drugim namenama izvan sektora odbrane, zabeležili su rast (od 15 odsto u 1953. na 27 odsto u 1974). Rashodi vlade iznosili su 1953. godine 28 odsto bruto nacionalnog proizvoda, da bi u 1974. dostigli 33 odsto.

⁷⁴ *Crisis of Democracy...*, naved. delo, str. 8.

⁷⁵ *Isto*, str. 65—74.

Metafora o „preopterećenosti” je više nego opisna; ona izražava vrednosnu ocenu i utvrđuje odgovornost. Ako u mom domaćinstvu pregori osigurač — a po neokonzervativnom mišljenju to je upravo ono što se dešava u američkom društvu — taj kvar može biti rezultat delovanja nekoliko uzroka. Možda je žica oštećena, u kom slučaju treba da je popravim. A možda je žica, iako potpuno ispravna, nedovoljna za moje potrebe, u kom slučaju treba da je pojačam. Najzad, možda ću zaključiti da je količina struje koju trošim neumerena i nepotrebna, u kom slučaju ću smanjiti moj zahtev u pogledu električne energije. Liberali i radikali koji, kao i neokonzervativci, smatraju da je društvu „pregoreo osigurač”, skloni su zaključku da su politička praksa ili rukovođenje manjkavi, odnosno da društveno-ekonomsko-politički sistem treba dobro pretresti. Neokonzervativci su spremni da prihvate ovo treće rešenje. Od vlade i političara se preterano mnogo traži.

Ali kako možemo znati šta je preterano mnogo? (Osim, razume se, ako nismo *a priori* zaključili da je sistem ispravan i da ga ne treba menjati, pri čemu je svako konstatovanje o „preopterećenosti” samo po sebi znak nečega što je „preterano mnogo”). Po mišljenju neokonzervativaca, zahtevi koji se postavljaju vladi jesu „nemogući”, „nespojivi”, „nereshivi”, ili „nerazumni”. Oni koji su skloni oštrijim zaključcima, shvataju da će njihovi argumenti biti jači ukoliko su u stanju da pokažu kako su ti zahtevi *logički* nemogući, nespojivi itd., dakle ako isključe svaku mogućnost da poboljšanje kapaciteta vlade ili političara može dovesti do neke promene. Takvi pokušaji dokazivanja umnogome zavise od konstrukcije koju sami neokonzervativci daju zahtevima narodnih masa.

Kad je reč o reformi socijalnog staranja, Aaron Wildavsky ukazuje da će „isti ljudi” koji traže više novca „verovatno” osuđivati politiku socijalnog staranja kao „potpuni promašaj” i da će tražiti da se ta politika baci u staro gvožđe.⁷⁶ Ali ako odstranimo ono što je povezano „sa *potpunim* neuspehom”, videćemo da nema ničeg „nespojivog”, kao što bi rekao Wildavsky, u pogledu tih pritužbi. Tvrdjenje da je politika socijalnog staranja promašaj (mada ne potpun) i da je treba zameniti, ali da u međuvremenu treba povećati iznos davanja, odražava svakodnevnu razliku između kratkoročnih i dugoročnih opredeljenja, odnosno između onoga što se neposredno nudi i onoga što može da se postigne. Dru-

⁷⁶ *Commentary*, avgust 1973, str. 27.

gi primeri novijih zahteva pokazuju se kao nemogući i nespojivi samo u tom smislu što su resursi društva ograničeni. Svako domaćinstvo mora da iz svog budžeta pokriva rashode za ishranu, odeću i stan; niko ne smatra te međusobno konkurentne zahteve nečim što je nespojivo ili nemoguće, mada insistiranje na sve većem trošenju u svim tim oblastima, svakako predstavlja nešto što je nespojivo i nemoguće.

Neokonzervativci greše kad smatraju da ljudi od svega žele maksimalno, i to u istom trenutku: mnogi podaci govore da uprkos hiperboli našeg političkog rečnika, Amerikanci ispoljavaju znatnu umerenost. Međutim, neokonzervativce zabrinjava nešto što je daleko dublje. Pod „nemogućim“, „nespojivim“ itd. oni, u stvari, misle na nešto što je *nepopustljivo*. Čak i kad se vladi postavljaju zahtevi u granicama uobičajene američke celishodnosti, pitanje je da li su ti zahtevi potpuno opravdani. Da li želja za boljom zdravstvenom zaštitom ili većom jednakošću može biti zadovoljena *nekim* poboljšanjem delovanja vlade ili *nekim* novim institucijama? Što se tiče konzervativaca, promena treba da vodi ka većoj ravnoteži, a ne dalje od nje. Zahtevi koji ne vode računa o tome, nužno predstavljaju „preopterećenje“.

Kako je došlo do te „preopterećenosti“? Zadatak političara je, uostalom, da uravnoteže konkurentne zahteve i da obezbede razuman odnos između očekivanja i resursa. Možda političari i naš složen sistem političkih akceleratora i kočnica nikad nisu uspevali da potpuno obave taj zadatak? Ali zašto bi oni odjednom počeli tako loše da deluju?

Neokonzervativci nude nekoliko tumačenja. Prvo ukazuje na niz navodno urođenih stavova: *Amerikanci, posebno američki liberali, pate od naivne dobrodušnosti i društvene osećajnosti, što je praćeno optimizmom, poverenjem i ambicijom koja se graniči sa arogancijom*. Smatra se da je to karakteristika vladajuće elite sa početka šezdesetih godina. Pripadnici te elite su glumci u toj dugotrajnoj američkoj drami, u gubljenju nevinosti. Njihove političke i društvene inicijative za vreme Kennedija i Johnsona pokrenule su kobnu revoluciju sve većih nada. Na planu domaće politike, obećavali su više no što su mogli da pruže; na spoljnom planu, strasno su težili da nastave ogorčeni rat, izbegavajući svestranu ideološku i ekonomsku mobilizaciju u samoj zemlji. Dobrim namerama se postiže ono što dobre namere, prema čuvenom proročanstvu doktora Johnsona, zaista

i čine, te se zemlja uskoro našla na putu propasti: Neokonzervativci se ne zadržavaju na tome, ali neki, poput Moynihana, spremni su da priznaju da su i sami učestvovali u toj ludosti.

Drugo objašnjenje „preopterećenosti“ je više društveno-ekonomsko. *Amerika je zaokupljena problemom „potklase“*. Niža klasa ili lumpenproletarijat, kako se ona drugačije naziva, ta klasa je krupan element, sastavljen posebno od gradskog stanovništva čiji se uslovi života teško mogu popraviti. Bilo po prirodi ili odgoju, pripadnici te grupe su toliko siromašni, toliko obespravljani, da u velikoj meri ne mogu prihvatiti obrazovanje, zaposlenje, niti norme ponašanja srednje klase. Oni su, da upotrebimo krajnji izraz, „nepopravljivi“.

Pojam „potklase“ povezan je sa složenom raspravom o „kulturi siromaštva“. Da siromaštvo negativno deluje na siromašne, čini se sasvim očiglednim; zašto bismo, uostalom, bili zbog toga zabrinuti? Ali koliko su trajni i sveobuhvatni takvi efekti, čak i kad je zadovoljena želja za novcem? U kojoj meri su to obeležja svojstvena neuspehu čoveka, koje siromaštvo samo povećava i čini katastrofalnim, a koje se može u velikoj meri ispraviti zahvaljujući dejstvu blagostanja? U kojoj meri te posledice, sa svoje strane, izazivaju stalno siromaštvo, uprkos mogućnostima da se iz njega pobegne? Da li je moguće da postoji čak biološka i genetska osnova shvatanja i ponašanja, karakterističnih za potklasu?

Neokonzervativci daju različite odgovore na ta pitanja i zato moramo biti oprezni kada govorimo o mestu koje ideja o potklasi igra u njihovim shvatanjima. Oni *ne* izjednačuju sve siromašne, manjinske grupe ili stanovnike stračara sa nepopravivom i neodgovornom potklasom. Međutim, izgleda da veruju da je prisustvo ovog potonjeg elementa znatno i da je ono u stvari uzrok mnogim problemima siromaštva, integrisanja, stambene izgradnje, obrazovanja i lokalnih vlasti, sa kojima se političari suočavaju. U ime suočavanja sa stvarnošću, oni kritikuju sve koji se neopravdano brinu za „zaštitu ugleda siromašnih“. U ime slobodne diskusije, oni su spremni da ustanu u odbranu onih koji iznose „nezamislive“ teorije, bilo genetske ili kulturne, a po kojima uzrok nepovoljnog položaja ljudi treba tražiti u skoro nepopravljivim crtama karaktera.

Da li su siromašni u osnovi malik na sve nas i da li se razlikuju samo po tome što imaju manje novca? Izgleda da su neokonzervativci ponekad spremni da potvrdno odgovore na to pitanje. Skloni su da se opredele

za „strategiju dohodaka”, koja bi siromašnima dala novac, a ne za „strategiju usluga”, koja bi obezbeđivala savete, obrazovanje za rad itd. Kad poblizje proučimo njihove sklonosti, vidimo da oni veruju kako je siromašnima potrebniji novac. Takav stav izražava i prezir prema „novoj klasi”, koju povezuju sa onima što pružaju usluge. Jednom rečju, neokonzervativci veruju u prednosti — političke i ekonomske — strategije dohodaka. Prema tome, neokonzervativci stavljaju naglasak na razlikovanje između siromašnih i ostalih slojeva, u koje se i mi ubrajamo. Kad je u pitanju rizik da javna dobrodušnost može biti pothranjena podvlačenjem tih razlika ili kad je u pitanju rizik da naivna, odnosno neefikasna politika može biti prihvaćena zato što se te razlike potcenjuju, neokonzervativci pokazuju veću zabrinutost u pogledu ovog potonjeg rizika.

Treće objašnjenje „preopterećenosti”, opet je kulturno. *Radi se o američkom, u stvari zapadnjačkom zahtevu za sve većom jednakošću, ne samo zakonskom i političkom jednakošću, ne samo jednakošću mogućnosti, već i jednakošću u pogledu društvenih i ekonomskih uslova.* Može se staviti primedba da Amerikanci žive u uslovima dosta velike nejednakosti i da su zadovoljni veoma sporim kretanjem ka bilo kakvoj jednakosti u pogledu uslova života. Međutim, neokonzervativci smatraju da je skoro svaka promena u pogledu jednakosti — destabilizirajuća. Oni tvrde da uporedo sa smanjivanjem nejednakosti, preostale razlike među individua postaju sve nepodnošljivije. Egalitarizam otuda postaje dirinčenje na koje je društvo sve više primorano.

Nijedno od tih tumačenja „preopterećenosti” ne stoji ako se posmatra izolovano. Stvarno zastrašujuća dinamika se ogleda u njihovoj interakciji i, iznad svega, u mogućnosti koju pružaju za mahinacije i ambicije „nove klase”. Nova klasa je opterećena krivicom i *ozlojeđenosti*, snažnim antiamerikanizmom. Tu svoju narav ona izražava hvatajući se ukoštac sa stvarnim (ali navodno nerešivim) problemima potklase koja se shvata kao neko ruglo savremene Amerike. (Neki neokonzervativci čak optužuju novu klasu da je stvorila ili proširila potklasu, jačanjem atmosfere u kojoj je sve dozvoljeno. Za podsticanje pljačke i dokoličenja crnačke omladine čine se odgovornim uvodnici *New York Timesa*, u kojima se traži pomoć za geta izložena eksplozijama nemira; takođe se optužuju komisije Predsednika SAD, koje napadaju „beli rasizam”, kao i naponi da se poštuju prava zatvorenika). Na temelju društvenih nejednakosti, nova klasa izgrađuje dogmatski i uravnilovski e-

galitarizam, čime se u stvari prikriva njena zainteresovanost za osvajanje vlasti. Nacionalna opredeljenost za jednakost, urođen optimizam u pogledu poboljšanja uslova onih koji su u lošijem položaju, kao i moralni ugled stečen u okviru antiratnih pokreta i pokreta za građanska prava — sve je to dovelo političke vođe u bespomoćan položaj kad su u pitanju te kampanje. Uznemirena i ogorčena, nagrižena protivničkom kulturom, nova klasa postavlja moralne zahteve vladi, koji ne mogu biti zadovoljeni, ali kojima se ne može pružiti ni otpor. Rezultat je — „preopterećenost” i potkopavanje legitimne vlasti.

Povodom teorije o „preopterećenosti”, treba reći bar još jednu stvar: *radi se o stavu da samo preterani zahtevi koji se postavljaju vladi poprimaju oblik liberalnih predloga.* To nikada nije izričito rečeno i većina neokonzervativaca bi svakako negirala takav očigledno neodrživ stav. Međutim, primeri „preopterećenosti” skoro uvek se uzimaju iz liberalnog arsenala. Pri tome se uglavnom ne govori o najspornijim zahtevima šezdesetih godina, niti o najjasnijim slučajevima „preopterećenosti” — a to je insistiranje Johnsonove administracije da Amerika može voditi rat van svojih granica i nastavljati kod kuće politiku „velikog društva” (bez povećanja poreza); a upravo to se pokazalo kao potpuno iluzorno. Takođe se ne pominju drugi zahtevi koje su postavljali poslovni i vojni krugovi, odnosno „srednja Amerika”. Među korisnike povećanih rashoda za svrhe koje su izvan resora odbrane možemo ubrojati mnoge sektore stanovništva, a ne samo one koje smatramo socijalnim slučajevima. Pa i razlika između „socijalnog” i „odbrambenog” trenda postaje manje oštra ako se setimo kako je hladnoratovsko rivalstvo dovelo do novih rashoda za obrazovanje (posle lansiranja *Sputnjika*, 1957) i kako je kampanja Johna F. Kennedija, usmerena na „pokretanje zemlje” bila sračunata isto toliko na gubitak vodećeg položaja u svetu, koliko i na demokratske ili egalitarne ideale. (I demografija je odigrala svoju ulogu: škole su bile prepune dece rođene posle rata, dok je sve veći broj starijih lica zahtevao bolju zdravstvenu zaštitu i veću društvenu socijalnu sigurnost. Do širenja vladinih delatnosti došlo je zbog toga što su se proširile određene starosne grupe). Ako se ta stvarnost previdi ili zaboravi, „preopterećenost” postaje neka vrsta šifre; prividno neutralna, mehanička metafora koja u praksi deluje samo protiv određenih političkih i društvenih programa.

4. Suočen sa tom krizom, neokonzervativizam insistira na tome da se vlast ponovo potvrdi, a vlada zaštiti.

U članku pod naslovom „Vlada i narod“, u kome se izlažu skoro isključivo stanovišta vlade, Aaron Wildavsky jasno iznosi stavove neokonzervativaca, i to citirajući ekonomistu Alfreda Marshalla: „Vlada je najdragoceniji ljudski posed; nijedan napor nije odveć velik ako se uloži da bi se obezbedilo što bolje delovanje vlade; a to se može postići ako se od vlade ne traži da čini ono što ona, u uslovima vremena i prostora, nije u stanju da obavi.”⁷⁷

Ponekad se stav neokonzervativaca u pogledu vlade izjednačuje sa onom čuvenom Brechtovom izrekom po kojoj — kad ljudi izgube poverenje u vladu, „za vladu bi bilo jednostavnije da raspusti narod i da izabere nov”. Umesto da imaju vladu kakvu žele, ljudi bi trebalo da žele vladu kakvu imaju; dakle, narod treba tako modelirati da odgovara sposobnostima vlade. Kad je reč o „najdragocenijem ljudskom posedu”, ima i drugih kandidata za to uzvišeno zvanje — sloboda ili pravda, na primer. Ali takvi izrazi, ako ih celovitije posmatramo, svode se na isto: neokonzervativac nije manje zabrinut za slobodu ili pravdu samo zato što mu se čini da vlada predstavlja njihovog najvećeg garanta. Opređenje neokonzervativaca se ispoljava kad dođe kod svakodnevnog pogađanja, ne oko značajnih odluka, već povodom manjih rizika, rizika preopterećivanja vlade ili rizika da se ispoljava sve veća pomirljivost u pogledu slobode, podnošenja nepravde. Marshallovo mišljenje da vlada „ne treba terati da rade ono za šta nisu posebno kvalifikovane”, bilo bi savršeno ispravno da upravo utvrđivanje te kvalifikovanosti nije stvar određenog rizika, nesigurnosti, pa čak i ličnog interesa.

Neokonzervativna strategija potvrđivanja vlasti i zaštite vlade može se sagledati na nivoima vlade, širokih masa i rukovodećih elita.

Neokonzervativci u načelu podržavaju vladine programe koji bi predvideli, preduhitrili ili otklonili destabilizirajuće društvene zategnutosti. Međutim, ne postoji saglasnost kad su u pitanju određeni predlozi. Neki neokonzervativci se zalažu za sveobuhvatnije vladino planiranje, a mnogi mu se suprotstavljaju. Većina verovatno podržava umereno proširivanje socijalnih prava, čemu se, u načelu, protivi manjina. Isto tako, svaki pred-

⁷⁷ Isto, str. 29.

log će pre naići na rezervu nego na podršku. U praksi, svaka nova vladina inicijativa mora da dokaže svoju ispravnost; to se posebno odnosi na one inicijative koje bi mogle da izazovu požar egalitarizma, da se iscrpu na rešavanju problema povezanih sa potklasom, ili da povećaju uticaj nove klase.

Osim toga, ako nemogući zahtevi stvaraju uslove da vladini programi dožive poraz, autoritet vlade bi trebalo štititi tako što bi se odgovornost za takav poraz što više proširila. To je najbitnija teza kojom se traži odbacivanje postnjudilovskog liberalnog verovanja u federalnu vladu kao najverovatnijeg faktora napredne društvene promene i da se odgovornost raspodeli na organe države i lokalne vlasti. Time se, štaviše, stvara nov teren za davanje većeg značaja tržištu. Dok su se konzervativci ili klasični liberali zalagali za tržište, polazeći od težnje da obezbede slobodu ili efikasnost, neokonzervativci su tome dodali stav za koji bi se moglo reći da pospešuje neefikasnost: kada sve otkaže, tržište ima tu prednost što građaninu ne pruža argument za kritikovanje bilo koga. Moynihan je taj stav uobličio dosta prozaično: „raspodela odgovornosti za društvene rezultate teži tome da uspori rast društvenog nepoverenja kad ne dođe do rezultata koji su obećani ili očekivani.”⁷⁸ Ako društvene probleme ne možemo u potpunosti poveriti tržištu, vlada ipak treba da uključi tržište u svoje programe i da tako svoj autoritet sačuva od ubitačne paljbe.

Kad je reč o nivou širokih masa, poruka neokonzervativizma je jednostavna: smanjite vaša očekivanja. Neokonzervativizam ipak nije neki značajan narodni pokret koji za auditorijum ima „mase.” S jedne strane, on nudi intelektualno opravdanje za donošenje „teških odluka” i za „promišljene” mere. S druge strane, neokonzervativizam ne vrši nikakvu analizu posledica smanjenih očekivanja, niti njihovog rasporeda.

Stvarne mete neokonzervativizma jesu elite koje donose odluke. Nova klasa i njena protivnička kultura moraju biti obuzdane; njima valja pripremiti da će biti izbačene iz uvažavajućih sredina. Bitka da se diskredituje svoj ideološki neprijatelj vodi se na svim frontovima, od umetnosti i visokog školstva do vladinih agencija i političkih organizacija. U toj borbi se ide za time da se razobličić svaka manifestacija onoga što bi se moglo smatrati opozicionim mentalitetom, da se otkrije njena

⁷⁸ Politics of a Guaranteed Annual Income, naved. delo, str. 53.

„logika” i da se tako utvrdi veza između tih pojava i raznih vidova ekstremizma: modernizam se povezuje sa nihilizmom, radikalna kritika SAD sa „antiamerikanizmom”, programi za uklanjanje siromaštva sa pljačkanjem, vladina regulativa sa totalitarizmom, kritika troškova za naoružanje sa podložnošću komunizmu, borba za prava žena ili homoseksualaca sa razaranjem porodice, građanska neposlušnost sa Votergejtom, levica sa terorizmom, antisemitizmom i fašizmom. Nasuprot permisivnosti nove klase, neokonzervativizam maše zastavama etike rada, intelektualne izuzetnosti i discipline. Nasuprot jednakosti uslova, on postavlja jednakost mogućnosti.

Neokonzervativci su se posebno ustremili na dva oružja za koja veruju da se nalaze u rukama nove klase: na sentimentalni humanitarizam i na krivicu. Glavna odbrana protiv prvog oružja jeste *teorija o nesagledanim posledicama*. Ukazujući da usled složenosti problema svaka politika nailazi na prepreke u ostvarivanju svog konačnog cilja, neokonzervativci upozoravaju svoj auditorijum da se uzdrži od nepromišljenih nagona i da u njima otkrije razne parole, nedokazane pretpostavke i sebične motive. U određenom smislu, suština svake društvene teorije sastoji se u svesti da obično tumačenja i konvencionalna mudrost nisu dovoljni: politekonomisti otkrivaju „privatnu manu, javnu vrlinu”, Hegela, „lukavstvo istorije” itd. U drugom smislu, traži se stručna ekspertiza; ako je razrađivanje društvene promene postalo „kontraintuitivno”, kako to smatra stručnjak za kompjutere, Jay W. Forrester, a što Moynihan i drugi ponavljaju,⁷⁹ onda laici treba da prigruše svoje intuicije i da stvar predaju u ruke onima koji su za to stručniji. Najzad, nesvesno primenjeni (šta su nesagledane posledice teorije o nesagledanim posledicama?) i selektivno usmereni protiv poboljšanih predloga, ti stavovi postaju novija verzija napada na neznalačke „dobročinitelje” i „samilosne liberalne”, tipične za kapitalizam iz vremena *laissez-faire* i za socijalni darvinizam.

Što se tiče napada na „krivicu”, stvari su mnogo složenije. To je deo nastojanja da se izbriše psihologiziranje koje je četrdesetih i pedesetih godina zahvatilo društvenu teoriju. Smatra se da je „krivica” loša, da je znak nekog nerešenog unutrašnjeg sukoba, a ne ispravno reagovanje na spoljašnju stvarnost. Što je još značajnije, „krivicom” se smatra svaki odgovor koji neo-

⁷⁹ Isto, str. 239; D. Moynihan, *Coping*, N. Y. Random House, 1973, str. 24.

konzervativni kritičar ocenjuje kao samoodricanje ili preterivanje. Takva strategija kao da teži da kod ljudi stvori osećaj krivice zbog toga što se osećaju krivi. U svakom slučaju, dolazi do toga da se središte „problema” prebacuje — sa onoga što navodno izaziva ta sumnjiva osećanja na individue koje su pod njihovim uticajem.⁸⁰ Moram reći da takav postupak nije samo koristan za neokonzervativce u njihovim polemikama, već je potpuno adekvatan ako se ima u vidu njihova analiza nove klase.

Organizujući napad na novu klasu, neokonzervativci se mogu osloniti na sopstveno radikalno poreklo. Staljinizam, trockizam i drugi izdanci lenjinističkog marksizma izazivaju duboku rezervisanost reformatora srednje klase, budući da oni gaje sentimentalno verovanje u moć altruizma, a ne u lični interes, odnosno da žele izbeći sukob i nezgodna opredeljenja. Neokonzervativci se mogu osloniti i na nepoverenje provincijalnih i širih slojeva prema kosmopolitskim elitama. Kad se u *Commentary* govori o univerzitetskim radnicima i o njihovim „teškim naučnim raspravama”, nailazimo i na ovu karakterističnu formulaciju: „Tri obična čoveka koji u nekom bifeu raspravljaju o javnim poslovima, verovatno će ispoljiti jasnije, odlučnije i mudrije stavove.”

Razume se, to je tačno. Isto se može reći i za William Bucklejevo mišljenje da bi bolje bilo imati vladu u kojoj bi učestvovalo prvih hiljadu pretplatnika iz bostonskog telefonskog imenika nego da taj posao obavlja fakultet iz Harvarda. Međutim, možemo postaviti pitanje: koliko puta su neokonzervativci, odnosno neki profesor čuvene Londonske ekonomske škole ili neki član Britanske akademije „raspravljali o javnim poslovima” u bifeu u koji vraćaju radnici? Naime, sam neokonzervativizam je elitna struja mišljenja koja protiv sila haosa namerava da upotrebi *oružje ne proširene demokratije, već novog establišmenta*. Establišment iz vremena *New Deal*a i razdoblje koje je nastupilo posle drugog svetskog rata i u kome su vladali liberalni patriciji, vojni i poslovni krugovi koji su vodili računa i o međunarodnim aspektima, pravni stručnjaci iz Volstrita i univerzitetski trustovi mozgova — sve se to raspalo. Mladi regruti tog establišmenta, koji su zajedno sa Kennedijem došli u Vašington, izgubili su svoj autoritet zbog rata u Vijetnamu. Neokonzervativizam očekuje da dođe do ponovnog stvaranja establišmenta. Daniel Bell je govorio: „Ne verujem da društvo dobija određenu

⁸⁰ *Commentary*, novembar 1976, str. 43.

snagu zahvaljujući tome što su ljudi više ili manje pametni, mada je značajno imati to kao osnovu."

"Društvo ima određenu vitalnost ako poseduje snažan establišment... Danas ne postoji američki establišment. Izgubili smo jedno pokolenje. Nije stvar u tome što smo izgubili 'velikog vođu'... Ono što smo izgubili jeste određena sredina. Kao što sam rekao, Stimsons i Lovetts su predstavljali sredinu za rukovodstvo — advokatske kancelarije i investicione kompanije iz Volstrita. Bili su to počeci establišmenta, a njihovi koreni su uglavnom dolazili iz univerzitetski obrazovanih sredina. Međutim, politika Johnsonove i Nixonove administracije razorila je taj establišment. Biće potrebno mnogo vremena da bismo premostili taj jaz."⁸¹

I Moynihan takođe vidi da se nacija batrga „između establišmenta, pri čemu je Vijetnam diskreditovao mladiće Kamelota, koji su mnogo obećavali. Ali on nas teši time da „vreme leči te rane... vreme i kruženje elita o čemu je pisao Pareto."⁸²

Ko će stvoriti taj novi establišment? Kakva mešavina industrijskih i finansijskih rukovodilaca, stručnjaka za pitanja odbrane ili intelektualaca-političara sa Harvarda i Randa? Kakva mešavina „kosmopolita” i „provincijalaca”? U stvari, kakvo mesto treba dati neporočnoj novoj klasi? Ili će to jednostavno biti stari, ali samo pročišćen establišment? Čini se da neokonzervativizam nema jedinstven odgovor na ta pitanja. Njegovo tehnokratsko krilo naginje ka političarima-intelektualcima i poslovnim krugovima, koji su orijentisani prema inostranstvu. Međutim, berkovska, „filozofska” tendencija više je sklona tradicionalnim poslovnim krugovima i predstavnicima „srednje Amerike”. Neokonzervativci koji su verni načelima *New Deal*a, rezervisali bi širi prostor za starovremensko sindikalno rukovodstvo. Međutim, svi se slažu da nov establišment mora biti prožet samopouzdanjem. Pripadnici tog establišmenta moraju biti vakcinisani protiv zaraze koja se zove protivnička kultura. Svoj autoritet moraju koristiti savesno, oslobođeni sentimentalnosti ili osećanja krivice, što bi ih sprečavalo da donose značajne i bolne odluke. Oni se moraju osećati sigurnim u vršenju vlasti i datih nadležnosti: ako nisu izabrani na svoje položaje, oni su tu došli na osnovu opravdane nejednakosti i koncentracije

⁸¹ *Current*, septembar 1976. (odlomci intervjua koji je prvobitno objavljen u časopisu *U. S. News and World Report*, 5. juli 1976).

⁸² *Center Magazine*, mart—april 1976, str. 8.

bogatstva ili zahvaljujući svojim sposobnostima. Njih treba braniti od postavljanja preteranih zahteva; prema njima treba blago postupati kad dožive neuspeh, valja ih nagrađivati za uspehe.

5. *Nepouzdan međunarodni poredak zahteva stabilno, jedinstveno društvo u zemlji; obnovljen naglasak na opasnosti od komunizma i na tvrdnji da treći svet odbacuje liberalne vrednosti, nužan je da bi doveo do potrebne nacionalne odanosti i discipline.*

Neokonzervativci većinom predstavljaju one koji su nekada bili borbeni antikomunisti i koji su zastupali politiku hladnog rata. Oni su takođe tvrdo verovali da se međunarodnim odnosima, kao i domaćom privredom, može bolje „upravljati”; Kennedijeva administracija se nadala da može „fino podesiti” i jednu i drugu oblast. Početkom šezdesetih godina, tom hladnijem stilu savladavanja krize nije se suprotstavila levica već su protiv nje ustali desničarski, antikomunistički krstaši i delovi vojnih krugova. Nasuprot tome, neokonzervativci smatraju sebe zagovornicima politike uzdržanosti. Rat u Vijetnamu izazivao je podelu u njihovim redovima: po svojim shvatanjima bili su vezani za politiku vladajućih krugova koji su vodili rat; ipak ih je razočarala domaća pometnja, izazvana preteranim širenjem rata. Ako u njihovim spoljnopolitičkim pogledima treba da utvrdimo središte, ono bi bilo nešto malo ulevo od gledišta tadašnje administracije, naime bio je to stav o postepenom povlačenju iz Vijetnama, stav koji je prihvatao vijetnamizaciju i načela koja je Vašington zastupao prilikom pregovora, ali koji se žestoko suprotstavio sistematskim kritikama spoljne politike SAD, koje su poticale iz krugova radikala. Irving Kristol je mogao da piše o teretu američke imperije (o teretu koji svi osećamo), ali nije govorio o teretu američkog imperijalizma (koji osećaju drugi). Međutim, neokonzervativci su u najvećoj meri bili usredsređeni na domaću politiku; kad su pisali o Vijetnamu, mislili su na opasnosti od studentskog radikalizma ili od desničarskog patriotskog uzvratnog udara.

U poslednje vreme došlo je do promene tog naglasaka. Sada se govori o opasnosti kojoj je izložen Izrael zbog Jom Kipur rata. Ponekada je to strah da bi se poraz u Vijetnamu mogao uzeti kao potpuno opravdanje radikalnih kritika. Ponekad je to petrolejski bojkot OPECA. Iz ovog ili onog razloga, neokonzervativci posvećuju sve veću pažnju međunarodnim pitanjima. S jedne strane, sve veću opasnost za Zapad vide u Sovjet-

skom Savezu i u rastućoj plimi antizapadnih, antiliberalnih snaga koje postoje u zemljama u razvoju. S druge strane, oni kritikuju „gubitak nerava” i „kulturu stižavanja” unutar Amerike. Prvi stav se zalaže za veće naoružanje i za odbijanje ekonomskih ustupaka koje traži treći svet. (Razume se, sve se to opravdava tehničkim razlozima; međutim, neokonzervativizam, isto onako kao i druge ideološke struje, analizu trke u naoružanju ili međunarodne trgovine ne zasniva toliko na tehničkim pojedinostima, koliko na političkim pretpostavkama). Drugi stav zahteva okupljanje javnog mnjenja, mobilizaciju elita, pa možda čak i čistku elita, sličnu onoj do koje je došlo za vreme hladnog rata.

U kojoj meri se briga neokonzervativaca za nacionalni poredak i jedinstvo javlja kao rezultat sagledavanja međunarodne opasnosti? U kojoj meri naglašavanje međunarodne opasnosti predstavlja rezultat želje da se društvo natera na poredak i stabilnost? Neokonzervativci detaljno proučavaju društvenu dinamiku i njima je dobro poznata interakcija koja postoji između spoljne i unutrašnje politike. Ponovno stavljanje naglasaka na spoljnopolitička pitanja došlo je posle raspada nove leve i „kontrakulture”, kao pouzdanih okvira neokonzervativizma, u trenutku kad se afera Votergejt pokazala kao nezgodna okolnost. Odlučnost neokonzervativizma da pronađe prekomorskog protivnika, bilo da se radi o Idi Aminu, fabijanskom socijalizmu, evrokomunizmu ili sovjetskoj moći, javlja se kao konstanta uprkos velikoj razlici koja postoji kad su u pitanju vojni i geopolitički faktori. Ukazivanje na snagu komunističke — pa čak i socijalističke — ideologije, ne samo što neokonzervativce pretvara u povremene ideološke vatrogasce, već nastoji da diskredituje radikalnu društvenu i ekonomsku kritiku u SAD, te se tako lako pretvara u odbranu američkog ekonomskog establišmenta. S druge strane, telo poput Trilateralne komisije organizovalo je neokonzervativno proučavanje demokratske „vladavine”, rukovođeno brigom za „stabilan međunarodni poredak i za stvaranje bližih odnosa” između Evrope, Japana i SAD.⁸³ „Imperijalnim silama je nužna društvena ravnoteža u zemlji ukoliko žele da efikasno deluju u svetu”,⁸⁴ pisao je Irving Kristol, govoreći o SAD.

⁸³ *Crisis of Democracy... , naved. delo, uvodna napomena.*

⁸⁴ Irving Kristol, *On the Democratic Idea in America*, N. Y., Harper & Row Torchbook, 1972, str. 87.

U stvari, u neokonzervativnoj viziji nalazimo nerazdvojno isprepletane domaće i međunarodne elemente. SAD mora imati snažnu, pouzdanu elitu koja hoće da američku moć upotrebi odlučno i efikasno ukoliko se nacija suoči sa nekom međunarodnom opasnošću. Ali, međunarodna opasnost postoji, *ipso facto*, ukoliko SAD nemaju snažnu, pouzdanu elitu, voljnu da iskoristi njihovu moć. Teza nije baš potpuno logična, ali se temelji na više ili manje stalnom stanju međunarodnog rivalstva koje postoji između velikih sila, a manje na onim činjenicama koje se navode kao razlog zabrinutosti neokonzervativaca. Ako izuzmemo nesiguran položaj Izraela, zbivanja u inostranstvu — u Angoli ili u Avganistanu — manje su značajna kao takva, a više govore o tome koliko Americi nedostaje neophodna snaga volje. Prema tome, neokonzervativci su nesumnjivo iskreni u svojoj brizi za međunarodna pitanja, mada pravi izvor te zabrinutosti nije voljnog ili geopolitičkog karaktera, niti se nalazi u prekomorskim oblastima — on je domaći, kulturološki i ideološki. Neokonzervativna vizija snažnog društva kao da se zasniva na SAD iz vremena hladnog rata. Postojanje ideološki naoružane i celovite elite predstavlja bitan element, a uloga te elite u pružanju otpora spoljnim pritiscima je samo naličje njene prave uloge u davanju otpora unutrašnjoj dezintegraciji.

ZAKLJUČAK: RAT ZA NOVU KLASU

Postoje brojne teorije koje „objašnjavaju” neokonzervativizam, tj. tragaju za ličnim motivacijama, grupnim interesima i konkurentnim društvenim snagama koje se kriju iza njegovih ideja. Za većinu tih objašnjenja ne može se reći da zaslužuju naziv „teorija”, jer predstavljaju ili opravdanje ili osudu tog pokreta. Međutim, mnoga od njih sadrže bar zrno istine, a neka su promišljeno formulisana.

Ostali smo verni

Prva teorija je teorija samih neokonzervativaca. Neokonzervativizam nije ništa drugo nego nastavak liberalizma, malo prilagođen promenjenim okolnostima. Neokonzervativizam se objašnjava svim što je tradicionalno motivisalo liberale, svim društvenim snagama koje su oni predstavljali. Neokonzervativci su ostali verni svojim načelima, uprkos činjenici da je šezdesetih godina

na političkoj sceni došlo do pomeranja ulevo. Čak i Irving Kristol smatra da je prividan konzervativizam neokonzervativizma uglavnom rezultat promene verovanja drugih struja. „Da li je neokonzervativizam ispravna etiketa za ovu konstelaciju stavova? Meni je svejedno — ali ako na političkoj sceni dođe do kretanja udesno, ako sutra postanemo ‚neoliberali‘, mogu prihvatiti i takav naziv. U stvari, ne bi me iznenadilo ako do toga upravo dođe”.⁸⁵ Drugi, poput Midge Dectera, stalno insistiraju na tome da ono što se danas smatra liberalizmom jeste reakcionarno i da oni koje nazivaju neokonzervativcima ne smeju dozvoliti svojim „neprijateljima i uzurpatorima naše revolucije (verovanje u individualna prava i u otvoreno društvo) ... da prigrabe njeno dobro ime.”⁸⁶

U određenom smislu, to objašnjenje nije nikakvo objašnjenje, već jednostavno prebacuje obavezu iznalaženja objašnjenja na druge. Radi se o tome da su drugi napustili pravi liberalizam, a ne o konstantnosti neokonzervativaca. Upravo to i zahteva objašnjenje — a neokonzervativci nisu spremni da takvo objašnjenje i daju. Mnoge stvari se na taj način izbegavaju. Pre svega, izbegavaju se odgovori na pitanja zašto su, čak i kada se Nixon nalazio u Beloj kući, kad je levica odavno bila rascepkana a kontrakultura ugušena, kad je studentskim naseljima zavladao mir, a Amerika se „ohladila” — neokonzervativci nastavili da pucaju na levicu, da svoju paljbu usmeravaju na federalne inicijative kojima se težilo likvidiranju siromaštva, zaštititi prirodne sredine, jednakim pravima, zašto su se sve više oduševljavali „tržištem”, zašto se nisu vratili tradicionalnim liberalnim ciljevima — koncentraciji ekonomske moći; zašto su postali sve borbeniji, zahtevajući nacionalno samopotvrđivanje i poistovećivanje vrline sa SAD?

Pa ipak, objašnjenje koje naglašava da „smo ostali verni”, tj. nikakvo objašnjenje, ukazuje na neke značajne istine. Naglašavajući kontinuitet, ono nas podseća na snažan konzervativizam koji je bio karakterističan za posleratni američki liberalizam, — a, pre toga, na konzervativizam koji se ukorenio u liberalizam još tokom XVII veka. Godfrey Hodgson posvećuje sjajno poglavlje u svojoj izvanrednoj istoriji, *America in Our Time* „ideologiji liberalnog konsenzusa”. On ukazuje da je pedesetih godina „snažan hibrid, liberalni konzervativizam, preplavio scenu... od Amerikanaca za demo-

⁸⁵ *Newsweek*, 19. januar 1976.

⁸⁶ *Commentary*, septembar 1976, str. 50—51.

kratsku akciju’ (ovi su se nalazili na levoj strani političke scene, ali su i dalje bili pristalice antikomunizma i slobodnog poduzetništva) pa sve do direktorskih kancelarija Volstrita i industrije. Svuda smo mogli uočiti realističnu volju da se prihvati postojanje radničkih sindikata, prava manjina i neka uloga federalne vlade u ekonomskom životu.” Prema Hodgsonu, levica je prestala da postoji jer su je liberali bacili u zasenak.

„Povlačenje razlike između levice i liberala, može izgledati kao sektaški potez. Međutim, nije tako... Ono što podrazumevam pod ‚levicom‘ jeste svaka široka, organizovana politička snaga čije je rukovodeće načelo sprovođenje dalekosežne društvene i institucionalne promene; prema tome radi se o političkoj snazi koja štiti interese iskorišćenih u njihovoj borbi protiv moćnijih grupa u društvu. Liberali nisu nikad bili takva snaga.

Pod liberalizmom podrazumevam one koji prihvataju ideologiju o kojoj sam govorio — ideologiju koja smatra da je američki kapitalizam revolucionarna snaga za društvenu promenu, da je ekonomski rast izuzetno dobar jer otklanja potrebu za preraspodelom i sprečava društveni sukob, da klasa nema nikakvo mesto u američkoj politici. Ne samo što to nisu ideje levice, već, na teorijskom nivou, one stvaraju vrlo rafiniranu racionalu za izbegavanje temeljne promene. U praksi, liberali su se skoro uvek više brinuli za to da sebe odvoje od levice, nego da povuku razliku između sebe i konzervativaca.”⁸⁷

Hodgson, bar u ovim pasusima, možda potcenjuje uticaj koji je žestoka opozicija iz redova neprilagođenih poslovnih krugova i desničara, zaokupljenih idejom o zaveri, vršila na liberale, ubeđujući ih da su oni hrabra avangarda, a ne branitelji *status quo*-a; on možda potcenjuje pažnju koju su neki liberali, mada nevoljno, posvećivali ulozi klase. Međutim, kad se radi o temeljnoj promeni, on je sigurno u pravu. Liberali o tome ne razmišljaju. A kada je došlo do poraza njihovog optimističkog konsenzusa o kapitalizmu i rastu, kao i o nestanku društvenog sukoba, ti liberali se nisu okrenuli levisi, već još konzervativnijim elementima klasičnog liberalizma, verovanjima da ljudske potrebe nije moguće odrediti ili zaokružiti, da je žudnja za većom vlašću i posedovanjem negativna i da uvek može izmaći kontroli, te da samovelicanje može biti sputano jedino bolnim ograničenjima.

⁸⁷ Godfrey Hodgson, *America in Our Time*, Garden City, N. Y., Doubleday, 1976, str. 73, 89—90.

Povratak onih koji su bili izloženi represiji

Postoji sličnost između teorije neokonzervativizma, koja naglašava da „smo ostali verni“, i teorije koja govori o „povratku onih koji su bili izloženi represiji“: i jedna i druga se osvrću na ranije decenije — na pedesete, četrdesete, pa čak i tridesete godine. Malo čudno zvuči, ali je tačno tvrđenje da su svađe među političkim intelektualcima, do čega je došlo šezdesetih godina, obeležile „povratak onih koji su bili izloženi represiji“ i da su se javile i među samim neokonzervativcima (to su oni primenili na svoje protivnike). Napad na *The New York Review of Books*,⁸⁸ koji se pojavio u časopisu *Commentary* (novembra 1970), završava se zaključkom da radikalizam časopisa *Review* „ponovo raspiruje davno pokopana osećanja“. Suočeni sa Vijetnamom, pojedinci koji su za vreme hladnog rata bili izloženi represiji usled svojih radikalnih orijentacija i nagona, mogli su najzad — kao što to Susan Sontag kaže za sebe — uzviknuti razdragano — „imperijalizam!“ Razume se, bilo je sasvim prirodno da se ista teorija primeni i na protivnika. Sta da kažemo za intelektualce koji su tridesetih, četrdesetih i pedesetih godina toliko uložili u antikomunističke borbe da bi kasnije bili izloženi napadima antiratnog pokreta i nove legitimnosti koju je radikalizam stekao šezdesetih godina? Zar se i njima nije pružila mogućnost da nadoknade ono što su doživeli i da, kao nekada, počnu da viču na sav glas — „antiameričko!“ i „staljinističko!“?

Mnogi posmatrači veruju da današnji neokonzervativizam nije ništa drugo do poslednji stadij u borbi koju antistaljinisti vode protiv staljinista pre i posle drugog svetskog rata, odnosno nastavak deljenja na „tvrde antikomuniste“ i „meke antikomuniste“, o čemu Norman Podhoretz tako sažeto govori u svojoj knjizi *Making It*. Možda je ideologija u svemu tome sekundarna, možda ona predstavlja intelektualni pokrov koji se nalazi iznad dubokih slojeva netrpeljivosti i nepoverenja.

„Tržišne“ teorije neokonzervativizma možda još manje pažnje posvećuju ideologiji. Ukratko, sve su to varijacije ideje po kojoj je *The New York Review of Books* ukrao radikalni naboj časopisa *Commentary*. Otuda je Podhoretz morao da diferencira svoj proizvod i da „zauzme nov položaj“ sa svojim časopisom.

Bez obzira da li neokonzervativizam slikaju kao psihološki povratak i oslobođenje, kao intelektualnu

⁸⁸ *Commentary*, novembar 1970.

verziju Hatfieldsa i McCoysa, odnosno kao borbu za mesto pod suncem i za privlačenje određene pažnje — svaka od tih teorija ne vodi računa o mnogim činjenicama. Štaviše, ta objašnjenja su u suštini beznačajna. Sigurno je da lični i beznačajni motivi igraju značajnu ulogu u onome što se predstavlja kao široka, teorijska rasprava. Ali ako neokonzervativizam svodimo na te elemente, to je samo očajnički pokušaj da se umanjí njegov značaj.

Obrana teško stečene privilegije

Na prvi pogled, slične primedbe mogle bi se staviti mnogim predstavama o neokonzervativcima kao o novoj grupi koja žestoko brani svoje teško stečene privilegije. Govoreći o kontroverzi povodom veza koje su postojale između CIA i „hladnoratovskih liberala“, Midge Decker ismejava „opštu teoriju levice po kojoj su Bell i ostali bili štreberski sinovi imigranata, podmićeni unosnim poslovima, statusom i novcem.“⁸⁹ Međutim, promene u moći i položaju, sigurno imaju neke veze sa promenama neokonzervativnih političkih shvatanja, pri čemu je neobično da optužbe za tu povezanost dolaze upravo iz onih krugova koji su tako prilježno otkrivali „radikalni šik“ ili neprijatan zadrž bogatstva iza mnogih političkih stavova levice. Dokument poput *Making It* Normana Podhoretza sugerira čitaocu ideju da novac, uspeh i uspon u društvu zaokupljaju dušu književnika isto onako kao što to čine i sa dušom nekog fabrikanta. Ako su neokonzervativci zabrinutiji zbog zauzimanja univerzitetskih zgrada od strane studenata nego stanjem njihove ishrane, ako meritokratska načela brane odlučnije nego što (za sada) ustaju protiv velikih poreza na imovinu, da li je nelogično u tome videti zaštitu socijalnih stepenika koje su oni osvojili i za koje smatraju da su pouzdani? Ako prilikom razmatranja preteranog proširivanja nadležnosti vlade, više vode računa o opasnostima na koje mogu naići zakonitost i poredak, a manje o neposrednim efektima nedovoljnih službi, zar to ne odražava njihov sadašnji položaj u društvu i ono što ih pogađa, odnosno ne pogađa neposredno?

Čovek je spreman da skoro *a priori* prihvati takvu povezanost. A šta zatim? Lewis Coser ilustruje taj problem kad se žali na „neobičnu popustljivost“ neokonzervativizma.

⁸⁹ Philip Nobile, *Intellectual Skywriting*, N. Y. Charterhouse, 1974, str. 142.

vativizma, na stav da samo neokonzervativci zauzimaju ispravna stanovišta što, po njemu, „prožima spise naših novih panglosista”.

„Mnogi od tih ljudi su još nedavno pripadali taboru levice... Bili su to mladi ljudi, koji su snažno osećali nedostatke društvenog i političkog poretka. Oni su sada uspeli — i pošto su uspeli, zainteresovani su za održavanje poretka koji smatraju dobrim za sebe. Međutim, zahvalnost, ma koliko cenjena privatna vrлина, odveć često se degeneriše u kaćiperstvo kad se proširi na javne institucije.”⁹⁰

Closer ipak kritikuje larmadžijski „redukcionizam” Irvinga Kristola, redukcionizam koji egalitarne ideje i težnje svodi na „sebičnu ideologiju”.⁹¹ Korisnost povezivanja političkih pogleda sa društvenim interesom, svaka-ko zavisi od toga da li se ono vrši na studiozan, nere-dukcionistički način.

Strah od antisemitizma

Drugo objašnjenje neokonzervativizma je isto tako, ako ne i još više izloženo pogrešnim tumačenjima, mada je dosta ozbiljno. Naime, ukazuje se na istaknuto prisustvo jevrejskih intelektualaca među neokonzervativnim piscima i na pouku koju su izvukli iz nedavnog opšteg požara. Isidore Silver govori o tome veoma umereno i oprezno. Osvrćući se na pisanje neokonzervativaca pedesetih i šezdesetih godina, on kaže: „Odgovor, ako odgovora uopšte ima, ne verujem da možemo naći u domenu ideologije ili načela. Mada psihoistorijska objašnjenja imaju bitna unutrašnja ograničenja, očigledno je da razvoj neokonzervativizma tokom poslednjih dvadeset godina svedoči o reagovanju na krupnu traumu — na strah od antisemitizma. Pošto, razume se, nisu svi jevrejski intelektualci neokonzervativci, niti su svi neokonzervativci Jevreji, mora se prihvatiti konvencionalno negiranje univerzalnosti. Bez obzira na prigovore, očigledno je da progoni i uništenje Jevreja predstavljaju presudni događaj, ne samo za evropsko jevrejstvo, nego i za mnoge američke Jevreje koji se nisu oslobodili svog istočnoevropskog ili nemačkog nasleđa.”

Silver navodi tezu koju Hannah Arendt ističe u svom delu *Origins of Totalitarianism*: „Njena rekapitu-

⁹⁰ *The New Conservatives* (urednici Lewis A. Coser i Irving Howe), N. Y. Quadrangle, 1974, str. 4—5.

⁹¹ *Isto*, str. 5.

lacija statusa Jevrejina u Evropi završava se zaključkom da je on bio zaštićen jakim nacionalnim državama i ugrožen populističkim pokretima (poput pangermanizma i panslavizma) koji su zahvatili Evropu krajem XIX veka. Shvatanje da elita, konzervativna elita, koja raspolaze privilegijom, štiti Jevrejina, dok „narod” u nacionalističkim (ili, tačnije rečeno, „plemenskim”) pokretima predstavlja „neprijatelja”, zauzima središnje mesto u njenoj viziji uspona i totalitarizma i antisemitizma. Kao veliki neuspeh našeg vremena može se smatrati nesposobnost vladajućih elita u Francuskoj, Nemačkoj i u slovenskim zemljama da sačuvaju svoju legitimnost, suočene sa talasom društvenih i političkih konvulzija.”

Silver kaže da se teza Hannah Arendt odnosi na „grupu Jevreja koji su bili izuzetno nadareni, siromašni, suočeni sa diskriminacijom, čak i na fakultetima, na grupu Jevreja koji su nastojali da zauzmu značajne i uticajne položaje. Očuvanje teško stečene privilegije nije bila stvar lagodnosti, već opstanka. Bile su nužne institucionalne barijere, kao što su akademske titule, da bi se sprečili potencijalno eksplozivni izlivi iracionalnosti. Amerika nije bila lišena antisemitizma; čak su i najbolji koledži četrdesetih godina zaveli kvote za Jevreje. Osećaj neokonzervativaca da su stalno izloženi opasnosti, čak i kad osvoje vrhove akademskih zvanja i društvenog ugleda, može se objasniti samo apokaliptičnom vizijom.”⁹²

Silverovo objašnjenje je ograničenog dometa. Naglašavanje teze H. Arendt uvodi njegovo objašnjenje više u „oblasti ideologije” nego što je on u početku sam shvatao. Osim toga, neki vodeći neokonzervativci su bili veoma oštri kritičari Arendtove, mada bi Silver mogao ukazati da je pedesetih godina teorija H. Arendt bila samo jedna od niza popularnih teorija koje su ukazivale na opasnost od „masa” i na ulogu elita kao oružja u borbi protiv totalitarizma. Štaviše, on ne objašnjava zašto se neokonzervativizam ili predstava Arendtove o svetu nekima dopala a nekima nije. „Nisu svi jevrejski intelektualci neokonzervativci, niti su svi neokonzervativci Jevreji”. Silver ipak otkriva da postoji dubok i jedinstven izvor neokonzervativizma i snažnih ličnih i moralnih zahteva koje on formuliše. Stalno postoji strah od antisemitizma, od antisemitizma povezanog sa „narodom”, a mnogo manje strah od elita. Burna politika šezdesetih godina odavno je nestala, ali na njeno mesto su došli pretnja Izraelu i senka kvota.

⁹² *Nation*, 9. juli 1977, str. 49—50.

Mada iz svake od navedenih teorija možemo izvući neku pouku, ali nešto i mimoići, bitno objašnjenje neokonzervativizma je ono po kome je to ideologija nove kaste stručnjaka kojima se pripisuju različiti nazivi — tehokrati, „novi ljudi“, „novi mandarin“ itd. Kao što smo videli, Irving Kristol govori o „stalnom trustu mozgova“:

„To su ljudi koji stalno dolaze u Vašington, koji rade na nacrtima programa za reorganizovanje birokratije, koji ocenjuju predložene sisteme naoružanja, koji smišljaju puteve za poboljšanje stanja u našim gradovima i za pomaganje našim siromasima, koji analiziraju kretanje ekonomskog rasta, koji su svesni cene i efekta programâ pomoći inostranstvu, koji smišljaju nove pristupe takvim starim društvenim programima kao što su programi za očuvanje mentalnog zdravlja starih osoba itd. itd.“⁹³

U svom članku, „Profesionalizacija reforme“, napisanom 1956, Daniel Moynihan je rat protiv siromaštva jednostavno pripisao „funkcionerima koji su odgovorni za razmišljanje upravo o takvim pitanjima“. On dodaje: „Ti ljudi sada postoje, dobro su plaćeni, imaju stručno osoblje i obezbeđen im je pristup kod predsednika.“⁹⁴ Moynihan je govorio o stvaranju *The Public Interest*, o budućim neokonzervativcima; očigledno, toj grupi je sasvim odgovarao naziv „profesionalci za reformu“. Međutim, isto tako su mogli biti korisni i „profesionalci za stabilizaciju“ jer je njihov interes za reformu manje očigledan u ovom trenutku i uvek je izvirao iz njihove saglasnosti sa Burkeovom izrekom: „Država koja se ne menja, nije u stanju da se održi“. Možda je neutralniji i prigodniji naziv — „profesionalci za politiku“, sve dok imamo na umu šire političke i ideološke ciljeve koji se podrazumevaju kad govorimo o „reformi“ i o „stabilnosti“. Interes te grupe je mnogo širi od utvrđivanja federalnih standarda za ovo ili ono, od tehničkog izračunavanja poreskih stopa ili mogućnosti zapošljavanja, odnosno od nadgledanja izvršavanja vladinih programa.

U svakom slučaju, zaokupljenost ovom novom grupom nije nova. Sve veće uključivanje američkih intelektualaca u mehanizam odlučivanja vlade i privrede izaz-

⁹³ Irving Kristol, *On The Democratic Idea in America*, N. Y., Harper & Row Torchbook, 1973, str. 35.

⁹⁴ *Public Interest*, jesen 1965, str. 9.

vao je nelagodne, a ponekad i ljutite rasprave tokom pedesetih i početkom šezdesetih godina. Brojni kritičari „kraja ideologije“ smatrali su da upravo taj pogled predstavlja nužno ideološko mazivo za to asimiliranje intelektualaca. Iako prijateljski raspoložen prema urednicima *The Public Interest*, Norman Podhoretz je ovako opisao taj pothvat u svojoj knjizi *Making It*,⁹⁵ (ostali⁹⁶, manje naklonjeni, bili su određeniji): „*The Public Interest* predstavlja one naučnike konsultante koji, shodno vrlo dobrom opisu što ga je Daniel Moynihan dao u prvom broju časopisa, jesu avangarda „profesionalnih reformatora“... poput kalvinističkih nadzornika Nove Engleske, arhitekti *The Public Interest* nastoje da Americi obezbede najviše motive.

Ali ugao posmatranja se suzio. Većina saradnika nije smatrala da glavni interes *The Public Interest* predstavlja širenje profesionalizma. O tome svedoči dugačak i sve veći spisak pokreta koji su naišli na osudu *The Public Interest*... Časopis je odbacio, pa čak prokleo glavne društvenopolitičke pokrete koji se zalažu za veću participaciju ljudi. Da li urednici u tom pristupu vide negiranje njihovog bespravnog statusa kao jedinog izvora institucionalne reforme?“

Daniel Bell je poricao da njegova knjiga *Coming of the Post-Industrial Society* (Dolazak post-industrijskog društva) predstavlja tehnokratsku racionalu (neki kritičari su ga za to optuživali); on je isticao da ta knjiga pruža okvir za shvatanje središnje uloge „novih elita koje se zasnivaju na kvalifikacijama... tehničke i profesionalne inteligencije“.

Theodore H. White i časopis *Life* ispevali su apoteozu profesionalcima za politiku. Juna 1967. godine, White je čitaocima *Life* ponudio članak koji je zauzima tri strane i nosio naslov „Intelektualci akcije“. White je govorio da je to „priča o novom sistemu moći u američkom životu“,⁹⁷ priča o „novom sveštenstvu, jedinstvenom u ovom trenutku, o američkim intelektualcima akcije.

U protekloj deceniji, to bratstvo naučnika vršilo je najizazovniji i najpodsticajniji uticaj na američku vladu i politiku. Njihove ideje predstavljaju pokretačku snagu velikog društva: oni oblikuju našu odbranu, rukovode našom spoljnom politikom, preuređuju naše gradove, reorganizuju naše škole, odlučuju o tome koliko

⁹⁵ *Making It*, naved. delo, str. 315—16.

⁹⁶ *Social Policy*, maj-juni 1970, str. 5—6.

⁹⁷ *Life*, 9. juni 1967, str. 44.

vredi dolar... Za takve intelektualce je nastupilo zlatno doba, a Amerika je njihova domovina. Nikad ideje nisu bile više tražene, niti su brže isprobavane u praksi. Naučnici su preplavili hodnike američke moći — od Bele kuće do gradskih većnica.”

White nastavlja u zahuktalom stilu. On nabraja profesore u vladinom kabinetu („izvučene... iz bratstva učenjaka”). Opisuje tok ideja („ogledne snage... neumorno osmatraju univerzitetska naselja”); intelektualci akcije „postavljaju most” da bi „premostili jaz” između vlade i „osnovnih proizvođača stvarno dobrih ideja”; Bela kuća služi kao „prenosni kaiš koji pakuje i obrađuje ideje naučnika i čini ih pogodnim za prodaju Kongresu”). White razmišlja o istorijskim promenama koje su dovele do svega toga („čovjek mora prokrciti put kroz izvitoperen pejzaž sveta koji se menja”;⁹⁸ „Amerikanci su ostavili za sobom istorijsko razdoblje oskudice”;⁹⁹ „politika distribucije zamenjena je danas politikom inovacije — izobilje nas uvodi u doba eksperimentisanja”).

White otkriva poreklo svojih intelektualaca akcije i locira ga u vreme velikih osnivača, ali priča stvarno počinje sa Rooseveltovim trustom mozгова, a nastavlja se sa radom koji su u vreme rata obavljali James Bryant Conant i Vannevar Bush u Uredu za naučna istraživanja i razvoj, sa radom istraživačkog i analitičkog tima u Uredu za strateške poslove, tj. sa onim timom koji je odabirao ciljeve za teške bombardere Osme vazduhoplovne flote, sa analizama strateške odbrambene politike, vršenim pedesetih godina, i najzad sa Kennedijevim Kamelotom. U redove novog „sveštenstva” najpre su ušli naučnici, zatim ekonomisti, a u najnovije vreme — oni koji se bave društvenim naukama. White smatra da osnovu čine univerziteti poput Mičigenskog univerziteta („berza ideja”), Fordova fondacija („najveći svetski investitor u nove ideje”), Randova korporacija („odgajili smo, kako kaže Henry Rowen, novi predsednik korporacije, ... novu generaciju ljudi koji poseduju novu veštinu rešavanja problema”) i, naravno, Harvard-MIT kompleks u Kejmbridžu („centar moći... izvanredan akumulator energije... rasadnik nove elite”).

Intelektualci akcije se razlikuju od dva ostala tipa intelektualaca. Prvi tip predstavlja „klasičan — ili čisti intelektualac”¹⁰⁰, koji sa „prezirom ili očajanjem po-

⁹⁸ Isto, str. 57—58.

⁹⁹ Isto, 23. juni 1967, str. 77.

¹⁰⁰ Isto, 9. juni 1967, str. 57.

smatra čoveka u akciji iz svoje kule od slonovače i koji napada hipokriziju ili kompromis što ih akcija nameće snovima”. Drugi tip jeste „otuđeni intelektualac onoga što se naziva ‚novom levicom’, intelektualac koji nekontrolisano i gromoglasno govori” i čije ideje nisu „nimalo nove... samo ako se izuzme jalovost i užasno nizak nivo njihovog kazivanja”. Ova dva suprotna tipa nagone Whitea da postavi neke probleme što ih pokreće uloga njegovih junaka. „Intelektualci akcije zabrinuti su mučenjem što ga izazivaju čista kontemplacija i opredeljenje koje iz njega proističe... Da li ljudi koji se bave društvenim naukama raspolažu dovoljnim znanjem da bi nas vodili u poptuno drugačiji svet u kome ćemo sutra morati da živimo? Nude li oni mudrost i znanje?”¹⁰¹

Whitea posebno zabrinjavaju ljudi koji se bave društvenim naukama, tj. profesionalci za politiku. On pominje njihov neuspeh u obnovi gradova, njihovu nespремnost da se suoče sa nemirima u getima, njihove nove neodlučnosti u pogledu centralizovane vlasti iz Vašingtona. White predviđa nužnost tačnijeg određivanja uloge naučnika u vladi. Međutim, on o svemu tome govori sa simpatijama, nežno, odnosno posmatrano iz ugla samih profesionalaca za politiku: „Najbolji među njima stoje na pragu sumnje za koju nisu znala ranija pokolenja naučnika što su pre njih radila u Vašingtonu.” Oseća se da je tom portretu potrebno izvesno osenčenje kako bi se dobila dramatičnost i vernost. Uostalom, bilo je to 1967. godine.

Uprkos dečaćkom čuđenju — *Tom Swift and His Action-Intellectuals* — Whiteove serije članaka su slavile jedan zaista značajan proces. Kristol je to mnogo trezvenije izrazio: „oduvek se smatralo da će intelektualci neumitno biti bliži sedištima vlasti — da će možda čak biti masovno uključeni u neku vrstu ‚elite moći’ kad SAD postanu organizovanije nacionalno društvo, kad njihova privreda postane menadžerskija, a vlast imperijalnija, odnosno njihovo stanovništvo savršenije”.¹⁰² Pa i Whiteov ton je indikativan; uprkos bogate orkestracije, njegova melodija je u osnovi istovetna sa onom koju sadrži Moynihanov poverljiv manifest o „Profesionalizaciji reforme”. Razume se, nije White stvorio opojnu romansu moći; potpuno je sigurno da je on — sasvim svesno — mnogo crpeo od svojih subjekata.

¹⁰¹ Isto, 23. juni 1967.

¹⁰² Kristol, *On the Democratic Idea...*, naved. delo, str. 84.

Na nesreću, White je kasnio za dve godine. Njegova oda usponu intelektualaca akcije, poput mnogih javnih proslava — došla je upravo u trenutku kad je tim intelektualcima pretio određen pad. Moynihan je 1967. odustao od svog ranijeg uverenja i, bar trenutno, svoje liberalne kolege prepustio sudu nove levice (koja je i sama već uveliko bila u opadanju). White na kraju govori o uzrocima teškoća na koje su naišli intelektualci akcije. O tim uzrocima mnogo jasnije govori činjenica da White koristi vojnu terminologiju: intelektualci akcije uspostavili su „mostobrane nauke“; oni predstavljaju „bataljone u prvim borbenim redovima“, zaštićene „jedinicama velike nauke“; što je najčudnije, oni su „izmenili ulogu kule od slonovače. Za njih je ta kula isturena osmatračnica na frontu budućnosti... Oni smatraju svojom dužnošću da usmere tešku artiljeriju vlade na ciljeve koje su samo oni u stanju da otkriju u daljini.“¹⁰³

U Whiteovim člancima se zaobilazi pitanje Vijetnama. Međutim, Tet-Ofanziva bila je vođena samo šest meseci ranije. Metafora je postala literarni iskaz; kula od slonovače se pretvorila u isturenu osmatračnicu; teška vladina artiljerija je zaista bila teška; ciljevi na koje se gađalo bili su živi ljudi, a sve te naučne discipline, stručnost, profesionalizam i praktično iskustvo („odgajili smo novu generaciju ljudi koji poseduju novu veštinu rešavanja problema“) kao da posebno naglašavaju potčinjenost doktrini i okrutnom apsolutizmu, koja je navodno bila napuštena zajedno sa „ideologijom“.

Rat je naneo težak udarac profesionalcima za politiku. On ih je podelio i diskreditovao. Na univerzitetima su bili izloženi napadima, a u Vašingtonu je na vlast došla administracija koja je ugrožavala njihov položaj. Obe njihove osnove su bile uništene. Dovedeni su u pitanje i njihov moral i njihova kompetencija. Iscrpljivanje privrednih i političkih rezervi, izazvano ratom, nanelo je smrtonosni udarac njihovim socijalnim programima i isključilo mogućnost da se poprave pogrešni početni potezi. Dalje, pokret za građanska prava darovao je oreol moralnog autoriteta svim izazovima upućenim *status quo*-u (kulturnom i političkom); rat je isključio svaku mogućnost da ti izazovi ostanu u okviru eksperite i autoriteta profesionalaca za politiku.

Neokonzervativizam je predstavljao najtemeljniji odgovor na to stanje. On je, na izvestan način, utirao put neometanom povlačenju profesionalaca za politiku. Od-

¹⁰³ *Life*, 9. juni 1967, str. 57.

već toga je bilo obećano sredinom šezdesetih godina, a sada se pokazalo da se vrlo malo može ispuniti. To je značilo prihvatanje određene samokritike, ali najveći deo krivice za taj raskorak između zahteva i stvarnih mogućnosti, prebačen je na političare, na „narod“ ili na kulturu. Uzroci potresa iz šezdesetih godina pripisivani su širim pokretima, odnosno smeštani su u njih: ukazivalo se na pojavu „nove klase“, na širenje egalitarizma, na krizu autoriteta. Posmatrane iz tog ugla, teškoće profesionalaca za politiku — i njihova potreba za atmosferom koja bi im pružila podršku — bile su razumljive. Profesionalci za politiku su se istovremeno distancirali od Vašingtona koji je, razdiran između socijalnih programa i rata, izazvao antagonizam na čitavoj političkoj sceni. Oni su otkrili vrline provincija i moćnih poslovnih elemenata koje je Nixon pokušao da predstavlja. Iznad svega, nastojali su da diskredituju one koji su ih diskreditovali i da povedu borbu protiv morala i motiva, ne samo onih koji su bili za silovite proteste i za građansku neposlušnost, već svih koji su se razlikovali od njihovog stila profesionalne, menadžerske politike.

Ali kako se sve to slaže sa upadljivim neprijateljstvom neokonzervativaca prema „društvenim inženjerima“, politiziranim intelektualcima, svakovrsnim reformatorima i prema „novoj klasi“ koja je stvorena usled potrebe za obrazovanim stručnjacima i birokratima? Kako neokonzervativizam može da ispoljava takvo neprijateljstvo kad i sam izražava interese i perspektive određene kaste profesionalaca za politiku? Zašto bi Irving Kristol, kao što smo videli, poštedeo te „nove ljude“ u vladi“ svoje kritike u „Intelektualcima koji izazivaju glavobolje“,¹⁰⁴ ubeđujući svoje čitaoce da oni nisu „najmljeniji profesionalci“, već „stvarno kultivisani ljudi, zainteresovani za umetnost i za život uma“? Pogled na istoriju društvene misli može nam pomoći da odgovorimo na to pitanje, a detaljnije sagledavanje „nove klase“ i njenih odnosa prema „novim ljudima“ u tome će nam još više pomoći.

Filozofi nasuprot profesionalcima za politiku

Istorijski uzet, profesionalci za reformu predstavljaju sledbenike Burkea, Saint-Simona, Comtea, de Tocquevillea i ostalih pripadnika „sociološke tradicije“, koji su svoje delo svesno suprotstavljali delu *filozofa* prosvetćenosti. Kao što je ukazao Robert A. Nisbet, velike ličnosti društvene misli XIX veka „pisale su kao da im

jakobinci stoje za leđima".¹⁰⁵ Za većinu njih, francuska revolucija, a iza nje *filozofi* — bili su u suštini rušilački. Rušenje u izvesnom smislu može biti nužno — tu su se mišljenja razlikovala — ali ono je sigurno prevršilo meru i sada treba da nastupi razdoblje *izgradnje*. Tamo gde su *filozofi*, opredeljujući se za apstrakciju, ambiciju i ideologiju, ošljari, ovi novi proučavaoci društva postavili bi stvari na pouzdaniju, pa možda i „naučniju” osnovu. U tom suprotstavljanju *filozofima* došlo je do određene „sociologije intelektualnog”¹⁰⁶ (da opet navedemo Nisbeta) koja traje od Comtea do naših dana”. U stvari, bila je to protivintelektualna tradicija koju su stvorili neokonzervativci i sâm Nisbet sa svojim žestokim napadima na Rawlsa i na egalitarne intelektualce kao na *salonske* revolucionare. Što je još značajnije, ta tradicija se uvrežila u neke discipline — u sociologiju, ekonomiju i u političke nauke — kad su se one pojavile na savremenim univerzitetima. Profesionalci za politiku upravo dolaze iz tih disciplina koje su u zadnje vreme stekle poseban status. Kad je Američka Akademija umetnosti i nauka osnovala Komisiju za 2000. godinu, Robert L. Heilbroner je zapazio da tri četvrtine njenih članova čine oni koji se bave društvenim i prirodnim naukama — „ekonomisti, sociolozi, političari, psiholozi, fizičari i tome slično. Nema više predskazivača, sveštenika, filozofa... Tu su samo dva istoričara... nema umetnika ili pisaca, nema političara ili vojnika, nema arhitekata i inženjera, nema poslovnih ljudi i naučnika.”¹⁰⁷ Daniel Bell se nalazio na čelu te Komisije.

Comte¹⁰⁸ je u XIX veku mogao da se uzrujava zbog toga što „svaki čovek koji je u stanju da drži pero u ruci može težiti duhovnoj regulaciji društva... bez obzira na njegove kvalifikacije”; ipak je predlagao da se ustanovi pravi red intelektualaca koji bi se nalazili na vrhu društva. Razume se, ti intelektualci bi morali biti kvalifikovani. Kad je u pitanju naše doba, Moynihan može da napada uobraženost drugih elita, posebno onih koje su se angažovale u društvenoj reformi, ali da istovremeno traži stvaranje elitnog kadra naučnika koji se bave društvenim pitanjima, a čiji bi zadatak bio da sa-

¹⁰⁴ *Public Interest*, zima 1966, str. 5—6.

¹⁰⁵ R. A. Nisbet, *The Sociological Tradition*, N. Y., Basic Books, 1966, str. 32—33 i dalje.

¹⁰⁶ *Isto*, str. 118.

¹⁰⁷ *New York Review of Books*, 26. septembar 1968, str. 53.

¹⁰⁸ Navedeno prema Nisbetu, *Sociological Tradition*, naved. delo, str. 118—19.

čuvaju stabilnost putem „poštovanja... standarda sukoba” u društvu i „otkrivanja odstupanja od takvih standarda”. A zašto? „Moramo se suočiti sa činjenicom da niko ne može biti moralan kad se radi o tim stvarima.”¹⁰⁹ Moynihanovo shvatanje mnogo je skromnije od Comteovog i mnogo prihvatljivije za demokratski etos, ali sličnost postoji. Zajednička im je tradicija suprotstavljanja svog navodno stabilizirajućeg, konstruktivnog, solidnog i naučnog pogleda destabilizirajućim, proizvoljnim i neinformisanim društvenim šemama *filozofa* (Seymour Martin Lipset je jednom otvoreno govorio o „kretanju od ideologije ka sociologiji”);¹¹⁰ otuda su u stanju da napadaju političke intelektualce, ali da sebe ne obuhvate tim napadom. Oni se žale na „kikseve” onih koji sebe smatraju pravim profesionalcima; istovremeno smatraju da pripadaju onim disciplinama koje celovitije sagledavaju probleme društva. Tome se može dodati uticaj ostataka marksističko-lenjinističkog obrazovanja određenog broja neokonzervativaca, obrazovanja koje istovremeno idealizira „mase”, govori o intelektualnoj avangardi koja shvata stvarne interese masa (mada mase to ne shvataju), a koja ismejava buržoaske reformatore zato što oni nepristrasno, „naučnu” analizu društva zamenjuju osećanjem i neodređenim težnjama.

Ponovno uvođenje „nove klase”

Ako je neokonzervativizam ideologija profesionalaca za politiku, on je takođe povezan sa usponom „nove klase”. Ta povezanost nije potpuno negativna, kao što to tvrdi neokonzervativna polemika o „novoj klasi”. Ako pođemo od toga da „nova klasa” nije samo izraz kojim se izvirgavaju ruglu zastupnici različitih mišljenja, već da je to znak ozbiljnog kretanja u društvenoj strukturi (kao što to smatraju mnogi posmatrači izvan i unutar neokonzervativizma), onda „novi ljudi u vladi” zaista predstavljaju njene ključne članove. Srž „nove klase” čine akademski obrazovani ljudi i intelektualci. To su istaknuti poslenici u „industriji znanja” — na univerzitetima, u institutima, u izdavačkoj delatnosti i u novinarstvu. Oni, kao što je to rekao Kristol, „redovno dolaze u Vašington”. Neokonzervativne ocene „nove klase” često deluju poput bumeranga. Kad je Moynihan pisao da vrhunski slojevi vašingtonskog novinarstva „či-

¹⁰⁹ *Coping*, naved. delo, str. 269.

¹¹⁰ *Political Man*, naved. delo, str. 453.

ne jednu od najznačajnijih i najotpornijih društvenih elita grada", neko je proverio Društveni registar i našao u njemu jedino imena Josepha Alsopa — i Daniela Patricka Moynihana. (To, međutim, ne znači da vašingtonski novinari, na svoj način, ne predstavljaju značajnu elitu). ... Isto se može reći za većinu neokonzervativaca. Otuda neokonzervativci, poput Kristola, povremeno priznaju da pripadaju „novoj klasi“.

Neokonzervativci su u pravu kad posvećuju pažnju tom novom segmentu stanovništva. Međutim, oni greše kad smatraju da je ta „nova klasa“ u suštini radikalna ili da zastupa suprotnu politiku. Pa ni sam profesorski stalež ne može se ubrojiti među protivnike. Kao što je svima poznato, tu „novu klasu“ razdiru različita politička opredeljenja. Otuda njenu političku opredeljenost još ne možemo odrediti. I upravo u tome je sav značaj neokonzervativizma.

„Nova klasa“ nije, međutim, neka *tabula rasa*. Uprkos polemikama, preterivanjima i konfuzijama što ih izaziva taj izraz, oni koji se njime koriste saglasni su u pogledu nekih obeležja. Prvo, „nova klasa“ crpi svoju moć iz dva potpuno različita izvora: na jednoj strani je „stručnost“ — tehničko znanje i veština, često na vrlo visokom nivou — a na drugoj strani je „položaj“ u krupnim, složenim organizacijama, što zavisi od stručnosti „nove klase“ ali istovremeno stvara nužne uslove za njeno delovanje. Drugo, „nova klasa“ stiče svoju visoku stručnost i zauzima svoje položaje zahvaljujući visokom obrazovanju i na tome zasnovanom poverenju.

Ako pođemo od ta dva veoma opšta obeležja, relativno lako ćemo iznaći još nekoliko stvari koje se odnose na tu „novu klasu“. I naklonjeni i nenaklonjeni posmatrači uočavaju da „nova klasa“ smatra kako njene tehnološke sposobnosti mora pratiti značajan stepen nezavisnosti i autoriteta; u stvari, takva nezavisnost i autoritet su često nužni za efikasno obavljanje tehničkih nadležnosti te „nove klase“. Međutim, upravo na tom planu dolazi do sukoba između „nove klase“ i krupnih, često hijerarhijskih organizacija u kojima ta klasa deluje. Sama egzistencija ove klase prožeta je tim osnovnim sukobom. Za razliku od klasičnog proletarijata, lišenog svega osim svoje sirove radne snage, pripadnici „nove klase“ nose u svojoj ličnosti određenu investiciju — to je „ljudski kapital“ koji korača, govori, misli. Za razliku od veštog zanatlje nekadašnjih vremena, oni obično poseduju znanje i veštine koje krase orol budućnosti, a ne prošlosti — to je još jedan razlog za pozivanje na autoritet u društvu koje je orijentisano pre-

ma budućnosti. Dalje, za razliku od veštog zanatlje ili čak od pojedinačnog profesionalca — od onog individualnog pravnika ili lekara iz srećnog, mada ponešto nejasnog vremena — pripadnik „nove klase“ zavisi od organizacionog kompleksa (u pogledu svog instrumentarija i mogućnosti za ispoljavanje svojih talenata); čak su i tradicionalni profesionalci uključeni u velike pravničke firme, odnosno povezani sa bolnicama, zaposleni u korporacijama, uključeni u univerzitetu ili u svakodnevne kontakte sa vladom. Ako neki pripadnici „nove klase“ mogu lako da prelaze iz jedne u drugu organizaciju, oni su u svakoj od njih odmah utopljeni u život te organizacije, koji karakterišu sukobi nadležnosti i unutrašnji sukobi. „Nova klasa“ ne samo što u znatnoj meri doživljava sukob između svojih težnji za nezavisnom i samostalnom akcijom, i nužnosti da se prikloni korporacijskim i birokratskim stegama, već svakodnevno prolazi kroz određenu pripremu za politiku. Daniel Bell ima to na umu kad kaže da industrijsko društvo podrazumeva „igru protiv prirode“, dok postindustrijsko društvo podrazumeva „igru između lica“.

Radikalni i neokonzervativni komentatori su dalje razvili tu analizu, stavljajući naglasak na određene momente. Neki radikali pripisuju „novoj klasi“ određene „revolucionarne potencijale“. Prema tom shvatanju, naučnici, inženjeri, tehničari i intelektualci postaju „proletarizovaniji“, prisiljeni su da rade u uslovima hijerarhijske kontrole, a njihovi se naponi usitnjavaju i specijalizuju, tj. izloženi su negativnom delovanju zakona profita. Kao „nova radnička klasa“ ili bar kao prirodni saveznik običnih radnih ljudi, ta grupa u društvu je sklona dalekosežnim promenama, spremna je da ustane protiv korporacijskog kapitalizma i da podrži demokratske, egalitarne, u krajnjoj liniji socijalističke mere. I mnogi neokonzervativci su spremni da „novoj klasi“ pripisuju „revolucionarni potencijal“, mada na to gledaju sa strahom, te tu klasu više prikazuju kao ambicioznu elitu koja žudi za vlašću, nego kao klasu čiji su ljudski kapaciteti sputani preživelim institucijama. „Nova klasa“ može dovesti do dalekosežnih promena, čak do promena koje su izrazito demokratske i egalitarne, ali neokonzervativci smatraju da je to samo kamufliranje elitističkih namera, fasada iza koje „nova klasa“ prikriva svoje političke sposobnosti i natura svoje kulturne ideale.

U stvari, „nova klasa“ je mnogo manje „revolucionarna“ no što to proizlazi iz navedena dva gledišta. „Nova klasa“ uživa znatne privilegije, što guši njenu

sposobnost za izvođenje stvarno radikalnih promena. Ona takođe pati od znatne nesigurnosti, posebno u pogledu mogućnosti da svoje privilegije prenese na svoju decu. Ne sme se rizikovati kad je u pitanju odgovarajuće školsko obrazovanje dece pripadnika „nove klase”; nervoza „nove klase” u odnosu na obrazovanje dece je skoro komična, ali je i opravdana ako se ima u vidu presudna uloga koju potvrđuje o znanju ima za tu „novu klasu”.

Ako je stereotipni stil života „nove klase”, usredsređene na „samozadovoljavanje” (najčešće posredstvom neke vrste eksperimentalnog hedonizma), subverzivan u odnosu na postojeće društvene norme, on je isto tako subverzivan i u odnosu na svaki konkretan izazov tim normama. Zaokupljenost „nove klase” ličnošću, lako se pretvara u narcizam koji nailazi na osudu društvenih reformatora pošto oni u njemu vide činjenicu da je i ličnost deo „ljudskog kapitala” od koga zavisi mesto nove klase u ekonomiji i društvenoj strukturi. Dalje, poistovećivanje mnogih pripadnika „nove klase” sa tehničkom veštinom ili profesionalnom ulogom, što se postiže uz velike napore, čini ih izuzetno nestrpljivim kad se radi o društvenoj promeni koja bi dovela do poremećaja njihovog radnog veka. Najzad, većina pripadnika „nove klase” je, po tradiciji ili po društvenom interesu, povezana sa konzervativnim shvatanjima. Nezadovoljstvo sa *status quo*-om može se izraziti u praksi *pro bono publico* ili u zakonu siromaštva, ali većina mladih pravnika takođe usvaja umerene navike i konzervativne tradicije pravničke profesije. Mali broj mladih lekara može se zalagati za radikalnu reformu zdravstvene zaštite, ali začetak sektora zdravstvene zaštite — literarni izraz za Moynihanovu „terapeutsku klasu” — obično se uklapa u postojeće medicinsko i korporacijsko rukovođenje. Inženjeri i istraživači, koji rade u tesnoj povezanosti sa interesima poslovnih krugova, uvek ispoljavaju umerene ili konzervativne političke poglede. Najveći deo „nove klase” u javnom sektoru — na primer, u multimilion-dolarskoj mreži „tvrđava znanja” i istraživačkih centara, u brojnim odeljenjima fondacija, na akademskim katedrama i u vladinim agencijama — uvek se uklapa u shvatanja profesionalaca za politiku, čiju neokonzervativnu ofanzivu ti krugovi toplo pozdravljaju.

Ukratko, „nova klasa” nije ni tradicionalno konzervativna privilegovana grupa, niti protivnički element ispunjen frustracijom, ambicijom ili revoltom. Ona je nemirna, nezadovoljna i kritički raspoložena; ona isto-

vremeno dobro stoji i znatno utiče na stanje u kome se nalazi čitavo društvo. Međutim, njena politička budućnost je neodređena.

Otuda tako značajno postaje još jedno obeležje te „nove klase”. Obrazovana i artikulisana, često odvojena od lokalnih zajednica, tradicionalne religije i etničkih pogleda, oslobođena tereta manuelnog rada, discipline rutinskih poslova ili solidarnosti pred zajedničkom opasnošću, odnosno od kolektivnog rada — „nova klasa” je relativno osetljiva kad je u pitanju legitimnost. Više od ostalih, „nova klasa” je spremna da javne probleme poveže sa „kopčom” koja mora postojati između središnjih vrednosti društva i simbola, i njegovih društvenih i političkih institucija; upravo ta „kopča” održava lojalnost građana prema postojećem poretku. Ako se neka „odgovorna” vlada uhvati u laži, nije dovoljno ponavljati narodnu mudrost da vlada uvek laže. „Nova klasa” traži razlog takvom ponašanju. Protivrečnost između proklamovanih dobrih namera vlasti i njenog stvarnog ponašanja predstavlja nešto više od razočaranja; to istovremeno zahteva i određeno objašnjenje. Ne može se lako preći preko neuspeha i promašaja; česti promašaji ukazuju na problem sistema. Pošto su u životu „nove klase” jako smanjeni nasilje i fizički bol, ona je vrlo osetljiva na institucije koje pribegavaju tim sredstvima ili ih ne uklanjaju. Verovatno zahvaljujući svom obrazovanju za intelektualni rad ili činjenici da nije uključena u svakodnevne rutinske poslove koji toliko pojačavaju društvenu stvarnost kad je u pitanju većina stanovništva, „nova klasa” veoma brzo registruje nedoslednosti ili nesklade vladine, odnosno institucionalne politike. Lak pristup nizu izvora informacija, bez uticaja nasleđenih verovanja i prepreka koje prikrivaju ili cenzurišu te informacije, omogućuje „novoj klasi” da stekne uvid u masu protivrečnih izveštaja i prikaza; sve to vrši određen pritisak u pravcu ispitivanja opravdanosti ponašanja vlasti, odnosno traži stalno preispitivanje, reviziju i potvrđivanje u onoj oblasti ideja i simbola, koja legitimise društvene institucije. U poređenju sa ostalim delovima društva, „nova klasa” je preosetljiva kad je u pitanju legitimnost i često može da doživi „nervni slom”.

Kad bi američke društvene, političke i ekonomske institucije mogle besprekorno da funkcionišu, ta nestalnost „nove klase” ne bi imala poseban značaj. Ukoliko — kao što veruju konzervativci i ostali društveni kritičari — ulazimo u „doba ograničenja”, u kome će te

institucije biti preopterećene ili promenjene, osetljivost „nove klase” na pitanja legitimiteta može postati kritična. „Ako ne možemo računati na te ljude”, kaže Irving Kristol, misleći uglavnom na ovu grupu, „odnosno na njihovu sposobnost da nam obezbede političku, društvenu i moralnu stabilnost, ako oni nemaju dobro mišljenje o našem društvu, čovek se pita koliko će još ta stabilnost i dobro mišljenje potrajati?”¹¹¹

Dakle, zabrinutost neokonzervativizma za stanje kulture i verovanja pokazuje se kao taktički ispravna. Kultura ne mora biti uzavreli kazan koji se svakog trenutka može prekriti i potopiti naš uravnotežen politički i ekonomski život; ali ako su naše političke i ekonomske institucije preopterećene i nesigurne, ako su podložne nepredviđenim promašajima, ako čak mogu biti zahvaćene požarom, onda je bolje držati kulturu na tihoj vatri.

Sasvim uprošćeno govoreći, „novoj klasi” je potrebna ideologija — velik i povezan sklop načela i simbola na kojima bi se zasnivala i kojima bi se rukovala njena politika. Posmatrano sa neokonzervativnog stanovišta, ta ideologija mora čvrsto uklopiti nemirnu „novu klasu” u „sistem”.¹¹² A jedan od zadataka profesionalca za politiku — to ih i razlikuje od običnih tehničara — jeste da budu stručnjaci u stvaranju takve ideologije. Neokonzervativci mogu veoma neposredno nuditi svoje usluge — Moynihan upozorava da Amerika mora unaprediti istu vrstu stručnosti u poimanju socijalizma i u borbi protiv njega, kao što je to činila u borbi protiv komunizma, dok Kristol savetuje poslovnim krugovima da najme otpadnike „nove klase” kako bi u „ratu ideja” usmeravali one snage koje stoje na strani poslovnih krugova.

Okretanje trećem svetu

Mogli bismo pomisliti da je to neobičan zadatak za one koji su nekada branili shvatanje o „kraju ideologije”. U stvari, njihova sadašnja ideološka uloga bila je naznačena u ranijoj literaturi. Seymour Martin Lipset u svom ogledu „Kraj ideologije?” — završni ogled u zborniku *Political Man* (1959) — povlači oštru razliku između opadanja ideološke politike u zapadnim narodima i „potrebe za intenzivnom političkom kontrover-

¹¹¹ Irving Kristol, *Two Cheers for Capitalism*, N. Y., Basic Books, 1978, str. 37.

¹¹² Isto, str. 30.

zom i ideologijom”¹¹³ u nerazvijenom svetu. Do te potrebe je došlo zato što su temeljni politički problemi ostali nerešeni u zemljama u razvoju, zato što ekonomske dislokacije modernizacije izazivaju nezadovoljstvo i teraju „demokratske levičarske vođe da pronađu žrtvenog jarca” i zato što jedino alternativna ideološka mobilizacija može sprečiti da mase postanu plen komunizma. „Levičarski intelektualac, sindikalni rukovodilac i socijalistički političar na Zapadu” moraju da shvate tu situaciju. Oni „moraju odigrati značajnu ulogu u toj političkoj borbi” protiv komunizma. Oni ne mogu „tražiti da ti rukovodioci (radikali ili socijalisti u zemljama u razvoju) prilagode svoje politike zapadnjačkom shvatanju odgovornog ponašanja”. Umesto toga, „zapadni rukovodioci se moraju povezati i raditi sa nekomunističkim revolucionarima na Istoku i u Africi, istovremeno prihvatajući činjenicu da su ovde okončane ozbiljne ideološke kontroverze.”

U ovakvom shvatanju ima nečega što je očigledno veoma popustljivo. Popustljivo u tom smislu što ideologiju posmatra ne samo kao kulturološki odgovor na nerešene i temeljne političke podele, već kao demagoški odgovor na navodno sve veću potrebu za pronalaženjem žrtvenih jaraca i za masovnom indoktrinacijom u siromašnim nacijama. Ta popustljivost je opasna zato što se približava doktrini o „dve istine” — jedne koja važi za sveznajuće zapadnjake i možda za prefinjene nezapadne rukovodiocce, a druge koja se odnosi na „mase željne nade koju joj nudi revolucionarna večita doktrina”. Tu je opravdanje za one poduhvate u manipulisanju, koji su levičarski intelektualce i sindikaliste povezali sa Centralnom obaveštajnom agencijom (CIA).

Značaj Lipsetove teze o „novoj klasi” i današnjoj Americi je jednostavno u tome što ona, dosta neočekivano, pokazuje da je treći svet zakucao na naša vrata. Strategija koja je ranije mogla biti poverena nezapadnim nacijama, pokazuje se kao pogodna ovde i sada. Modernizacija nije oterala ideologiju, već je stvorila „novu klasu” koja je na nju posebno osetljiva. Prema Lipsetu, društveno i ekonomsko vrenje u zemljama u razvoju zahteva postojanje „naših saveznika” koji bi sprovedili ideološku politiku u borbi protiv pogrešne vrste revolucionara. Današnje društvene i ekonomske nesigurnosti prisiljavaju profesionalca za politiku da preduzima ideološku ofanzivu u cilju osvajanja „duša i umova” „nove klase”. Srećom, „nova klasa” nije ništa manje

¹¹³ *Political Man*, naved. delo, str. 454—55.

nestrpljiva i ćudljiva u svom stavu prema legitimitetu većine društvenih, političkih i ekonomskih protivstruja. Kristol sa olakšanjem kaže da čak i protivnici „nove klase” vole staromodnu individualnu slobodu i da gaje nepoverenje prema suviše jakoj vladi. „Naša je sreća što oni nisu doktrinarni socijalisti”.¹⁴

Naglašavajući nedoslednosti, moralne promašaje ili neočekivane posledice delovanja takvih protivstruja, neokonzervativizam može, u najmanju ruku, izazvati određenu stazu i možda opravdati način na koji profesionalci za politiku izvode promenu. Tada se i „nova klasa” može podsetiti na prednosti koje uživa ili na njeno strahovanje da će, na primer, deca onih koji joj pripadaju, možda biti lišena ključnih mesta u visokom obrazovanju. Otuda je tu klasu moguće ubediti da njena bezbednost prirodno proističe iz temeljnih načela na kojima se zasnivaju sadašnja društvena uređenja. Ponos „nove klase” zbog svojih tehničkih sposobnosti potvrđuje upravo stil neokonzervativnih profesionalaca za politiku, a teorije o meritokratiji i potklasi objašnjavaju i ublažavaju nervozu „nove klase” u odnosu na društvene nejednakosti. U toj ideološkoj borbi čak i preterano naglašavanje ambicije ili nedostatka morala „nove klase” postaje određeno oružje, čime se potkopava poverenje u novu klasu, odnosno u njene kritičke nagone: bolje je da se ona pokaže kao odgovorna, a ne samo da to čini deklarativno.

Sve u svemu, ideološka ofanziva neokonzervativizma ima dva cilja. Jedan, dosta svestan, sastoji se u tome da „novu klasu” poveže sa institucijama liberalnog kapitalizma, te da se tako osigura bezbednost i život sistema. Drugi cilj, manje svestan, jeste da se obezbedi rukovodstvo profesionalaca za politiku u toj „novoj klasi” i njihov uticajan položaj blizu vrhova moći.

Vrline i mane

Bilo bi pogrešno ako bismo neokonzervativizam ocenjivali isključivo polazeći od onih društvenih snaga pomoću kojih možemo objasniti njegovo poreklo ili koje ukazuju na načine njegovog korišćenja. Bila bi to očigledno logička greška. Poreklo niza ideja ili političkih interesa onih koji te ideje prihvataju, mogu pokazati, ali ne i potvrditi da li su te ideje istinite ili lažne, da li one obogaćuju ili osiromašuju. Bila bi to i opštija

¹⁴ I. Kristol, *Two Cheers...*, naved. delo, str. 30.

intelektualna greška. Naime, ako ostavimo po strani izvore i političke funkcije neokonzervativizma, to nam može omogućiti dragocen uvid u mnoge stvari. Oni koji se ne slažu sa ovim ili onim njegovim stanovištem, ipak mogu prihvatiti neke njegove kritike i preokupacije i od njih izvući određene koristi. Neokonzervativizam se istovremeno može pokazati kao opasan, i to u onim oblastima koje nemaju nikakve veze sa namerama njegovih intelektualnih sponzora.

Veliku vrlinu neokonzervativizma predstavlja njegova ozbiljna pažnja koju poklanja moralnoj kulturi, temelju našeg političkog i ekonomskog života. Jedva da postoji ozbiljna škola liberalnog, pa čak i marksističkog mišljenja, koja ne smatra da su ljudska bića ekonomski determinisana, a da vrednosti, kultura i verovanja predstavljaju običan odraz društveno-ekonomskih snaga. Međutim, liberali, radikali i socijalisti se u praksi više usredsređuju na pitanja ekonomskog lišavanja ili fizičkog bola, a manje na pitanja značenja ili moralnog kapaciteta. Oni ne poriču značaj kulture i vrednosti, ali kada bi hteli da deluju polazeći od njih, skoro neizbežno predlažu da se uđe u lanac uzroka, i to tamo gde se stvara materijalna podrška ili fizičko blagostanje. S druge strane, levica, načelno govoreći, prvenstveno je zaokupljena kulturom, i to tako što se bavi uklanjanjem raznih stega — trgovačkih pritisaka, vladine cenzure, nedovoljnih sredstava u raznim fondovima, tradicionalnih tabua, postojećih konvencija. Nova levica je kritikovala liberalizam šezdesetih godina zbog toga što je on politiku prikazivao kao proceduru, a društvenu nauku kao nešto bezvredno. Otuda su Irving Kristol i nova levica bili saglasni u pogledu nužnosti postojanja „republikanske vrline” (mada se nova levica, za razliku od Kristola, ne bi okupila oko „buržoaske etike”). Međutim, takav stav nove levice se na jednoj strani pretvorio u razne oblike dogmatizma, a na drugoj strani je rezultirao u kulturnom *laissez-faire*. Tako je došlo do situacije u kojoj je neokonzervativizmu, zakletom neprijatelju nove levice, prepušteno da bude ozbiljna snaga koja će nas podsećati da sposobnost samoupravljanja i samousmeravanja nije nešto dato, nešto što se jednostavno javlja kad se uklone razne stege. To je aktivna moć koju valja učvršćivati, hraniti i održavati: ona zahteva postojanje zajednica koje će joj davati podršku, disciplinovanu misao i govor, samoobuzdavanje i prihvaćene konvencije. Neokonzervativizam, po mnogo čemu, nije veran tim načelima; on im čak pro-

tivreći, ali je moralnu kulturu društva stavio na dnevni red i nesumnjivo je da će je tu i zadržati.

Drugu vrlinu neokonzervativizma predstavlja njegovo odbacivanje sentimentalnosti. Pod sentimentalnošću podrazumevam neposredno emocionalno reagovanje koje dovodi do toga da stvarnost posmatramo kao nešto celovito i „očigledno“. Kada sentimentalnost upravlja našim reagovanjem na manjkavosti ovog sveta, skloni smo da sve pripišemo vidljivim ili fizičkim nedostacima koji su nam pri ruci, pri čemu previđamo manje očigledne činjenice, nejasnije i udaljene opasnosti. Takvo reagovanje je sklono brzim rešenjima i površnom razmišljanju. Neokonzervativizam se suprotstavlja takvoj sentimentalnosti i prisiljava nas da raspravu vratimo na početna načela; on je istovremeno zaokupljen otkrivanjem nenamernih posledica mera koje su preuzimane u dobroj nameri. U samom neokonzervativizmu možemo naći dosta sentimentalnosti; u njemu čak postoji neka sentimentalnost antisentimentalnosti — povratno davanje verodostojnosti svemu što, posredstvom ironije, paradoksa ili kompleksnosti, daje utisak da se opire izazovima naklonosti, ali on istovremeno ispoljava jednaku automatsku podozrivost prema svemu što daje utisak — da je nekontrolisano u registrowanju iskustva. U neokonzervativizmu otkrivamo i tendenciju ka onom trezvenom sputavanju osećanja, o čemu Dickens govori u *Teškim vremenima*. Prisustvo neokonzervativnog u javnoj kontroverzi svakako je smanjilo opasnost da ono što je „očigledno“ ne bude podvrgnuto istraživanju. Da li je siromašnima potreban novac? Da li su bolje škole rešenje za nepismenost? Da li siromaštvo pothranjuje zločin? Da li veći broj ljudi treba da glasa? Da li treba ograničiti sredstva koja se troše u izbornim kampanjama? Da li je jednakost poželjna? Samo postavljanje takvih pitanja predstavlja za neke ljude neprijatnost i diverziju. Međutim, za one koji veruju da neproverene predloge ne treba sprovoditi u delo, stav neokonzervativaca je spasonosan.

Treća vrлина neokonzervativaca je povezana sa drugom: radi se o temeljnoj kritici liberalnih ili radikalnih programa i stavova. To je manje stav (poput onog koji smo nazvali antisentimentalnošću), a više zadatak koji je svesno formulisan. Neokonzervativizam se ponosi time što je frontalno napao ekscese nove leve i kontrakulture; što je još značajnije, upravo zbog toga što su ti ekscesi sami sebe likvidirali i što su već bili u opadanju, kad je neokonzervativizam počeo da deluje, kri-

tike matice liberalnih pojmova bile su detaljnije i često tehnički superiornije. Uprkos polemičkoj isključivosti koja odveć često nanosi štetu takvim kritikama, one su ipak stvorile bolje informisanog i prefinjenijeg partnera u raspravi o liberalnom ili levom mišljenju, no što je to bio tradicionalni američki konzervativizam — u bilo kojoj od svojih grubo individualističkih, agrarno-aristokratskih ili supernacionalističkih manifestacija.

Svaka vrлина ima i svoje naličje. O izrazitim slabostima neokonzervativizma već je bilo dovoljno reći. Tu mislimo na formiranje pogleda koji je uglavnom negativan, na nedostatak unutrašnje kritike, na nespornost da se pažnja usmeri ka društvenoekonomskoj strukturi i ka postojećim ekonomskim silama, na prenaplašavanje značaja protivničkih snaga u društvu, na nepostojanje ozbiljnog poštovanja svojih protivnika. Ako neokonzervativizam želi da stvori mehanizam odbrane pogleda, koji naglašava stoičku racionalnost, javno sputavanje i održavanje etike dostignuća i izuzetnosti, on se mora suočiti sa stepenom do koga takav ideal predstavlja izazov savremenom kapitalizmu. Ako hoće da brani slobodu u eri birokratije, onda mora slobodu shvatiti kao nešto što ima bogatiji smisao od antikomunizma i iz njega izvedenog antietatizma. Ako želi da brani visoku kulturu i intelektualne vrline, moraće da slavi sve veću i životniju snagu višeg rada, a ne jedino da stavlja samodovoljne zamerke onome što je niže ili pomodno.

Neokonzervativizam je optočeo kao antitelo na levičima. Mnoge od njegovih vodećih ličnosti su u početku mislile — a možda to čine i danas — da je on određeno reagovanje na ono što se smatra destabilizirajućim i preteranim razvitkom iz šezdesetih godina, odnosno da će — u trenutku kad te pojave nestanu — sve ponovo biti uključeno u maticu liberalizma. Drugim rečima, svi ekscesi — odnosno donekle suženo interesovanje za određene protivnike — biće uravnoteženi zahvaljujući urođenoj snazi liberalizma, čiji je neokonzervativizam samo jedan deo. Razume se, pokazalo se da to nije bio slučaj. Neokonzervativizam je sada nezavisna snaga. Vratimo se biološkoj analogiji i reći da antitela koja su suviše snažna, mogu uništiti organizam. Neokonzervativizmu pretila velika opasnost da postane samo legitimna ideologija oligarhijske Amerike u kojoj bitne odluke donose korporativne elite, u kojoj se ogromne nejednakosti racionalizuju pomoću skučenih okolnosti i pomoću sistema meritokratske hijerarhije i u kojoj demokracija postaje povremeni, ritualni postupak. Da li

će neokonzervativizam odigrati tu tužnu i nesrećnu ulogu ili će postati trajan stvaralački i konstruktivan element u američkoj politici, samo delimično zavisi od samih neokonzervativaca. O tome će takođe odlučiti snaga, inteligencija i doslednost njihovih kritičara i protivnika.

(Peter Steinfels, *The Neoconservatives*, Simon and Schuster, New York 1979, str. 1—69, 273—294)

Prevela Ivana Zdravković

Michael W. Hughey

NEOKONZERVATIVIZAM: POLITIČKA IDEOLOGIJA I KLASNA STRUKTURA U AMERICI

Poznato je da američko društvo u poslednjih nekoliko godina doživljava snažan proboj konzervativnih ideja, kako se one uopšteno nazivaju. Međutim, ono što je stvarno novo jeste samo veći politički uspeh ovih ideja. Izuzimajući neke manje izmene, same ideje su tu već najmanje dva stoleća i uistinu su poznate svakome ko iole poznaje američku istoriju. U ekonomskom pogledu one se grupišu oko principa klasičnog liberalizma, naglašavajući fiskalnu umerenost, slobodno preduzetništvo, konkurenciju, minimum vladine intervencije na tržištu kao i poistovećivanje javnih dobara s poslovnom dobrobiti. U društvenom smislu ove ideje podrazumevaju integritet tradicionalne porodice i, u okviru nje, odanost podeli rada između polova, zatim odanost vojnoj moći i borbenoj spremnosti, religiji i crkvi i, u suštini, protestantskim moralnim standardima pristojnosti i svojine.

Sveopšta podrška javnosti ovim konzervativnim idejama nije buknila tako naglo samo tokom predsedničke kampanje 1980. godine, mada je to opšti utisak, bez sumnje pothranjen sklonošću masovnih medija da se usredsređuju na neke izuzetne događaje i novosti. Prvi politički izraz uskrsnuća nekih od ovih ideja verovatno se može naći već u Goldwaterovoj kampanji iz 1964. godine, u kojoj je Ronald Reagan igrao beznačajnu ulogu, a jasno se može videti i u izboru Richarda Nixona na predsednički položaj 1968. godine. Njihov politički uspeh otada je neprestano lagano rastao, postajući sve samosvesniji, dobija nove naslage, stavljaajući nove na-

glaske i zadobijajući uz put nove grupe pristalica. Ipak, taj opšti utisak je sasvim razumljiv, jer je upravo krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina izgledalo da je neokonzervativizam izbio na političku scenu dostižući vrhunac u odlučujućem izboru Ronalda Reagana, u proglašenju njegovog mandata i u politici njegove administracije.

Nijedna ideologija, nijedan skup ideja, uključujući tu i neokonzervativizam, nije intrinzično uverljiv isključivo zbog neodoljive snage sopstvenog sadržaja. Nema ideologije, vrednosti ili morala koji su automatski prihvatljivi kao ispravni, dobri, istiniti, ili pak uverljivi. Ma koji skup ideja, da bi bio prihvatljiv, mora na neki način odgovarati idealima, potrebama i interesima grupa koje ih usvajaju i koje onda služe kao njihovi društveni nosioci. I samo preko ovih grupa-nosilaca jedna ideja može biti društveno delotvorna. Prema tome, da bi ostvarila dominaciju u društvu, jedna ideja ili ideologija mora imati odziva u onim grupama koje imaju moć da ta uverenja prevedu u političke stavove — bilo da ta njihova moć proizlazi iz podrške naroda, iz mogućnosti prinude, iz nekih sposobnosti koje zaslužuju poštovanje, ili se pak zadobija nekim drugim sredstvima.¹

Ako se ovako posmatra, da bi se razumelo političko uskrsnuće neokonzervativnih ideja, neophodno je proučavati ne samo određene ljude i događaje, već i društvenu istoriju kako ovih ideja, tako i njihovih sadašnjih nosilaca, s obzirom na društvene i strukturalne promene u američkom društvu koje su te ideje ponovo do-

¹ Ove primećbe o idejama i njihovim nosiocima predstavljaju na sažet način stavove i razmatranja iz Weberove sociologije saznanja; izvedena su prvenstveno iz njegovih raznih empirijskih i teorijskih radova o svetskim religijama. Benjamin Nelson koristio je termin „strukture svesti” da bi označio sklopove ideja i njihovih nosilaca. Ovaj članak odslikava Nelsonov rad, posebno njegov ambiciozni pokušaj da konstruiše jednu „komparativnu istorijsku, diferencijalnu sociologiju u civilizacijskom kontekstu” (videti njegov članak „Civilisational Complexes and Intercivilizational Encounters, *Sociological Analysis* 34 (1973) i „Max Weber, Ernst Troeltsch and Georg Jellinek as Comparative Historical Sociologists”, *Sociological Analysis* 36 (1975), kao i njegovu interpretaciju Weberovog argumenta iz protestantske etike (posebno videti *The Idea of Usury* (Chicago: University of Chicago Press, 1969): „Weber's Protestant Ethic: Its Origins, Wanderings and Foreseeable Futures” u Charles Y. Glock i Phillip E. Hammond, izd., *Beyond the Classics?* (New York: Harper & Row, 1973); i Max Weber's „Author's Introduction” (1920): A Master Clue to His Main Aims”, *Sociological Inquiry* 44 (1974)).

vele na istaknuto mesto. U tom svetlu, u izlaganju koje sledi imaćemo u vidu sledeća pitanja: u kojoj posebnoj grupi i na kakvim osnovama ove konzervativne ideje imaju odjeka? Koje grupe služe kao nosioci ovih ideja i zašto? Možda je još značajnije, budući da mi razmatramo jednu očigledno naglu promenu političke klime: šta je dovelo do toga da ove ideje imaju više odjeka baš u ovo vreme; zašto je baš sad nastupio njihov trenutak? Najzad, koji su to društveni uslovi i koje su to odgovarajuće promene u idejnim i materijalnim potrebama i interesima posebnih društvenih grupa imale za rezultat to da ove grupe baš sada prihvate neka od ideoloških načela neokonzervativizma?

U stvari, odmah ću izreći svoju tvrdnju. Podrška neokonzervativizmu nije data u jednom bloku. Pre se može reći da se ona sastoji iz neobičnog kolaža društvenih grupa, od kojih neke imaju pre suprotne nego istovetne stavove mnogim političkim pitanjima. Uopšte uzev, želim da ukažem na to da neokonzervativizam nalazi prevashodni izvor podrške u tri različita sloja, koji se suštinski razlikuju po osnovama svog klasnog i društvenog položaja, s obzirom na strukturalni razvoj američkog društva. Štaviše, ova tri sloja, kao i različite grupe unutar njih, privučeni su različitim odlikama neokonzervativizma, na osnovu svojih veoma različitih potreba i interesa. Istorijski gledano čudna vrsta saveza bez presedana objašnjava sadašnju dominaciju konzervativne ideologije. Naravno, ovaj savez ne obuhvata čitavu osnovu podrške koju sada uživaju konzervativne ideje, ali on izgleda zaista ukazuje na njene najvažnije i najšire izvore.

Američka gotika: tradicija i njeni nosioci

Prvobitni ideološki izvor i značajnu političku podršku neokonzervativizma možemo naći još u kako ih je C. Wright Mills nazvao, starim srednjim klasama, koje su u američkoj istoriji obuhvatale najveći i umnogome najznačajniji sloj stanovništva.² Početkom XIX veka, prema Millsovoj proceni, blizu 80 odsto radne snage pripadalo je ovom sitnoburžoaskom sloju. Otada se taj broj stalno smanjivao iz razloga nastalih istorijskim razvojem krajem devetnaestog i u dvadesetom stoleću. Sastavljene od trgovaca nekretninama, nezavisnih

² C. Wright Mills, *White Collar* (New York: Oxford University Press, 1951).

farmera i uspešnih poslovnih ljudi, stare srednje klase su u potpunosti dominirale u manjim američkim gradovima i u ruralnim oblastima sve do duboko u dvadeseto stoleće, a ponegde imaju veliki uticaj i dan danas. Klasni položaj pripadnika ovog sloja zasnivao se na posedovanju nekog oblika proizvodne svojine, na primer farme, bakalnice, malog proizvodnog pogona itd. na kojoj su sami radili i kojom su sami upravljali, obično uz pomoć čitave porodice. Bio je to, dakle, sloj nezavisnih kapitalističkih preduzetnika, pripadnika srednje klase, koji su sami sebi obezbeđivali posao i merkali „priliku“ da se domognu svog komada američkog sna.

Istorijski gledano, prerogativi za određivanje, utvrđivanje i ostvarenje primarnih društvenih merila uvažavanja, ispravnog ponašanja, uspeha i neuspeha, uvek su pripadali društveno dominantnom sloju. I upravo kao takav sloj, tokom velikog dela američke istorije, stara srednja klasa bila je u stanju da na razne načine utisne svoje sopstvene vrednosti, ideale, shvatanja i koncepcije u gotovo sve važnije američke institucije, oblikujući tako njihovu sadržinu i način delovanja. Putem svoje ekonomske i političke dominacije u lokalnim oblastima čitave zemlje, stara srednja klasa je merila i vrednosti života u malim gradovima, pa tako i života u Americi uopšte. Njene vrednosti postale su američke vrednosti, njene vrline, američke vrline.

Dobar deo vrednosti, merila i moralnih normi stare srednje klase — uključujući čast, tačnost, vrednoću, samopožrtvovanje, građanski duh, pobožnost i samokontrolu — izvedeni su iz protestantskog nasleđa,³ ali podrška ovim idejama nije zavisila isključivo od religije. U stvari, etos stare srednje klase utisnut je u sve institucije koje je ta klasa kontrolisala i istovremeno je od njih stalno dobijao podsticaj. Porodica, javne škole i sama crkva, na primer, činili su jedan institucionalni triumvirat za prenošenje ovih vrednosti s generacije na generaciju; sve ove institucije imale su svoj deo odgovornosti za usađivanje neophodnih vrлина

³ „Strukture svesti“ stare srednje klase — ako hoćemo da suzimo upotrebu Nelsonovog termina više nego što je on želeo — bile su, a i sada su, uglavnom protestantske. Nelson je uvek naglašavao da protestantska etika nije izumrla, već je nastavila da živi na raznim nivoima američkog društva. Ako je ona uistinu živa, želeo bih da tvrdim da ona onda živi među pripadnicima stare srednje klase — i to ne samo u smislu ekonomskog etosa, već i u smislu manje priznatog i manje shvaćenog društvenog etosa, koji je posvetovljen i prevrednovan u suštinske građanske vrline.

kod dece. Integritet porodice i autoritet roditelja smatrali su se gotovo svetinjom, škole su bile zadužene za podučavanje moralu i nacionalnom ponosu kao i trima R* (osnovnim elementima obrazovanja), a crkva je pružala i etičko vođstvo i podsetnik da je pakao rezervisan za one koji se ne drže njenih moralnih pouka.

Dok je, kako je to Max Weber objasnio, ekonomski sadržaj „tradicionalnih“ vrednosti stare srednje klase svoju ideološku suštinu protestantskoj etici,⁴ on se razvijao i na načine koji su bili sasvim u skladu sa svetovnim okruženjem života srednje klase. Kao mali preduzetnici, oni su obrađivali svoju zemlju i vodili svoj posao uvek gledajući kako bi se još širili i „napredovali“, nikako ne podnoseći bilo kakvo mešanje u njihove planove ili pak ograničenja mogućnosti ostvarenja ovih planova. Oni su neograničenu mogućnost delanja u ekonomiji prihvatili kao činjenicu ekonomskog života, izazov za ambiciozne i kao ideološko opredeljenje koje se vatreno branilo. Konkurencija je obezbeđivala specifični mehanizam pomoću koga je ta mogućnost delanja pospešivana, ali to nikako nije bio moralno neutralan ili bezličan mehanizam. Konkurencija je više bila proba kroz koju se pojedinac razvijao i ujedno bivao i nagrađen. Uspeh je, kao i u nekim od starijih, strožijih religioznih stavova, bio nagrada za vrlinu. Konkurencija je tako služila staroj srednjoj klasi i kao svetovna teodiceja bogatstva, i kao garancija individualizma i lične slobode.

Politički sadržaj vrednosti stare srednje klase uvek je uključivao snažnu i ponekad vatrenu komponentu patriotizma, mada sa značajnim izuzetkom Juga pre građanskog rata.⁵ Istorijski, osnova za nacionalnu lojalnost i patriotska osećanja proizlazila je iz snažne identifikacije srednje klase sa političkim vrednostima i shva-

* Reading, (w)riting & (a)rithmetic (čitanje, pisanje i aritmetika). — *Prim. prev*

⁴ Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York, Scribner, 1958); „The Protestant Sects and the Spirit of Capitalism“, u: Hans Gerth i C. Wright Mills, izd., *From Max Weber* (New York: Oxford University Press, 1946).

⁵ Američki jug pre građanskog rata predstavlja posebnost u pogledu patriotskih vrednosti, jer je on obuhvatao grupe koje su bile „nepatriotske“ zbog svojih robovlasničkih interesa. Ove grupe uključivale su ne samo bogate vlasnike robova koji su tražili robovsko carstvo i izvan Sjedinjenih Država — na primer u Teksasu — već i sitne zemljoposjednike sa po nekoliko robova i imućnije farmere čija je regionalna vizija glavne šanse povlačila dobitak i za budućnost. Naravno, najzad

tanjima koja su, prvenstveno zahvaljujući sopstvenoj društvenoj nadmoći, predstavljala dominantne principe američke politike, utisnute u sve američke političke institucije. Usvajajući posebno političku retoriku Andrewa Jacksona, koji je zastupao njene interese protiv ekonomskih restrikcija i monopolističkih privilegija tokom dvadesetih i tridesetih godina prošlog veka, stara poslovna klasa malih gradova bila je u stanju da usvoji politički simbolizam američke demokratije i da ga prilagodi svojim potrebama, interesima i ciljevima. Najzad, na ovoj osnovi su i lokalni preduzetnici bili u stanju da se postave kao branitelji slobode i jednakosti, glavnih stubova američke demokratije. Naravno, za boljestojeće poslovne ljude male varoši ili nezavisne farmere, ta jednakost je značila jednakost u mogućnostima delanja, ali isto toliko, ili čak i više, brigu za političke garancije osnovnih građanskih prava. Njih je prvenstveno zanimala sloboda da se takmiče i da zarađuju, i sloboda da napreduju. Za njih je, u stvari, najznačajnija obaveza vlade bila da sačuva i zaštiti ova ekonomska prava i slobode kod kuće, i da ih povremeno proširi i izvan granica zemlje. U svakom slučaju, povezujući *laissez faire* i slobodno preduzeće s političkim pravima i privilegijama, stari varoški slojevi srednje klase bili su u stanju da svoju sopstvenu ekonomsku ideologiju spoje s nacionalnim patriotizmom. Upravo ova povezanost između ekonomske i političke ideologije nalazi izraza u poznatim McCarthyjevim osudama komunizma kao neameričkog, u izjednačavanju demokratije sa slobodnim preduzetništvom i primedbama poput one Calvina Coolidgea, koji kaže da je „biznis Amerike — biznis”. Isto tako, upravo ova povezanost identifikuje slobodno preduzetništvo s amerikanizmom i sa tipom pravednog militarizma američke legije, koji teži da stvori svet bezbedan i za demokratiju i za vođenje poslova.

Vrednosti stare srednje klase bi prevladivale u američkom društvu sve dok bi sama srednja klasa mogla da održi svoju lokalnu dominaciju i kontrolu nad američkim institucijama. Istorija slojeva stare srednje klase, međutim, nije uvek bila istorija uspeha. U stvari, stara srednja klasa, počev od sredine prošlog veka, sve je više u odstupanju. I u prošlom stoleću bio je to sloj u opadanju.

pošto je bol zbog poraza uminuo, i južnjačka srednja klasa je prigrlila patriotske vrednosti, bez sumnje delom kao zahtev za ponovni ulazak u glavne tokove američkog političkog i ekonomskog života.

Počev od decenija nakon građanskog rata, nastavljajući sve do sredine ovog veka, s velikim ubrzanjem nakon drugog svetskog rata, jedna naizgled neizbežna strukturalna revolucija vodila je temeljnom preobražaju američkog društva,⁶ sa veoma nepovoljnim posledicama po staru srednju klasu. Možda je najznačajnije da je sa pojmom industrijskih magnata, krajnjim ostvarenjem sistema konkurencije, američko društvo dospelo do ekonomske centralizacije, koju karakteriše sve veća koncentracija industrijskog i poljoprivrednog vlasništva u rukama sve manjeg broja vlasnika. Godine 1976, na primer, 500 najvećih korporacija kontrolisale su celih 72 odsto svih privrednih akcija u Americi, a procenat radne snage koji je bio zaposlen u poljoprivredi spao je sa 75 odsto u 1820. na manje od 5 odsto. Rezultat ovakvog razvoja bio je da je stara srednja klasa, kao sloj sitnih posjednika, doživljavala postepenu eksproprijaciju poseda, pa tako i same osnove njenog klasnog položaja.

Pored toga što joj je klasni položaj bio uzdrman, stara srednja klasa je počinjala da gubi i u mnogim oblastima koje su nekada bile pod njenom kontrolom. Kao druga posledica ekonomske centralizacije, na primer, vanrezidentno vlasništvo postajalo je sve uobičajenije, i to je za rezultat imalo situaciju u kojoj se mnoge odluke od bitnog značaja za varoš i njenu zajednicu nisu donosile u samoj varoši, već u konferencijskim salama velikih korporacija.⁷ Politička moć, uključujući partijsku politiku i političku administraciju, takođe je podvrgnuta centralizaciji, premeštajući se iz varošica u velike gradove i — kako je federalna vlada preuzimala sve veća ovlašćenja — iz država, na globalni nacionalni nivo. Najzad, čak i u malim varošima, posebno na severoistoku i u nekim delovima srednjeg zapada, lokalnu političku vlast preuzele su imigrantske grupe. Svaka od ovih promena donela je sa sobom daljnje umanjivanje moći stare srednje klase. Kako je ovaj sloj propadao eko-

⁶ Brojni su bili intelektualni pokušaji da se shvate različite dimenzije ovog preobražaja. Videti, na primer, Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society* (New York: Basic Books, 1973); Paul A. Baran i Paul M. Sweezy, *Monopoly Capital* (New York Monthly Review Press, 1966); Joseph Berman i Arthur J. Vidich *The New American Society* (New York: Quadrangle, 1971); i John Kenneth Galbraith, *The New Industrial State*, treće izd. (Boston Houghton Mifflin, 1978).

⁷ Videti, na primer, Thorsten Veblen, *Absentee Ownership* (New York, Viking Press, 1923); W. Lloyd Warner, *The Social System of the Modern Factory* (New Haven: Yale University Press, 1974); i Arthur J. Vidich i Joseph Berman, *Small Town in Mass Society* (Princeton: Princeton University Press, 1968).

nomski i politički, on je istovremeno gubio ne samo u svojoj istorijskoj dominaciji u američkim institucijama, već i u svojoj sposobnosti da definiše vrednosti na osnovu kojih bi te institucije delovale.

Naravno, stara srednja klasa nije naprosto pala u zaborav da se više nikad ne čuje. U stvari, uprkos propadanju na svim nivoima — i brojčano, i ekonomski, i politički — dobar deo ostataka stare srednje klase i dalje preživljava u ruralnim oblastima i malim varošima, posebno na jugu, srednjem zapadu i jugozapadu, koji je posle osamdesetih godina prošlog veka postao druga oblast za nastanjivanje mnogih iz Ajove, Nebraske i srednjeg zapada. Ekonomska sudbina onih koji su preživeli i dalje umnogome zavisi od lokalnih tržišta, te oni teže da budu marginalni u odnosu na korporativnu privredu. Stara srednja klasa ipak i dalje preživljava.

Međutim, ne ostaje netaknuta. Posebno, sporo propadanje, suočeno s novim strukturalnim razvojem, bilo je dovoljno da izazove fundamentalne promene u društvenoj psihologiji stare srednje klase, koja više nije tako optimistična i samopouzdana, sve više se povlači u sebe i odstupa. Sama činjenica da je njen pad sa dominantnih položaja u društvu bio postepen i da se nastavlja već više od jednog veka, znači da je ova klasa ipak imala dosta mogućnosti da uvidi svoje sopstveno propadanje i da pokuša da spreče dalju eroziju, pa čak i da taj proces preokrene u svoju korist. U prošlosti, pripadnici srednje klase bili su skloni da agresivno reaguju na to svoje propadanje. Stara srednja klasa uvek je bila samouverena u pogledu svojih prava — što je samo po sebi nasleđe protestantizma. Isto tako, verovala je da je njen način života ispravan, da su njene moralne vrednosti ispravne i da su srednji slojevi u izvesnom smislu upravo onaj izabrani narod, sa božanskom misijom koju treba da ispuni. Stoga, onda kada bi smatrali da su njihove vrednosti direktno ugrožene od strane nekog nepoznatog neprijatelja, odgovarali su krstaškom nepomirljivošću ranjenog samoljublja, vatreno se zalažući za svoje vrednosti u političkoj areni. U ovom smislu, pokret protiv alkohola i prohibicija, stav — ništa ne znam i razni drugi izrazi američkog nativizma, populizam i, u izvesnoj meri, progresivizam, Kju Kluks Klan i razni drugi incidenti fundamentalističkog oživljavanja, označavaju indignaciju stare srednje klase zbog sopstvenog propadanja. Na sličan način, kao „snabdevači”, mnogo pre nego što je taj termin izmišljen, pripadnici srednje klase su se snažno suprotstavili zakonima Nju dila i kejnzijanizma,

strahujući da će oni narušiti autonomiju nezavisnih poslovnih ljudi, razoriti slobodno preduzetništvo i američko ekonomsko blago baciti u ruke finansijera s Istočne obale i beskrupuloznih monopolista. Strahujući, takođe, da će novi rat ojačati pipke federalnog vektora, koji su se već pružali na osnovu programa Nju dila na unutrašnjem planu i da bi rat uz to razbuktao klasne i rasne sukobe, gradske nemire i komunističku pobunu, mnogi pripadnici stare srednje klase snažno su se zalagali za izolacionizam. Preko organizacija kao što je bio Prvi američki komitet, koji je za lidera imao ni manje ni više do slavnog avijatičara Charlesa Lindbergha, oni su se vatreno suprotstavili stranom mešanju uoči drugog svetskog rata i pružili otpor organizovanju američkog biznisa za ratne pripreme, prihvatajući vojnu intervenciju tek onda kada nisu imali drugog izbora.⁸ U nekim od ovih slučajeva, stara srednja klasa izašla je kao pobednik, ali to su bile samo privremene pobeде, jer su tokovi istorije bili protiv nje. Novo američko društvo koje se rađalo ostavilo je malo prostora za pobornike starog.

U poslednjih četrdesetak godina stara srednja klasa bila je relativno mirna, bar u poređenju s učestalošću i intenzitetom njenih naleta u ranijim decenijama, od kojih smo neke upravo naveli. Međutim, to ne treba uzimati kao pokazatelj da se ona predala svojoj sudbini ili da su njeni preostali pripadnici isuviše malobrojni da bi mogli da izazovu neke veće političke talase. Pre se može reći da su u vremenu oko drugog svetskog rata njihovu pažnju privukle neke druge okolnosti koje su pretile da potisnu spoznaju stare srednje klase o njenom sopstvenom propadanju.

Sam drugi svetski rat objedinio je gotovo sve društvene slojeve u kolektivnu solidarnost u ratnom poduhvatu. S obzirom na usađeni patriotizam, stara srednja klasa pokazala je osobitu predanost onda kada je nacija odlučila da se bori; na kraju se čak pokazala obuzeta osećanjem ponosa i nadmoći, kako zbog samog ishoda rata, tako i zbog činjenice da je Amerika iz njega izašla kao dominantna svetska nacija i u ekonomskom i u vojnom pogledu. U očima srednje klase Amerika je konačno zauzela svoje pravo vodeće mesto u svetskim zbivanjima.

⁸ Za izvanrednu istoriju modernog izolacionizma i njegovog ideološkog odziva i izvora podrške među starim srednjim klasama, videti, Justos D. Doenecke, *Not to the Swift: The Old Isolationists in the Cold War Era* (Lewisburg, Penn.: Bucknell University Press 1979).

Nakon rata, spoznaja da je njen način života u propadanju, što je inače moglo da dovede do političkog nezadovoljstva, bila je zamračena kolektivnim strahom od komunizma i mržnjom prema njemu. Hladni rat (posebno vođen na makartijevski način), koji je identifikovao neprijatelja kao protivnika načina života stare srednje klase, odvlačio je pažnju srednje klase od njenog propadanja, vezujući je za crvenu opasnost, koja se kasnije ispostavila kao beznačajna. Obuzeti navodnom opasnošću od komunizma, srednji slojevi nisu ni primjećivali mnogo neposrednije pretnje njihovom načinu života, pa čak ni to da je on ugrožen ne od komunizma, već od nekih drugih izvora.

Ta spoznaja bila je nadalje i definitivno zamagljena neviđenim prosperitetom koji je ostvaren upravo u posleratnim godinama. Kako je ekonomski kolač nadolazio i kako su sve grupe dobijale sve veće komade, većini, uključujući tu i staru srednju klasu, izgledalo je da ima malo osnova za nezadovoljstvo. To je posebno važno za one delove stare srednje klase koji su, imajući značajne dobiti od one iste politike Nju dila i kejnzijanizma kojoj su se tako oštro suprotstavili, postigli u to vreme određeni uspeh. Mnogi od ovih parajlija iz stare srednje klase povlačili su se u gradove država takozvanog Sunčanog pojasa, posebno Kalifornije, gde su ulagali u nekretnine i udruživali se s lokalnim nosiocima njihove ideologije, posebno njenog ekonomskog sadržaja. Tokom ovog istog perioda, uporedo s tim procesom došlo je i do seobe ostarele generacije jevrejskih imigranata, kojima je poslovni uspeh omogućio da se povuku na Floridu i tu ulažu u sve moćnije tržište nekretninama u ovoj državi. Uspešni poslovni ljudi iz redova Jevreja moraju se posmatrati kao posebna grupacija bogate srednje klase, grupacija čiji koreni nisu ni protestantski ni srednjozapadni; njihov klasni položaj — kao, uostalom, položaj mnogo šireg sloja srednjih klasa sa srednjeg zapada — počiva na privatnom preduzetništvu. Sličnosti u statusu između ove dve bogataške grupe srednje klase, uprkos postojećim razlikama, predstavljaju osnovu za njihovo političko savezništvo, na koje ćemo se uskoro vratiti. Međutim, za sada je dovoljno napomenuti da je ovim grupama, kao uostalom i svim drugim, u posleratnim godinama izgledalo da je s Amerikom sve u redu.

Tako su svi jednodušni u oceni da su posleratne godine bile značajan period u američkoj istoriji. Ne samo da su solidarnost za vreme rata, posleratna para-

noja i opšti prosperitet pomogli da se predupredi svako nezadovoljstvo stare srednje klase njenim stalnim pa čak i ubrzanim propadanjem, već su uspešno suzbijali svako ozbiljno unutrašnje nezadovoljstvo. Posleratne godine dovele su u značajnoj meri do stvaranja jedne ideološke hegemonije ili „kraja ideologije” koju je stara srednja klasa smatrala nastavkom svoje sopstvene.

Ali ta iluzija nije bila dugog veka, kao što se i pokazalo već šezdesetih godina. Ta burna decenija nepovratno je narušila ideološku hegemoniju posleratnih godina i učinila da stara srednja klasa postane svesna ne samo da neke od američkih institucija nisu više verne njenim vrednostima, već i da su te vrednosti napadnute sa nekoliko različitih frontova. Izgledalo je da jedan od ovih frontova vode američki Crnci, koji su, postavljajući sve oštrije zahteve za ulazak u američki život, odbacivali ranije jedinstvo kao masku za njihovo isključivanje. Stara srednja klasa i svi oni koji su blagonaklono gledali na njene vrednosti gnušali su se često nasilnih i neobuzdanih sredstava koja su Crnci koristili u postavljanju svojih zahteva, a posebno im je smetao ideološki sadržaj ovih zahteva. U crnačkim zahtevima za nekim afirmativnim društvenim akcijama u raznim oblastima života, stara srednja klasa je videla u stvari zahteve Crnaca za vladinim dotacijama i blagonaklonom stavu vlade prema nastojanjima da Crnci ostvare isti društveni i ekonomski nivo koji su sve druge grupe već ostvarile isključivo svojim individualnim naporima. Pokazavši se nespremni da sami sebi prokrče put nagore, izgledalo je kao da Crnci traže da im vlada garantuje mogućnosti da se probijaju; oni su tražili „utvrđenu” konkurenciju. I na zaprepašćenje stare srednje klase, izgledalo je da vlada izlazi ususret crnačkim zahtevima.

Na drugom frontu, stara srednja klasa doživela je još jedan napad na njene vrednosti, i to od strane borbenih studenata iz srednje klase, koji su, po mišljenju pripadnika srednje klase bili razmaženi, neuredni i prljavi, neradnici, nezahvalni za mogućnosti obrazovanja koje su im pružene, nepokorni, ateisti i često naklonjeni komunizmu. Ukratko rečeno, njima su nedostajale protestantske vrline i njihove aktivnosti izazvale su kod srednje klase — koja je inače već bila ogrezla u

⁵ Videti, Daniel Bell, *The End of Ideology* (New York: Free Press, 1962); Seymour Martin Lipset, *Political Man* (New York, Doubleday, 1959); i Chaim Waxman, izd., *The End of Ideology Debate* (New York: Simon & Schuster, 1969).

antiintelektualizmu¹⁰ — još dublju sumnjičavost prema univerzitetima i univerzitetskim profesorima. Jasno, sa tačke gledišta srednje klase, ono što se događalo u Americi nije bilo u redu.

Uprkos sve većem razočarenju i otrežnjenju, stara srednja klasa sredinom šezdesetih i početkom sedamdesetih nije bila spremna da brani svoje vrednosti koje su bile ugrožene. Pošto decenijama nisu morali da ističu te vrednosti, pripadnici srednje klase bivali su sve apatičniji i oguglali na svoju sve sporedniju ulogu u američkom društvu; u svakom slučaju, nedostajala im je ličnost nacionalnog ugleda koja bi zastupala njihove vrednosti. Nezadovoljstvo je sve više raslo. Sredinom šezdesetih godina ono je izraženo samo kao neorganizovano i neartikulirano osećanje da nešto nije u redu, da američko društvo gubi iz vida svoje i njihove osnovne vrednosti, kako moralne tako i ekonomske. Barry Goldwater je 1964. godine pokušao da ponovo istakne ove vrednosti, ali nije bio u stanju da prevaziđe mnoge prepreke koje su mu stajale na putu.¹¹ Međutim, četiri godine kasnije Richard Nixon takođe je osenio značajan mada relativno tih glas stare srednje klase i postao prvi nacionalni političar koji je to u potpunosti iskoristio. Za najniže delove stare srednje klase — one koji nisu postigli uspeh, ali koji su, ostajući na jugu i srednjem zapadu i dalje doživljavali propast njihovih osnovnih vrednosti i načina života — Nixonova ranija politička karijera nudila je uveravanja da on neće biti „mek“ prema komunizmu, a njegova retorika „reda i zakona“, kojom se služio tokom izborne kampanje, pružala je pomalo lažno obećanje da će okončati rasne i studentske nemire. Staro brodvejsko pitanje, koje se stalno ponavljalo u Nixonovoj Beloj kući — hoće li to proći i u Peoriji — ukazuje da je Nixon bio svestan ovog dela svojih birača i da je bio spreman da ih zadovolji. On je, uopšte uzev, mogao to da učini obezbeđujući ovim grupacijama povećanje izdataka za pojačanje reda i za zdravlje. Mada su često imali iste interese, bogatiji delovi stare srednje klase — oni koji su od vremena Nju dila ostvarili neki ekonomski uspeh — takođe su prigr-

¹⁰ Richard Hofstadter, *Anti-Intellectualism in American Life* (New York: Vintage, 1962).

¹¹ Ovo uključuje i šaputanja o tome da je on Jevrejin, zatim o njegovom preteranom naglašavanju inostrane politike, njegovoj otvorenosti i o njegovj militarističkoj orijentaciji. Nasuprot Goldwateru, njegov sledbenik Ronald Reagan, u pobićkom stilu, ispoljio je svoje srednjozapadne vrednosti čak i u vavilonskoj tvrđavi Holivuda.

lili Nixona kao alternativu onome što su oni smatrali rasipničkom politikom Johnsonovog „velikog društva“ koja je, činilo im se, ne samo davala i šakom i kapom onima koji to nisu zaslužili, već je u sveopštem „ratu protiv siromaštva“ na čelo bitke postavljala pogrešne generale — same siromašne. Njima se nekako činilo da je Nixon njihov čovek; tome u prilog išla je i činjenica da su među njegovim najbližijim prijateljima bili pripadnici njihove sopstvene klase kao što su Bebe Rebozo, Robert Abplanalp i J. Williard Marriott. Nixon je imao lične veze čak i u dva najveća uporišta ove grupe — Kaliforniji i Floridi, držeći mini-Bele kuće u Sen Klementeu i Kej Biskejnu, pružajući tako i jednima i drugima zadovoljstvo da budu u vezi s predsednikom. Međutim, uprkos podršci koju su pružali Nixonu, ni viši ni niži delovi stare srednje klase nisu u to vreme bili politički glasni i izražajni. Naravno, oni nisu bili baš sasvim nemi. Spiro Agnew, na primer, zastupao je njihovu pravednu stvar, no njegovo „strano poreklo“ i pad u nemilost sprečili su da on postane i njihov legitimni zastupnik. I pored toga, oba dela stare srednje klase ostala su uglavnom politički pasivna i zajedno su činila značajan deo Nixonove „neme većine“ — s pravom tako nazvane.

Od tog doba srednja klasa je, međutim, postala prilično bučna. U stvari, mada su rasni i studentski nemiri ubrzo bili ućutkani, stara srednja klasa nije mogla samo time da se zadovolji, jer je propadanje njenih vrednosti i načina života iznenada postalo sasvim vidljivo. Od šezdesetih godina nezadovoljstvo stare srednje klase je raslo i pojačavalo se sa sve većim osveščivanjem da većina američkih institucija napušta pomenute vrednosti. Neokonzervativizam postao je ideološka mašina rastućeg nezadovoljstva srednje klase. Međutim, ta mašina nije nosila svoje putnike istim ciljevima. Pa čak i unutar slojeva stare srednje klase, iste one dve grupe čija je tiha, nemušta podrška Nixonu počivala na različitim osnovama — mada su one imale dodirnih tačaka — razvile su svoje političke stavove, da bi sada predstavljale u osnovi različite pravce neokonzervativizma; jedan koji je prvenstveno zainteresovan za moralni sadržaj, a drugi za ekonomske poruke. Svaki od njih zahteva poseban tretman.

Neokonzervativizam kao uzor ispravnosti. Istorijski, primarnu osnovu prećutne saglasnosti stare srednje klase i davanje legitimnosti američkim institucijama činila je identifikacija ovog sloja s onim vrednostima i idealima koje je on sam postavio kao društveno dominant-

ne i koje je smatrao utisnutim u američko društvo. Za niže delove stare srednje klase, ova vrsta identifikacije i dalje je bila posebno značajna, jer im nije pošlo za rukom da razviju neke druge — to jest ekonomske — osnove svoje prećutne saglasnosti. Od šezdesetih godina naovamo, ove grupe su postajale sve više i sve boljije svesne da američke institucije ne odražavaju njihove vrednosti, koje su ranije bile dominantne. Konkretno, smatrale su da je porodica poljuljana i da je njen integritet podriven sveopštom najezdom pojava kao što su seksualna sloboda, promiskuitet, izmena uloge polova, prava homoseksualaca, široko dostupna kontrola rađanja i mogućnost abortusa, rastuća stopa razvoda, pornografija i feministička ideologija. I televizija, s prikazivanjima nemoralnog načina života i aktivnosti, a za neke čak i radio-program, rokenrol muzika, otežavaju očuvanje moralne svetlosti doma. Za mnoge pripadnike stare srednje klase, ako porodica i jeste raj u ovom bezdušnom svetu, ona je raj pod opsadom, raj koji vapi za odbranom. Svakako, njima se čini da su oni sami sasvim ispravni: „odgovarajuća” struktura porodice, kako je oni vide, svakako je bila oslabljena delimično i ciljevima koje oni sami postavljaju. Može se reći da problemi porodice čine središnju tačku njihovog sadašnjeg konzervativizma.

Ali, naravno, problemi porodice nisu jedini izvor preokupacije stare srednje klase. Obrazovni sistem takođe, koji je nekada pružao čvrst oslonac njenim vrednostima i moralnim normama napustio je te tradicionalne vrednosti i umesto toga prihvatio „posvetovljeni humanizam”, sveobuhvatni izraz za objektivizam i vrednosni relativizam. Čini se da posebno uznemirava to što u javnim školama više nije dozvoljena molitva i što se prednost sada daje nauci o evoluciji, a ne Postanju.¹² Štaviše, otkako su zanimanje za etnologiju, zatim razna revizionistička gledišta i kritika rata ušli u zvanične programe — posebno u okviru predmeta američka istorija, koja je tradicionalno naglašavala krajnje moralnu prošlost i još svetliju budućnost — stara srednja klasa više nije mogla da prepozna svoju sopstvenu zemlju u udžbenicima koje su njihova deca donosila kući. Čak se i „nova matematika” može smatrati izvorom otuđenja

¹² U slučaju evolucionizma, cilj je bio posebno dobro zabran. Jer, ova prkosna evolucija vrsta tražila je preuzimanje jedne funkcije koju je ranije monopolisala religija — da nam pruži mit o poreklu. Stoga ne bi trebalo da bude iznenađujuće to što su oni koji su propovedali religioznu verziju pružili takav otpor.

i uznemirenja: svojim naglašavanjem decimalnog i metričkog sistema, ona postaje neki „tuđi” račun, nepoznat bakalinu. Uz to, stara srednja klasa strepi da se vojna moć, koja joj je nekada pružala osećanje ponosa i nadmoći, „srozala”, dok komunistička ratna mašina i dalje žanje uspehe. Takođe, velika privreda često izgleda korpumpirana, sebična i nespremna da se pošteno takmiči, dok je vlada nemajući nikakvog uticaja pre nego što je Reagan izabran za predsednika, izgledala nespremna ili nesposobna da učini bilo šta u tom pogledu. U tom smislu, kao reakcija stare srednje klase na napuštanje tradicionalnih vrednosti u američkim institucijama, neo-konzervativizam izražava krizu legitimnosti, koju doživljava stara srednja klasa.

Sve ove preokupacije stare srednje klase našle su izraza u nacionalnoj politici. Pošto ih je Nixon napustio i izneverio, a Ford im nije pružio nikakvu inspiraciju, mnogi od pripadnika stare srednje klase prihvatili su seljačke korene i ponovno rođeni populizam Jimmija Cartera. Ali, ni Carter kao predsednik nije uspeo da ispuni njihova očekivanja. Baš u vreme kada je njihov rastući strah zahvatio agresivno ispravno nastupanje, u ime starih vrednosti, Carter se pokazao slabim i neodlučnim. U osnovi, oni su osećali da su izabrali pogrešnog protestanta. Na domaćem frontu Carter je govorio o žrtvama i ponudio im je građansku religiju, jednu apstraktnu, sekularizovanu i intelektualno sublimiranu verziju hrišćanskog bratstva i dobre volje.¹³ Politički aktivna stara srednja klasa, međutim, zahtevala je sasvim

¹³ Pojam jedne američke građanske religije formulisao je i razvio Robert N. Bellah, posebno u članku „Civil Religion in America”, *Daedalus*, zima 1967, i u *The Broken Covenant* (New York: Seabury Press, 1975). Predsednik Carter je, izgleda, bio veoma zadivljen ovim radom, te je Bellaha čak pozvao na čuveni sastanak u Kemp Dejvidu, jula 1979, radi konsultacija o uslovima američkog društva uopšte i o problemima energije posebno. I ako se jezik i ton Carterovog govora naciji nakon toga (*New York Times*, 16. juli, 1979) može uzeti kao nekakav pokazatelj, Bellah je očitio bio jedan od uticajnih konsultanata iz Kemp Dejvida. Carter je u svome govoru istakao „krizu poverenja... koja pogađa srce, dušu i duh naše nacionalne volje” i koja se očituje „u sve većim sumnjama u značenje našeg sopstvenog života i u gubljenju jedinstva i cilja naše nacije”. Da bi se povratili naše poverenje i duh, nastavio je Carter, mi jednostavno moramo imati vere u sebe i u budućnost nacije”. I, posebno, moramo se osloboditi puteva sebičnih interesa i poći „putem zajedničkih ciljeva i ponovnog uspostavljanja američkih vrednosti”, jer samo taj put može nas voditi „istinskoj slobodi naše nacije i nas samih.” Ovaj motiv, mada izražen na drukčiji način, isti je kao onaj iz Bel-

određenu vrstu moralnog oživljavanja — ništa manje do ponovno povezivanje američkih institucija s tradicionalnim vrednostima ove klase. U inostranoj politici, Carter se takođe pozivao na protestantsko nasleđe, naglašavajući internacionalno bratstvo, mir na zemlji i dobru volju. On je Sjedinjene Države ponudio kao primer ostalom delu sveta, posebno u pogledu ljudskih prava i moralno je osuđivao one nacije koje nisu bile sklone da svoje građane tretiraju s hrišćanskom pristojnošću. U očima stare srednje klase Carterov stil imao je za rezultat gubitak Panamskog kanala i poniženje koje je Amerika doživela u Iranu. Ni jedno ni drugo nije se moglo oprostiti. On im je ponudio vilsonovski poniženje onda kada im je bila potrebna agresivnost i muškost jednog Teddija Roosevelta. I u domaćim i u inostranim pitanjima, Ronald Reagan je u svojoj kompaniji konačno obećao srednjoj klasi ono što je ona želela.

U jedinstvenom spletu okolnosti koje su preovladivale u posleratnim decenijama, vrednosti stare srednje klase mogle su se uveliko uzimati kao nešto što je dato. U odsustvu neke neposredne opasnosti, one se nisu morale ni braniti niti često ispoljavati, već su velikim delom mogle biti prosto usvojene. Međutim, takav luksuz politika sebi retko kad može da dozvoli i prosto dušna vera često je žrtva društvenih promena. Mnoge promene koje su se ukorenile u Americi od šezdesetih godina, opravdano viđene od stare srednje klase kao pretnja njenom načinu života, naterale su pripadnike srednjih slojeva da svoje vrednosti uzdignu na jedan svesniji nivo. Kada su te vrednosti postale svesno artikulisane, razmatrane i branjene, nasuprot snagama koje su bile spremne da ih potkopaju, one su se nužno sve više politizirale i najzad su našle izraza u konzervativnom pokretu, koji treba da zadrži i preokrene ono što su njegovi nosioci smatrali nemoralnim usmerenjem američkih društvenih promena.¹⁴

U svojim nastojanjima da to učine, oni su u religiji našli motor, katalizator i glas za njihova politička ubeđenja. Naravno, istorijski gledano, ova povezanost između politike starih srednjih klasa i religije ne iza-

iahovog *Broken Covenant*. Prikaz građanske religije, u kome se ona posmatra kao intelektualizovana verzija građanske moralnosti stare srednje klase, videti u mojoj knjizi *Civil Religion and Moral Order* (Wesport, Conn.: Greenwood Press, 1983).

¹⁴ Teorijsku razradu konzervativizma kao samosvesti stvorene tradicijom, videti Karl Mannheim, „Conservative Thought” u Kurt H. Wolff, izd. *From Karl Mannheim* (New York: Oxford University Press, 1971).

ziva iznenađenje, jer je religija obezbeđivala kako inspiraciju tako i stalan izvor podrške mnogim vrednostima i idealima stare srednje klase. U stvari, upravo iz tog razloga, uzdizanje vrednosti stare srednje klase na svesniji nivo takođe je pospešivalo reafirmaciju tradicionalne religioznosti. Ovo posebno važi za protestantizam i — kad je reč o pitanju kao što je abortus — za katolicizam, takođe. Ovo istovremeno ispoljavanje stare političke agresivnosti i religioznosti stare srednje klase i njihova istorijska povezanost objašnjavaju sadašnju fuziju religiozne energije i pravedničkog gnušanja sa političkim konzervativizmom, kakav je izražen u Moralnoj većini i sličnim organizacijama, kampanjama protiv abortusa i protiv ustavnog amandmana o izjednačavanju prava polova i u raznim drugim regionalnim političkim pohodima za ponovno osvajanje izgubljene nadmoći moralnih vrednosti stare srednje klase.

Svakako, ovaj spoj pravedničkog aktivizma i konzervativne politike nikako nije neka svojevrsna pojava u američkoj istoriji. Kao što je ranije već pomenuto, stara srednja klasa je i ranije reagovala na svoje propadanje i propadanje svojih vrednosti, tako da se u izvesnom pogledu sadašnji izraz konzervativizma ove klase može posmatrati samo kao najnovije narastanje američkog nativizma. Pa ipak izgleda da u ovom sadašnjem slučaju ima nečeg fundamentalno različitog. Svaki prethodni izraz nativizma bio je usmeren na neku posebnu opasnost — alkohol, evoluciju, imigrante, političku korupciju itd — koja je preovladavala u strepnjama i pažnji javnosti. Naravno, i sadašnji izraz nativizma takođe je usmeren na neka određena zla, ali nijedno od ovih zala ne čini se dominantnim, već je nekako urođeno u jedno opštije i sveprisutno nezadovoljstvo. To jest, nativizam reaguje ne protiv posebnih oblika modernizma, kao što je bio slučaj u prošlosti, već protiv čitavog modernizma kao takvog — ako je ovakva interpretacija ispravna — što znači da se stara srednja klasa možda konačno osvestila u pogledu činjenice da njene bojazni nisu proizašle iz opasnosti od nekog neuhvatljivog i neodređenog neprijatelja, već iz samog toka istorije.

U stvari, izgleda da je namera srednje klase da preokrene sam tok novije istorije i da političkim sredstvima zahteva onaj svet koji je izgubila. Tako, na primer, pojedine grupe stare srednje klase stavile bi van zakona abortus, cenzurisala pisane materijale i televizijski program, ponovo uvele molitvu u školama, a Bibliju stavile bar ravnopravno sa naukom o evoluciji, vratile

Ameriku u položaj neosporne vojne dominacije, učvrstile autoritet roditelja i integritet porodice, smanjile ili ukinule socijalnu pomoć za prevarante i druge siromahe koji ne zaslužuju pomoć itd. Svaki od ovih koraka doprinosa bi vraćanju njihovih merila i vrednosti na dominantni položaj u određenoj sferi američkog života. Pa ipak, svet stare srednje klase koji bi uskrsnuo u velikoj meri bio bi svet koji nikada nije ni postojao, jer u Americi sveta zajednica nikada nije ni bila ostvarena; ona nikada nije bila pravedna i dobra i čista onoliko koliko su je oni zamišljali. Umnogome, ova politika je politika nostalgije, politika koja dočarava jedno pro-hujalo zlatno doba kroz ružičastu maglu vremena i razdaljine. Štaviše, čak i ako je to viđenje tačno, svet stare srednje klase ne bi mogao biti ponovo uspostavljen, jer se razvoj koji se odigrao u poslednjem stoleću ne može preokrenuti. Tako su, na primer, gigantska industrija, birokratija i vlada tu zauvek. Potpuni prodor glomaznih institucija i kulturnih pravaca u malim gradovima i ruralnim oblastima, uporištima stare srednje klase, ne može se sada jednostavno poništiti; ove institucije nisu više autonomne, već su uklopljene u šira tržišta i šire političke arene. Bilo joj to drago ili ne, stara srednja klasa je sada deo većih društvenih fabrika, a takva će i ostati. Ali, njena nastojanja da se odupre sudbini, da promeni talas koji je nosi, proizvela su nove šare i šavove na američkom političkom ruhu.

„Glavna ulica zapada”: nove flaše za staro vino. Moralistički delovi stare srednje klase svakako nisu jedine pristalice nove konzervativne ideologije. Kad bi to bio slučaj, njihove ideje gotovo sigurno ne bi doživele tako snažan uspon i ne bi sada dominirale američkom politikom. Iskreno rečeno, nosioci ovih moralnih vrednosti su se verovatno spustili do tačke na kojoj više nemaju one neophodne političke izvore — kao glasačke snage, tako i finansijska sredstva — koji bi omogućili da oni sami ostvare ideološko podmlađivanje. Stoga je odlučujuće što su se druge grupe pridružile moralističkim delovima stare srednje klase u podršci novim konzervativnim idejama, mada su njihovi razlozi drukčiji i mada ove grupe naglašavaju neke druge oblike ovih ideja.

Jedna od tih grupa je i bogata srednja klasa. Direktni potomci dobrostojećih poslovnih ljudi i naslednici ideologije stare srednje klase, posebno njenih ekonomskih sadržaja, oni ništa manje ne pripadaju srednjoj klasi dobrostojećih poslovnih ljudi. U stvari, na osnovu jedne drukčije društvene istorije i grupnog iskustva,

oni su stvorili koncepciju o sebi samima i pogled na svet sasvim različit od onog koji su imali njihovi preci iz stare srednje klase; njemu su prilagodili ideje koje su nasledili. Konkretno, mada ova bogata srednja klasa nije umnogome izmenila sadržaj ekonomskih ideja stare srednje klase, ona je ovim idejama pridala nova značenja i nova obećanja, obnovila njihovu vitalnost, dala im novi ton, oslobođen teškog tereta prošlosti i preusmerila ih u drugom pravcu. Više od ijedne druge grupe, uspešna srednja klasa učinila je ovaj savremeni konzervativizam, i posebno njegov ekonomski sadržaj, dostojnim poštovanja.

Daleko od toga da je američki društveni i ekonomski razvoj bio ujednačen. U stvari, iste strukturalne promene koje su tokom poslednjeg stoleća naterale pripadnike stare srednje klase, njihove vrednosti i način života u defanzivu, prodrle su i u seoska područja u različitim oblastima, u različita vremena i sa različitim stepenom jačine i brzine. Uopšte uzev, te promene su se najpre odigrale na severoistoku i, sledeći ekspanziju same nacije, proširile su se na jug i zapad. I uvek je bilo onih pojedinaca — bilo avanturista koji nisu mogli da se skrase, ili običnog sveta koji je tražio svoju priliku u manje ograničenom predelu — uvek je bilo onih koji su se kretali prema zapadu, i pre ovih strukturalnih promena. Mnogi Amerikanci prihvatili su savet Horacea Greelya i čine to i danas, te je najdinamičnije demografsko kretanje stanovništva u američkoj istoriji bilo kretanje ka zapadu.

Katastrofa tridesetih godina našeg veka dala je novi podstrek ovoj ekspanziji ka zapadu. Čak i pre tridesetih, uglavnom kao odgovor na jednu energičnu kampanju koju je 1880. započeo agresivni izdavač *Los Angeles Timesa*¹⁵, hiljade ljudi godišnje kretalo se ka Kaliforniji, tražeći svoju sreću na raznim putanjama. Međutim, tridesetih godina, kada je depresija počela da uzima svoje žrtve, a sušne godine pretvorile nekada plodni srednji zapad u besplodnu ravnicu, sve veći broj provalih farmera, napoličara, propalih poslovnih ljudi i drugih bežalo je u očajanju na zapad. Broj pridošlica u Kaliforniji tako je naglo narastao da je ta država čak

¹⁵ Videti David Hallberstam, *The Powers That Be* (New York: Knopf, 1979), str. 107. Halberstamova knjiga sadrži izvanredan prikaz nastojanja porodične dinastije Chandler da izgradi i eksploatiše južnu Kaliforniju. Po njegovim rečima, „oni (Chandlerovi) nisu podstakli rast južne Kalifornije, nego su ga naprosto sami stvorili”. str. 94. navedenog izdanja.

počela da traži neke zakonske mere kako bi ih vratila natrag. Ali, njena nastojanja bila su bezuspešna. Trpa-jući sav svoj imetak u kola, ili na kola, čitave porodice iz Oklahome i Arkanzasa, čiju je najezdu Steinbeck opisao u *Plodovima gneva*, prokrčile su sebi put do Kalifornije, tražeći bilo kakvu šansu ili fizički posao. Premeštajući se tako, sa sobom su donosili svoj ekonomski etos stare srednje klase, koji su zadobili na malim farmama i glavnim ulicama hiljada varošica srednjeg zapada.

Ali, Kalifornija nije bila — niti je obećavala da će to biti — još jedna učmala varošica čija bi glavna ulica patila od iste sudbine varošica drugih delova zemlje. U glavama ljudi, zapad uopšte i posebno Kalifornija dugo su uživali jednu posebnu reputaciju. Za generacije Amerikanaca Kalifornija je bila obećana zemlja, mesto gde su snovi postajali stvarnost, a nade bile ispunjavane. Ovakav glas verovatno je proizišao iz velike zlatne groznice, 1848. ili je njome bar bio uveliko pothranjen.¹⁶ Sa malo sreće, uglavnom u lovu i skupljanju, čovek se mogao obogatiti i uspeti se preko noći iz blata do zvezda. Međutim, mada je zlatna groznica neosporno bila značajna, ona nije jedina koja je doprinela reputaciji Kalifornije kao obećane zemlje, jer se moglo obogatiti brzo ili relativno brzo i na mnogo običniji način. Uopšte uzet, zbog toga što su strukturalne promene nakon građanskog rata doprle do nje na kraju, Kalifornija je bila poslednja granica preduzetništva u Americi. Čak i kada se raspon mogućnosti na istoku, jugu i srednjem zapadu progresivno suzio, Kalifornija i susedne države na jugozapadu i dalje su ostavljale prostora u kome su preduzimljivi poslovni ljudi mogli da rizikuju, da se takmiče i da napreduju. Svako ko je ikada pozeleo nešto u Kaliforniji, kako je rekao jedan od uspešnih preduzetnika iz ove države, doživeo je ostvarenje svojih snova. Ambicioznim poslovnim ljudima Diznijeva pesma još uvek obećava šansu.

Mnogi su se u to i uverili. Posebno po okončanju depresije, brojna bogatstva stvorena su u sve jačoj industriji smeštenoj u Holivudu i špekulacijama nekret-

¹⁶ U Evropi, Kalifornija posle 1948. uživala je glas novog kolosa i mesta gde se stvarala istorija. Čak je i Marx time bio veoma zadivljen, videvši Kaliforniju kao mesto na kome su ispunjeni svi uslovi za revolucionarno ispunjenje istorijske dialektike. Raspravu o značaju Kalifornije za Marxa, videti u Stanford M. Lyman, *The Seven Deadly Sins: Society and Evil* (New York: St. Martin's Press, 1978) str. 253—259. navedenog izdanja.

ninama, posebno u poljoprivrednim krajevima i u velikim gradovima koji su se razvijali, kao u Los Anđelosu, gde su spekulacije zemljištem bile povezane s manipulacijama pravom na vodu. Mnogi drugi ostvarili su nešto skromniji uspeh sa svojim restoranima, benzinskim pumpama, bakalnicama, živinskim farmama i drugim malim preduzećima. Dok su se neki obogatili naglo i na spektakularan način, baš prema kalifornijskoj legendi, bogaćenje mnogih preduzetnika bilo je proizvod tradicionalne američke formule, koja je u sebi objedinjavala postojanje mogućnosti delanja s primenom protestantskih vrlina srednje klase — vrednoće i takmičarskog duha, koje su sobom doneli u Kaliforniju sa srednjeg zapada. Istini za volju, to bogaćenje bilo je i proizvod onih istih zakona Nju dila kojima su se ovi jednom oduprli, i to iz svojih ideoloških principa. Vlada je bila ta koja je u vreme programa Nju dila sagradila zabrane koji su omogućavali da manipulacije pravom na vodu i spekulacije zemljištem budu tako unosne. Vlada je bila ta koja je omogućila smelim poslovnim ljudima povoljne kredite i utvrdila dotacije za cene nafte i poljoprivredne proizvode. No, i pored svega toga, kao po pravilu, ovi uspešni preduzetnici nisu priznavali da su baš oni najviše dobili od tih vladinih intervencija u ekonomiji; oni su priznavali samo svoj uspeh, a ne Nju dil i njegov doprinos tome. Kao rezultat toga oni su sebe smatrali klasičnim preduzetnicima, a svoj uspeh proizvodom ništa manje do njihovog teškog rada, inicijative, vrednoće i takmičarskih vrlina. Za ovu generaciju kalifornijskih poslovnih ljudi, poruka nije mogla biti jasnija: preduzetnički kapitalizam još uvek funkcioniše i američki san o uspehu kroz oslanjanje na sopstvene snage još uvek je živ, još uvek moguć. Po njihovom sopstvenom iskustvu, bio je to ostvareni san.

U posleratnim godinama, ovaj sloj uspešnih poslovnih ljudi sa zapada doživeo je brzu ekspanziju kada je veliki broj zapadnjačkih preduzetnika, postigavši uspeh sličnom kombinacijom teškog rada, inicijative, i — nepriznatog — programa Nju dila, počeo da se povlači u penzionerske zajednice u toplijim krajevima Kalifornije i državama Sunčanog pojasa. Kada su se već našli tamo, udružili su se s regionalnim nosiocima iste one ekonomske ideologije dobrostojećih ljudi iz varošica sa zapada, pojačavajući tako regionalnu političku i ekonomsku snagu čitavog sloja. Uglavnom kao rezultat ovog mešanja, zapadne države postale su primarna baza moći bogatog sloja srednje klase, kao i ekonomske ideologije koju je ovaj sloj nosio. Naravno, podrška ovoj ideo-

logiji, kao i pripadnici bogatih srednjih klasa mogu se naći i drugde, a ne samo u „glavnoj ulici zapada“. Jevrejski doseljenici, uspešni poslovni ljudi, na primer, koje smo već pomenuli, počeli su u posleratnim godinama da se sele u te penzionerske zajednice na Floridi, stvarajući tako u toj državi koncentraciju bogate srednje klase, najveću posle one u Kaliforniji. Neki delovi iz ove srednje klase mogu se naći među onim jevrejskim intelektualcima koji su odbacujući uz put svoj mladalački radikalizam ostvarili uspeh u nauci i, u novije vreme, u desničarskim organizacijama; u poslednje vreme ovi intelektualci bili su od koristi u formulisanju ideološke odbrane i opravdavanja neokonzervativizma. Naravno, ima i onih uspešnih poslovnih ljudi s juga i zapada koji se još nisu penzionisali i koji često pripadaju lokalnoj, pa čak i regionalnoj eliti. Međutim, i uprkos tako razbijenoj podršci, baš među uspešnim poslovnim ljudima zapada, pripadnici bogate srednje klase imaju svoja jaka uporišta.

Sedamdesetih i početkom osamdesetih godina, bogata srednja klasa, predvođena svojim pripadnicima iz zapadnih država, javila se kao značajna politička snaga. Njen politički predstavnik Ronald Reagan je na neki način oličenje društvenog iskustva ove klase. Rođen 1911. godine u Tempiku, Illinois, Reagan se odselio u Kaliforniju 1937. gde je — mada nikada nije postao glavna zvezda — postigao izvesnu slavu i zaradio ime tak kao holivudski glumac i, kasnije, kao predsednik Udruženja filmskih glumaca. Sa srednjom klasom ovog regiona zajednički mu je ekonomski pogled na svet, proizvod zajedničkog ideološkog nasleđa stare srednje klase, pročišćenog kroz filtre uspeha. Kada je Reagan načinio svoj prvi proboj u političku arenu, govoreći u prilog Goldwatera na nacionalnoj konvenciji republikanaca 1964. godine, stanovnici „glavne ulice zapada“ odmah su bili privučeni onim što su videli i čuli. Otada oni postaju njegove najjače pristalice. Oni su, recimo, pomogli finansiranje njegove kampanje za guvernera Kalifornije, a zauzvrat, on im je dao značajan uticaj u svojoj administraciji. Reaganovi predsednički izbori, s njihovom obilnom finansijskom podrškom, predstavljaju skok zapadnog krila bogate srednje klase od regionalne vlasti do nacionalnog uticaja. To se može reći ne samo zato što su pripadnicima ove grupe ponuđeni visoki položaji u vladi — na primer, Jamesu Wattu, Williamu Frenchu Smithu, kao i najbližim političkim saradnicima Justinu Dartu, Holmenu Tuttleu, Earleu Jorgensenu i drugim — već opet zbog toga što je sam Rea-

gan predstavnik ovog sloja, deleći njegove ideale i vrednosti. U velikoj meri taj njihov zajednički pogled na svet nalazi izraza u Reaganovim stavovima, posebno u onima koji se odnose na ekonomiju i društvo.

I pogled na svet i ekonomska politika koja iz njega sledi odslikavaju iskustvo zapadnih poslovnih klasa. One se velikim delom sastoje od uspešnih poslovnih ljudi koji nikome ne duguju uspeh nego su sami našli svoju šansu i na lični finansijski rizik, tu šansu iskoristili u slobodnoj konkurenciji. Štaviše, kao uspešni zapadnjaci, ovi novi ljudi vlasti teže da propadanje i dekadenciju „starih“ gradova i institucija na severoistoku gledaju s ohološću, a na ekonomske poteškoće s kojima se sada suočavaju neki od ovih gradova, posebno Njujork, nekako s visine. Njihova koncepcija o načinu na koji treba da operišu svi nivoi ekonomije umnogome odslikavaju uslove njihovog sopstvenog uspeha, bar onako kako oni vide te uslove, jer, uopšte uzev, oni ne priznaju doprinos programa kejnzijanstva i Nju dila. Kako je to izraženo u Reaganovoj politici nacionalne ekonomije, ova koncepcija uključuje naglasak na „stranu ponude“ ili proizvodni sektor, kao i privrženost slobodnom preduzetništvu, konkurenciji i nešto izmenjenom *laissez faire*-u. Konkretno uzev, ovo je za rezultat imalo politiku smišljenu tako da poveća mogućnosti preduzetništva i investiranja. Tako, na primer, smanjivanje poreza na prihod iz poslovanja i poreza na deo za amortizaciju omogućilo bi poslovnom čoveku da veći deo za rad odvađa za investiranje — strategija koja nam otkriva preduzetnički pogled na svet pod pretpostavkom da se neoporezovani prihodi pre investiraju u cilju povećanja produktivnosti nego u neke horizontalne kombinacije — u potrošnju, ili neke druge neproizvodne mogućnosti. Drugi osnovi ove politike imaju za cilj da olabave ekonomska ograničenja i da povećaju i produktivnost i konkurenciju smanjivanjem intervencija vlade u poslovne aktivnosti. Oni koji su uspeli u obnovljenoj konkurenciji i koji su dali produktivan doprinos ekonomiji bili bi nagrađeni za svoje napore kroz usvajanje drugih stavova ove politike — na primer, one po kojima se smanjuju porezi na dobit, poklone i imanje, omogućujući tako da poslovni čovek ili njegova porodica više novca zadrže u svojim rukama. Najzad, prema preduzetničkom pogledu na svet, oni koji ne proizvode ne treba ni da budu nagrađeni za svoju lenjost, već ih treba naterati da traže neki produktivan rad. Ovo bi se ostvarilo smanjivanjem socijalne pomoći, programa sa markicama za hranu, pomoći za nezaposlene i tome slič-

no. Ovi i drugi Reaganovi stavovi proizašli su iz pogleda na svet koji nudi sloj preduzetnika i ako bi bili sprovedeni do kraja, uspostavili bi na nacionalnom nivou neke od regionalnih ekonomskih uslova pod kojima se, kako veruju, i oni sami ostvarili uspeh.

Vođe velikih američkih kompanija dočekale su ovakav projekt s jednom ambivalentnom mešavinom opšte podrške i odmerene opreznosti. Ako bi se u potpunosti sproveli, Reaganovi ekonomski predlozi bi ponovo podredili ove kompanije jednom neracionalnom, nepredvidljivom kompetitivnom tržištu, koje su oni, zahvaljujući veličini, sredstvima, političkom uticaju i pažljivom planiranju, uspeli da prevaziđu.¹⁷ Rizik i konkurencija — same osnove ekonomskog života za preduzetnike — nisu puno značile za birokratizovane menadžere razvijenih korporacija. Oni su bili mnogo zainteresovaniji za stabilnu, predvidivu, racionalizovanu ekonomiju, u kojoj se može obezbediti rastući profit. U skladu sa ovim interesima, ovi menadžeri skloni su da imaju ambivalentan stav i u pogledu Reaganovih predloga — koji opet odražavaju preduzetničku ideologiju — da se drastično smanji uloga vladinih odluka na tržištu i da se ide ka ekonomiji *laissez faire*-a. Menadžeri iz korporacija podržavaju izuzimanje korporacija od poreza i ukidanje državne regulative koja donosi profit ali, u celini uzev, ne mogu se pomiriti s vladinim intervencijama u privatnom sektoru. Oni bi, na primer, zadržali razne dotacije za održavanje cena, programe garantovanih kredita, privlačne vladine ugovore, brojne oblike dotiranja privrede i tome slično. Međutim, uprkos svojoj opreznosti, vođe korporacija veoma su zabrinute zbog teških ekonomskih problema, visoke inflacije, visokih interesnih stopa i velikog nacionalnog deficita koji se javio sedamdesetih godina i izgleda da su nekako počeli da osećaju da je neopohodno načiniti nekoliko krupnih koraka da bi se ovi problemi rešili. Reaganova spremnost da preduzme takve korake može bar delimično objasniti njihovu prvobitnu podršku njegovoj politici. Međutim, na kraju, iako nisu toliko reagovali na optimizam Reaganove preduzetničke ideologije, vođe korporacija procenjuju njegovu politiku i njihovu podršku na osnovu kriterijuma uspešnog posla. Pošto su prvenstveno menadžeri a ne ideolozi, njihova podrška je više pragmatična nego dogmatična. Kao rezultat toga, oni će Reaganovu eko-

¹⁷ Ovaj dokaz razvijen je i razrađen u raznim radovima Johna Kennetha Galbraitha, posebno u *The New Industrial State* (Nova industrijska država).

nomiju podržavati sve dok veruju da će njeni stavovi biti uspešni. U poslednje vreme oni su postajali sve neodlučniji, posebno s obzirom na rekordni nacionalni deficit koja sadrži Reaganov predlog budžeta.

Sasvim je razumljivo da je sloj malih uspešnih poslovnih ljudi srednje klase sklon da bude ideološki odan Reaganovoj ekonomiji. Ona, na kraju krajeva, odražava onu preduzetničku ideologiju čiji su oni tradicionalni nosioci i koju su oni preneli na svoje uspešnije naslednike sa zapada. Još mnogo pre nego što je Reagan postigao bilo kakav politički uspeh, slavu njegove ekonomske retorike proneli su, a i dan danas to svakodnevno čine, privredne komore i klubovi rotarijanaca širom zemlje. I pored toga što su sadržaji njihove ekonomske ideologije identični, postoji fundamentalna razlika između ideologije glavne ulice i glavne ulice zapada, razlika koja proizlazi iz veoma različitih istorijskih iskustava ovih grupa.

Sloj malih poslovnih ljudi srednje klase, razume se s nekim izuzecima, znao je samo za stalno propadanje tokom poslednjeg stoleća, a kako pokazuje značajno povećanje broja bankrotiranih malih preduzeća, to propadanje je znatno ubrzano za poslednjih nekoliko godina. U direktnom i posebnom smislu, dobrostojeći poslovni ljudi vide u Reaganovim ekonomskim predlozima mogućnost da ekonomski prežive, posebno u njegovom obećanju o smanjivanju poreza na zarade i smanjivanju kamata na kredite neophodne za opstanak posla. U Reaganovoj ekonomiji oni vide mogućnost svoga opstanka u ekonomiji, koja im inače pruža sve manje i manje prilike za to. Ali, Reaganova ekonomija značajna je ovom sloju i na jednom opštijem nivou. Zbog strukturalnih promena koje su uporno podrivale njen klasni položaj, stara srednja klasa bojažljivo i u odstupanju privija se uz ekonomske komponente svoje tradicionalne ideologije isto koliko i uz njene moralne sadržaje. Reaganova ekonomija odzvanja kao njihov ekonomski kredo, obraća se tom povlačenju i bojažljivosti uveravanjima da su stara srednja klasa i njen način života i dalje značajni u Americi i obećavajući da će ekonomski ideali stare srednje klase ponovo zauzeti svoje mesto u dejstvovanju američkih ekonomskih institucija. Kao poraženi koji nisu u stanju da u potpunosti sagledaju svoj poraz, pripadnici ove klase se drže svoje ekonomske vere kao jednog od poslednjih pribežišta svog razorenog života. Reaganova ekonomija nudi im tanušnu slamku nade koju su oni prigrabili na ivici očajanja, opravdavajući sebe, ali ta njihova nada je nada iz očaja i okre-

nuta je prošlosti. To je nada gledanja unazad, vraćanja Amerike nostalgичnoj eri, u kojoj su oni vladali ekonomijom. Ta nada je zasnovana na samozavaravanju, jer povratka nema. Stara dobrostojeća srednja klasa prigrlila je ekonomske principe novog konzervativizma kao pravi reacionar koji naslućuje mogućnost svog uskrsnuća.

Nasuprot njima, stanovnici glavne ulice na zapadu, nisu znali za neuspeh, već samo za napredak — njihov i njihovog regiona. Još uvek obasjana uspehom, njihova kolektivna psiha i pogled na svet nisu odbrambeni, već poletni i optimistički. Razlika je uistinu izrazita. I pored toga što je njihova ekonomska ideologija gotovo u potpunosti identična ideologiji dobrostojeće srednje klase, pročišćavajući tu ideologiju kroz svoje povoljno iskustvo, bogate srednje klase je kombinuju sa konstruktivnom progresivnom verom, zasnivajući je na pouzdanju rođenom iz uspeha. Njihova ideologija je puna nade, ali nade koja proizlazi ne iz očaja propadajućeg sloja, već iz optimizma jednog sloja koji je u usponu. Bar delimično, optimizam ovog sloja odražava se u Reaganovom ličnom stilu umirujućeg pouzdanja u njegove ekonomske stavove i u njegovoj beskompromisnoj veri da će ovi stavovi moći da se ostvare. I što je još značajnije, njihov optimizam nalazi izraza u usmeravanju njihovih ideoloških orijentacija, jer uprkos činjenici da se ekonomske ideje bogatih srednjih klasa identifikuju kao konzervativne, one su predstavljene više kao vizija budućnosti nego kao vraćanje prošlosti. „Glavna ulica zapada”, u stvari, nastanjena je radikalima, koji bi dobar deo političkih i ekonomskih osnova savremenog američkog društva zamenili nečim što oni smatraju regionalnim uslovima njihovog sopstvenog uspeha. U tom smislu Reaganova ekonomija koja otelovljuje njihove ekonomske principe, nije odbrambeno povlačenje u prošlost, već pre jedan predlog da se nacija otkupi proširivanjem kalifornijskog modela. Pošto su progresivni po svojim namerama, po njima bi Reaganova ekonomija oslobodila naciju od pogreški politike novije istorije i, u najmanju ruku, ukazala bi na pravac jednog dobrog društva.

Pad i uspon (?) modernog liberalizma

Čak i uz kombinaciju glasačke moći stare srednje klase i finansijske moći „glavne ulice zapada”, teško je verovati da je konzervativizam mogao da se uzdigne

na ovako istaknuti položaj na kome se sada nalazi samo zahvaljujući tome. U stvari, iako je postojalo slaganje njihovih ideoloških interesa bar pošto su preduzetnici sa zapada dostigli izvesnu zrelost kao društveni sloj — približno dve do tri decenije — tek krajem sedamdesetih godina i početkom osamdesetih njihove zajedničke ideje zadobile su dominantni položaj u politici. Za ovo ideološko uskrsnuće od odlučujućeg značaja bilo je to što su se njima pridružile mnogobrojne pristalice iz, bar prema novijoj istoriji, sasvim neočekivanih izvora. Štaviše, ove nove pristalice, zahvaljujući razlikama u njihovoj društvenoj istoriji i razlikama u osnovama njihovog klasnog položaja, privučeni su nekim odlukama novog konzervativizma zbog razloga sasvim različitih od onih koje su imale dve već pomenute vođe grupe.

Iste one strukturalne promene koje su sve od građanskog rata stalno podrivale klasni položaj i način života stare srednje klase stvorile su istovremeno osnove za jedan novi sloj srednje klase sa sasvim različitim načinom života.¹⁸ Razvoj industrije, ekonomska i politička centralizacija i rast ogromne birokratske organizacije u gotovo svim domenima američkog života stvorili su potrebu za jednom novom kategorijom radnika. Klasni položaj ove nove srednje klase ne zasniva se na malim posedima, već na zanimanju, a prihodi ne proizlaze iz nezavisne poslovne aktivnosti, već iz regularne plate. U ovaj sloj su, prema tome, uključeni radnici sa belim okovratnicima i menadžeri birokratskih privrednih organizacija, države i drugih ustanova i, bar za sada, radnici učlanjeni u sindikate koji obezbeđuju radnu snagu za industrijske koncerne. Po Millsovoj proceni, 1940. godine novoj srednjoj klasi pripadalo je oko 25 odsto radne snage. Danas, ona je neosporno najbrojniji sloj u američkom društvu.

Značajna odlika novog konzervativizma i Reaganove domaće politike predstavljene u kampanji pod rubrikom prava države i predložene pod nazivom novi federalizam, u jednom važnom pogledu predstavlja odbacivanje značajne, mada gotovo nevidljive političke uloge nove srednje klase, koja je dobijala sve više značaja bar od vremena Nju dila i koja se osamostalila tokom i nakon drugog svetskog rata. Tokom ovog perioda, političke birokrate u Vašingtonu — jedan deo nove sred-

¹⁸ Najbolji opis nove srednje klase i strukturalnog razvoja od koga zavisi njen klasni položaj može se naći u Bansmann i Vidich, *The New American Society*.

nje klase — naglo je prisvojio dobar deo kontrole nad društvenim, ekonomskim i drugim programima, sprovodeći ove programe na nacionalnom nivou, koji je, naravno, prirodna sredina za ove političke birokrate, pošto su i oni sami proizvod političke centralizacije i glomazne birokratske administracije. Štaviše, ti programi često se sprovode u skladu s njihovim sopstvenim interesima, kao službenika u održavanju i širenju službi i delatnosti države blagostanja i u skladu s njihovim sopstvenim klasnim interesima — na primer, pomaganje širenja prigradskih područja dotiranjem izgradnje auto-puteva, škola, vodovoda i kanalizacije i tome slično.

U izvesnom smislu, Reaganovi stavovi predstavljaju klasnu borbu između stare srednje klase i njihovih saveznika s jedne strane, i političkih birokrata iz nove srednje klase, s druge strane. U suštini, njegova politika novog federalizma bi imala za posledicu eksproprijaciju eksproprijatora i vratila bi administrativnu kontrolu nad raznim društvenim i ekonomskim programima na državni i lokalni nivo — što nekako više odgovara staroj srednjoj klasi — čiji su zakonski okviri konzervativniji od okvira saveznog kongresa. Veliki broj državnih i lokalnih vlada, mada su ove i same podvrgnute nekim centralističkim tendencijama, nisu razvile neku vrstu ušančene birokratije nove srednje klase koja se pojavila u Vašingtonu. Kao rezultat toga, u velikom broju slučajeva politički stavovi koji su nastali na nivou ovih državnih vlada i regionalnih uprava lakše su mogli biti stavljeni pod kontrolu interesa stare srednje klase i više načinjeni po merilima stare srednje klase nego oni koji su nastali u Vašingtonu. U izvesnom smislu, Reaganova domaća politika vratila bi više kontrole nad važnim društvenim i ekonomskim programima glavnoj ulici malih varoši, koja bi onda mogla da utiče na njihovo sprovođenje u skladu sa svojim sopstvenim merilima i interesima. Kao jedna dodatna odlika novog federalizma, to premeštanje kontrole nad društvenim programima ponovo na nivo države i regija, povlačilo bi i premeštanje odgovornosti za sprovođenje ovih programa. Gotovo sigurno — jer republikanci nisu zaboravili protestne marševe iz šezdesetih godina — nešto od vatre bi makijavelistički bilo uzeto od Vašingtona i raspoređeno na vođe država. U tom smislu guverneri država imaju razloga da budu oprezni u njihovom odgovoru na predloge novog federalizma.

Da ironija bude veća, u ovoj klasnoj borbi Reagan je zadobio značajan izvor podrške i od nekih delova nove srednje klase. Za razliku od stare srednje klase,

nova srednja klasa nikada nije razvila neka dosledna politička merila koja mogu obezbediti osnovu za političke stavove na koje bi političari mogli direktno da se pozivaju. Niti je nova srednja klasa ikada razvila, ni u nekom slabašnom smislu, klasnu svest o posedovanju zajedničkih interesa. Na kraju svoje knjige, beležeći društveni uspon ove klase, C. Wright Mills primećuje da su nove srednje klase politički beskućnici.¹⁹ „Oni oklevaju”, tvrdi on, „zbunjeni u svojim mišljenjima, neusredsređeni i neistrajni u svojim akcijama”. Oni su politička „zaštitnica”, sa tendencijom da „slede obespekujavajuće puteve prestiža.” I što je najvažnije, pošto im nedostaju politička merila i neka dosledna stanovišta za javnost, njihova politička opredeljenja su obično određena njihovim privatnim položajem. U suštini, kaže Mills u jednoj svojoj opasci koja važi danas isto koliko je važila i pre trideset godina, „na političkoj pijaci američkog društva, nova srednja klasa je spremna za prodaju”. Očigledno za mnoge delove nove srednje klase, Ronald Reagan je za sada onaj koji nudi najvišu cenu.

Za staru srednju klasu, kao što je ranije rečeno, suština i legitimizacija američkih institucija bila je zasnovana prvenstveno na snažnoj identifikaciji s vrednostima koje je ona kao društveno dominantan sloj, bila u stanju da utisne u ove institucije. Suočena danas s napuštanjem ovih vrednosti, stara srednja klasa traži puteve da ih ponovo oživi kroz konzervativni politički pokret. Neki pripadnici nove srednje klase bez sumnje imaju iste preokupacije. Vrednosti i moral sporo umiru i uprkos različitim ekonomskim položajima, mnogi iz nove srednje klase takođe su nasledili moralno zaveštanje američke prošlosti. I oni bi mogli da dovedu u pitanje modernizam, na osnovu morala, iako se na svim drugim osnovama njemu ipak prilagođavaju. I pored toga, za novu srednju klasu uopšte, propadanje vrednosti stare srednje klase ne predstavlja neki problem. Budući da nema ista snažna ubeđenja u pogledu ugroženih tradicionalnih vrednosti i, uistinu, budući da uopšte nema nikakvih sigurnih vrednosti i tradicija, nova srednja klasa nije, uopšte uzev, učestvovala u reakciji stare srednje klase na njeno propadanje. Ona je, u stvari, pre bila sklona da protivreči nekim moralnim preokupacijama stare srednje klase, zalažući se uopšte

¹⁹ Videti Mills *White Collar*. Prošireni i obnovljeni prikaz političkih usmerenja nove srednje klase može se naći u Bensmann i Vidich, *The New American Society*.

no za amandman o jednakim pravima polova, omogućavanje kontrole rađanja i abortusa, isključivanje veronauke iz javnih škola i tako dalje. U svakom slučaju, moralističke odlike novog konzervativizma nisu baš neki primarni izvori privlačnosti za novu srednju klasu.

Zahvaljujući sopstvenoj društvenoj istoriji i iskustvu, nova srednja klasa razvila je sasvim različite suštinske osnove za povinovanje američkim institucijama i njihovom dejstvu i priznavanje njihove zakonitosti. Nova srednja klasa je proizvod spektakularnog procesa ekonomskog rasta i ekspanzije koji, snažno ubrzani nakon drugog svetskog rata, od građanskog rata transformišu građansko društvo. Sazrevajući tokom novijeg perioda, sadašnje generacije nove srednje klase svoj uspon vide kao paralelan razvoj američkog političkog i ekonomskog bogatstva u posleratnim godinama, u vremenu kada američka imperija dostiže svoj vrhunac. Kao sloj, oni su znali samo za poboljšanje i neprekidni ekonomski rast. Kao rezultat toga, oni su se navikli na sve bolji životni standard, dovoljan za stil života koji su izabrali prateći merila potrošnje. Za one koji se nalaze na menadžerskim položajima, ovaj životni standard, u stvari, čitava osnova njihovog klasnog položaja, zavisio je od plate, redovnog zaposlenja, mogućnosti stalnog napredovanja u službi i povećanja plate. Za radnike u industriji, životni standard zavisio je od stalnog zaposlenja, retkog otpuštanja, paketa mera za povećanje plata i povlastica, i mogućnosti prekovremenog rada. Obe grupe, da bi održale svoj životni standard i izabrani životni stil, nadalje su umnogome zavisile, više nego što su to i mislile, od vladinih dotacija za stambenu izgradnju, mogućnosti obrazovanja za njih i njihovu decu, dotacija za penzije, auto-puteve i brojne druge društvene usluge. S druge strane, sve ovo i najzad sama vitalnost nove srednje klase zavise od izvesnog stepena ekonomskog rasta. Tako se može dogoditi da cena njihovog povinovanja i uključivanja bude daljnja ekspanzija i uspeh ekonomije na kojoj je zasnovan njihov način života.

Naravno, tokom poslednje decenije, u kojoj su povećane cene energije, postalo je sve teže ostvariti nužan nivo rasta i razvoja; rastuća inflacija, snažnija konkurencija i viši nacionalni deficit počeli su da uzimaju svoje ekonomske žrtve. Pojedinci složene efekte ovog razvoja doživljavaju kao smanjenje stvarnih prihoda, otežavanje mogućnosti članova nove srednje klase da održe izabrani način života i standard potrošnje. Kao

rezultat svega toga, nova srednja klasa naglo je zauzela odbrambeni stav u pogledu svoje klase i svog statusa, i to tokom sedamdesetih godina, kada je ekonomsko opadanje počelo da se oseća. Značajno je i to da je američki ekonomski uspeh, prestavši da zadovoljava potrebe, interese i očekivanja pripadnika ove klase, takođe postao manje sposoban da obezbedi njihovo tiho uključivanje i da osigura njihovo povinovanje. Očevidan izraz rastućeg nezadovoljstva, bilo je to da su mnogi počeli da podržavaju predložene promene u onim utvrđenim političkim i ekonomskim formulama od kojih su oni sami primarno, mada umnogome nesvesno, mnogo dobili. Konkretno uzev, kada su počeli da doživljavaju ekonomske gubitke koji su ugrožavali njihov način života, mnogi pripadnici nove srednje klase počeli su naglo da podržavaju politiku koja bi im omogućila da otpišu ove gubitke na nepredvidive ekonomske okolnosti, nadoknađujući ih kroz politički izvodljivo smanjivanje poreza na posed i na prihod. Prvi konkretni politički izraz ove tendencije verovatno se uobličio u onome što su masovni mediji nazvali „groznicom revolta protiv poreza“, kada su se brojni članovi nove srednje klase pridružili nastojanjima da se progura predlog 13 u Kaliforniji, predlog 2^{1/2} u Masačusetsu i brojne sheme državnih poreza na prihod. Na nacionalnom nivou, Ronald Reagan je bio prvi veliki političar koji se pozivao na ekonomsku nesigurnost nove srednje klase, kao i na moralno nezadovoljstvo stare srednje klase, obećavajući smanjivanje poreza na prihod za 30% u roku od tri godine. Njegov politički uspeh ne bi verovatno bio moguć bez značajne podrške nove srednje klase.

Neočekivani udar smanjivanja poreza, niže klase iskusile su u vidu smanjenja bonova za hranu, programa školskih obroka, socijalne pomoći i drugih socijalnih programa. Gotovo je paradoksalno, ako se ima u vidu njihova politička inklinacija tokom poslednje tri decenije, da to nije predstavljalo nikakav problem za velike delove nove srednje klase. Očigledno, liberalizam države blagostanja, zasnovan na kejnzijanstvu, kome ovaj sloj duguje svoj klasni položaj i koje je on, uopšte uzev, prihvatio, nije se, izgleda, razvio u jednu duboko prihvaćenu političku filozofiju. Pridružujući se drugim grupama kao što su stara srednja klasa i jevrejska i protestantska bogata srednja klasa sa zapada, pa čak i neki „novodošavši“ crnci — preduzetnici i intelektualci, neki delovi nove srednje klase razvili su, izgleda, jedno gotovo nativističko nepoverenje i mržnju prema novim

nižim klasama — Crncima i latino-amerikancima — čije potrebe i zahtevi predstavljaju smetnju njihovom načinu života. Ako se njihova opšta reakcija na novije ekonomske poteškoće može uzeti kao pokazatelj, liberalizam novih srednjih klasa nije se dovoljno duboko ukorenio da bi mogao da ugrozi njihove težnje, a ukoliko bi to i počeo da čini mogao bi se veoma lako napustiti.

Ali, ako su delovi novih srednjih klasa spremni da žrtvuju siromašne i svoj sopstveni liberalizam da bi osigurali svoj sopstveni ekonomski imetak oni verovatno neće skrštenih ruku gledati pretnje njihovom načinu života koje bi bile rezultat širih smanjivanja poreza. Kako su se posledice smanjivanja poreza proširile, nove srednje klase počele su da uviđaju da i one same, primarno, samo dobijaju od čitavog niza vladinih mera koje su sada ugrožene i da imati na svojim leđima vladu u velikom broju slučajeva i nije neki neprijatan teret. Na primer, nije slučajno da je Reaganov predlog o smanjenju povlastica iz socijalnog osiguranja — vladin plan o dotiranju penzija za srednje klase — dočekan sa sveopštim otporom koji je doveo do većih poraza tokom prve godine njegovog mandata. Nove srednje klase su tako sklone da reaguju i protiv drugih vladinih smanjenja — na primer redukcije ili ukidanja povoljnih vladinih kredita za iznajmljivanje ili izgradnju kuća. I posebno, oni su skloni da se pobune protiv većih smanjenja dotacija za javno obrazovanje; pošto i sam njihov položaj zavisi od obrazovanja, ono je sveta krava za nove srednje klase koju će biti veoma teško hraniti bez vladinih dotacija. Shvatljivo je onda da, kako su se redukcije vladinih dotacija proširile, neokonzervativna ekonomska politika mogla bi da proizvede „liberalni protivudar“ pošto se iste te grupe novih srednjih klasa koje su jednom prihvatile ovu politiku povuku pod krilo države blagostanja. Svakako, za mnoge ovaj protivudar verovatno ne bi bio zasnovan na pravoj odanosti i iskrenom verovanju u liberalnu političku filozofiju. To bi pre bio pokret koji izražava ekonomske interese novih srednjih klasa i on bi uzeo oblik odanosti liberalizmu države blagostanja. U ovom slučaju, liberalizam bi bio motor sebičnih interesa, a ne cilj političke akcije. Ali i pored toga rezultat bi bio isti: novi konzervativizam bi izgubio značajan i možda odlučujući izvor podrške po jednoj veoma visokoj ceni.

Pošto su fiskalna umerenost i niski porezi večni ciljevi ekonomske misli „glavne ulice“, bar za sada nove

srednje klase našle su se u neuobičajenom slaganju oko ekonomske politike sa starim srednjim klasama i njihovim zapadnim naslednicima. Bar u ovom ograničenom slučaju agenti tradicije i modernizma ujedinjeni su u svojoj podršci neokonzervativizmu. Međutim, i pored toga, dok su stare i nove srednje klase udružene zajedno kao partneri u nezadovoljstvu, osnove njihove odanosti novom konzervativizmu su fundamentalno različite; jedna je prvenstveno ideološka sa naglašavanjem morala i ekonomije, a druga se zasniva uglavnom na ekonomskim sebičnim interesima. Da li će ova koalicija različitih delova srednjih klasa potrajati i čak uroditi novim savezima svakako je u ovom trenutku stvar nagađanja. Međutim, nesumnjivo je da samo putem ovog pomešanog džaka ujedinjenih birača koji su iz veoma različitih razloga privučeni različitim ciljevima novog konzervativizma, sadašnja dominacije je uopšte moguća.

(Michael W. Hughey, „The New Conservatism: Political Ideology and Class Structure in America“, *Social Research*, t. 9, br 3, jesen 1982. str. 791—829)

Prevela Mirjana Đukić

Allen Hunter

IZA KULISA. IDEOLOGIJA I ORGANIZACIJA NOVE DESNICE

Ponašanje Ronalda Reagana na predsedničkom položaju će se umnogome razlikovati od onoga što je on nudio u svojim kampanjskim obećanjima i inauguralnom govoru. Zaista, nova desnica je već kritikovala rasporak između Reagana i reganizma, nadajući se da će upravo ona uspeti u tom prostoru. Postoji jedno biračko telo koje je spremno da podrži krajnje konzervativnu politiku i spremno da smatra kako ga je Reagan izdao. Nova desnica se nada da će uspeti da organizuje te ljude i da stekne nove pristalice kako bi izvojevala vlast za sebe. Kako kaže jedna parola nove desnice: „Spremni smo da vodimo”.

Izražavajući političku i kulturnu reakciju na društvene pokrete i liberalnu društvenu politiku iz sedme decenije, ideologija nove desnice pruža jednu viziju koja je konzervativnija čak i od Reaganove. Ona brani porodicu na čijem čelu stoji muškarac od svih alternativa; ona brani Ameriku od njenih spoljnih i unutrašnjih neprijatelja; ona brani kapitalističku slobodnu trgovinu od socijalističkih alternativa i od velfer države. Ona brani rad i vrlinu od moralne raspuštenosti i seksualne slobode, belce od crnaca, muškarce od žena, roditelje od dece. To je politika koja želi da kontrolu nad Amerikom povрати u ruke belaca iz američke srednje klase, u ruke „naroda” koji oseća da su ga promene iz sedme decenije zaobišle i unazadile. Nova desnica želi da mobilise one delove stanovništva koji gaje ovakva osećanja. Njeni vođi već imaju nekoliko ključnih grupa, jednu mrežu brojnih organizacija koje se bave ekonom-

skim i društvenim pitanjima i čvrste veze s izrazito religioznom desnicom, koje održavaju preko Moralne većine i paralelnih grupa. Značaj nove desnice danas podvlače njeni organizacioni uspesi i način na koji ona artikuliše američku desničarsku populističku ideologiju.

Reagan, reganizam i nova desnica

„Smem li da vam poverim jednu našu malu prljavu tajnu s desnice? Mi, naime, znamo da postoje bar dva Ronalda Reagana. Neki među nama se pitaju koliko je Ronald Reagan reganista. Mi vidimo onog Reagana koji nam se dopada: to je onaj na koga ćemo vikati, koga ćemo podsećati na data obećanja i koga želimo da vidimo na predsedničkom položaju kako ih ispunjava. Ali, u tome je problem.” — John Lofton, novinar s nove desnice, citiran u radio emisiji „Dnevnik Billa Moyersa”, emitovanoj 12. decembra 1980.

Razlika između reganizma i Reagana je jednim delom razlika između vizije koju objavljuje čovek sa strane i teškoća svakodnevnog vladanja kojima mora da se podvrgne čovek na vlasti. Reaganova administracija neće smanjiti inflaciju, povećati zaposlenost, podstaći proizvodnju i očuvati životni standard radnika. Reaganova administracija — čak i bez SALT-a — neće povratiti vojnom silom američki primat u svetu, neće slomiti moć OPEC-a, neće suzbiti Sovjete i neće spasiti zapadnu civilizaciju od propadanja i moralne pokvarenosti. Reaganova administracija nas neće spasiti od bezdana narcizma niti će nam — bez obzira na svoj prema zapadu orijentisani bunt — ponuditi moralni ekvivalent mlade Amerike.

Ali, razlika između obećanja i ponašanja nije samo u preprekama pred koje ga stavlja tvrdoglava stvarnost. To je isto tako i razlika između onoga što kaže da namerava i onoga što stvarno namerava. U njegovim pričama ima dovoljno nastranosti da se mogu dopasti svim elementima koalicije koja ga je izabrala. Različite su slike budućnosti koje zamišljaju veliki kapitalisti, koji traže „samo” restrukturisanje klasnih odnosa i povratak američkog primata u svetu, i oni s krajnje desnice, koji žele temeljnu izmenu države i društva u celini. To je razlika između kapitalističke ofanzive u okviru postojećeg poretka i jednog temeljno desničarskog populizma koji u restrukturisanju društva vidi svetovnu ma-

nifestaciju borbe za spas duše. Reagan pripada onom prvom taboru, iako njegova platforma obuhvata neke aspekte vizije ovih drugih. Prihvatanje delova vizije nije isto što i prihvatanje organske celine te vizije.

Da ne bude greške: Reaganova administracija će naneti štetu čovekovoj okolini, pošto će na ukidati zakone za njenu zaštitu i razvijati nuklearnu energiju; naškodiće trećem svetu u kome će on vršiti otvorene i tajne intervencije; naškodiće Evropi i Japanu, od kojih će se zahtevati da povećaju svoj „pravičan udeo“ o odbrani zapada; naškodiće Crncima, drugim manjinama i ženama u Sjedinjenim Državama kada se budu ukidali programi za afirmativnu akciju; naškodiće sindikatima koji će još više oslabiti; naškodiće liberalima i drugima koji se brinu za osnovne slobode, kao što je sloboda govora. Uostalom, Sjedinjene Države su u krizi. Prema mišljenju Reagana i svih njegovih savetnika, kapital treba poštediti od troškova prevazilaženja krize.

Reaganov izbor, kome su doprineli tako brojni delovi stanovništva, odražava jedno veoma rašireno uverenje da su neophodne dramatične promene u ekonomskoj politici. Iako radnici ne žele da ponesu teret tih promena — oni ne žele povećane opasnosti na poslu, manje naknade za svoj rad, slabiju socijalnu zaštitu niti opšte opadanje kvaliteta života — oni znaju da Carterova politika nije uspela. U okvirima dvopartijskog sistema, koji nas lišava ne samo izbora nego i mašte, Reagan je bio jedina mogućnost.

Očigledno je da temelj na kome je izvojevao izbornu pobedu — Carterovi ekonomski neuspesi i taoci u Teheranu — pruža Reaganu samo kratkotrajnu mogućnost da konsoliduje svoju političku podršku. Bez obzira da li će njegova ekonomska politika „uspeti“, ona će odbiti veliki broj radnika koji su glasali za njega. Ako njegova ekonomska politika ne uspe, stanje privrede će se pogoršati, što će stvoriti prostor za umerenije, tehnokratske kandidate; ako ekonomska politika uspe, stanje privrede će se popraviti na račun većine radnika, a to će stvoriti prostor za liberalnije kandidate. Ako sve drugo ostane nepromenjeno, dakle, možemo da u ekonomskim pitanjima očekujemo kretanje prema manje konzervativnim kandidatima. Ali, sve drugo neće ostati nepromenjeno. Kako bi upotpunila ekonomsku politiku i sprečila kretanje izbornog tela ulevo — ili kako bi upotpunila tehnokratskije oblike ugnjetavanja radničke klase — može se očekivati da će desnica, s Reaganom ili bez njega, isticati patriotizam i društveni

konzervativizam da bi tako očuvala i ojačala podršku za konzervativne kandidate i programe.

Socijalni problemi mogu da posluže kao objašnjenje za neuspeh ekonomske politike ili mogu da pruže utehu ukoliko politika uspeva na račun životnog standarda radničke klase. Može se tvrditi da je nestajanje starinskih vrlina onemogućilo mere za podizanje radničke proizvodnosti — pa da zbog toga treba ojačati porodicu kako bi se poboljšala privreda — ili se može tvrditi da su vrline kao što su rad, pobožnost, skromnost i požrtvovanost bolje od potrošačkog hedonizma, pa da ćemo, jačajući porodicu, više nego nadoknaditi gubitke u životnom standardu.

Odgovore na ova pitanja daje reganizam, a ne Reagan. Reagan je možda najbolji govornik reganizma, ali nova desnica bolje zna šta želi. Nova desnica ne traži samo izbornu koaliciju nego jedan nov smisao reči „narod“. Ona, kao i Norman Podhoretz, veruje da su „grupe koje su glasale za Reagana raznovrsne a ne monolitne, i da ih ne ujedinjuje podrška konkretnim programima. Ujedinjuje ih žudnja da njihova zemlja opet postane produktivna i moćna — da opet bude velika“¹. Ova poslednja rečenica je, naravno, isprazna; pa ipak, osnovni cilj nove desnice je da iskuje to jedinstvo.

Javljanje senzibiliteta nove desnice

„Glavna snaga koja je razbila demokratsku (njudilovsku) koaliciju bila je crnačka socioekonomska revolucija i ideološka nesposobnost liberalnih demokrata da je prihvate. Demokratska partija je postala žrtva ideoloških podsticaja jednog liberalizma koji ju je odveo od programa oporezivanja manjine u korist većine (Nju dil) do programa oporezivanja većine u korist manjine (Veliko društvo)“ — Kevin Phillips u knjizi *Javljanje republikanske većine*.²

Nova desnica se razvila krajem šezdesetih godina ovog veka kao jedan politički i kulturni senzibilitet pre nego što je, 1974, poprimila organizovane oblike. Termin „nova desnica“ se odnosi kako na taj senzibilitet tako i na organizacionu mrežu koja se na njega oslanja, uobličavajući ga strateški i ideološki. U ovom

¹ Norman Podhoretz, „The New American Majority“, *Commentary*, januar 1981, str. 25.

² Kevin Phillips, *The Emerging Republican Majority*, 1969; izdanje Anchor 1970, str. 37.

odeljku ću ukratko govoriti o tom senzibilitetu i društvenim oblicima koje je poprimio, a zatim ću preći na organizacione osobine nove desnice.

Iako stavove nove desnice danas najviše karakteriše antifeministička i konzervativna seksualna pitanja, za njenu pojavu i privlačnost rasizam je bio i ostao ključan. Gornji citat iz Kevina Phillipsa, koji je bio aktivan u Nixonovoj predsedničkoj kampanji 1968, upućuje na vezu između rasističke reakcije, rastuće poreske pobune, mržnje prema snažnoj državi i činjenice da glasači napuštaju Demokratsku partiju. George Wallace i Richard Nixon su u svojim predsedničkim kampanjama 1968. i 1972. koristili reakciju na radikalizam šezdesetih godina. Kampanja 1968. bila je prožeta idejom da postoji jedna većina (ili prava većina, ili većina srednje klase) marljivih, trezvenih, tradicionalnih patriota kojima su dojadili socijalna davanja, „pacifističke kukavice“, hipiji, militantni crnci i ulično nasilje. Važnost koju su i Wallace i Nixon pridavali zakonu i redu i poštovanju zastave označavala je poziv „narodu“ da ustane protiv „interesa“ uloženi u Demokratsku partiju. Naravno, Wallace, ali i Nixon, umeli su u svojim govorima da se predstavljaju kao autsajderi, kao protivnici rafiniranog, intelektualnog establišmenta na Istoku. Državna administracija, liberali i kulturni radikali — a ne veliki biznis — dobili su etiketu elite.

Ozlojeđenost koja se kasnije iskristalisala u novu desnicu prvi put se koherentno pojavila na izborima. Ipak, ono što je zaista omogućilo novu desnicu bila je pojava nezavisnih grupa posvećenih pojedinačnim problemima. Bez ovih grupa, reakcija bi ostala latentna i katalisali bi je samo politički kandidati u redovnim izbornim periodima. Bez ovih grupa, nova desnica ne bi mogla da se predstavlja kao centar jednog dinamičnog pokreta.

Ovi pokreti obuhvataju lokalne grupe protiv prevoza dece u školu autobusima, koje su počele da se javljaju sredinom sedme decenije; lokalne i nacionalno koordinisane napore da se ukine seksualno obrazovanje, koji su otpočeli 1968/1969; pokret protiv abortusa, koji je otpočeo krajem sedme decenije a dobio snažan podstrek 1973, posle odluke Vrhovnog suda o legalizovanju pobačaja; pokret protiv Amandmana za jednaka prava, koji je započeo 1972; kampanje protiv homoseksualaca, koje datiraju iz sredine sedamdesetih godina.

Iako su neki od ovih pokreta nastali u okviru već postojećih organizacija s ekstremne desnice, pitanja kojima su se bavili i neprijatelji na koje su ukazali pred-

stavljaju promenu u osnovnim interesovanjima desnice.³ Društvena pitanja — rasa, pol i porodica — usmerila su veći deo desnice prema društvenom konzervativizmu, koji upotpunjuje njen stalni ekonomski konzervativizam i antikomunizam. Zabrinutost zbog gubitka kontrole nad svakodnevnim životom, veća moć i nezavisnost žena, istaknuto mesto kulture Crnaca i omladine, seksualno oslobođenje, promene u porodičnom životu — svi ovi problemi, za razliku od lova na komunističke špijune i prišipetlje, karakterišu nove pokrete.

Te nove grupe dale su prodornost, trajnost i dinamičnost retorici Wallaca, Nixona i Agnewa. Nixon je južnjacima stavio do znanja da će usporiti primenu zakona o građanskim pravima; u Pontijaku, u državi Michigan, demonstranti protiv prevoza dece autobusima su skandirali „Moć narodu — jebite crncel“. Agnew je besneo protiv feminiziranih intelektualnih snobova; protivnici seksualnog obrazovanja su zahtevali da se njihove knjige zabrane u školama. Nixon se pozivao na porodicu; protivnici Amandmana za jednaka prava i abortusa stvarali su društvene pokrete s ciljem da se žene zadrže u svom položaju. Društveni pokreti su crpili legitimnost iz predsednikovih govora a u isto vreme su pothranjivali nezadovoljstvo zbog ograničenih mera koje je on stvarno preduzimao.

Nova desnica je iskoristila taj teren da se razvije u organizacionom pogledu; u svojoj borbi za vlast, ona će koristiti sličan prostor između reganizma i Reagana.

Organizacija nove desnice

„Naš se uspeh zasniva na četiri elementa — grupe posvećene pojedinačnim pitanjima, konzervativne grupe koje se bave različitim pitanjima, politika koalicije i korišćenje poštanske službe“. — Richard Viguerie u knjizi *Nova desnica*.⁴

³ U ranim kampanjama protiv seksualnog obrazovanja najaktivnije starodesničarske grupe bile su Društvo Johna Bircha, preko svoje legalne organizacije Pokret za vraćanje pristojnosti (MOTOREDE), i Hrišćanske krusada Billy James Hargisa. Napadi na seksualno obrazovanje nastavili su se kroz čitavu deceniju, a danas ih vode mnoge grupe, uključujući i Moralnu većinu Jerry Falwella, koja pokušava da iz javnih škola izbaci knjigu *Our Bodies, Our Selves*. Najbolja knjiga o sporovima oko seksualnog obrazovanja je i dalje: Mary Breasted, *Oh! Sex Education!*, 1970, izdanje New American Library 1971.

⁴ Richard A. Viguerie, *The New Right: We're Ready to Lead*, The Viguerie Company, 1980, str. 103. Pored Viguerieove

Reakcija je otpočela pre nego što se nova desnica organizovala. Međutim, organizaciona mreža nove desnice, čijem je stvaranju ta reakcija doprinela, pojačao je njenu privlačnost i strateški je usmerio. Kada objavljuju etiketu *nova*, lideri nove desnice podvlače dve glavne osobine: više pragmatizma i više žudnje za pravom vlašću nego što ih je imala stara desnica, kao i pridavanje veće važnosti socijalnim problemima. Kako kaže Lyn Nofziger, aktivista nove desnice (i Reaganov savetnik), „stari desničari su bili pričalice i pamfletisti. Bilo im je svejedno hoće li pobediti ili sagoreti. Ali nova desnica ide prema jednom više pragmatičnom cilju — da obavi posao”.⁵

Nova desnica, kao jedna strogo kontrolisana mreža konzervativnih organizacija, nastala je 1974. godine. Vođi ovih grupa se redovno sastaju kako bi planirali strategiju, dodeljivali sredstva i ocenjivali tekuće aktivnosti. Postoji i jedan veliki broj s ovim osnovnim i koje su nastale ili odvajanjem od njih ili kao nezavisne grupe, uvučene u uticajnu sferu nove desnice. Najvažniji od njih su konzervativni društveni pokreti posvećeni pojedinačnim pitanjima. Od 1977. godine, vođstvo nove desnice je mnoge od njih povezalo u jednu „koaliciju

knjige, koja brani novu desnicu, postoje i drugi korisni izvori za novu desnicu. Alan Crawford, autor knjige *Thunder on the Right: The „New Right” and the Politics of Resentment* (Pantleon Books), je bivši novinar s nove desnice koji sebe sada smatra za „pravog” konzervativca. Pored navođenja mnogih pojedinosti na koje i Viguerie skreće pažnju, Crawford navodi primere unutrašnjih borbi na novoj desnici, pokazuje kako aktivisti nove desnice preuzimaju postojeće organizacije, i tome slično. Pored toga, on daje kritički prikaz metoda prikupljanja priloga direktnim pismima, koji je ključan za novu desnicu. Njegov konceptualni okvir je slab i on nije u stanju da objasni zašto se nova desnica pojavila onda kada se pojavila. Thomas J. McIntyre je napisao knjigu *The Fear Brokers* (Pilgrim, 1979) zajedno s Johnom C. Obertom. McIntyre, koji je tri puta biran za senatora u Nju Hempšajru, gnevno prikazuje kako ga je 1978. godine pobedio kandidat nove desnice, Gordon Humphrey. Knjiga Williama A. Huntera, *The „New Right”: A Growing Force in State Politics* (redaktor Thomas W. Bonnett, Vašington, zajedničko izdanje Konferencije za alternativnu državnu i lokalnu politiku i Centar za zaštitu radničkih prava, 1980), daje koristan prikaz načina na koji grupe nove desnice dejstvuju na državnom nivou i sadrži deset kratkih studija slučaja. Njen nedostatak je u tome što se preusredsređuje na ekonomska pitanja kojima se bavi nova desnica i što samo uzgredno pominjem njeno bavljenje društvenim pitanjima. O novoj desnici ima nekoliko članaka u časopisima, od kojih se neki navode u narednim napomenama.

⁵ Navedeno u Viguerie, *The New Right*, str. 79.

za porodicu”. Najzad, potencijalno je najznačajniji savez, iz 1979, između nove desnice i fundamentalističkih hrišćanskih propovednika s radio talasa.

Četvoročlana banda

„Nova desnica... je tako tesno povezana... da bi dijagram njene organizacije ličio na oktopoda koji pokušava da se rukuje sa samim sobom; uprave njenih pojedinih delova su potpuno izmešane. U osnovi, međutim, pokret se može najlakše razumeti kada se pogleda njegov nezvanični politbiro, koji se sastoji od četiri čoveka i nekoliko kompjutera”. — L. J. Davis, „Conservatism in America”, *Harper's*.⁶

Četiri čoveka koja Davis ima na umu jesu Richard Viguerie, Paul Weyrich, Howard Phillips i John „Terry” Dolan; svaki od njih kontroliše po jednu ključnu organizaciju. Svi su se politički razvili u grupama stare desnice ili u okviru konzervativne politike Republikanske partije. Oko 1974. ustanovili su osnovne organizacije tog „oktopoda” i sve od tada rade na izgradnji jednog efikasnog konzervativnog kompleksa. Sva četvorica su mladi, uspešni, vertikalno pokretljivi, žedni vlasti i nametljivo religiozni.

Kompjuteri pripadaju Viguerieu. Sredinom šezdesetih godina, pošto je proveo kraće vreme u organizaciji Mladi Amerikanci za slobodu, Viguerie je osnovao kompaniju za slanje pisama (RAVCO, akronim za Richard A. Viguerie Company), koja je odigrala ključnu ulogu u prikupljanju fondova i propagandi za novu desnicu. Radeći za različite klijente, Viguerie je stekao i sopstveno bogatstvo tako što je uzimao visok procenat od novca koji bi prikupio i tako što je koristio spiskove adresa da oformi sopstvenu banku podataka za dalje prikupljanje fondova. Pored ovoga, on izdaje mesečni časopis nove desnice, *Conservative Digest*, kao i dvo nedeljni *New Right Report*. Aktivan je i u brojnim organizacijama nove desnice.

Paul Weyrich je 1974. osnovao Komitet za spas slobodnog Kongresa (CSFC). To je jedan od najuspešnijih novih političkih akcionih komiteta; pored toga što fondovima snabdeva potencijalne kandidate nove desnice,

⁶ L. J. Davis, „Conservatism in America”, *Harper's*, oktobar 1980, str. 21.

on vrši i obuku kadrova. Specijalizuje se za stvaranje organizacija na lokalnom nivou. Weyrich nije samo vođa CSFC-a; od sve četvorice, on je najbolji strateg i koordinator razvoja nove desnice. S novcem koji je dobio od pivara Josepha Coorsa, 1973. je osnovao fondaciju *Heritage*, trust mozgovna nove desnice. Ona objavljuje časopis *Policy Review*, koji je neka vrsta učenog časopisa nove desnice. Weyrich shvata važnost socijalnih pitanja vezanih za porodicu i uviđa politički potencijal fundamentalističkog protestantizma.

Howard Phillips, takođe bivši član organizacije Mladi Amerikanci za slobodu, doveden je u Nixonovu administraciju da ukine Kancelariju za ekonomske mogućnosti. Godine 1975, pošto se razočarao u Nixona, organizovao je, uz pomoć Viguerieovih spiskova s adresama, Konzervativni klub. Taj klub je organizovan s ciljem da vrši pritisak na članove Kongresa. S preko 300.000 članova, on deluje u otprilike 250 od 435 kongresnih izbornih okruga u zemlji. Phillipsov metod se sastoji u tome da odabere okružnog koordinatora, koji onda sastavlja komitet od tridesetak vodećih aktivista iz već postojećih organizacija u okrugu. Te organizacije mogu da budu konzervativne grupe koje se bave pojedinačnim pitanjima kao što su abortus, prevoz dece ili kontrola vatrenog oružja, a mogu da budu i grupe kao što je privredna komora, neki list ili lokalna organizacija Demokratske ili Republikanske partije. Članovi komiteta pokušavaju da mnogostruko uvećaju svoj uticaj tako što sobom vode veći deo organizacija iz kojih potiču. Klub se aktivno suprotstavljao SALT-u, ugovoru o Panamskom kanalu „i doprineo je porazu inicijative za brzo registrovanje birača, suprotstavljao se prinudnoj sindikalizaciji, kontroli vatrenog oružja i naporima oko Carterovih i Kennedyjevih predloga da se američko zdravlje socijalizuje”.⁷ Phillips je aktivno učestvovao i u organizovanju Moralne većine i Religioznog okruglog stola.

Terry Dolan je na čelu četvrte središnje grupe, Nacionalnog konzervativnog političkog akcionog komiteta (NCPAC), koji je osnovan 1975. To je najveći konzervativni politički akcioni komitet, koji troši milione dolara ne samo za direktne priloge nego i za druge troškove koje njegovi kandidati zvanično ne prijavljuju. Kao i druge središnje ličnosti nove desnice, Dolan je aktivan u drugim organizacijama. On je predsednik Konzerva-

⁷ Howard Phillips, prema citatu u *Conservative Digest*, mart 1980, str. 6.

tivaca protiv liberalnog zakonodavstva (CALL) i Vašingtonske pravne fondacije, jedne od pravničkih firmi nove desnice koje zastupaju „javni interes” i koje predstavljaju odgovor na grupe Ralpa Nadera i u potpunosti su na strani biznisa.⁸ Pored toga, Dolan je odgovoran za uspostavljanje veza s mormonima.

„Stvaranje mreže”

„Za uspeh nove desnice važna je spremnost njenih vođa da rade timski. Mreža nove desnice održava redovne sastanke akcionih grupa građana, političkih i akcionih komiteta i političkih stratega; iako, naravno, svi učesnici zadržavaju punu autonomiju, razmena mišljenja je korisna i obično dovodi do skladnih aktivnosti”. — *Conservative Digest*, „The New Right: A Special Report”⁹

Ova četvorica, zajedno s još nekolicinom iz srodnih organizacija nove desnice, sačinjavaju jezgro vođstva nove desnice. Na redovnim dvonedeljnim sastancima (nazvanim „kingstonski sastanci”, po sobi u kojoj su se prvi put susreli), između deset i trideset lidera razrađuju strategiju, izmenjuju informacije, raspodeljuju fondove i ocenjuju protekli i tekući rad. Ovi sastanci nesumnjivo povećavaju ukupnu efikasnost raznih organizacija.

Sastanci grupe Library Court predstavljaju još jedan forum za strategiju nove desnice. Pošto su tolike najvažnije aktivnosti nove desnice vezane za odbranu tradicionalne nuklearne porodice, nova desnica je, sasvim umereno, 1977. počela da stvara „koaliciju za porodicu”. Weyrich je rekao da će za osamdesete godine problem porodice biti isto ono što je Vijetnam bio za šezdesete a zaštita čovekove okoline za sedamdesete godine. On čini šta može da se to i ostvari. Organizaciono središte je „jedna dosta dobro povezana koalicija od preko dvadeset nacionalnih grupa čiji se lideri sastaju svakog drugog četvrtka ujutro da se dogovore o takti-

⁸ James G. Watt, novi ministar unutrašnjih poslova, bio je predsednik Pravne fondacije planinskih država. Vidi Alexander Cockburn i James Ridgeway, „James Watt, Apostle of Pillage”, *Village Voice*, 28. januar — 3. februar 1981. Za dodatna obaveštenja o ovim „pravnim firmama u javnom interesu” vidi Crawford, str. 25—27.

⁹ „The New Right: A Special Report”, *Conservative Digest*, jun 1979, str. 9.

ci. Ova grupa predstavnika pristalica porodice zove se 'Library Court' po imenu ulice u kojoj su se održavali prvi sastanci".¹⁰ Kada se ima u vidu da je ova grupa u potpunosti novodesničarska, onda je sasvim licemerna tvrdnja iz časopisa *Conservative Digest* kako učesnici „odmah ističu da su pre svega privrženi vrednostima porodice i boga, a da su tek na drugom mestu politički konzervativci, ukoliko su uopšte to". Ipak, ovakve tvrdnje ukazuju na ključni značaj koji tradicionalna porodica i moralna pitanja imaju za novu desnicu.

Pored središnjih organizacija, sastanaka grupe Library Court i kingstonskih sastanaka i pored veza s religioznim organizacijama i grupama koje se bave pojedinačnim pitanjima, postoje još neke organizacione osobnosti nove desnice koje zaslužuju pažnju zato što otkrivaju jednu infrastrukturu koja zrači u raznim pravcima ali je podložna kontroli iz centara. Postoje izdavačke kuće koje pripadaju novoj desnici ili su joj bliske; postoje religiozne izdavačke kuće koje redovno objavljuju političke traktate nove desnice koji upotpunjuju duh njihovih evanđelističkih traktata (ili mu protivreče). Aktivisti nove desnice stalno pišu jedni drugima uvode i predgovore za knjige i sačinjavaju isto onako zatvoren klan kao što je njujorški intelektualni establišment. Najupadljiviji među njima je senator Jesse Helms, čije su sve aktivnosti tipične za organizacione osobnosti nove desnice.

Pošto je 1972. izabran za člana Senata iz Severne Karoline posle kampanje u kojoj su veliku ulogu imali rasizam i protivljenje prevozu dece, Helms je postao vodeći predstavnik nove desnice u Kongresu. Ne samo što je vodio borbu protiv prevoza dece nego je bio i među najupornijim i najzadrtijim protivnicima prava na abortus, kao i militantni militarista i vodeći kritičar SALT-a II, ugovora o Panamskom kanalu i većinske vlade u Zimbabveu. Godine 1973. je osnovao Kongresni klub da bi otplatio dugove iz svoje kampanje 1972. godine. Od tada je tako uspešno nabavljao fondove da je ne samo finansirao sopstvenu kampanju za ponovni izbor 1978. — kada su ga zvali „kandidat od 6 miliona dolara” — nego je pomagao da i drugi budu izabrani. Najupadljiviji je njegov štićenik John East, koji je 1980. u Severnoj Karolini izabran na drugo senatorsko mesto. Kako se hvali Viguerie, novac koji je prikupio njegov klub daje Helmsu „finansijsku i političku bazu

¹⁰ „Library Court: The Washington Hub”, *Conservative Digest*, maj—jun 1980, str. 26.

kakvu nije imao nijedan senator u američkoj istoriji. Prema tome, američka Republikanska partija nema nikakvih mogućnosti da utiče na Helmsa”.¹² Zaista, osoblje Kongresnog kluba, čija je baza u Severnoj Karolini, brojnije je od kombinovanog osoblja Republikanske i Demokratske partije u toj državi. Pored toga što finansira izborne kampanje, međutim, Helms je preko Kongresnog kluba osnovao nekoliko fondacija ili trustova mozgova. Preko najaktivnijeg od ovih, Instituta za američke odnose, Helms je u Veliku Britaniju i u Afriku poslao dva pomoćnika sa zadatkom da iznađu konzervativno rešenje rata u Zimbabveu.¹³

Kao i liberalni članovi Kongresa, i konzervativci, pod vođstvom nove desnice, imaju svoje studijske grupe i istraživačke organizacije, poznate kao Republikanski studijski komitet i Senatski upravni odbor. One omogućuju konzervativnim poslanicima da sklapaju saveze, organizuju klubove, dobijaju rezultate istraživanja i političke savete. Viguerie pripisuje Paulu Weyrichu odlučujuću ulogu u organizovanju ovih tela oko 1973. godine. Ona povezuju sve veći broj senatora i kongresmena koji se smatraju pripadnicima nove desnice ili bliskima njoj.

Međutim, važnije od pomoći konzervativcima kada se nađu na položaju je kako ih prvo dovesti na položaj. Helms ovde nije usamljen. Iz ranijeg izlaganja o četiri središnje grupe može se naslutiti koliko veliki značaj nova desnica pridaje pobedi na izborima. U ovome su imali mnogo uspeha. Posle nekoliko poslednjih izbora, sve je veći broj kongresmena i senatora koji se smatraju pripadnicima nove desnice ili bliskima njoj. Gordon Humphrey, koji je pobedio na izborima za Senat u Nju Hempšajru 1978, smatra se „prvim američkim senatorom koji se probio kroz redove nove desnice”.¹⁴ Humphrey je po prvi put skrenuo na sebe pažnju vođstva nove desnice svojim radom u Konzervativnom klubu. Starim senatorima će se uskoro pridružiti jedan broj senatora izabranih u novembru 1980, koji će biti u stanju da protestuju protiv Reaganovih grešaka iz Kong-

¹¹ Isto, str. 26.

¹² Viguerie, *The New Right*, str. 108.

¹³ Za dodatna obaveštenja o Jesse Helmsu vidi Mark I. Pinsky, „Helmsman of the Right”, *The Progressive*, april 1980, str. 47—49; Bob McMahon, „Helms: Shining Light of the New Right”, *Guardian*, 3. septembar 1980, str. 9; i Peter Ross Range, „Thunder from the Right”, *New York Times Magazine*, 8. februar 1981, str. 22—25.

¹⁴ Viguerie, *The New Right*, str. 91.

resa, nok nova desnica bude istovremeno organizovala proteste „odozdo”.¹⁵

Godine 1974. je stvorena još jedna važna organizacija koja obezbeđuje saradnju među članovima zakonodavnih tela. Američki savet za zakonodavnu razmenu (ALEC) je u početku bio nezavisan od nove desnice, ali je, zahvaljujući Weyrichu — koji je imao pristupa fondovima fondacije — nova desnica uspela da prigrabi kontrolu nad njim. Danas on ima šest stotina članova koji su na izbornim zakonodavnim položajima u raznim državama; jezgro vođstva sačinjavaju vatreni novodesničari, a stalno osoblje se sastoji od kadrova nove desnice. Grupe koje se bave pojedinačnim pitanjima — o kojima će dole biti više reči — deluju na nivou pojedinih država, ali je ALEC jedan od osnovnih načina na koji vođstvo nove desnice ostvruguje kontakt s državnim vlastima iznutra, preko svojih lobija i kampanjskih priloga. Ovaj oblik političkog delanja upotpunjuje politiku koja je okrenuta konkretnim problemima i na koju sada prelazim.

Grupe koje se bave pojedinačnim pitanjima

„Za rast nove desnice je ključna pažnja koja se posvećuje takozvanim socijalnim pitanjima — abortusu, prevozu dece, kontroli vatrenog oružja, pornografiji, kriminalitetu. Ali, pogrešno bi bilo misliti da je nova desnica opsednuta ovim pitanjima. Nova desnica traži pitanja za koja se ljudi interesuju, a socijalna pitanja — bar za sada — odgovaraju toj potrebi. Kako kaže Weyrich, „Mi govorimo o pitanjima koja zabrinjavaju ljude, kao što su kontrola vatrenog oružja, abortus, porezi i kriminalitet. Da, to su emocionalna pitanja, ali to je bolje nego da govorimo o obrazovanju kapitala.” — *Conservative Digest*, „The New Right: A Special Report”, jun 1979.

Bez grupa posvećenih pojedinačnim pitanjima koje su još od ranije privlačile osećanja i aktivnost ljudi, nova desnica ne bi bila u stanju da organizuje svoj centar onako kako je to učinila. Grupe koje se bave poje-

¹⁵ Ovaj članak ne naglašava dovoljno rastuću moć izabranih funkcionera s nove desnice; za to bi bio potreban još jedan članak. Za neke pokazatelje njihovog rastućeg značaja vidi Peter Ross Range, „Thunder from the Right”. Za to kako nova desnica gleda na sopstveni značaj vidi Viguerie, *The New Right*, i članke u starim brojevima *Conservative Digest*-a.

dinačnim pitanjima su tlo na kome raste nova desnica. Visoko rafinirani politički aparat i tehnologija u Vašingtonu i njegovim virdžinijskim predgrađima moraju da se „susretnu” sa živim ljudima u lokalnim zajednicama. Kampanja za registrovanje birača, delenje letaka po crkvama, pritisci na školske odbore da obustave seksualno vaspitanje i pritisci na gradska veća da ukinu dotacije savetovalištima za prekid trudnoće i kontrolu rađanja — sve su ove aktivnosti neophodne da bi mašine RAVCO-a mogle da odigraju političku ulogu.¹⁶

Kada je reč o organizacijama koje se bave pojedinačnim pitanjima treba napraviti određene značajne razlike: da li organizacija prvenstveno deluje preko plaćenog profesionalnog osoblja ili ima i aktivnu bazu dobrovoljaca u lokalnoj zajednici; da li je počela kao samostalna organizacija ili ju je stvorila nova desnica; da li je sada povezana s jezgrom mreže nove desnice.

Grubo uzev, postoje organizacije ustrojene odozgo prema dole, koje služe kao lobiji, za pravne savete i propagandu, a postoje i masovni pokreti usredsređeni na određena socijalna pitanja. Prva grupa po pravilu predstavlja interese različitih segmenata kapitalističke klase, dok druga po pravilu predstavlja interese međuklasnih grupa s tradicionalističkim socijalnim i kulturnim stavovima. U celini uzev, prve grupe su starije i razvile su se iz stare desnice, ali su uspostavile i veze s novom desnicom ili s njom saraduju. Drugu grupu sačinjavaju novije organizacije koje su osnovane ili su se razvile tokom prošle decenije. One su specifičan element nove desnice: to su grupe koje u najvećoj meri privlače masovnu aktivnost i dopiru do novih slojeva stanovništva, za koje starije desničarske organizacije nemaju nikakve privlačnosti.

Pogrešno bi, međutim, bilo misliti da nova desnica samo iskorišćava socijalna pitanja kako bi pridobila podršku za svoj ekonomski program. To je možda tačno kada se radi o nekim pojedincima i nekim organizacijama u okviru čitavog kompleksa, ali nova desnica u celini zaista pokušava da kombinuje ove dve oblasti i da izgradi politiku koja se bavi obema. Prema tome, pogrešio je onaj službenik AFL-CIO koji je rekao da nova desnica „skreće pažnju radnih ljudi vrlo emotivnim ali efemernim pitanjima, dok zamagljuje stvarne probleme kao što su sigurnost zapošljenja, zdravstveno

¹⁶ „The New Right: A Special Report”, *Conservative Digest*, jun 1979, str. 10.

ošiguranje i mogućnosti za obrazovanje".¹⁷ Pitanja kao što su porodični život, seksualnost, položaj žene u društvu, rasa i kvalitet javnih službi nisu efemerna.

Grupe nove desnice koje su hijerarhijske i zastupaju isključivo interese biznisa stiču legitimnost preko grupa koje se bave socijalnim pitanjima. Ali, proces je dvosmeran: tradicionalni moralizam stiče legitimnost time što je u savezu s američkom slobodom i individualizmom, koje simbolizuje slobodno tržište. Sve u svemu, međutim, nova desnica je otvorenija u svojoj borbi protiv abortusa i seksualnog vaspitanja nego što je takva kada se radi o njenim aktivnostima u vezi s pravom na rad ili o njenom neprijateljstvu prema sindikatima u javnim službama. Nacionalni komitet za pravo na rad, iako ima na stotine hiljada članova, ne mobilize svoje sledbenike za lokalne akcije, sastanke po crkvama, dobrotvorne prodaje i slično. On traži finansijsku podršku i, ponekad, potpise za kampanje pisama kojima treba uticati na državnike. Ipak, glavni deo njegovog rada se odvija preko redovnog plaćenog osoblja i kroz kontakte s biznismenima i drugim konzervativnim grupama.

Nasuprot ovakvom načinu delovanja stoji grupa „Zaustavite Amandman za jednaka prava”, koju uspešno kontroliše Phyllis Schafley, ali koja se zasniva na dobrovoljnom radu mnogih hiljada žena, organizovanih u sekcije u brojnim državama. Grupa „Zaustavite ERA” izrasla je iz masovnog nezadovoljstva Amandmanom za jednaka prava, hranila se tim nezadovoljstvom i ujedno ga kristalizovala. Pokret protiv abortusa se sastoji iz mnogih, malih i velikih grupa. Najveći među njima je Nacionalni komitet za pravo na život; pokrenula ga je katolička crkva i čvrsto je organizovan na vrhu, ali ima i stotine sekcija u svim državama. On zavisi od dobrovoljnog rada hiljada domaćica i drugih koji idu od vrata do vrata, demonstriraju ispred klinika za prekid trudnoće i deluju kao lobi kod državnih zakonodavnih tela. Za mobilisanje ovog dobrovoljnog rada veoma su važne mreže koje osnivaju crkve — uglavnom katoličke, ali i druge.

Najdinamičnije grupe posvećene pojedinačnim pitanjima postojale su pre nove desnice i nezavisne su od nje. Ipak, nova desnica je pokušala da stekne kontrolu

¹⁷ Navedeno u: William J. Lanouette, „The New Right — Revolutionaires' Out After the 'Lunch-Pail' Vote”, *National Journal*, 21. januar 1978, str. 89.

nad raznim grupama, a osnovala je i svoje grupe u raznim oblastima.

Nacionalni komitet za pravo na rad (NRTWC) je jedna grupa koja je postojala odavno, ali je zatim uspostavila čvrste veze s novom desnicom. Osnovana 1955, godinama je opstojala kao mala grupa za lobi i pritisak. Zahvaljujući svojim vezama s novom desnicom, dugogodišnji predsednik NRTCW-a, Reed Larson, iskoristio je direktno slanje pisama da poveća broj svojih pristalica od dvadesetpet hiljada u 1971. na 1,5 milion u 1980.¹⁸ Pored toga, „njegovi glavni pomoćnici su sve više predstavnici tipa nove desnice. Kadrovski direktor Henry „Huck” Walther ima 35 godina, a Viguerie za njega kaže da je deo vođstva nove desnice”.¹⁹

Sasvim različit je primer Nacionalnog udruženja za puške (NRA). Najstarija, najveća i najmoćnija od svih organizacija koje podržavaju vatreno oružje, NRA se odupiralo uključivanju u novu desnicu, iako je koristilo RAVCO za skupljanje priloga. Sredinom sedamdesetih godina došlo je do unutrašnjih sukoba između jedne konzervativne, individualističke frakcije koja je bila za privatno vlasništvo nad vatrenim oružjem i jedne druge frakcije „koja je više značaja pridavala bezbednosti vatrenog oružja, pitanjima zaštite čovekove okoline, i tome slično”.²⁰ Iako su konzervativci pobedili, nova desnica je iskoristila tu situaciju da osnuje dve konkurentske organizacije. Pod vođstvom aktivista nove desnice, ove dve nove grupe predstavljaju konkurentske centre opozicije kontroli vatrenog oružja i privlače neke individualiste koji poseduju oružje a inače ih ne privlače „porodična” pitanja nove desnice. Alan Gottlieb upravlja Građanskim komitetom za pravo držanja i nošenja oružja i njegovom pravnom službom, Fondacijom za drugi amandman, u mestu Belvju, država Vašington. Slično tome, H. L. „Bill” Richardson, nekadašnji organizator Društva John Birch i poslanik u kalifornijskom kongresu, osnovao je 1975, uz pomoć sredstava čije je prikupljanje organizovao Viguerie, dve grupe — Američki vlasnici revolvera i Kalifornijski vlasnici revolvera.

Nova desnica pokušava da izvede istu stvar u odnosu prema najvećim organizacijama protiv abortusa; osnovala je svoje konkurentske grupe. Najstarija, najveća i najbolje uhodana od svih organizacija protiv abortusa

¹⁸ Viguerie, *The New Right*, str. 14.

¹⁹ Hunter, *The „New Right”*, str. 53—54.

²⁰ Crawford, *Thunder on the Right*, str. 32.

je Nacionalni komitet za pravo na život, koji tvrdi da ima deset miliona članova. Ona nije deo „koalicije za porodicu” nove desnice, iako veoma ozbiljno shvata porodicu i tradicionalni seksualni moral. Pokušavajući da pitanje abortusa drži (relativno) odvojeno od drugih socijalnih pitanja, Komitet je uspeo da se odupre integraciji u novu desnicu. Zbog toga je nova desnica osnovala dve konkurentske organizacije koje vode pojedinci bliski kompleksu nove desnice. Paul Brown vodi Politički akcioni komitet za amandman o životu (LAPAC), a njegova žena Judie vodi Američki lobi za život (ALL); oboje su aktivni članovi vođstva nove desnice.

Jasno je da nova desnica ne može da odbaci NRTLK, pošto je to najveća i najvažnija grupa koja se bori protiv abortusa. Ali, način na koji se nova desnica distancira od NRTLK-a i konkuriše mu može da se vidi po njenoj reakciji na skupštinu NRTLK-a koja je održana juna 1980. u Anahajmu, Kalifornija. Glavni govornik na skupštini bio je dr Bernard Nathanson. On je bio među prvim i aktivnim pristalicama legalnog pobačaja, delovao je politički da se abortusi legalizuju i sâm je izveo brojne prekide trudnoće. Sada se predomislio, o čemu govori u svojoj nedavnoj knjizi *Pobacivanje Amerike*. Jasno je da je za NRTLK bio veliki uspeh što ga je doveo na skupštinu kao govornika. Ipak, LAPAC je u svom biltenu od maja 1980. kritikovao tu odluku: „LAPAC se pita da li je mudro da se bilo koji pojedina ili grupa udvaraju jednom lekaru koji još uvek ne razume značenje oplodjenja, koji ne deli naš stav da žene treba da budu potpuno obavestene, koji čak ni ne podržava AMANDMAN ZA LJUDSKI ŽIVOT. Da li se taj pokret udvara đavolu?... LAPAC misli da je odgovor: da ... OPREZI!”

Verska veza

„Procenjuje se da ima 85 miliona Amerikanaca — 50 miliona ponovo rođenih protestanata, 30 miliona moralno konzervativnih katolika, 3 miliona mormona i 2 miliona ortodoksnih i konzervativnih Jevreja — s kojima se može stvoriti jedna koalicija koja se zalaže za porodicu i veruje u Bibliju” — Viguerie u knjizi *Nova desnica*.

„Razdvajanje crkve od države... ne znači razdvajanje boga od vlade”. — *Isto*.²¹

²¹ Viguerie, *The New Right*, str. 159.

Odnedavno se nova desnica s velikim žarom posvetila organizovanju konzervativnih verskih grupa. Weyrich, Phillips i drugi igrali su ključnu ulogu u uspostavljanju triju značajnih religioznih organizacija. I ranije su Jerry Falwell, Pat Robertson, James Robison i drugi radio i televizijski propovednici zauzimali političke stavove i organizovali mitinge, ali su svoje snage udružili s novom desnicom tek od 1979, kada su osnovane organizacije Hrišćanski glas, Moralna većina i Religiozni okrugli sto.

Stratezi nove desnice imali su mnogo razloga da traže ovakve veze. Uvek u potrazi za novim grupama posvećenim pojedinačnim pitanjima koje bi mogli da uvuku u svoju mrežu, shvatili su da fundamentalisti, pored toga što se slažu s novom desnicom u pogledu određenih pitanja, dele i njene globalne konzervativne stavove. Weyrich je „podstakao pokret (nove desnice) da se proširi tako što će pružiti podršku jednom broju segregacionističkih južnjačkih hrišćanskih škola upravo u trenutku kada se poreska služba, sa zakašnjenjem, bila okomila na njih. Nadao se da će tako otvoriti put u neistraženu teritoriju verskih fundamentalista u ovoj zemlji, a njegovi naponi su odmah urodili uspehom”.²² Nova desnica je tražila vezu s propovednicima iz masovnih medija pošto je s razlogom sumnjala da će vodeća sredstva komunikacija u zemlji biti spremna da prikazuje njene stavove. Howard Phillips je rekao: „Moramo da uvidimo potrebu da stvorimo sopstveni sistem komunikacije kako ne bismo zavisili od grešaka ili dobre volje naših protivnika da bismo mogli da saopštimo svoje stavove”.²³ Milioni dolara koji se svake nedelje slivaju u čemere fundamentalističkih propovednika mora da su predstavljali dodatni razlog, jer se na njih moglo računati da plate svoje troškove pa da im još pretekne. Najzad, mora da je bila privlačna i prilika da se aktivira jedna aktivistička baza nezavisno od postojećih grupa koje se bave pojedinačnim pitanjima.

Prvi se organizovao Hrišćanski glas. Njegovo sedište je u Los Angelesu, predsednik mu je prečasni Robert Grant, a u upravnom odboru se nalaze senatori s nove desnice kao što su Orrin Hatch, James McClure i Roger Jepsen. Međutim, za njegovo organizovanje najzaslužniji su desničarski aktivisti iz Weyrichovog CSFC-a i Američki konzervativni savez, jedna starija desničarska orga-

²² Davis, „Conservation in America”, str. 24.

²³ „Howard Phillips on the New Right”, intervju u *Conservative Digest*, mart 1980, str. 13.

nizacija koja je sada bliska novoj desnici. On već ima godišnji budžet od tri miliona dolara i oko 200.000 članova, uključujući nekoliko desetina hiljada sveštenika. On objavljuje karte koje pokazuju koliko su „hrišćanski moralno“ glasali pojedini članovi zakonodavnih tela. Pored toga, aktivno je delovao protiv prava za homoseksualce, a prikupljao je priloge i vršio propagandu za Reagana.

Najveća od ovih novih grupa, ona koja je najviše poistovećuje s današnjom religioznom desnicom, jeste Moralna većina. Njena prednost je u tome što je i formalno vodi Jerry Falwell, koji emituje svoj program, „Starinski čas jevanđelja“, iz Linčburga u Virđžiniji i koga svake nedelje sluša nekih 50 miliona ljudi. Falwell već vodi zamašne operacije, za koje mu na raspolaganju stoji otprilike milion dolara nedeljno u obliku dobrovoljnih priloga. Prema tome, uspeh je usledio odmah pošto su mu se obratili Weyrich, Howard Phillips i Bob Billings (novodesničar koji je odavno bio aktivan u konzervativnoj hrišćanskoj politici i u organizovanju hrišćanskog školskog pokreta). Prvi članovi Moralne većine bili su oni koji su odgovorili na pisma upućena slušaocima „Starinskog časa jevanđelja“. Za manje od dve godine Moralna većina se učvrstila u mnogim državama i zajednicama, doprinela registrovanju stotina hiljada novih birača i uspešno organizovala potpisivanje brojnih peticija i kampanje pisama. Moralna većina je kontrolisala dvanaest od devetnaest članova delegacije Aljaske na republikanskoj konvenciji 1980. godine. Jeremiah Danton, novi senator iz Alabame koji misli da preljuba zaslužuje smrtnu kaznu, misli za sebe da on predstavlja Falwella i Moralnu većinu u Senatu. Kao lider novoustanovljenog Potkomiteta za bezbednost i terorizam Senatskog pravosudnog komiteta, mogao bi da široko raširi mreže u potrazi za subverzivnim tipovima. Preko konzervativnih sveštenika u mnogim državama, Moralna većina izgrađuje infrastrukture koje treba da nastave lokalno organizovanje i izborne aktivnosti.

Treća nova grupa osnovana 1979. je Religiozni okrugli sto. Osnivač i šef mu je Ed McAteer, dugogodišnji hrišćanski aktivist koji je odnedavno povezan s Phillipsovim Konzervativnim klubom. Sto organizuje četiri dvodnevna sastanka godišnje; na njih dolaze hiljade sveštenika da čuju slavna imena političke i religiozne desnice. Sastanku održanom u leto 1980. u Dalasu prisustvovalo je preko sedam hiljada sveštenika, a među govornicima su bili Jesse Helms, Phyllis Schlafly i Ro-

nald Reagan. Kao i obično, glavni organizator konferencije bio je Weyrich.

Weyrich pripisuje zaslugu za osnivanje ovih organizacija Billingsu i McAteeru, podvlačeći da su „njih dvojica već imali mrežu preko koje su mogli da kontaktiraju sve ljude koje je trebalo kontaktirati kako bi se stvorile sve ove organizacije. Oni su Howarda Phillipsa i mene povezali s Jerry Falwellsom“.²⁴ Čvrste veze koje su iskovali Billings, McAteer, Phillips i Weyrich razlikuju tekući period od perioda s početka šezdesetih godina, kada je pojava religioznih antikomunista kakav je Billy James Hargis bila organizaciono nezavisna od pojave inače sličnog Društva Johna Bircha. Te veze se stvaraju na vrhu; ipak, za sada izgleda da nove grupe uspevaju da mobilišu aktiviste u svim delovima zemlje. Njihova struktura je takva da priznaje potrebu organizovanja u bazi. Pored toga što u članstvo upisuju pojedince, ove grupe organizuju desetine hiljada sveštenika iz lokalnih crkvi. Sveštenici se pozivaju na seminare i konferencije kao što su sastanci Religioznog okruglog stola. Na njih se gleda kao na posrednike preko kojih se mogu mobilisati vernici. Ove veze onda omogućuju novoj desnici da izgradi sopstvenu bazu lokalnih dobrovoljaca. Ako ne već sada, onda će uskoro Moralna većina i slične religiozne organizacije moći da deluju kao paralelne strukture pored postojećih grupa posvećenih pojedinačnim pitanjima koje danas mobilišu aktiviste u bazi.

Paul Weyrich govori o politizovanju konzervativnih religioznih lidera i organizacija kao o „obrnutom ekumenizmu“. Među liderima nove desnice nisu samo protestanti nego i katolici i Jevreji, pa svi oni ipak rade na organizovanju fundamentalističkih grupa. S jedne strane, ovo izgleda kao oportunistički. S druge strane, to pokazuje da je došlo do određenih promena u značenju verske pripadnosti. Jednim delom, to najavljuje porast nekonzfesionalne religioznosti kao snažnog načina da se izrazi amerikanizam. Tačno je da se religijski načini mišljenja koji teže dualizmu dobra i zla uklapaju u Reaganovu sklonost prema manihejskom i zavereničkom shvatanju istorije; van toga, „obrnuti ekumenizam“ otkriva šire promene u društvu.

Danas se, u interesu političke saradnje, prigušuje teološka kritika koju konzervativni i evanđelski protestanti upućuju ne samo katolicima nego i domaćim jeresi-

²⁴ Navedeno u: Dudley Clendinen, „Christian New Right's Rush to Power“, *New York Times*, 18. avgust 1980.

ma kao što je mormonizam. Mormonski senator Orrin Hatch iz države Juta je član upravnog odbora Hrišćanskog glasa, a dve mormonske grupe, Ujedinjeni za porodicu i Ujedinjene porodice Amerike, bliske su novoj desnici. Sama mormonska crkva se aktivno suprotstavljala Amandmanu za jednaka prava, homoseksualizmu i abortusu, a njene doktrine izrazitu vrednost pridaju tradicionalnoj porodici i radu koji proizvodi bogatstvo.²⁵ Katolkinja Phyllis Schlafly i mormonski aktivisti su veoma rano saradivali protiv Amandmana za jednaka prava.

U početku je pokret protiv abortusa bio poglavito katolički. On još uvek dobija pomoć od Odseka za porodični život Nacionalne konferencije katoličkih biskupa, iako su konzervativni protestanti postali aktivniji. Mnogi katolici koji rade u tom pokretu ne žele da povežu svoju stvar s totalnim konzervativizmom nove desnice, ali ima i mnogo konzervativnih katolika koji prihvataju program nove desnice. Na primer, u Hrišćanskom glasu, pored 37.000 protestantskih sveštenika, ima i 13.000 katoličkih sveštenika i monahinja.

Mislim da je isto toliko važan i promenjeni odnos između klase i narodnosti. Katolici, koji su se nekada poistovećivali s nižim delovima radničke klase, sada mogu da se sretnu u svim delovima klasne strukture. Pošto mu je ugrožena materijalna osnova, oslabio je (ali se nije i okončao) anti-katolicizam kao religiozni izraz konkurencije na tržištu rada i kulturne snishodljivosti anglosaksonske više klase. Poučna je činjenica da je privlačnost Kju Kluks Klana danas uglavnom rasistička, za razliku od treće decenije ovoga veka, kada je KKK za svoje širenje van juga mogao da zahvali anti-katolicizmu bar isto onoliko koliko i rasizmu. On se dopadao protestantskim radnicima belog okovratnika u severnim gradovima isto onako kao što se dopadao belim južnjacima. Opštije uzev, tiha većina preseca i verske i regionalne granice; ona isključuje crnce, ali ne i katolike. Kao što je protekle decenije pominjanje narodnosti bio način da se odgovori „plavim okovratnicima” a da se ne pomene klasa, tako danas pominjati hrišćanstvo znači isto što i reći „belci” a ne pomenuti rasu.

²⁵ Korisno razmatranje uloge žene u porodici u tekućoj političko-teološkoj misli i političkoj delatnosti mormonske crkve može se naći u: Marilyn Warenski, *Patriarchs and Politics: The Plight of the Mormon Woman*, McGraw-Hill, 1978,

Slično ovome, pošto je među Jevrejima došlo do promena u klasnom položaju i pošto se jevrejski lideri konzervativno suprotstavljaju afirmativnoj akciji, a pošto mnogi konzervativci danas gaje odlučno proizraelske stavove, počelo se s aktivnim suzbijanjem antisemitizma. Uključivanje (bar nekolicine) Jevreja u novu desnicu, učešće određenih ortodoksnih Jevreja u aktivnostima protiv legalizovanja abortusa, potreba da se Jevreji, s obzirom na ključnu važnost koju imaju za izbore u nekim državama, privuku na rasnoj i klasnoj osnovi — sve je to važno u strateškom i ideološkom pogledu.

Pa ipak, antisemitizam se često provlači kroz govore lidera religiozne desnice. Oseća se kako Falwell, koji se i sâm par puta odao, mora da se jako trudi, ne samo da uveri javnost kako on i njegova braća nisu antisemiti, nego i da suzbije stvarni antisemitizam u sopstvenim redovima. Kada su ga nedavno upitali kako se treba boriti protiv antisemitizma, Falwell je odgovorio: „Bog nalaže svakom propovedniku da deluje i propoveda tako da učini kraj mržnji i grupama punim mržnje”, dodajući: „U američkoj crkvi koja veruje u Bibliju nema ni jednog jedinog antisemite”.²⁶ Pa ipak je prošlog leta lider ogromne Južnjačke baptističke konvencije, fundamentalista i pristalica nove desnice, rekao učesnicima Religioznog okruglog stola da bog ne čuje molitve Jevreja. Još skorije je prečasni Dan C. Fore, lider Moralne većine u državi Njujork, „prihvatio” Jevreje govoreći: „Ja jako volim jevrejski narod. Bog im je podario talente koje nije dao drugima. Oni su njegov izabrani narod. Jevreji od Boga imaju talenat da zarađuju novac, skoro natprirodan talenat da zarađuju novac. Oni kontrolišu sredstva masovnih komunikacija, oni kontrolišu ovaj grad (Njujork)”.²⁷ Po svemu se čini da tekuću „ljubav prema jevrejskom narodu” treba pripisati proizraelskim stavovima militarističkih ekstremista pre nego nekom ekumenizmu, obrnutom ili ne. Kako se u proteklih par godina povećao broj antisemitskih incidenata i kako postoji mogućnost da američki interesi uskrate čvrstu podršku Izraelu, može se lako dogoditi da se priče religiozne desnice o velikoj judeo-hrišćanskoj tradiciji pretvore u proslavljanje „naše” hrišćanske tradicije.

²⁶ Navedeno u: Kenneth A. Briggs, „Evangelical Leaders Hail Election and Ask for Continuation of Efforts”, *New York Times*, 28. januar 1981.

²⁷ Navedeno u: Joyce Purnick, „Moral Majority Establishes Beachhead in New York”, *New York Times*, 5. februar 1981.

„Gospodin Viguerie koristi reč ‚nova desnica‘ da označi one moralne građane koji sada moraju da se udruže i da se oglase, one... koje on opisuje kao kičmu naše zemlje — one građane koji su za porodicu, za moral, za život i za Ameriku, koji su poštteni i veruju u rad, koji se zaklinju na vernost zastavi i s ponosom pevaju našu nacionalnu himnu. On opisuje tu grupu građana koji vole svoju zemlju i spremni su da se za nju žrtvuju. Amerika je stvorena verom u boga, poštenjem i radom”. — Jerry Falwell u uvodu za knjigu Vigueriea, *Nova desnica: Spremni smo da vodimo*.

Ideologija nove desnice je rasplinuta malograđanska ideologija. Rasplinuta je zato što pokušava da ujedini ljude iz raznih slojeva u jedan društveni blok. Malograđanska je zato što je njen centar u srednjim slojevima i zato što njeni pozivi — iako nisu upućeni samo klasičnoj sitnoj buržoaziji — huškaju široke srednje slojeve protiv ekstrema. Ona sitnim biznismenima nudi odbranu od mešanja države i od privilegija velikog biznisa. Stalno zaposlenim pripadnicima bele radničke klase nudi odbranu od slabije plaćenih, neredovno zaposlenih i obojenih slojeva. Dalje, ona je malograđanska zato što je, kao ideologija, prokapitalistička i što obuhvata menadžerske slojeve iz proizvodnje a isključuje tzv. novu klasu. Na taj način, ideologija određuje ne samo legitimnu sredinu nasuprot krajnostima nego određuje i koji su srednji slojevi časni. Za ovaj proces isključenja bitan je antietatistički element ideologije. Članovi nečasne „srednje klase” se isključuju iz društvenog bloka zato što svoju kontrolu nad državom koriste kako bi pomogli isključenim grupama na račun onih koje treba uključiti.

Pošto se ranije mislilo da je tradicionalni moralni i društveni poredak većit, njegovi elementi prvobitno nisu ni sačinjavali eksplicitne delove malograđanske ideologije. Ali, kako je kapitalistički razvoj nagrizao ili menjao stare običaje, trebalo ih je svesno i izričito braniti. Zbog toga danas treba potisnuti na marginu i isključiti iz bloka brojne društvene grupe koje ugrožavaju srednje slojeve. Tako se crnci, stranci, feministi, seksualno poročni, homoseksualci i mnogi drugi isključuju iz društvenog bloka i na njih se gleda s mešavinom gnušanja i zavisti. Religiozni element ideologije učvršću-

je verovanje da su svi oni đavolove sluge, a ne legitimni učesnici na istorijskoj pozornici.

Na taj način malograđanska ideologija određuje definiciju „naroda”. Ideologija potiskuje klasne razlike a podcrtava društvene razlike kao relevantne kriterijume za to koje grupe treba uključiti u „narod”, a koje isključiti iz njega. To je jedna desničarska populistička vizija. Sada ću preći na razmatranje elemenata koji privlače ljude bez obzira na klasnu pripadnost i pokazati kako se oni koriste da odrede poželjni društveni blok i da odbrane viziju konkurentskog kapitalizma.

Neki od ovih elemenata su u sasvim jasnoj vezi s kapitalističkim klasnim odnosima, ali imaju duboke kulturne korene i doživljavaju se kao da su nezavisni od ekonomije. Među najvažnijim je ideologija individualizma. Mitovi o pokretljivosti, uspešnim ljudima, slobodi i građanskim slobodama povezani su s idejom „slobodnog tržišta” i s napadima na državu. Konzervativci žele da individualizmu pridaju tradicionalnu, pa čak i religioznu osnovu i da njegovu istoriju razdvoje od liberalizma, na koji gledaju kao na političku i versku jeres.

Jim Bakker, televizijski evanđelist koji vodi Klub PTL („Slavite Gospoda” ili „Ljudi koji vole”), nudi jednu „teologiju zdravlja i bogatstva” koja opravdava materijalističke težnje i objašnjava ekonomske neuspehe. „Ako se okrenete Hristu, život će vam biti uspešan”. Problemi Indije, kaže on, dolaze otuda što ta zemlja odbacuje hrišćanske principe. Usvajajući žargon potrošačkog društva, on kaže: „Uveren sam da je hrišćanstvo životni stil — način života — a ne religiozno iskustvo”.²⁸

Religiozno i tradicionalno američko viđenje individualizma se sjedinjuju; oni brane kapitalizam i poriču klasne odnose (i imperijalizam). Ipak, braneci tržište, posesivni individualizam i klasne nejednakosti, nova desnica nailazi na teškoće kada tvrdi da su liberali, a ne pripadnici nove desnice, grubi materijalisti. Jesse Helms tvrdi da liberali „vide druge ljude pre svega kroz ekonomsku prizmu”.²⁹ Nasuprot njima, konzervativac „priznaje ekonomsku i materijalnu stranu ljudske prirode, ali uvek daje prvenstvo duhovnoj i moralnoj dimenziji”.³⁰

Nova desnica tvrdi da liberali poriču te dimenzije pre svega time što se zalažu za dalji rast jedne već pre-

²⁸ Philip Yancey, „The Ironies and Impact of PTL”, *Christianity Today*, 21. septembar 1979, str. 31.

²⁹ Jesse Helms, *When Free Men Shall Stand*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan, 1976, str. 27.

³⁰ *Isto*, str. 28.

terano velike svetovne države. Država predstavlja prepreku između ekonomskog pojedinca i njegove sudbine na navodno prirodnom tržištu, koje konzervativni novinar M. Stanton Evans naziva „mrežom individualnih volja”.³¹

Zanimljiva je slika države kojom barata Helms: „Već četrdeset godina jedna beskrajna kanonada ‚pogodbi’ — Nova pogodba (Nju dil), Poštena pogodba, Nova granica i Veliko društvo, da i ne pominjemo sudske odluke koje idu u istom pravcu — uređuje naš narod i našu privredu i federalizuje skoro sve ljudske aktivnosti. To je dovelo do jedne džinovske sheme za preraspodelu bogatstva koja nagrađuje lenjivce a kažnjava marljive”.³² Tako se ponovo priziva društveni blok, pošto se u ovoj retorici sjedinjuju marljivi zaposleni radnici i kreativni kapitalisti. Oni koji proizvode ujedinjeni su u svom protivljenju onima koji ne proizvode, a to su podređeni slojevi i parazitski državni funkcioneri koji žive od toga što oporezuju one koji proizvode.

Delovanje države se može kritikovati iz mnogo dobrih razloga. Ključna pitanja su, očigledno, veličina i efikasnost državnog aparata, mešanje države u život ljudi i arogancija i samozainteresovanost državnih službenika. Naravno, levica nije zapostavljala ove strane savremenog života; kritika države ne pripada konzervativizmu ništa više nego odbrani slobode i građanskih prava. U pitanju su sadržaj kritike i sadržaj alternativa, a ne sama činjenica da pojedinca treba braniti od države.

Suprotstavljanje nove desnice državi nije povezano samo s klasnim perspektivama i odbranom (muškog) individualizma nego i s odbranom porodice. Na oltaru nove desnice, porodica ujedinjuje slike muškog individualizma, ženske spremnosti da se daje podrška i dečjeg poštovanja prema roditeljima. Ona brani muškarce na tržištu a žene u kući. To je slika tzv. tradicionalne porodice, koja se sastoji od mame, tate i dece i koja je superiorna u odnosu na druge, „nekonvencionalne” porodice, kao što su majke s decom. Kada se kombinuje s neprijateljstvom prema državi, porezima i socijalnoj pomoći, ova slika porodice se utapa u druge izvore rasizma. Isto tako, ona podrazumeva definicije seksualnih uloga i seksualne represije koje sasvim određeno zahtevaju da se žena ne trpa tamo gde joj nije mesto.

³¹ M. Stanton Evans, *Clear and Present Dangers: A Conservative View of America's Government*, Harcourt Brace Jovanovich, 1975, str. 11.

³² Helms, *When Free Men Shall Stand*, str. 11.

Za odbranu porodice udružuju se mnoga i razna pitanja. Tako porodica deluje kao „kondenzovani simbol” i koristi se — kao i „koalicija za porodicu” — da poveže najrazličitija pitanja i da im da pozitivan smisao.³³ Svi neprijatelji se bacaju na istu gomilu. Feministi, omladinska kultura i droge, crnačka muzika, homoseksualci, abortus, pornografija, liberalni nastavnici, liberalni brakorazvodni zakoni, kontracepcija i čitav niz drugih pojava — sve se to podvodi pod zajednički nazivnik: sve to ugrožava porodicu, a time i društvo.

Nova desnica gleda na porodicu kao na osnovnu ćeliju društva, kao na pojavu koja u osnovi postoji van istorije. Ona je prirodna i bogom dana. Pored toga, razdvajanje domaće sfere i javne sfere — u stvari, jedna ideološka konstrukcija buržoaske epohe — predstavlja se kao prirodna dihotomija. Privreda je glavna arena u koju muškarci ulaze i to se, takođe, smatra prirodnim.

Porodica je zaista jedna ustanova s transistorijskim kontinuitetom — bez obzira na to koliko se izmenila. Ali, izdvojena privreda, privreda oslobođena moralnih i institucionalnih stega, je isto toliko „neprirodna” koliko i bilo koja druga društvena ustanova. Ipak, privreda i porodica, privredna sfera i domaća sfera, prikazuju se kao prirodne za razliku od veštačkih stega koje im nameće svetovna država. Država nije prirodna; ona stoji mimo i iznad društva; društvo sa svoje dve sfere je prirodno. Ono što je prirodno dobro je i bogu milo.

Ipak, ovde postoje očigledne protivrečnosti. Smatra se da je slobodno tržište prirodnije od same prirode. Zakoni za zaštitu čovekove sredine se osuđuju zato što veštački sputavaju „prirodno” delovanje tržišta. Tako se dinamika podsticaja „za rast” i stabilnost impulsa „za porodicu” razrešavaju u jednom izražajnom jedinstvu. Iako mnogi s nove desnice bez sumnje iskreno veruju u to jedinstvo, ono se može koristiti da se opravda gruba ekonomska politika koja ni najmanje ne doprinosi stabilnosti ili kvalitetu porodičnog života. Na primer, nova desnica napada „propise koji zabranjuju kućni rad u industriji vunene odeće”. Glavni razlog za

³³ Termin „kondenzovani simbol” preuzet je iz: Murray Edelman, *The Symbolic Uses of Politics*, University of Illinois Press, 1964. On piše: „Kondenzovani simboli izazivaju emocije koje su povezane sa situacijom. Oni u jedan simbolični događaj, znak ili čin kondenzuju patriotski ponos, strah, sećanje na prošlu slavu ili poniženje, obećanje buduće veličine — sve to ili samo po nešto od ovoga” (str. 6).

kritiku je taj što „ovi propisi idu protiv porodice i naročito teško pogađaju žene s malom decom”.³⁴

Ovakvi sofizmi ne mogu da prikriju činjenicu da postoji napetost između impulsa „za rast” i „za porodicu”. Ništa ne može tako da ugrozi porodicu, društveni život, tradicionalni moral i religiozni žar kao što to može širenje tržišnih odnosa i robne proizvodnje. Rađanje kapitalizma bilo je najrazornija, najrevolucionarnija i najneprirodnija snaga u istoriji. Kapitalizam stalno unosi revolucionarne promene u odnose između porodice i društva, između raznih društvenih elemenata i između članova porodice. On stalno menja definiciju privatnog i javnog. Farmerke i instant hrana, tosteri i televizija, bioskopi i droge, agrobiznis i beskrajna traka — sve je to doprinelo promenama u porodici isto onoliko koliko je to učinilo liberalno planiranje nove klase. Kapitalizam, koji se prema ljudima odnosi na krajnje instrumentalan način, učinio je više od državne uprave da religiozni moral izgubi svoje središnje mesto u društvu.

Ali, ideologija nove desnice brani i kapitalizam i tradicionalne društvene vrednosti. Ideologija ne dopušta da se promene u jednoj sferi objašnjavaju promenama u drugoj sferi. Ako jedna ostaje većito ista a druga se stalno menja, onda one ne mogu da deluju jedna na drugu. Zato se prikrivaju ili ignorišu bezbrojni načini na koje ove sfere menjaju jedna drugu. Ovo prikrivanje služi da zamagli napetosti između kapitalističkih ekonomskih odnosa i još uvek postojećih tradicionalnih kulturnih formi.

Tako se suprotnost između kapitalističke ekonomije i poželjnih aspekata porodičnog života pretvara u dihotomiju između društva i države. Država, kaže se, suvišnim propisima guši rast privrede, a u domaćoj sferi izaziva promene tako što daje podršku kulturnom modernizmu, seksualnom oslobođenju i nezasluzenoj jednakosti.

Odbrana porodice i suprotstavljanje državi ideološki deluju tako da definišu centralni društveni blok u odnosu prema ekstremima. Razmotriću načine na koje se porodica prikazuje (a) u opštem rasističkom pristupu i (b) među protivnicima abortusa.

Pat Robertson, fundamentalistički televizijski propovednik, kaže da je „dom... osnovna ćelija crkve, osnovna ćelija tkiva našeg društva. Neka ćelija mora da

³⁴ Debbie Bookchin, „Home-piecoworker laws assailed”, *Boston Globe*, 14. januar 1981.

postoji, a dosad je to bila dom-porodica. Kada nje nestane počinju posledični problemi... Onda imate haos geta gde mladi ljudi ne znaju ko su im roditelji”.³⁵ Suprotstavljajući porodicu seksualnom promiskuitetu (crnačkog) geta, on koristi nerasističke kriterijume da crnce isključi iz srednjih slojeva. Tako temeljni rasizam poprima politiku legitimnosti pošto po ovom gledištu crnci ne ispunjavaju prave, moralne standarde.

Naravno, ova veza rasizma s odbranom načina života nije nova. Tokom šeste decenije ovog veka, južnjački „masivni otpor” desegregaciji školstva „povezivao je ugroženost belaačke superiornosti s propadanjem ekonomskog individualizma, poštovanja za privatnu svojinu, uticaja religije, porodične solidarnosti, tradicionalnih seksualnih normi i patriotizma”.³⁶ Sličnost između ove zabrinutosti i stavova današnje nove desnice „za porodicu” je zapanjujuća.

U odgovor na desegregaciju školstva na jugu, mnogi roditelji su — počev od pedesetih godina pa sve do tekućeg otpora prevozu dece u školu — organizovali segregacionističke akademije. Prve takve škole na jugu organizovali su Saveti belih građana, i one danas čine jezgro fundamentalističkog hrišćanskog školskog pokreta. U nedavnom intervjuu listu *Penthouse*, Jerry Falwell kaže: „Počeli smo s 1.400 škola 1961. godine, a sada imamo 16.000. Svakih sedam sati dodajemo po jednu novu školu”.³⁷ U jednom članku o Jesse Helmsu, novinar Mark Pinsky piše: „Jedan dugogodišnji posmatrač škola u Severnoj Karolini, primećujući da su mnoge takozvane hrišćanske škole nastale posle desegregacije koju je naredio sud i da su širom juga poznate kao ‚segregacionističke akademije’, kaže: ‚Kada su govorili: prevoz dece, obično su mislili: crnčuge. Kada danas kažu: hrišćanin, obično misle: belac’”.³⁸

Pokret se danas proširio daleko izvan juga i koreni se u opštem društvenom konzervativizmu koji, pred prevoza dece, odbacuje i mnoge druge aspekte današnjeg školstva. Hrišćanski školski pokret je najočigledniji način na koji se ujedinjuju socijalni i ekonomski aspekti nove desnice; naime, kulturna konzervacija

³⁵ „Politics, Power and the Christian Citizen: An Interview with Pat Robertson”, *Sojourners*, septembar 1979, str. 20.

³⁶ Numan V. Bartley, *The Rise of Massive Resistance: Race and Politics in the South During the 1950's*, Louisiana State University Press, 1969, str. 241.

³⁷ „Penthouse Interview: Reverend Jerry Falwell”, *Penthouse*, mart 1981, str. 60.

³⁸ Mark I. Pinsky, „Helmsman of the Right”, str. 47.

koju traže putem hrišćanskih škola moći će lakše da se priušti ukoliko dobiju i smanjenje poreza koje zahtevaju. Tako se otpor protiv države i njenih „pedagoga“ ponovo ujedinjuje s rasizmom i podrškom porodici.³⁹

Obe grane konzervativizma napadaju zahteve za rasnom pravdom i način na koji država delimično ostvaruje tu pravdu. Kada crnci zahtevaju rasnu pravdu — tvrdi desnica — oni time ugrožavaju porodicu, zajednicu i roditeljsku vlast; oni isto tako ugrožavaju individualna prava i slobode, slobodu konkurencije i pravo da se za rad dobije nagrada. Iako su neke kritike koje desnica upućuje državnim merama koje regulišu prevoz dece i afirmativnu akciju dobro zasnovane, one su u krajnjoj liniji represivne, pošto imaju za cilj očuvanje rasne dominacije a ne kritiku načina na koji država potpomaže rasnu dominaciju ili je ublažava na skup način.

Kada pobornici prava na život uključuju i još nerođene u svoj populistički društveni blok, oni koriste iste ove argumente da isključe crnce. Lideri pokreta protiv abortusa koji su bili intervjuisani sredinom prošle decenije izražavali su stavove potpuno slične stavovima protivnika desegregacije. Jedan pažljivi istraživač je utvrdio da „u izjavama lidera pokreta protiv abortusa dominiraju dve teme: zabrinutost zbog propadanja religioznog-moralnog-porodičnog tradicionalizma i otpor centralizovanoj državi. Pokret protiv abortusa se može najbolje opisati kao konzervativni pokret — to je pokret čiji je cilj da se sačuvaju ili povrate tradicionalne moralne, religiozne i *laissez-faire* političke vrednosti“.⁴⁰

Savremeni pokret protiv abortusa nije nastao kao reakcija na postojanje abortusa ili na povećanje njihovog broja. On je nastao kao reakcija na legalizovanje abortusa. Ono što ugrožava tradicionalne društvene i seksualne vrednosti nije sâm čin abortusa nego njegovo legitimisanje. U krajnjoj liniji, osnov protivljenja abortusu nije želja da se odbrani fetus nego strah od nezavisnosti žena i strah od ženske seksualnosti. Otpor abortusu je deo šireg otpora promenama u porodičnim odnosima, seksualnim običajima i statusu žena. Nova des-

³⁹ Zakon o zaštiti porodice, koji je priložio senator Paul Laxalt i koji se sada razmatra u Kongresu, u stvari su napisali članovi grupe Library Court; on se konkretno bavi mnogim pitanjima koja brinu hrišćanski školski pokret i druge grupe „za porodicu“. Sačinjen je tako da privuče što širi krug glasača koji su „za porodicu“; treba ga pažljivo motriti.

⁴⁰ Patrick J. Leahy, „The Anti-Abortion Movement: Testing a Theory of the Rise and Fall of Social Movements“, doktorska disertacija, Syracuse University, 1975.

nica se ne protivi samo abortusu nego i kontracepciji i svim vidovima seksa van braka. Viguerie je nedavno napisao: „Po mom mišljenju, predbračni seks i preljuba predstavljaju mnogo ozbiljniju pretnju našem društvu nego što je to homoseksualnost“.⁴¹ Viguerie i ostali se boje tinejdzerskog seksa ne samo zato što on može da dovede do trudnoće i abortusa i ne samo zato što je on „prljav“ nego i zato što on predstavlja pretnju tipu porodice i društva koji je njima drag.⁴²

Kao i porodica, fetus je kondenzovani simbol. Fetus istovremeno označava želju da se povrati tradicionalno društvo i neprijateljstvo prema feminizmu i slobodnoj seksualnosti koji ugrožavaju taj svet. Simbolično predstavljen parom majušnih stopala (veličina stopala fetusa starog nekoliko nedelja) koja se nose na lančiću oko vrata, fetus je simbol života, patrijarhalnog lanca bitisanja i misterije života. Simbolično predstavljen krvavom masom tkiva u plastičnoj kesi za đubre, fetus je simbol opasnosti koju donosi oslobođena ženska seksualnost. Dalje, želja da se zaštiti fetus — koji se tematizuje kao čudesni susret prirode i boga — povezana je s uverenjem da se svet menja na čudan i opasan način, tako da i samom životu uskraćuje mogućnost da nastane. Pravno dozvoljena penetracija ženskog tela da bi se pobacio plod, dakle, predstavlja ubilačku paralelu sličnoj penetraciji političkog tela od strane pogubnih društvenih trendova. Želja da se zaštiti fetus je želja da se čvrsto stoji na braniku apsolutnog morala.

Izvori ideologije nove desnice

„Lako je danas ljudima koji krše božje i ljudske zakone da ismevaju svoje protivnike govoreći: 'Taj tip je represivan. On predlaže da se, u moralnom pogledu, Amerika vrati tamo gde je bila pre pedeset godina'. To je upravo ono što ja predlažem, u moralnom pogledu. Ali ne i u tehnološkom pogledu. Ja sam svakako vrlo progresivna osoba. ... Ali, postoji ogromna razlika između tehnologije i teologije“ — Jerry Falwell u intervjuu listu *Penthouse*.⁴³

⁴¹ Viguerie, *The New Right*, str. 208.

⁴² Za ozbiljno razmatranje ovog i sličnih problema vidi: Rosalind Pollack Petchesky, „Anti-Abortion, Anti-Feminism, and the Rise of the 'New Right'“ (u štampi).

⁴³ Jerry Falwell, „Penthouse Interview“, str. 150.

Ideologija nove desnice se sasvim svesno hrani raznim nezadovoljstvima. Ona nudi međusobno povezane simbole i objašnjava zašto su stvari postale tako strašne i kako se mogu popraviti. Sama ideologija ima nekoliko izvora. Ona obuhvata konzervativne struje u dominantnoj američkoj kulturi i u njenim raznim regionalnim, verskim, etničkim i klasnim subkulturama — i to u onom obliku u kojem su sve one posredovane masovnom kulturom. Ona je isto tako i jedna verzija onoga što bi se moglo nazvati „fuzionizmom” u konzervativnoj intelektualnoj misli — kombinacija tradicionalističkog i *laissez-faire* konzervativizma. Najzad, ona predstavlja jednu upotrebu ideja i simbola koja je veoma strateška, instrumentalna i okrenuta prema sredstvima masovnih komunikacija. Nova desnica sjedinjuje sve ovo u jednu relevantnu, iako filozofski zbrkanu, ideologiju.

I porodica i slobodno tržište su elementi kulturnog nasleđa Sjedinjenih Država. Već dugo se muški individualist smatra za heroja i već dugo se slavi ukorenjenost i moralna stalnost dobre žene — supruge. Porodica se slavi kao otelotvorenje samopožrtvovane žene i uspešnog muškarca koji žive zajedno i igraju prave, komplementarne uloge, koji su sami sebi dovoljni i koji se suprotstavljaju mešanju države u njihov život. Deca znaju koje im mesto pripada i, kada odrastu, liče na roditelje. Slika Amerikanaca koji otimaju zemlju od neproduktivnih Indijanaca ujedinjuje porodičnu stabilnost i ekonomski dinamizam. Ta slika čini da tržišni odnosi doseljenika izgledaju prirodno, a u njoj su Indijanci raskošan, ali đavolski lukav deo prirode. U toj konzervativnoj viziji širenja Amerike ujedinjuju se porodična pastorala i grozničava proizvodnja.

Ovoj slici tradicija koje su Ameriku učinile velikom suprotstavljaju se slike rastuće svetovne države, stručnjaka koji se u sve mešaju, žena, crnaca i drugih koji traže milostinju od države, moralnih relativista i moralnih dekadencija. Menja se način na koji desnica vidi snage koje ugrožavaju Ameriku i „njen” „narod”. U šestoj deceniji ovog veka, brojne osobine američkog života su branjene od jednog zavereničkog komunizma. Iako Phyllis Sclafly i drugi s desnice još uvek napadaju Trilateralnu komisiju, Rockefellerov kabal, Ujedinjene nacije i zagovornike jedinstvenog sveta tvrdeći da su u osnovi svi oni u savezu s komunistima, danas se isto toliko ili više pažnje posvećuje takozvanim „svetovnim humanistima”. Korisnost ovog termina je u tome

što on ukazuje na zajedničke osobine raznih trendova i grupa koje im se suprotstavljaju, a isto tako ukazuje na zajedničkog neprijatelja.

Karakteristično je da nova desnica koristi tradiciju tako da mnogi simboli i slike ostaju apstraktni — nedostaju im pojedinosti. Apstraktnost simbola i slika nove desnice je „funktionalna” pošto omogućuje ljudima iz raznih klasa, subkultura, regiona i religija da ih upotpune pojedinostima iz sopstvenog iskustva. Slika porodice je uglavnom slika nuklearne porodice u kojoj se ne vide starije generacije niti postojanje šire rodbinske mreže. Ipak, njena neodređenost omogućuje svim društvenim konzervativcima — bez obzira da li su to izolovani stanovnici predgrađa, radnici koji žive u velikim gradovima, belci koji žive na selu, mormoni, katolici ili protestanti — da u ideologiji i slikama nove desnice prepoznaju svoju idealizovanu porodicu.

Fuzionizam

„Zar je neobično ako se neko istovremeno protivi centralizovanoj državi, podržava nesocijalističku privredu i pridržava se tradicionalnog morala? Zar je protivrečno ako je neko istovremeno hrišćanin i antikomunista i ako veruje u privatnu svojinu i individualnu odgovornost?” — George H. Nash, u knjizi *Konzervativni intelektualni pokret u Americi*.⁴⁴

Konzervativni intelektualci nisu prihvatili ovu kombinaciju elemenata iz različitih perioda onako lako kao što je to učinjeno u popularnim kulturnim oblicima konzervativne misli. U sistematskoj konzervativnoj teoriji postoje dve struje. Po jednoj, konzervativizam znači prihvatanje tradicije, biblijskih otkrovenja, zajednice i lokalizma, vlasništva nad zemljom, patrijarhalnog autoriteta i društvene hijerarhije uopšte; drugim rečima, prihvatanje jednog u osnovi pretkapitalističkog društva. Po drugoj, konzervativizam znači prihvatanje klasičnog liberalizma, konkurentskog kapitalizma, tržišne privrede i individualnih sloboda nasuprot državnom intervencionizmu i privrednom planiranju. Tradicionalistički konzervativizam zastupa jedno organsko shvatanje društva, po kome je celina važnija od pojedinca; *laissez-faire* konzervativizam zastupa jedno atomističko shva-

⁴⁴ Georg H. Nash, *The Conservative Intellectual Movement in America: Since 1945*, Harper 1978, str. 180.

tanje društva, po kome su pojedinac i njegova prava važniji od društvenih ograničenja. Prema Georgu H. Nashu, konzervativnom istoričaru konzervativne misli, „dok su liberteri isticali *pravo* pojedinca da bude slobodan, njegovo *pravo* da bude ono što jeste, tradicionalisti su se bavili pitanjem šta pojedinac treba da bude”.⁴⁵

Problem je, dakle, kako da se ostvari fuzija ovih radikalno različitih filozofskih pristupa. Kako se ideološki mogu ujediniti dinamizam nesputanog ekonomskog čoveka i vanvremenska stabilnost tradicionalnog čoveka? Fuzija podrazumeva nekoliko procesa: isticanje onih aspekata svake struje koji ne protivreče jedni drugima; odbacivanje aspekata koji se ne mogu asimilovati; imenovanje zajedničkih neprijatelja; zanemarivanje metodološke strogosti. U tekućem političkom kontekstu, odbrana porodice (koja otelovljuje i ekonomsku i domaću sferu) i otpor prema državi (koja je neprijatelj obeju sfera) predstavljaju način da se ove dve sfere retorički i simbolički ujedine.

Ironično je to što se prednosti fuzije ostvaruju na račun analitičkih uvida koji postoje u obema strujama. Tradicionalistička struja, u svojim najboljim verzijama, pruža uvid u ukupnost dehumanizirajućih tendencija kapitalističke industrijalizacije. Ali, ova kritička perspektiva se gubi kada se kao uzroci propadanja tradicionalnog društva isključuje novac kao univerzalno sredstvo razmene, proizvodnja za profit i instrumentalna hijerarhija u okviru kapitalističke organizacije. Liberterska struja, u svojim najboljim verzijama, predstavlja poziv na slobodu i kritiku brojnih oblika dominacije, kako u tradicionalnom društvu tako i u modernoj birokratskoj državi. Pored toga, mnogi liberteri uviđaju da imperijalističko širenje nacionalnih država ugrožava unutrašnje slobode u isto vreme dok ugnjetava druge narode. Sve se ovo gubi u sjedinjenoj ideologiji, koja se suprotstavlja samo svetovnoj državi a ne državi kao takvoj.

Drugi način da se opiše ova fuzija je da se istakne kako selektivni antietatizam dovodi novu desnicu u sukob s liberalnom velfer državom ali ne i s militarističkom nacionalnom državom. Nacionalna država izražava jedinstvo „naroda”, dok velfer država preraspodeljuje bogatstvo i tako priznaje klasnu prirodu društva. Fuzionistička ideologija omogućuje onima koji su najviše zainteresovani za ekonomski konzervativizam — onima koji pokušavaju da suzbiju moć radničke klase time što

⁴⁵ Isto, str. 82.

se protive socijalnim službama, sindikatima u državnom sektoru i minimalnim najamninama — da tvrde kako govore u ime „naroda”. Fuzionistička retorika prikriva klasne interese u ovoj oblasti isto onako kao što prikriva muške interese kada je reč o tradicionalnoj porodici.

Ali, pogrešno bi bilo misliti da postoje dve različite grupe ljudi — jedna koja pokušava da ostvari svoje ekonomske interese i druga koja želi da sačuva način života — koje se ujedinjuju u ovoj ideologiji. Nema sumnje da to važi za neke sledbenike; nema sumnje da se mnogi kapitalisti ne brinu preterano zbog nekih socijalnih pitanja kao što su abortus ili pornografija. Pa ipak, ova dihotomija je suviše pojednostavljena. Ona pokušava da podeli socijalnu bazu nove desnice na one koji slede svoje ekonomske, materijalne interese i one koji su motivisani idealima i uverenjima. U stvari, pitanja porodičnog života i druga socijalna pitanja su isto tako materijalna kao i bilo koji ekonomski pokazatelji.

Gubitak kontrole koji osećaju ljudi s nove desnice je stvaran. Promene u državi i društvu oduzele su elementima srednjih slojeva neke oblike kontrole koju su oni ranije imali nad svojim društvenim, ekonomskim i kulturnim miljeom. (Naravno, ovaj gubitak kontrole nije bio iznenađan niti datira odskora, ali se menjaju intenzitet osećanja gubitka i mogućnost stvaranja društvenih pokreta. Pored toga, desničarski pokreti po pravilu predstavljaju reakciju, a nova desnica je po mnogo čemu odgovor na novu levicu i s njom povezane pokrete.) Promene u organizaciji kapitalizma; ojačana uloga države u uređivanju ekonomskih, društvenih i kulturnih odnosa; pokreti manjina, žena, studenata i kulturnih radikala u sedmoj deceniji ovog veka; pretnje američkoj hegemoniji od strane saveznika i neprijatelja — sve se to doživljavalo kao ugrožavanje solidne srednje Amerike.

Zaključak: „Došao je čovek koji popisuje duše”

U okviru reakcije na pokrete iz šezdesetih godina i na liberalnu socijalnu politiku Velikog društva, takozvana tiha većina je pokušala da potvrdi svoju ulogu u zemlji. Bila je prinuđena da se politički bavi čitavim nizom pitanja — porodicom, seksualnim ulogama, kulturom, rasom, distributivnom pravdom i američkom ulogom u svetu — za koje inače misli da ne treba da bu-

du predmet političke akcije. Ako bude uspešna, nova desnica bi pokušala da ova pitanja izbaci iz domena politike i da ih vrati u oblast tradicije, običaja i ekonomskih tržišnih snaga — da ih vrati pod implicitna prirodna pravila igre. Ipak, svaki pokušaj da se ova pitanja isključe iz domena politike moraće da se odvija kroz jedan kontrapolitički pokret. Dakle, nova desnica je bila prinuđena da politički razmatra i formuliše politiku u pogledu čitavog niza pitanja za koja inače smatra da ih treba prepustiti vladavini običaja i „neutralnog“ tržišta.

Dalje, nova desnica je ponudila jedan niz slika i kulturnih asocijacija koje bi trebalo da privlače ljude bez obzira na klasu i pol, što je moguće zbog njihove apstraktnosti. Sigurno je da ostvarivanje ciljeva nove desnice neće moći da izađe u susret potrebama svih njenih pristalica. Kresanje socijalnih izdataka, smanjivanje realnih najamnina, propast javnog školstva, nametanje strogih moralnih kodeksa — sve će to imati različita značenja za ljude iz različitih klasa. Jasno je da će gornji slojevi društvenog bloka desnice imati koristi od sniženih najamnina, ali to neće biti slučaj i s donjim slojevima. Žene koje budu u stanju da unajme služavku moći će da obavljaju svoje obaveze u kući lakše nego žene koje rade kao služavke. Zbog moralne dvoličnosti ograničeni pristup kontraceptivnim sredstvima za tinejdžere pogodice devojke teže nego mladiće. Izvesno je da će uspesi religiozne desnice u stvaranju jedne hrišćanske Amerike ugroziti njen ekumenizam, a antisemitizam i drugi oblici verske netolerancije će ugroziti mnoge koje nova desnica sada privlači.

Ove naprsline i napetosti u okviru nove desnice već su počele da se otvoreno pojavljuju; ako nova desnica osvoji vlast u državi moraće da rešava neke ključne protivrečnosti. Ako bude uspela u borbi za vlast, nova desnica neće moći da iz domena politike isključi one probleme za koje smatra da im u politici nema mesta. Moraće da primenjuje represivne državne mere protiv prestupnika i protivnika. Uz dužno izvinjenje Marxu, mogli bismo reći da se istorija ponavlja, prvi put kao tradicija a drugi put na silu.

Jeremiah Denton piše: „Demokratija i sloboda su retkosti; teško ih je steći a još teže sačuvati. Stranice istorije pune su nedonešene slobode i naroda koji su ustali protiv svojih ugnjetača da bi im slatke plodove pobeđe kasnije oteo drugi ugnjetač”.⁴⁶

⁴⁶ Jeremiah A. Denton, Jr., *When Hell Was in Session*, Commission Press, Clover, 1976, str. 116.

Senator Denton je u pravu, ali je mogao da doda i to da se drugi ugnjetač u početku često predstavlja kao zatočnik „naroda”. Tako je i s novom desnicom.

(Allen Hunter, „In the wings: New Right ideology and organization”, *Radical America*, t. 15, 1981, str. 113—138)

Preveo Ivan Janković

SOCIOLOGIJA, LIBERALIZAM I RADIKALNA DESNICA

Ronald Reagan je prvi američki predsjednik dvadesetog veka čije političko poreklo ne vodi iz širokog konzervativnog centra američke politike. Jedino će vreme pokazati da li će Reagan ostati veran svojim često izražavanim konzervativnim verovanjima ili će, zbog političkog mira, njegova administracija ublažiti svoje *revanšističke* nagone. Ali, bez obzira na kurs koji je usvojen 1980. godine, sama činjenica da je čovek koji je nedavno nazvan „ekstremistom” mogao da pobedi na predsedničkim izborima, zahteva da se izvrši preispitivanje onoga što se nekad nazivalo „radikalnom desnicom”. Utoliko više što se činilo da su porazi Barrya Goldwatera (1964) i Georgea McGoverna (1972) davali za pravo onima koji su tvrdili da jedino „umerenjak” može biti izabran za predsednika. Sposobnost Reagana da konzervativne teme učini popularnima u narodu, kombinovana s vidljivom ulogom koju desničarski aktivisti igraju u njegovoj izbornoj kampanji i u administraciji, kao da negira shvatanja koja su izrazili Richard Rovere i S. M. Lipset. Tako je Rovere izneo mišljenje (1962. godine) da radikalno desne organizacije simbolišu „krajnje napore u pravcu sprečavanja odumiranja ultrakonzervativizma”.¹ S druge strane, S. M. Lipset je prognozirao „da je krajnje sumnjiva mogućnost da radikalna desnica prevaziđe nivo iz 1953—1954.”²

¹ Navedeno u Daniel Bell, „The Dispossessed”, u: Daniel Bell (red.), *The Radical Right*, Garden City 1964, str. 44.

² Seymour Martin Lipset, „The Sources of the Radical Right”, u: *isto*, str. 39.

(Nesumnjivo je da grupe i pojedinci koje obično identifikujemo kao desničare, određuju teme političke rasprave u današnjoj Americi (počev od bunta protiv poreza, čiji je nosilac bio Howard Jarvis, preko hladnoratovske taktike Saveta za američku bezbednost, pa do gundanja protiv abortusa). Određivanje predmeta rasprave je jedan od bitnih izvora moći, što nam omogućuje da bolje shvatimo prirodu desničarskih pokreta u SAD. Međutim, ozbiljna naučna i teorijska zainteresovanost za tu temu počela je da opada uporedo s porastom uticaja desnice. Pedesetih i šezdesetih godina, kad je ideologija poput Reaganove smatrana kao nešto što ne ulazi u sklop političke rasprave, objavljeno je niz knjiga i ogleda (o kojima će ukratko biti reči); bez obzira na njihove nedostatke, bilo je to do sada najozbiljnije sociološko razmišljanje o tom predmetu. A kad su 1980. godine Reaganove ideje zavladaale Belom kućom, američke društvene nauke malo su doprinele da se shvati američka desnica.

Ovaj ogled nastoji da ponovo pobudi zanimanje za desnicu kao predmet sociološkog razmišljanja i političke teorije. Šta nam uspeh desnice govori o političkoj dinamici američkog društva? Da li američka desnica predstavlja značajnu novu silu, koja se razlikuje od konzervativnih koalicija u drugim razvijenim kapitalističkim društvima? Koje teorije o društvenim promenama najbolje odgovaraju sadašnjoj konzervativnoj hegemoniji? Šta, ukratko, *znači* uspon desničarskih ideja? Kriza koja je dovela do pobeđe desnice, istovremeno je i kriza našeg poimanja desnice.

Konzervativizam i antikapitalizam

Politička usmerenost zapadnog društva ka levisi je njegovo dominantno obeležje, bar od vremena francuske revolucije. Socijalni pokreti javljali su se kao oblik protesta protiv postojećeg poretka; kad je dolazilo do potresanja tog poretka, ti pokreti su davali podstrek istoriji, tj. snage oslobođene revolucionarnim preobražajem inkorporisale su se u politički svesne grupe, koje su ranije bile isključene iz javnog života. Takvi preobražaji su neminovno izazvali suprotstavljanje, što je dovelo do rađanja savremenog konzervativizma. Međutim, valja imati u vidu činjenicu da bez pojave levice ne bi bilo ni desnice. Da su društvene promene bile zakočene na vrhuncu feudalizma, ne bi bilo osnove za konzervativni protest u savremenom svetu.

Zapadni konzervativizam, kao izrazito savremena pojava, iskovan je posle francuske revolucije. U Francuskoj je to bio plod razmišljanja Maistrea i Bonalda, a u Engleskoj su to učinili spisi Burkea. Pošto je francuska revolucija bila prevashodno buržoaska, desnica je, u početku, bila pretežno antiburžoaska. Kod Burkea možemo naći izraze prezira prema „špekulantima robom i novcem“, koji se po svojoj oštrini takmiče s Marxovom osudom društvene i moralne ispraznosti buržoaskog društva.³ U stvari, Marx je bio pod snažnim uticajem engleskog konzervativizma; na primer, Carlyleove zamerke „vezanosti za novac“ našle su mesto u fusnotama *Kapitala*.⁴ Francuski konzervativizam, otvorenije monarhistički i teokratski, bio je manje privlačan za budućeg socijalističkog kritičara, ali u francuskoj misli je postojala veza između antiindividualističkih protivnika francuske revolucije i, isto tako, antiatomističkih utopijskih socijalista koji su se kasnije javili. Na primer, Henri de Saint-Simon privlačio je i socijalističke i konzervativne kritičare kapitalizma. Ni danas nismo u stanju da njegovu misao svrstamo u tabor levice ili desnice.

Antikapitalistički karakter prvog talasa savremenog konzervativizma često se javlja kao neprijatnost za savremene konzervativce koji su izgubili vezu sa svojim prekapitalističkim korenima i prilagodili se (često vrlo uspešno) usponu buržoazije. Međutim, i u razdoblju relativne stagnacije, kapitalizam je i dalje dinamična ekonomska snaga, a konzervativizam se javlja kao zamrznuta politička doktrina, što stvara brojne probleme savremenim konzervativcima. Nemoguće je na jednoj strani braniti slobodu poslovne aktivnosti, a na drugoj strani se zalagati za tradiciju (to može posvedočiti svako ko je posmatrao šta je akumulacija kapitala učinila u žim zajednicama i porodicama). Misao čoveka poput Roberta Nisbeta odražava početne stavove konzervativizma; naime, Nisbet više ceni zajednicu nego profit.⁵ Kod Irvinga Kristola nalazimo manje takvih stavova; on brani slobodu poslovne aktivnosti, mada priznaje

³ Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, u: Peter J. Stanlis (red.), *Edmund Burke: Selected Writings and Speeches*, Garden City 1963, str. 445—446.

⁴ Marx je još 1850. ovako pisao u *Neue Rheinische Zeitung* o Carlyleu: „Genije je otišao do đavola, kult je ostao“, videti K.Marx, *Kapital I*, Institut za izučavanje radničkog pokreta/Prosveta, Beograd 1974, str. 229.

⁵ Posebno videti Robert A. Nisbet, *The Question of Community*, New York 1953.

njene nedostatke (to je karakteristika koja ga čini liberalom, u smislu koju ta reč ima izvan SAD).⁶

Srećom po američki konzervativizam, buržoaska revolucija nije bila jedina revolucija u savremenom svetu. Kad je socijalizam postao snaga u ovom svetu, konzervativni bes je dobio novi cilj. Ako je konzervativizam devetnaestog veka bio inherentno antikapitalistički, njegova varijanta dvadesetog veka je nagonski antisocijalistička. Nekada je sloboda predstavljala *bête noire*; to je sada slučaj sa jednakošću. Buržoaska demokratija, do skoro neprijatelj razuma i građanstva, pretvorila se u grudobran protiv diktature proletarijata. Kapitalizam, nedostojan u nedavnoj prošlosti, postao je najbolje čemu se možemo nadati u svetu u kome ljudi nisu anđeli. Jednom rečju, savremeni konzervativizam je sklopio primirje s kapitalizmom da bi ratovao protiv socijalizma. Napredak unapređuje mnoge stvari, uključivši i neprijatelje napretka. Socijalistička revolucija je povećala broj klasa i nacija koje su našle svoj politički izraz, ali ona je povećala i broj ciljeva protiv kojih se konzervativci mogu organizovati.

Prema tome, savremeni konzervativizam je nezgodna mešavina svojih antikapitalističkih i antisocijalističkih sastojaka. Odnos klasnih snaga u svakom društvu odlučice koja će tendencija prevladati u konzervativnim pokretima. U Francuskoj, na primer, gde još postoje ostaci starog poretka — Arno Mayer je nedavno tvrdio da prvi svetski rat nije uništio *ancien régime*⁷ — savremene manifestacije desničarske misli i dalje su povezane s kapitalističkim nasleđem. U SAD, međutim, gde prekapitalističke elite imaju minimalnu moć, antisocijalistički elementi konzervativizma doživljavaju trijumf. Karakteristična obeležja američkog konzervativizma moramo, stoga, tražiti u posebnosti američkog liberalizma.

Louis Hartz je 1955. objavio svoju nadahnutu knjigu *The Liberal Tradition in America*. Hartz je tvrdio da su SAD toliko pod uticajem Lockea i da njima u tolikoj meri vlada tržišni mentalitet, da je liberalizam isto toliko automatski, koliko i neproveren: „Ironija američkog liberalizma je u tome što mi nikad nismo imali zaista konzervativnu tradiciju.“⁸ Gotovo svako obeležje političkog razvitka Amerike, Hartz je pripisivao nepostoja-

⁶ Irving Kristol, *Two Cheers for Capitalism*, New York 1978.

⁷ Arno Mayer, *The Persistence of the Old Regime*, New York 1981.

⁸ Louis Hartz, *The Liberal Tradition in America*, New York 1955, str. 57.

nju feudalizma u njoj: prevlast federalista, neadekvatnu južnjačku odbranu ropstva, neuspjeh socijalizma i posebnu američku moralnost u svetskim poslovima. Hartz je svoju knjigu napisao u vreme kad se Amerika nalazila na vrhuncu hladnog rata i kad je širom nje besneo makartizam; otuda je u toj knjizi video intelektualni temelj centralističkog liberalizma. Amerika bi trebalo da učini sve što je u njenj moći kako bi porazila komunizam, koji je „progutao velike delove zemljine lopte” i „čiji je opasan karakter postao jasan”, ali to ne bi trebalo činiti marksističkim metodima gušenja građanskih sloboda u interesu konformizma. Intelektualcima, čije su naklonosti bile na strani levice, Hartz je jasno poručivao: nema nikakve nade u socijalistički preobražaj zemlje, stoga treba što bolje braniti centar.

Kad u kontekstu konzervativne obnove ponovo čitamo Hartza, opet se postavljaju nova pitanja. Ako je Hartz u pravu, onda reganizam ne može predstavljati raskid s američkom zbrkanom ideološkom tradicijom. Ako Reagan predstavlja nešto novo, onda Hartz nije u pravu. Stalno prisustvo Lockeovog duha zamračuje perspektivu radikalnoj desnici u istoj meri u kojoj to važi i za socijalističku levicu. Upravo kao što je socijalizam bio preobražen, čak i deformisan, da bi bio doveden u sklad s liberalnim načelima, konzervativizam u Americi će izgubiti svoj evropski lik i postaće čisto američka pojava. Savremeni konzervativci poput ljudi oko Reagana proći će kao federalisti koje je liberalizam porazio u njihovim uzaludnim pokušajima da ga pobede. Hartz nas uči da najpre moramo izučiti propast liberalizma, da bismo shvatili kakve izgleda ima konzervativizam.

Postoji jedna okolnost, koja može dovesti do toga da se Hartzova analiza pokaže kao neprimenljiva na američku desnicu. Konzervativizam već dve stotine godina predstavlja reaktivnu pojavu, čiji je cilj da se uhvati ukoštac s preobražajima koje stvara leвица. Ako je u novije vreme konzervativizam mogao biti tumačen kao pozitivna snaga koja preuzima inicijativu za izvođenje društvenih promena, onda Hartza možemo odbaciti. Društvena privlačnost savremenog konzervativizma nije nastala zahvaljujući njegovom programu, već suprotstavljanju jednom društvenom pokretu koji je u protekloj deceniji zabeležio određen uspeh (misli se na ženski pokret). A kad desnica nema prema sebi pokret kome bi se suprotstavljala, konzervativci su toliko reakcionarni da takve pokrete jednostavno izmišljaju. Oni koje nazi-

⁹ Isto, str. 303.

vamo neokonzervativcima nikako ne mogu da zaborave kontrakulturu i radikalne potrebe iz šezdesetih godina; samo kad se preuveličavaju revolucionarne promene iz prošlosti, može se pripremati put za reakcionarne promene u budućnosti. Američki konzervativci su se posebno ustremili na neuspjeh levice. Njima nije lako da proglase kraj ideologije u određenom razdoblju (da bi odbacili socijalizam) i da odmah zatim otkriju radikalnu ideologiju koja bi opravdala konzervativizam. Američki konzervativci su u stanju da artikulišu zahteve, ali nisu u stanju da ih zamese kvascem koji bi bio zaista revolucionaran. Neprijatelji američke desnice su izmišljeni, što ih ne čini manje vitalnim, ali su zato manje opipljivi.

Sociološki prilazi radikalnoj desnici

U isto vreme kad se pojavila Hartzova knjiga, počeli su prvi značajni pokušaji da se američka desnica shvati pomoću sredstava kojima raspolaže savremena društvena nauka. Početkom pedesetih godina T. W. Adorno je objavio, a Samuel Stouffer dovršio, studije čija se metodologija temeljila na analizi ljudi koje je privukla desna ideologija.¹⁰ Godinu dana posle održavanja seminara na Kolumbija univerzitetu (1955), pojavila se publikacija *The New American Right*, sa priložima Daniela Bella, Richarda Hofstadtera, Davida Reimana i Nathana Glazera, Petera Viericka, Talcotta Parsonsa i Seymoura Martina Lipseta.¹¹ Naredne godine, Edward Shils je publikovao *The Torment of Secrecy*, snažnu kritiku makartizma i odbranu pluralizma.¹² Diplomci, poput Immanuela Wallersteina, Martina Trowa i Nelsona Polsbija napisali su referate ili teze o novoj levisi u pedesetim godinama, a drugi, poput Garya Marxa i Michaela Paula Rogina nastavili su s tom temom u šezdesetim godinama.¹³ Kad je

¹⁰ Samuel Stouffer, *Communism, Conformity, and Civil Liberties*, Garden City 1955. i T. W. Adorno i drugi, *The Authoritarian Personality*, New York 1950.

¹¹ Daniel Bell (red.), *The American Right*, New York 1955.

¹² Edward A. Shils, *The Torment of Secrecy*, Glencoe 1956.

¹³ Martin Trow, *Right-Wing Radicalism and Political Intolerance*, neobjavljena doktorska disertacija, Kolumbija univerzitet, 1957; Nelson W. Polsby, „Towards and Explanation of McCarthysm”, *Political Studies*, 8, 1960, str. 250–71; Immanuel Wallerstein, *McCarthy and the Conservatives*, neobjavljen magistarski rad, Kolumbija univerzitet, 1964; Gary Marx, *The Social Basis of the Support of a Depression Era Extremist*, neob-

1963. godine ponovo štampana knjiga Kolumbija univerziteta (ovog puta pod naslovom *The Radical Right*, s novim ogledima i priložima novih autora kao što su Herbert Hayman i Alan F. Westin), pojavilo se klasično delo savremene sociološke misli.¹⁴ Zahvaljujući radikalnoj desnici, savremena sociologija i savremeni liberalizam ušli su u svoje doba zrelosti.

Zapanjujuće je kako su ogledi u pomenutoj knjizi sjajno izdržali probu vremena. Te priloge možemo svrstati među najbolje u savremenoj američkoj sociologiji. Činjenica da je *The Radical Right* izašla iz štampe 1980. godine, upravo u vreme kad je desnica iz opozicije došla na vlast, predstavlja još jedan komentar o američkom životu, ili bar o praksi američkih poslovnih korporacija.

Uprkos tim značajnim ogledima, ipak nismo uspeeli da trajnije shvatimo američku desnicu. Američki konzervativizam moramo — kako kaže Hartz — povezivati s američkim liberalizmom. Međutim, autori *The Radical Right*, koji su nastojali da izgrade liberalnu ideologiju za posleratno razdoblje, pri čemu bi se otvorio proces sužavanja i potiskivanja konzervativne ideologije, bili su toliko bliski američkom liberalizmu da nisu mogli sagledati u potpunosti američki konzervativizam. U tim ogledima postoji dijalektički odnos subjekta i objekta, niz stavova koji su zajednički kako tim autorima, tako i onima koje oni nastoje da shvate. Time se i može objasniti zašto neki autori, poput Nathana Glazera, na primer, prihvataju neke aspekte desnice, od koje su nekad pokušavali da se distanciraju. Drugim rečima, uspeh desnice povezan je s propustima levice, a pomenuti autori nisu bili u stanju da kritički preispitaju sebe (delom i zbog njihovog liberalnog konsenzusa). Kad je reč o tri posebna slučaja (hipoteza o prosperitetu, sklonost ka izjednačavanju ekstremizma i naglašavanju statusne politike), liberalne pretpostavke nisu bile dovoljne da bi se pomoću njih objasnili dugotrajnost i politički uspeh desnice.

Autori *The Radical Right* smatraju da je prosperitet osnovni uzrok konzervativnog izražavanja. Depresije, praćene nezaposlenošću, dovode do radikalnog ili levog protesta, dok prosperitet, posebno ako je praćen inflacijom, izaziva desničarsko nezadovoljstvo. Bell smatra da „prosperitet u početku stvara nove društvene grupe, nove

javljen magistarski rad, Kalifornija univerzitet, Berkli, 1962; Michael Paul Rogin, *The Intellectuals and McCarthy*, Cambridge 1967.

¹⁴ *The Radical Right*, naved. delo.

¹⁵ Bell, „Interpretation of American Politics”, u: *isto*, str. 47.

društvene zategnutosti i nove društvene brige”.¹⁵ Jedan od glavnih plodova prosperiteta nazvan je modernizmom, pod čime su se podrazumevali privreda koja je postala efikasna zahvaljujući koncentraciji, spoljna politika utemeljena na globalizmu, i urbani, razrađeniji politički izraz. Prema tome, društvene izvore radikalne desnice možemo tražiti među onim grupama koje je za sobom ostavila pobeda modernizma: to su konkretni poslovni ljudi koji gube bitku s liberalnijim monopolima, farmeri koje je raselila nova tehnologija, izolacionisti i tradicionalni militaristi, uznemireni ekonomskim i strateškim teorijama koje nisu u stanju da shvate. Koristeći naslov romana Tessa Schlesingera o staroj levice, Bell je tu novu desnicu nazvao „razvlašćenom”. Jednom rečju, pripadnici desnice bili su oni koji gube. Otuda njihova politika frustracije, „ogorčena nesposobnost onih koji nisu u stanju da shvate, a kamoli da upravljaju složenim masovnim društvom kakva je danas državna zajednica.”¹⁶

Shodno tome, prosperitet bi za savremenu sociologiju postala ključna varijabla; ako bismo se oslonili na pokušaje Bella i Parsonsa da objasne napetosti koje su dovele do konzervativnog lamenta, teško da bismo jasno sagledali korene koncepta poput postindustrijskog društva i kraja ideologije. Kao eksplanatorna varijabla, prosperitet je bio istovremeno odveć širok i odveć uzak pojam. Poslovni ljudi konkurentnog sektora sa krajnjeg zapada SAD bili su politički razvlašćeni, jer je vlast posle 1960. godine prešla u ruke rafiniranih demokratskih liberala. Međutim, oni su ekonomski stajali bolje no ikada; privredne grane u koje su uložili svoja znatna sredstva — elektronika, proizvodnja polugotovih jela, sportska oprema, pivo — doživele su ogroman uspon u posleratnom razdoblju. (Razume se, 1980. godine njihova politička moć je došla u sklad s njihovom ekonomskom moći). Privreda u ekspanziji, pa čak i inflacija, pomogle su tim ljudima da napreduju; i zato, ako smatramo da su ih pregazili monopoli koji se zalažu za slobodnu trgovinu, brkamo privremeno prilagođavanje sa stalnom promenom. Osim toga, Bellova teza nije vodila računa, prvo, o tome da će dug talas prosperiteta jednom prestati i drugo — da će po njegovom nestanku, glavni politički korisnik biti desnica, a ne levica. Kao što je Bell predviđao, inflacija osamdesetih godina potpalila je konzervativni oganj, ali isto tako je dovela do velike nezaposlenosti. Desnica je, ako ništa drugo, postala jača u vreme ograničenog prosperiteta i sporog

¹⁶ Bell, „The Dispossessed”, u: *isto*, str. 42.

rasta. Bell i Parsons su bili donekle u pravu: desnica nije bila prolazna faza u kretanju ka modernizmu, već neodvojivo obeležje načina na koji je modernizam došao do Amerike.

Drugi niz problema koji nisu dozvoljavali američkoj sociologiji da potpuno shvati uspon desnice, povezan je sa sklonošću da se izjednače sve vrste ekstremizma. Autori *The Radical Right* su, u većoj ili manjoj meri, zauzeli prostor koji, po rečima Arthura Schlesingera mlađeg, predstavlja „životni centar“.¹⁷ (David Reisman, koji je tokom pedesetih i šezdesetih godina ostao kritički raspoložen prema trci u naoružanju, predstavlja izuzetak). Izoštravajući svoje političke veštine u raspravama vođenim između četiri zida (tokom tridesetih godina), ti ljudi su bili zbunjeni kad su videli da desnica pokušava da stekne (i da stiče) monopol na antikomunističko raspoloženje. *Mi smo pravi antikomunisti*, često su tvrdili, jer su oni odveć izolacionistički nastrojani da bi uočili opasnost koju predstavlja ekspanzionistički Sovjetski Savez za američku bezbednost.¹⁸ Komunizam pedesetih godina je, međutim, bio toliko slab u Americi da ti ljudi nisu imali stvarnu metu za zadovoljavanje svojih sklonosti. Gotovo bi se moglo reći da je desnica bila pozvana da ispuni prazninu nastalu posle pravog sloma američke Komunističke partije. Centristički liberali savremene sociologije iskoristili su veštine stečene u borbi protiv leve i primenili ih protiv desnice. Tako je rođena kategorija ekstremizma: sve marginalne grupe, bez obzira na njihovu ideologiju, imaju iste predispozicije i jednako su opasne po pluralističku demokratiju.

Mada su njihove knjige trebalo da budu usredsređene na desnicu, konsenzusni sociolozi, poput sudija naviknutih na *obiter dicta*, često bi nudili besplatne komentare o levi. Objašnjavajući makartizam — nazivajući ga „našim nedavnim nezgodama“¹⁹ — Edward Shils je svečano upozoravao na to da „oni koji krijumčare ekstremizam, postaju njegove žrtve“ i nastavio je da optužuje komuniste zbog toga što su bili izloženi represijama: „Šta je bio komunistički pokret ako ne agresivno izražavanje nepoverenja u sposobnost i pouzda-

¹⁷ Arthur Schlesinger, Jr., *The Vital Center*, Boston 1948.

¹⁸ Tako je Richard Hofstadter bio zapanjen kad je čuo Barry Goldwatera kako kaže: „Bojim se Vašingtona i centralizovane vladavine više nego Moskve“. Videti Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics*, New York 1965, str. 98.

¹⁹ Shils, str. 10.

nost vođa našeg političkog sistema? Takva uvreda je povredila osećanje samopoštovanja političara u SAD.“ Liberalna modernizacija je ostavila za sobom komuniste i članove Društva Birch: one prve zato što su reformisti njihovi najljući neprijatelji, a potonje zato što nisu u stanju da se prilagode zahtevima i dvoznačnostima savremenih uslova. Prema tome, i jedni i drugi su bili preokupirani aspektima koje bi Hofstadter nazvao „paranoidnim stilom“.²¹ Otuda Alan F. Westin smatra da je Društvo Johna Bircha *recidivus* komunističke partije. Pripadnici tog društva, baš kao i komunisti, imaju čelije, govore šifrovanim jezikom, obožavaju ličnosti i uzdižu mučenike; oni, kao i staljinisti, veruju da cilj opravdava sredstvo i strahuju od potkizivača. Činjenica da Društvo Birch poseduje svoje knjižare bila je dovoljna Westinu kao dokaz da to predstavlja „zgodnu paralelu s američkom Komunističkom partijom“.²²

Retrospektivno posmatrano, nastojanje da se svim ekstremistima pripiše sličan pogled na svet, predstavlja pokušaj liberalnih sociologa da odrede granice legitimnog političkog diskursa u Americi. Ponekad je to bilo eksplicitno. Recimo, kad je Westin radosno zaključio da su Norman Thomas i SANE „legitimni levičari“, dok su Russell Kirk i *American Enterprise Institute* prihvatljivi desničari. („Bitna je odlika da se njihova kritika kreće u granicama racionalnog diskursa i građanske odgovornosti“).²³ A nekad je to bilo implicitno davanje prednosti onome što bi Max Weber nazvao etikom odgovornosti u odnosu na ono što bi se moglo nazvati etikom konačnog cilja. (Daniel Bell je u knjizi *The End of Ideology* koristio i razrađivao tu odliku).²⁴ U izvršavanju tog zadatka ispoljena je velika arogantnost, pri čemu su sociolozi uzeli na sebe da *oblikuju* legitimnost, a ne da je proučavaju. Oni su imali „na lageru“ određenu paru — hladnoratovski liberalizam — i trudili su se svim silama da je prodaju intelektualcima.

Zavodljivost hladnoratovskog liberalizma opčinila je i jednog saradnika koji sebe nije smatrao liberalom. Reč je o Peteru Vierecku. U dva najzanimljivija ogleđa

²⁰ *Isto*, str. 16, 135.

* Krajnje konzervativno, desničarsko i antikomunističko udruženje; osnovao ga Robert Welch 1958. godine. — *Prim. prev.*

²¹ Hofstadter, *naved. delo*.

²² Alan F. Westin, „The John Birch Society“, u: Bell, *Radical Right*, str. 265.

²³ *Isto*, str. 266.

²⁴ Daniel Bell, *The End of Ideology*, Glencoe 1960, str. 288—89.

The Radical Right Viereck razvija shvatanje da američka desnica ima plebiscitnu koncepciju demokratije. On tvrdi da oni na desnici nisu konzervativci, već propagatori određenog „reketa”.²⁵ Makartizam je odbačen kao „levičarski nagon iza lažnog desničarskog sjaja”.²⁶ Nastojeći da ustane u odbranu pravog konzervativizma, a suočen s posebnim radikalizmom američke levice, Viereck nije imao kome da se okrene.²⁷ Njegovo vrludavo razmišljanje dovelo ga je dotle da Adlaja Stevensona veliča kao vrhunskog američkog konzervativca (i sam je priznao da se taj stav ne razlikuje od centrističkog liberalizma ostalih saradnika: „U uslovima nepostojanja feudalnih ostataka, naši konzervativci moraju, iako nevoljno, priznati da osim tradicije liberalizma nema mnogo ostalih tradicija koje bi mogle biti konzervirane”).²⁸ Tako je konzervativni pesnik dao najbolji prilog u knjizi ogleđa koju su napisali liberalni sociolozi.

Opravdavanje Amerike nikako ne doprinosi boljem poimanju njenog fenomena. Levica i desnica nisu jedno te isto. Što je još značajnije, ni država ne reaguje na isti način kad su u pitanju levica ili desnica. Ronald Reagan je započeo svoju političku karijeru bliže desnici nego što je to George McGovern bio u odnosu na „levicu”, ali iako je ovaj poslednji bio bliži centru, nije izabran za predsednika zbog jasno izražene desne naklonosti prema onome što se u Americi naziva središnom. Sposobnost da se shvati desnica veoma je umanjena nastojanjima da se otkrivaju stalne sličnosti s levicom. Navedeni pisci su ispoljavali izvesnu popustljivost prema desnici; taj stav se može objasniti njihovim verovanjem, zasnovanim na izolaciji američkog komunizma, da će centar uvek biti jači od ekstrema.²⁹

²⁵ Peter Viereck, „The Revolt Against the Elite”, u: Bell, *Radical Right*, str. 170.

²⁶ Isto, str. 163.

²⁷ Gotovo isto se desilo jednom savremenom konzervativcu koji je kritikovao novu desnicu sa stanovišta tradicionalnog konzervativizma. Videti Allan Crawford, *Thunder on the Right*, New York 1980. Kao i Viereck, tako se i Crawford oslanja jedino na elitizam, a nije spreman da to prizna, te je otuda njegova kritika desnice pomalo zbunjena.

²⁸ Viereck, „The Philosophical 'New Conservatism'”, u: Bell, *Radical Right*, str. 199.

²⁹ Lipsetovo shvatanje desnice koja je dostigla svoj vrhunac 1953—1954, jedan je primer takvog raspoloženja; drugi primer pruža „umereni optimizam” koji ispoljava Edward Shils u pogledu budućnosti građanskog u Americi (Shils, *naved. delo*, str. 13). Oduzimanje ali još uvek optimističko gledanje možemo naći kod Seymoura Martina Lipseta i Earla Raaba, *The Politics of Unreason*, New York 1970.

Drugo, koncept ekstremizma naveo je te mislioece da potcenjuju racionalnost desnice i da njene predstavnike gledaju s ohološću i prezrenjem, isto onako kao što su odbacivali levicu, smatrajući da je ona neurotična i infantilna.³⁰ Na primer, Hofstadter smatra da „neokonzervativac ispoljava u pogledu politike neuobičajenu bezveznost”.³¹ Međutim, upravo su novi desničari, poput Phyllisa Schlaflija, uspeli da, uprkos svim preprekama, ponište amandman o jednakim pravima, dok je Richard Viguerie poveo borbu za uvođenje tehnike prikupljanja sredstava putem pošte. Najzad izjednačavanje ekstremizma vodi ka tome da se više bavimo sredstvima, a ne ciljevima. Nezadovoljni sadašnjom *politikom* radikalne desnice — pojmovima kao što su vojna nadmoć ili ukidanje poreza na dohodak — liberalni sociolozi kritikuju sredstva (konspirativno mišljenje ili netolerantan rečnik), umesto da to čine u pogledu ciljeva. Međutim, o ciljevima se mora voditi računa. U vreme objavljivanja *The Radical Right*, Lyndon Johnson je malo ustuknuo da bi izbegao desničarsku kritiku svoje spoljne politike. Međutim, nijedan konzervativac ne razmišlja da li će njegove intervencije izazvati gnev komunističke levice. Usredsređujući se na hipotezu u ekstremizmu, pomenuti pisci nikad ne uspevaju da shvate nepobitnu činjenicu: komunizam je bio izvan posleratnog konsenzusa, dok radikalna desnica to nije bila. U stvari, neka spoljnopolićka shvatanja desnice igrala su glavnu ulogu u uobličavanju posleratnog konsenzusa.³² Sociolozi iz pedesetih i šezdesetih godina nikad nisu vodili ozbiljnu političku raspravu sa desnicom. Možda i zbog toga što bi takva rasprava otkrila da postoji niz veoma nezgodnih područja sporazumevanja.

³⁰ Centristi američke sociologije oštro su kritikovali T. W. Adorna zato što je odbijao da proglaši desnicu i levicu jednako mentalno defektnim. Videti Richard Christie i Maria Jahoda (redaktori), *Studies in the Scope and Method of 'The Authoritarian Personality'*, Glencoe 1954. Odličan primer pokušaja da se levica odbaci kao „neurotična” nalazimo kod Gabriela Almonda u knjizi *The Appeals of Communism*, Princeton 1954; Nathan Glazer, inače saradnik u knjizi o desnici, izvršio je sličnu analizu levice u *The Social Basis of American Communism*, New York 1961.

³¹ Hofstadter, „The Pseudo-Conservative Revolt”, u: Bell, *Radical Right*, str. 77.

³² George Nash raspravlja o sličnosti pogleda hladnoratovskih liberala i konzervativne spoljne politike; videti *The Conservative Intellectual Movement in America*, New York 1979. str. 323.

Najzad, saradnici *The Radical Right* potcenjuju klasu, smatrajući je konzervativnom kategorijom, dok uzdižu, nasuprot njoj, koncept statusa. Kao što kaže Lipset: „Klasna politika se odnosi na političku podelu, zasnovanu na meslaganju između tradicionalne levice i desnice, tj. između onih koji se zalažu za preraspodelu dohotka i onih koji su za očuvanje *status quo*-a. Statusna politika se... odnosi na političke pokrete koji računaju na dosta rašireno nezadovoljstvo pojedinaca i grupa, željnih da zadrže ili poprave svoj društveni status.”³³ Lipset i Hofstadter, inače tvorci koncepta statusne politike, tvrde da je artikulacija desničarskog raspodeljenja više rezultat delovanja neekonomskih činilaca (poput opadajućeg ugleda), a manje plod povećanja ili smanjivanja dohotka. Konzervativizam se shvata kao neodređena, neopipljiva ozlojeđenost koju, u vreme opšteg prosperiteta, ispoljavaju oni koji gube društveni status prema onima koji se penju društvenim lestvicama.

Imajući u vidu slabosti marksističkog tretiranja desnice, što je predmet sledećeg dela ovog ogleada, možemo saosećati s nastojanjima da se izbegnu redukcionistička objašnjenja. Koncept statusne politike, onakav kakav su razvili Lipset i Hofstadter, bio je jedan od najtrajnijih doprinosa sociologiji tog vremena; on je istovremeno uticao na uobličavanje radova pripadnika mlađeg pokolenja društvenih naučnika, među koje možemo ubrojiti Murraya Edelmana i Josepha Gusfelda.³⁴ Kombinovana s ekonomskim tumačenjem, statusna politika je imala mnogo da ponudi, ali u hladnoratovskoj atmosferi koja je dominirala tim vremenom, status je nuđen kao zamena marksističkom naglašavanju klase. Mada je Hofstadter veoma iskreno tvrdio da „ne želim stvoriti utisak kao da poričem prisustvo značajnih ekonomskih i političkih stvari”,³⁵ on je to, opšte uzev, činio. Zašto se desnica suprotstavlja porezu na dohodak? Hofstadter je kao neosnovan odbacivao očigledno ekonomski raz-

³³ Lipset, „The Sources of the Radical Right”, str. 308—09.

³⁴ Videti Joseph Gusfeld, *Symbolic Crusade*, Urbana 1963. i Murray Edelman, *The Symbolic Uses of Politics*, Urbana 1964.

³⁵ Hofstadter, „The Pseudo-Conservative Revolt”, str. 18. U nekim naponenama pisanim 1962. godine, Hofstadter je promenio mišljenje o izrazu „statusna politika” i smatrao je da više odgovaraju izrazi poput „kulture politike” ili „projektivne politike” (smatrao je da ta dva izraza upućuju na neekonomske aspekte koji su prisutni u konzervativnom bunt). Videti „Pseudo-Conservatism Revisited”, u: Bell, *Radical Right*, str. 99—100.

log, tj. činjenicu da su porezi odveć visoki. Taj primer, koji je Hofstadter slučajno uzeo, pokazao se kao bitan, jer znatan deo sadašnjeg uspeha desnice možemo pripisati upravo tome što je ona stala na čelo bunta protiv poreza. Možemo razvijati sve moguće teorije o suprotstavljanju porezima, ali nijedna nije toliko ubedljiva kao činjenica da niži porezi znače veći lični dohodak, a u vreme privrednih teškoća, ljudi se radije opredeljuju za neposredno povećavanje ličnih dohodaka, nego za beneficije koje mogu steći korišćenjem usluga javnih službi. Sigurno je da opredeljenje većine glasača u Kaliforniji (povodom glasanja o Predlogu br. 13), možemo pre svega objasniti privrednim teškoćama, a ne masovnim opadanjem društvenog statusa 60 odsto glasača u toj saveznoj državi.

Status bez klase nije ništa drugo do besmislen koncept. Ali, ako imamo u vidu relativnu slabost klase u SAD (u poređenju sa stanjem u Zapadnoj Evropi), status ili kulturna politika predstavljaju bitne kategorije. Međutim, neodređena koncepcija statusa, koju su razvili sociolozi tog vremena, nije im omogućila da je primene na bilo koju grupu sa konzervativnim pogledom na svet (populisti, protekcionisti, antikatolički verski zanesenjaci, WASP* establišment u opadanju). U krajnjoj liniji, rezonovanje je bilo tautološko: svako desničarsko izražavanje predstavljalo je bunt protiv modernizma; svaka grupa koja je ispoljavala takve stavove bila je antimoderna; čovek postaje antimoderan kad gubi status u grupi koja se penje društvenim lestvicama. Baveći se previše objašnjavanjem, statusna politika nije pružila dovoljno objašnjenja. Na primer, Lipset i većina pripadnika njegovog pokolenja, postali su konzervativni; hoćemo li reći da sociolozi-Jevreji, koji su stekli ugled u prvom posleratnom razdoblju, gube status u korist mlađeg pokolenja, s radikalnijim pogledima? Hoćemo li reći da oni zbog nezadovoljstva postaju nekonzervativci? Takvo tumačenje ne bi dalo za pravo ni Lipsetu, niti onima na koje se ono odnosi.

Ukratko, sociolozi radikalne desnice nisu bili u stanju da pruže zadovoljavajuće objašnjenje američkog konzervativizma, i to usled toga što su sebi postavili dvostruki zadatak. S jedne strane, bili su ubeđeni da Amerika predstavlja stabilnu demokratiju koju valja opravdati. S druge strane, želeli su da objasne postojanje

* Westin, *naved. delo*, str. 268.

* WASP — Belci, anglosaksonski protestanti (White, Anglo-Saxon Protestant) — *Prim. prev.*

nje masovnog nezadovoljstva i političkog nespokojsva. Ti ciljevi mogu izgledati protivrečni, ali tadašnji autori su razvili sjajnu sintezu: desnica je snažna upravo zato što je Amerika tako uspešna. Po njihovom mišljenju, uspešna, tolerantna, pluralistička, liberalna demokracija mora da podnosi ogorčenost izolovane manjine: „Radikalna desnica i krajnja levica predstavljaju neprijatna endemska obeležja američkog političkog života. Međutim, valja imati na umu da je to cena koju plaćamo za slobodu mišljenja, govora i udruživanja u Americi, da opiranje njihovim rušilačkim predlozima, kroz javnu raspravu i odbranu politike, samo ojačava mišice često mlitavog establišmenta; osim toga, okupljanje liberalnih i konzervativnih grupa i njihova borba protiv džilitanja radikala, veoma je koristan proces za naciju koja vodi globalnu bitku za mir, slobodu i bezbednost.”³⁴ Edward Shils i Herbert Hyman, inače anglofili u grupi, želeli bi da postoji veća naklonost prema eliti, ali s obzirom na stvarnost u američkoj političkoj kulturi, moramo živeti s desnicom sve dok traje prelazak ka modernizmu (a kad se taj proces završi, desnica će postati beznačajna). Takva analiza ispušta iz vida mogućnost da put koji je izabran da bi se Amerika modernizovala, u stvari, vodi jačanju snaga koje se suprotstavljaju tom procesu.

Previđanja marksizma

Nisu jedino liberali imali teškoća u nastojanjima da šezdesetih godina shvate desnicu: gotovo isto bi se moglo reći za marksiste i radikale. Ako izuzmemo frankfurtsku školu koja je, uostalom, morala da objasni uspon fašizma u Nemačkoj, marksistička intelektualna tradicija bila je slična liberalnoj tradiciji, jer je i jedna i druga stavljala naglasak na progres i modernizam. Isto onako kao što je Marx u buržoaziji video revolucionarnu klasu koja je poželjnija od trolopovskog plemstva (na čije je mesto došla), tako su radikalni kritičari američkog društva bili naklonjeni „korporativnim liberalima” kao „prirodnoj” vladajućoj klasi u SAD. (William Appleman Williams posvetio je Henry L. Stimsonu svoju najpoznatiju knjigu). Tokom šezdesetih godina, radikali su usredsredili pažnju na državu, a pošto su njom dominirali hladnoratovski liberali, desnica nije dovoljno istraživana. Kad bi radikali razmatrali društvene pokrete, oni bi po pravilu istraživali pokrete njima bliske; imamo niz socioloških analiza nove levice (te analize

potiču iz redova same nove levice), ali veoma malo analiza nove desnice.³⁷

Da je marksizam šezdesetih i sedamdesetih godina temeljnije analizirao desnicu, morao bi doživeti određen preobražaj. Naime, bar kad su u pitanju ortodoksniji oblici, marksistička analiza je predvidela, u najmanju ruku, tri ključna obeležja američkog konzervativizma: naklonost ka pitanjima kulture i reprodukcije; sukob između interesa i ideologije; dinamiku istorijskog nazadovanja.

Dobar deo uspeha američke desnice u sticanju narodne podrške za svoje programe u oblasti privrede i spoljne politike, možemo objasniti njenom sposobnošću da pokrene osećanja povezana s kulturnim i porodičnim pitanjima. Kao što naglašava Rosalind Petchesky, „svoj dolazak na vlast posle izbora krajem sedamdesetih godina i 1980. godine, desničarski političari duguju pre svega svojoj politici u pogledu porodice, odnosa polova i reprodukcije — a u prvom redu, politici u pogledu pobačaja.”³⁸ Marksizam, istorijski posmatrano, nije blizak takvim pitanjima; on ih svrstava u nadgradnju i izučava kao posledicu, a ne kao uzrok. (Ni liberalna sociologija se nije lagodno osećala u toj oblasti, mada je za desničarske pokrete od samog početka bilo karakteristično bavljenje pitanjima reprodukcije; međutim, među saradnicima *The Radical Right* nema nijedne žene i valja prelistavati knjige da bi se naišlo na analizu koja se bavi pitanjima porodice). Tek kad je krajem sedamdesetih godina razrađena feministička teorija, radikalna kritika desničarskih pokreta počela je da shvata značaj tih pitanja. Na primer, razliku između javnog i privatnog, marksizam temelji na razdvajanju građanskog društva, posebno ekonomije, od države. Međutim, kao što ističe Petchesky, napad desnice na pobačaj, podrazumeva rekonceptualizaciju onoga što je privatno i onoga što je javno. Raspravljanje o porodici je samo nastojanje da se redefiniše nova ideologija legitimiteta (izvan pretežno ekonomskih koncepcija koje taj izraz obično ima za marksiste).

³⁷ Dva bivša predsednika udruženja „Studenti za demokratsko društvo”, najaktivnije grupe belaca-levičara iz šezdesetih godina, napisali su, kao sociolozi, značajne studije o pokretu iz koga su ponikli. Videti Richard Flacks, „The Liberated Generation”, *Journal of Social Issues*, br. 23, juli 1967, str. 52—75 i Todč Gitlin, *The Whole World is Watching*, Berkeley 1980.

³⁸ Rosalind Petchesky, „Anti-Abortion, Anti-Feminism, and the Rise of the 'New Right'”, uskoro će biti objavljeno u *Feminist Studies*.

Osim toga, tradicionalna marksistička teorija o državi nije dovoljna da bi se shvatila desnica; stoga što ona ne povlači potrebnu razliku između ideologije i interesa.³⁹ Marksisti smatraju da se trka pojedinog kapitaliste za profitom ne može odvijati bez nekog usmeravajućeg mehanizma koji bi predstavljao interese kapitalističkog društva kao celine. Otuda su verovanja u *laissez-faire* svrstavana u ideologiju; vladajuća klasa to govori ljudima da bi zadržala svoju vladavinu, a to nije ono u šta veruju sami pripadnici vladajuće klase.

Međutim, možda poslodavci zaista veruju u *laissez-faire*. Nasuprot bitno marksističkom shvatanju da ideologija brani interese, nova desnica kao da ispoljava svoju ideologiju i onda kad joj to nije u interesu. Delovi desnice su pretrpeli ekonomske štete zbog svojih verovanja: Američko medicinsko udruženje (AMA), čiji su mnogi članovi aktivni u odbrani desničarskih shvatanja, protivili su se vladinim subvencijama koje bi lekarima donosile koristi; neki glasači iz redova radničke klase podržavali su ekonomsku politiku koja je pogađala upravo njihovu klasu; politika uravnoteženja budžetskih prihoda i rashoda, kao i politika deflacije — ako bi bile primenjene — sigurno bi pogodile farmere i poslovne krugove koji rade za vojsku (a upravo oni se zalažu za takvu politiku). Najideologiziraniji deo političke sfere (bar kad je u pitanju Amerika) jeste desno krilo, a teorija koja izjednačuje ideologiju i interes gubi skoro sav svoj značaj.

Možda je marksistička teorija odveć razrađena, odveć predodređena da bi shvatila desnicu. Oslanjajući se na koncepte poput hegemonije, klasne svesti, akumulacije i legitimnosti, marksisti su došli do zaključka da vladajuće klase moraju pribeći dalekovidom planiranju ako hoće da prevaziđu protivrečnosti kapitalističkog društva. Kad je planiranje poprimilo oblik tripartitne komisije, mnogi marksisti, uključujući i ovog autora, smatrali su da je to potvrda njihovih teorija.⁴⁰ Međutim, u godinama između 1976. i 1980., tripartitnu administraciju zamenila je administracija na čijem se čelu nalazio rukovodilac koji je, kao i većina Amerikanaca, napao tripartitno sporazumevanje, smatrajući da je to prikriven socijalistički plan za vladavinu svetom. Politič-

³⁹ Međupovczanost ideologije i interesa sjajno je analizirana u knjizi Frana Schurmannna, *The Logic of World Power*, New York 1974.

⁴⁰ Videti, na primer, Holly Sklar (urednik), *Trilateralism*, Boston 1980. (u toj knjizi se nalaze i dva priloga ovog autora).

ki uspeh američke desnice pokreće niz pitanja; marksistička teorija o državi nije u stanju da reši nijedno od tih pitanja. Može li vladajuća klasa da izgubi kontrolu nad vladom? Šta se dešava kad se administracija opredeli za akumulaciju i kad dozvoli da se legitimnost brine sama za sebe? Kako je moguće da se konzervativizam (mada su ga Habermas i drugi proglasili mrtvim) tako snažno ponovo ispolji u razvijenom kapitalističkom društvu? Može li vladajuća klasa vladati bez klasne svesti? Čime se može objasniti nacionalistička reakcija kad je kapital u tolikoj meri multinacionalan? Da li je politički sistem liberalne demokratije nesposoban da formuliše politiku koja obezbeđuje potrebu kapitala da deluje dugoročno? Može li razvijena kapitalistička sredina ignorisati privredno planiranje i socijalno osiguranje? Zašto bi neka administracija povećavala rashode za vojsku, stvarajući na taj način opasnost od ekonomskog bankrota? Šta je marksistička teorija o inflaciji? Ima li ikakvog smisla u ovome što se zbiva? Ukratko, desno krilo nije toliko razradilo svoju teoriju o državi, kao što je to slučaj s marksistima koji nastoje da shvate desnicu.

Treće, marksizam je uspešniji u razumevanju dinamike revolucionarnih promena nego u tumačenju uzroka nastanka kontrarevolucionarnih razdoblja. Razume se, postoji *Osamnaesti brimer*, taj sjajni ogled koji sadrži toliko tačnih ocena mentaliteta konzervativne osvete. Međutim, u celini uzev, naklonost prema istorijskom napredovanju stvara teškoće u nastojanjima da se shvate politika nostalgije i simbolična žudnja za zlatnim dobom koje nikad nije postojalo.

U američkom kontekstu, snage protiv kojih se desnica buni, u mnogim slučajevima su upravo one snage što ih je oslobodio sâm kapitalistički razvitak. Društvena pokretljivost, geografska disperzija, inflacija, zaposljeni bračni drugovi, uništenje okoline, kulturna homogenizacija, pornografija, sekularizam, zločini, narkomanija i otuđenje — sve to ima neke veze s traganjem za novim izvorima akumulacije kapitala. Protest je neizbežan u društvu koje u sebi nosi toliko toga protiv čega se može buniti, ali nepostojanje značajnog prisustva leve u američkom društvu dovodi do toga da građanstvo stoji pred malim izborom, tj. do toga da ono traži još više onoga što izaziva njegovu nelagodnost. U tim uslovima, energija koja bi, po mišljenju marksista, trebalo da gura istoriju napred, vraća je nazad. Tamo gde socijalizam i jednakost ne mogu ići zajedno, javljaju se patrijarhalna hijerarhija, religija, fundamentalistički mo-

ral, kreacionizam i autoritarna shvatanja državne moći. Uprkos modernizmu proizvodnih snaga — neverovatno sićušna tehnologija, društvena integracija u globalnoj podeli rada, fantastično snažna nacionalna mreža distribucije i komunikacija — one snage koje podstiču kulturnu reprodukciju, postaju sve primitivnije. Uspeh desnice je reagovanje na razvoj koji je toliko kombinovan i neravnomeran, toliko napredan i istovremeno nazadan, da ga nijedna teorija o modernom — bila ona marksistička ili parsonovska — ne može u potpunosti objasniti.

Liberalna sociologija i marksistička teorija su dalje određen doprinos shvatanju dinamike konzervativnog bunta. Prva je obrađivala pitanja statusne politike i bunta protiv modernog, dok je druga stavljala naglasak na klasno društvo i na njegove protivrečnosti. Nijedna, međutim, nije bila pripremljena za političke uspehe desnice u osamdesetim godinama. Da bi se shvatila privlačnost konzervativnog, valja se zaputiti u socijalnu psihologiju, antropologiju, ekonomiju, sociologiju i u politiku, i to mnogo šire i dublje nego što omogućuje pojedinačni napor. U narednom tekstu ću se ograničiti samo na politiku i izneću neka razmišljanja o tome kako je nova desnica bila u stanju da osamdesetih godina postavi osnovu na kojoj je vođena američka politička rasprava.

Protivrečnosti američkog liberalizma

Američki konzervativizam — kako se on naziva — mora se shvatiti kao alternativni put političkog i ekonomskog razvoja u posleratnom razdoblju; njega je održao u životu i najzad doveo na vlast, upravo liberalizam, koji je nekad nastojao da taj konzervativizam uključi u sebe. Činilo se da je liberalizam u usponu na tlu SAD — od Trumana do Johnsona. Međutim, što je duže trajala vladavina demokrata, to je sve trajniji bio uspon konzervativnih republikanaca. Ako posleratno razdoblje zamislimo kao dugotrajan talas o kome govori Kondratijev, onda dizanje talasa obeležava razdoblje u kome se desnica pripremala da osvoji vlast, dok bi se pad talasa podudarao s razdobljem u kome je desnica ostvarila taj svoj cilj. Da bismo shvatili posleratni uspeh desnice, moramo proučiti specifične vrste odluka koje su donosile posleratne vladajuće koalicije i odumi-

ranje ekonomskih uslova koji su tim odlukama dali koherentnost.⁴¹

Korene savremene desnice valja tražiti u konzervativnoj reakciji izazvanoj Nju dilom. Čak i kad Nju dil protumačimo kao reorganizaciju vlasti na vrhu (nasuprot temeljnoj promeni koja bi bila rezultat akcije odozdo), on ipak obeležava glavno razvođe u strukturi ekonomske i političke vlasti, pri čemu su neki gubili, a drugi dobijali. Veći porezi, povećana uloga države, mogućnost izbijanja evropskog rata, priznavanje prava radnicima da se organizuju i aktivna politika slobodne trgovine za sve — izazvalo je bes povlašćenih slojeva srednjeg zapada i juga SAD. Kao što ističe Michael Miles, lokalističke, protekcionističke i deflacionističke tendencije ispoljene su u južnom krilu Demokratske partije i u članstvu Republikanske partije sa srednjeg zapada; time je stvorena opasnost po opredeljenja koja je usvojio Roosevelt.⁴² Već 1938. godine konzervativni blok je toliko ojačao da je počeo delovati kao veto-grupa; otuda od tog doba nijedan zakon, zasnovan na načelima Nju dila, nije mogao proći u Kongresu. U vreme kad su se SAD pripremala za borbu u drugom svetskom ratu, došlo je do političke pat-situacije: koalicija Nju dila je još imala kontrolu nad izvršnom vlašću, ali nije mogla obezbediti podršku svojim programima.

Nužnost vođenja drugog svetskog rata samo je potencirala to stanje. Da bi obezbedio proširivanje industrijskih kapaciteta, Vašington je bio naklonjen krupnom biznisu, koji je jednim udarcem učutkao sva pričanja Nju dila protiv poslodavaca. Vojna tradicija je ojačala uticaj Juga, dok su taktički uspesi vazduhoplovstva tokom rata pripisivani porastu broja stanovnika i moći zapadnih federativnih država. S približavanjem kraja rata, počela je ozbiljna trka za političkom hegemonijom: konzervativni republikanci su se zalagali za vraćanje izolacionizmu i civilizaciji biznisa, dok su liberalni demokrati govorili o globalnom miru i o privrednom planiranju. Hary Truman je postao predsednik u trenutku kad su zemlju, više no ikada, razdirali alternativni tokovi političkog i privrednog razvitka. Retko je u SAD bilo toliko pristrasnosti, pizme i ideološkog razglabanja kao u razdoblju od 1946. do 1948. Tada su donete ključne odluke, koje su udarile temelje kasnijem političkom uspehu desnice.

⁴¹ Naredni pasusi sumiraju teze koje je Alan Wolfe izneo u knjizi *America's Impasse*, New York 1981.

⁴² Michael Miles, *The Odyssey of the American Right*, New York 1980.

Svojom iznenadnom pobjedom na predsjedničkim izborima iz 1948. godine, Truman je zaustavio prodor konzervativaca. Međutim, iako su demokrati bili na vlasti, malo su mogli učiniti, jer su konzervativna raspoloženja bila odveć snažna. Konzervativna koalicija u Kongresu sprečavala je svaki pokušaj da se Nju dil pretvori u nešto što bi bilo u skladu s evropskom socijaldemokratijom. Ali, nade desnice da će se vratiti vreme malobrojne vlade, niskih poreza i opšteg izolacionizma, takođe su bile lišene svake političke i ekonomske osnove. U strahu od rata i depresije, Amerikanci nisu želeli vraćanje na huverizam, ali su se isto tako plašili preraspodele dohodaka i planiranja, te nisu hteli da izaberu ni Henrya Wallacea. U uslovima takve pozicije, došlo je do političkog kompromisa koji je liberalima omogućio da zadrže izvršnu vlast, ali samo pod uslovom da formulišu svoje programe tako da ne ugrožavaju konzervativne interese. Demokratski liberali su doneli tri važne odluke, što im je omogućilo da zadrže vlast u konzervativnoj atmosferi. Ali, te iste odluke su, u krajnjoj liniji, ojačale desnicu (reč je o odlukama da se teži privrednom rastu kao alternativni planiranja socijalnog blagostanja; da se ide na prilagođavanje glavnim ciljevima konzervativne spoljne politike; da se propađe formula vršenja političke vlasti zasnovane na ustupcima interesnih grupa, a ne na političkoj mobilizaciji).

U prvim godinama posle drugog svetskog rata postojalo je tako snažno protivljenje liberalnim programima punog zapošljavanja i stambene izgradnje, na primer, da je usvajanje bilo kakvog domaćeg programa izgledalo potpuno neverovatno. Međutim, došlo je do usvajanja Uredbe o zapošljavanju i Zakona o stambenoj izgradnji (da uzmemo samo ta dva primera). Da bi svom programu obezbedila široku političku podršku, Trumanova administracija je težište domaće politike prenela sa reforme i planiranja na privredni rast. Tako je, na primer, Zakon o zapošljavanju iz 1946. odustao od prvobitnog pokušaja da se planiraju nova radna mesta i opredelio se za povećanje investicija, čime se posredno stvaraju uslovi za otvaranje radnih mesta. Slično tome, programi stambene izgradnje nisu polazili od planova podizanja kuća i stanova za siromašne, već su se zasnivali na gradskoj stambenoj izgradnji, od čega su koristili imali samo bogatiji slojevi stanovništva. S obzirom da su se konzervativci u načelu protivili bilo kakvoj ekspanzionističkoj privredi, traganje za metodama podsti-

canja bržeg rasta postalo je *conditio sine qua non* „realističke” i „pragmatističke” posleratne politike liberala.

Program rasta bio je ogroman uspeh u uzlaznom posleratnom Kondratijevljevom talasu: Amerika je, zajedno sa svojim saveznicima, doživljavala privredno čudo. Liberalima je bila osigurana vlast sve dok je ostvarivan takav privredni rast. Međutim, načini na koji je taj cilj postizan, istovremeno su jačali desnicu koja je, čim je rast zaustavljen, bila u stanju da preuzme komandu. Kad je reč o kapitalističkom društvu, investiranje u privredi treba da dobije podršku poslovnih krugova. Da bi omogućili privrednu ekspanziju, liberali su morali da steknu poverenje industrije. (Ni Eisenhowerova ni Nixonova administracija nisu poklanjale toliku pažnju krupnom biznisu kao što su to činili demokrati, delom i zbog toga što nisu bile primorane da privrednim rastom plaćaju izborna obećanja radničkoj klasi). Otuda su demokrati, od Kennedyja do Cartera, bili za davanje jefitinih kredita namenjenih investicijama, za snižavanje poreza i za druge makroekonomske politike koje stvaraju poverenje u redovima poslovnih ljudi. Jednom rečju, demokrati su žrtvovali kontrolu na privredom, u zamenu za njenu ekspanziju. Do toga je, kako su se nadali, i došlo, ali pošto ekspanzija nije mogla biti usmeravana, imala je nepredviđene posledice. Glavni korisnik posleratnog rasta nije bila tradicionalna industrija istoka i srednjeg zapada SAD (ona je počela da opada), već sektor visoke tehnologije, vojne opreme i agrobiznisa, lociran u „Sunčanom pojasu” SAD, koji je brzo rastao. Ironično zvuči, ali je tačno da su makroekonomski programi Demokratske partije finansirali njeno uništenje. Demokratski programi su podsticali ekspanziju onih sektora koji su najviše bili vezani za konzervativna shvaćanja javne politike. Što je veći bio politički uspeh demokratskih liberala u osvajanju podrške za svoje programe, to je slabija postajala njihova ekonomska osnova.

I spoljopolitička koalicija nalazila se u stanju razlaganja kad se završio drugi svetski rat. Konzervativni izolacionisti su tokom rata bili diskreditovani zbog svog pronemačkog stava, ali parole o niskim porezima i o američkom nacionalizmu još su uživale znatnu popularnost. Liberali su, sa svoje strane, bili diskreditovani ratnim savezništvom sa Sovjetskim Savezom; ma koliko prihvatljivo za vreme rata, to savezništvo je delovalo sumnjivo u posleratnoj atmosferi. I u jednoj i u drugoj partiji postojala je snažno ispoljena saglasnost u pogledu antikomunizma. S jedne strane, antikomunizam je bio iznad primedbi konzervativaca na visoke poreze, na

stajaću vojsku, na spoljnu pomoć i na kamuflirane akcije, kao i na ostale elemente globalne spoljne politike. S druge strane, za liberale, antikomunizam je postao način potvrđivanja njihove pouzdanosti u konzervativnom društvu. Kad su Truman i ljudi oko njega krenuli u pravcu hladnoratovske spoljne politike, oni su ojačali svoju vlast nad centrom političkog života. Hladni rat je podignut na nivo misionarskog krstaškog rata, što je poslužilo kao osnova definisanja posleratnog liberalizma.

Usvajanje hladnoratovske spoljne politike, ma koliko obezbeđivalo hegemoniju liberala (na kratak rok), delovalo je u korist desnice (dugoročno). Da je desnica, podstaknuta antikomunističkim konsenzusom, zadržala svoju veru u izolacionizam i skromne vojne budžete; ostala bi usamljena. Napustivši svoje istorijske tradicije, američka desnica je zauzela *agresivniji* spoljnopolički stav, dovodeći time liberale u neugodan položaj. Po mišljenju Trumanovih savetnika, poput Clark Clifforda, liberalni antikomunizam bi privukao desnicu i tako oslabio njenu privlačnost. Desilo se, međutim, suprotno: pošto su se liberali sve više opredeljivali za hladni rat, desnica je pojačala svoju kritiku, koristeći okolnost da ne odgovara za ono što govori. Da bi odbacili optužbe da su „meki“, liberalima nije preostajalo ništa drugo do da na planu spoljne politike idu sve više udesno, a to je samo pojačavalo preterane zahteve njihovih kritičara. Baš kao što su se domaći programi demokratskih liberala na kraju pokazali kao neuspeo pokušaj zadbijanja poverenja poslovnih krugova, tako su i spoljnopolički programi išli za tim da steknu, ili bar da ne izgube poverenje vojnih krugova i birokratije zadužene za nacionalnu bezbednost.

Kad su ti potezi bili iscrpeni, demokrati su se našli u položaju poraženog. Ako bi doživeli neuspeh na spoljnopoličkom planu, desnica bi ih napadala, prosto zato što se antikomunizam ne može obuzdati u uslovima kad nuklearna oružja postoje, ali se ne mogu upotrebiti. Drugim rečima, kad se odbaci krajnje uništenje ovog sveta, uvek je moguće ići korak dalje da bi se pokazala sopstvena čvrstina i odlučnost; ma koliko odlučnosti pokazali liberalni demokrati, to nikad nije bilo dovoljno da bi zadovoljili desnicu. Opređeljujući se da svoju spoljnu politiku utemelje na elementima koje je utvrdila njihova opozicija, liberali su jednostavno odlagali sopstvenu delegitimitnost. Odustajući od svake alternative spoljnoj politici antikomunizma, liberali su bili iskorišćeni, a birači su ih odbacili kad su se 1980. godine okre-

nuli onima koji su skoro od početka posleratnog razdoblja određivali okvir spoljne politike.

Ponovnom usponu desnice nisu doprineli samo domaća i spoljna politika, već je u istom pravcu delovala formula organizovanja političke vlasti. Kao što je isticao Charles Lindblom, biznis u kapitalističkom društvu ima povlašćen položaj u odnosu na vršenje vlasti; naime, svaka vladajuća koalicija, liberalna ili konzervativna, kapitalistička ili socijalistička, moraće od njega da zatraži iskustvo i investicije.⁴³ Političke reforme, čak i one najblaže, mogu biti sprovedene jedino kad postoji alternativni izbor političke vlasti, a to je — ako je reč o savremenom svetu — po pravilu, radnički pokret.⁴⁴ U vreme Nju dila počela se javljati politička formula koja je omogućavala da se, zahvaljujući organizacionoj sposobnosti rada, stvori osnova koja bi Rooseveltovoj administraciji obezbedila određenu samostalnost, tj. oslobodila je potrebe da stiče podršku krupnog biznisa. Da je Demokratska partija sledila taj impuls, mogla je proširiti svoj izborni savez, i to tako što bi sve većem broju radnika omogućila sticanje političke svesti.

Međutim, kad je jednom usvojena strategija sticanja poverenja biznisa i establišmenta nacionalne bezbednosti, morala se pronaći alternativna formula političke mobilizacije. Uvek sumnjičavi u pogledu radničkog pokreta, poslovni krugovi su zahtevali da se ograniči pravo sindikata da organizuje radnike; u tome su i uspeli, o čemu svedoči, pored ostalog, Taft-Hartlejev zakon. U takvoj konzervativnoj atmosferi, liberali su nastojali da steknu podršku radničke klase putem privrednog rasta, umesto da su se orijentisali na političku mobilizaciju. Sindikalni rukovodioci su pozivani u Vašington da bi kao mlađi partneri učestvovali u donošenju političkih odluka, dok je sindikalnom članstvu, naročito u organizovanim sektorima privrede, davana zaštita od inflacije (u vidu naknade za porast troškova života). U znak zahvalnosti za dozvoljen pristup u domen političke vlasti i za ekonomsku zaštitu, radnički pokret je napustio svoju agresivnu taktiku organizovanja i zadovoljio se *status quo*-om. Ukratko rečeno, posleratni politički kompromis se zasnivao na svojevrsnoj pogodbi: radnička klasa je žrtvovala politiku da bi u zamenu dobila neke ekonomske pogodnosti. Sve dok po-

⁴³ Charles Lindblom, *Politics and Markets*, New York 1977.

⁴⁴ Ovo stanovište je dobro izloženo u knjizi Andrewa Martina, *The Politics of Economic Policy in the United States*, Beverly Hills 1973.

vlašćen položaj biznisa ne bi bio ugrožen, radnici bi dobijali neke plodove rasta — posao i sve više potrošnih dobara.

Usled posleratnog kompromisa, procent sindikalno organizovane radničke klase stalno je opadao, tako da je 1980. godine iznosio 25 odsto. Stavije, sposobnost sindikalnih saveza, poput Sindikata radnika automobilske industrije, da finansiraju i podržavaju kandidate Demokratske partije, potpuno je iščezla. A onda, kad su posleratne stope rasta počele da se smanjuju, industrijska radnička klasa, naročito u oblastima kojima je pretilo zatvaranje fabrika i pogoršavanje uslova života, okrenula se u iznenandujuće velikom broju (mada ne i većinom) konzervativnim kandidatima koji su se zalagali za rasnu konfrontaciju ili su obećavali nova radna mesta, mada nisu nameravali i da održe svoja obećanja. Ukratko, demokrati su pokušavali da dođu na vlast, oslanjajući se na sve manji broj glasača; pošto nikad nisu razradili alternativni plan za izvanredne prilike, ostali su bez baze za vršenje političke vlasti čim su se promenili ekonomski uslovi.

Ima još ironije u toj priči. Politička mobilizacija koja je nekad obeležavala radikalni bunt protiv *status quo*-a, postala je sad svojstvo desnice, jer su se demokrati pretvorili u partiju koja se zadovoljava sopstvenim interesima. Mobilizacije nema bez političkog vaspitanja; pošto su se odrekli prvog, demokratski liberali su digli ruke i od drugog. Budući da SAD predstavljaju na neki način izolovanu zemlju, blagoslovenu time što na njenoj teritoriji nisu vođeni ratovi i što je čitavo jedno pokolenje uživalo u nerealom privrednom rastu, to su politička maštanja potpala pod snažan uticaj mita, a ne stvarnosti. Amerikanci su bili ubeđeni da im vojna pomoć i stalno blagostanje pripadaju po nekom pravu; ako bi oni nestali, to mora da bude krivica izdajnika, disidenata ili idealista. Samo široka kampanja političkog vaspitavanja, koju bi vodile mobilizatorske snage na levlci, mogla bi da se suprotstavi takvim shvatanjima. Bez takvog napora — a izabrana politička formula je garantovala da do njega neće doći — mobilisanje su vršili oni koji su podržavali američke iluzije. Desničarske grupe su počele da cvetaju i da se šire zahvaljujući tome što je liberalima dozvoljeno da ostanu na vlasti jedino pod uslovom da ne stvaraju kontragrupe.

Prvi rezultat toga bio je neprijatan vakuum u središtu američke politike, a drugi se ogledao u posebnom načinu njegovog popunjavanja. Opšte uzev, jedino oni,

koje je pogađala dominacija biznisa nad privredom, pokretali su strukturalna pitanja raspodele ekonomske i političke moći. Protestni pokreti sa leve su to činili u skladu s istorijskom tradicijom. Međutim, pošto je toliko malo mobilnosti dolazilo sa leve, vakuum su popunjavali oni protestni pokreti koji su odbijali da pokreću bitna pitanja prirode i delovanja političke ekonomije. A kad bi i došlo do pokreta masa — što je bilo neizbežno — njihova mobilnost je poprimala simbolične i demagoške oblike jer desnica, kao branitelj poslovnih krugova, nije mogla da se postavi u položaj nekoga ko će brižljivo ispitivati ekonomske strukture. Nesposobna da razmatra suštinska ekonomska pitanja (zbog svoje klasne osnove), desnica je svoju kritiku usredsredila na opšte stvari — na nacionalnu slabost, na homofobiju, na religiozni fundamentalizam itd. Odsustvo političke mobilizacije u posleratnoj Americi, bilo je preduslov uspeha desnice. Oni liberali koji su se svoje vreme zalagali za apatiju i građansku pasivnost, smatrajući ih nužnim za demokratiju, videli su da su ti pasivni građani dosta ljuti, a kad se njihov gnev pretvorio u akciju, konzervativizam je došao na mesto liberalizma.

Posmatrano iz ugla današnjice, možemo reći da je politički uspeh američkih konzervativaca ne samo povezan s neuspehom američkih liberala, već i da od njega zavisi. Liberali su u posleratnoj Americi sklopili neobičnu opkladu u pogledu budućnosti. Poklanjajući poverenje u privredni rast, oni su se odrekli planova o reorganizovanju domaće privrede, međunarodnog sistema i sopstvenog biračkog tela. Sve dok je posleratni talas rasta bio u usponu, dakle čitavo jedno pokolenje, američki liberali su ubirali dobru žetvu. Međutim, ni najiskusniji berzanski stratezi ne mogu opstati odveć dugo. A to se upravo desilo i američkim liberalima. Kad je „prinos“ počeo da opada, raspoloženje se promenilo. Konzervativci, za koje bi se reklo da stalno gube, počeli su da menjaju taktiku. Liberalizam je svoju investiciju politiku temeljio na prognozama o privredi koja je u ekspanziji; kad je rast zaustavljen, tržište je stupilo na scenu.

Mada je američki konzervativizam ojačao zahvaljujući promašajima američkog liberalizma, činjenica da je desnica bila alternativni put političkog i ekonomskog razvitka u posleratnim godinama, može postati i izvor slabosti. Upravo kao što socijaldemokrati pokušavaju da se izvuku iz problema što su ih stvorile kapitalističke vlade, isto tako su i konzervativci došli na vlast poš-

to je pokolenje liberala izmenilo svet. Isto onako kao što su liberali činili ideološke ustupke da bi stekli poverenje poslovnih krugova, tako su i konzervativci, kojima je pripisivana odgovornost za veliku depresiju, išli na ustupke kako bi postali popularni. Desnica je mogla postati značajna snaga u američkom životu tek kad je promenila svoju spoljnu politiku, tj. kad se odrekla izolacionizma, i kad je u domaćem programu predvide-la politiku rasta zasnovanog na finansiranju sredstvima koja se ubiraju putem poreza. Ne samo što se Ronald Reagan pozivao 1980. na duh Franklina Roosevelta, već je njegova platforma — privredni rast u zemlji, ekspanzija prema spolja — bila gotovo istovetna s platformom Johna F. Kennedyja iz 1960. godine. Ukratko, protivrečnosti koje su zahvatile liberalizam u njegovom nastojanju da vrši vlast, prešle su u tkivo konzervativizma koji teži da zadrži vlast. Konzervativna politika, nastupajući odmah posle poraza liberala, postaje popularna, ali i nemoćna: ona otklanja napetosti, ali ne donosi konačno zadovoljavanje; ako ne bude u stanju da se suoči sa budućnošću, postaće nostalglična. Sve govori da će se i desnica zaglibiti u ono isto blato koje je progutalo levicu.

Protivrečnosti američkog konzervativizma

Američki konzervativizam je u isto vreme proizvod procesa koji je doveo do ekonomske i političke modernizacije u SAD, ali i izraz protesta protiv tog procesa. Konzervativni programi koji se zalažu za ekspanziju biznisa i za vojnu nadmoćnost, upravo zato što su njihovi nosioci bili liberali, izazvali su snažno reagovanje konzervativaca kad se pokazalo da su neostvarljivi. S druge strane, desnica koja svoju kritiku usredsređuje na duhovnu prazninu, bankrotstvo liberala, na razaranje zajednice i na očigledan materijalizam, povezuje se upravo s onim snagama protiv čijeg se delovanja buni. Desnica uzima vlast istovremeno kao ideologiju i utopiju: vlast je način da se održi privilegija, a istovremeno i reagovanje na privilegiju koja se nastoji održati. Otuda se ideologija i praksa desnice retko poklapaju, što stvara nekonzistentna, oportunistička iskušenja, koja prete da razbiju američki konzervativizam na način sličan onom koji je karakterističan za američki liberalizam.

Od protivrečnosti koje u perspektivi mogu stvoriti probleme konzervativizmu na vlasti, nabrojaćemo pet (njih naglašavamo kao izvore mogućih slabosti). Ame-

rička desnica sadrži elemente sintetičkog naturalizma, demokratskog autoritarizma, globalnog izolacionizma, centralizovanog lokalizma i konformističkog individualizma.

1 *Sintetički naturalizam*. Jedno od najupadljivijih obeležja načina dolaska konzervativizma u Ameriku predstavlja činjenica da su ga donele one ekonomske snage koje su podsticale sintetički preobražaj američkog društva, ali su opravdanje za to nalazile u naturalističkoj političkoj filozofiji. Institucije kao što su porodica ili kapitalistička politička ekonomija, prirodno su opravdane za desnicu. I zaista, nedavno objavljena knjiga koju predstavljaju kao novu sintezu desnice o ekonomiji i hijerarhiji, slobodno može da se takmiči sa Zolinim romanima kad je reč o opisivanju prirodne neizbežnosti patnji. Prema tom gledištu, patrijarhat i profit predstavljaju uslove rase; ako bi se u njih unela promena, time bi se izazvao poremećaj u vasioni, a ljudi bi se gurnuli u stalno razočarenje.⁴⁵

Naturalistička ideologija ne bi bila vredna pomena; ona prati svaku konzervativnu obnovu, ali značaj joj daje činjenica da su oni koji se za nju zalažu, došli na vlast zahvaljujući potpuno sintetičkom preobražaju američke materijalne stvarnosti. Za paradoks desnice je simbolična sledeća činjenica: jedan od vodećih „desnih“ finansijera, Ray Kroc, ne samo što je izumeo mrežu prodavnica McDonald (prodaja kobasica i viršli — prim. prev.), koja je više razorila „prirodne“ funkcije porodice no što je to bilo u stanju da učini pokolenje radikalnih feministkinja, već je na igralištu svog bejzbol tima zamenio travu sintetičkom materijom. Privredne grane koje su izdržale desničarsku kritiku jesu one grane koje su svoje proizvodne snage minijaturizovale, kompjuterizovale i automatizovale. Desničarski pogled na svet sadrži veštački izgrađenu istoriju, istovetan arhitektonski stil bez obzira na regionalne razlike, heroje masmedija izlivene iz monotono jednoličnih modela, neodoljivu želju da se priroda zameni tržišnim centrima, netrpeljivost u pogledu pravih prirodnih razlika kao što su rasne razlike. Na čelu kampanje za preobražaj američke kulture u potpuno sintetičku kulturu, ali opravdavajući svoje težnje pozivanjem na prirodnu neizbežnost, američka desnica je snaga brze promene, ali istovremeno i snaga koja brani tradiciju.⁴⁶ U krajnjoj liniji, posti-

⁴⁵ George Gilder, *Wealth and Poverty*, New York 1981.

⁴⁶ Pojam sintetičkog naturalizma sličan je izrazu reakcionarni modernizam, kojim se koristio Jeffrey Hurf da bi ob-

zanje jednog od tih ciljeva moguće je samo na račun drugog.

2. *Demokratski autoritarizam.* Kao što su uočili neki od saradnika *The Radical Right*, američki konzervativizam opravdava nedemokratsko shvatanje politike, polazeći od plebiscitarnog obećanja narodu. Populistička i elitistička u isti mah, desničarska ideologija nastoji da opravda vladavinu manjine, pozivajući se na predrasude i neznanje većine. Da je desnica išla na predsjedničke izbore samo sa svojim ekonomskim programom, nalazila bi se još u istom položaju koji je svojevrmeno bio rezervisan za Društvo Johna Bircha. Povezivanje restriktivnog, monetarističkog i protekcionističkog ekonomskog programa s ekspanzionističkom, široko zasnovanom, kulturnom kritikom savremene civilizacije, predstavljalo je potez genija, koji je desnici omogućio da zadrži podršku koju joj daju nedemokratski segmenti poslovne elite i elite nacionalne bezbednosti, a da u isto vreme razradi program koji nailazi na opšti odziv u masama. Međutim, desnica može biti žrtvovana istom onom populističkom mentalitetu koji je morala da uguši kako bi došla na vlast.

Poput posleratnih liberala, i posleratni konzervativci su se kockali s budućnošću. Međutim, dok su liberali verovali u privredni rast, desno krilo je jedino moglo polagati nadu u političku stagnaciju. Politički uspeh desnice i sve veći neuspeh političke participacije su u dobroj meri jedno te isto. Što manje ljudi učestvuju na bilo koji neposredan način u političkom sistemu — a u SAD taj procent biva sve manji od izbora do izbora — to je veća sposobnost čvrsto organizovane grupe, poput nove desnice, da se probija. Stavši, čak i u uslovima sve manjeg broja politički aktivnih ljudi, stalni uspeh desnice se temelji na pokretanju simboličnih pitanja kao što su strah od zločina, ksenofobija i antife-minizam (a to su pitanja koja teško da mogu biti rešena) i na opipljivim ekonomskim problemima koje oseća većina ljudi. Drugim rečima, desnica je u stanju da izmiri demokratske i autoritarne elemente sve dok politički sistem nastavlja da slabi.

Mada postoji dobar razlog da se veruje kako demagogija može dugo vremena donositi željene plodove, ona ipak ne može, poput harizme, da bude ovekovečena. Kresanje budžetskih rashoda, čime su nesrazmerno

jasnio protivrečnosti u nacionalsocijalističkom mišljenju. (Videti Jeffrey Hurt, *Reactionary Modernism*, neobjavljena doktorska disertacija, katedra sociologije, Brandajns univerzitet).

pogođeni upravo oni koji su politički neaktivni, može imati nepredvidive posledice — podsticanje političkog aktivizma. Osećanja izazvana pozivima na rušenje kulture, veoma su opasna. Naime, kako ćemo eliminisati homoseksualnost, sprečiti pobačaje, kontrolisati zločin ili postići bezbednost kad Sovjetski Savez poseduje čitav sistem nuklearnih oružja? Oni koji izazivaju narodni gnev povodom pitanja koja se ne mogu rešiti, rizikuju da se taj gnev usmeri protiv problema kao što su inflacija i nezaposlenost koji, ma koliko složeni, daju utisak da se mogu lakše kontrolisati. U onoj meri u kojoj desničarski pokreti uspevaju da izazovu strah, u istoj toj meri oni stvaraju preduslove za svoj nestanak.

3. *Globalni izolacionizam.* Desničarska vlada u imperijalnoj državi jeste protivrečan brač, i to više no što se obično shvata. Od vremena bračnog para Webbs u Engleskoj, pa sve do hladnoratovskih liberala u SAD, ekspanzija prema spolja i blagostanje u zemlji, bili su povezani.⁴⁷ Za razliku od kolonijalnog prodiranja u zavisne kolonije, globalna hegemonija zahteva izrazitu i veliku sposobnost državne intervencije; vojnu organizaciju, većinom zasnovanu na vojnoj obavezi, što podrazumeva: viši nivo zdravlja stanovništva i pismenosti; snažnu domaću privredu koja neminovno ide u pravcu neke vrste planiranja i kolektivne alokacije resursa; više poreze, kao i ideologiju koja ističe da žrtve učinjene u službi države bivaju nadoknađene i nagrađene. U SAD se *Pax American* ne može zamisliti bez liberalnog domaćeg programa. Američka desnica se protivila gotovo svakom potezu liberala iz vremena Trumana čiji je cilj bio stvaranje imperijalnog državnog aparata. U svom tradicionalnom obliku, američki konzervativizam je prerano postao antiimperijalistički i protivio se, sa stanovišta niskih poreza i politike *laissez-faire*-a, inovacijama javne politike (a upravo su te inovacije omogućile da globalizam postane stvarnost).⁴⁸

Uprkos pričama o vojnoj spremnosti i potrebi suprotstavljanja Sovjetima, američka desnica je nastojala da izbegne formulisanje celovitog i promišljenog prilaza spoljnoj politici. Čak i izolacionizam, inače nož u leđa konzistentnosti, može bolje biti shvaćen kao proazijski, antievropski mentalitet, nego kao način izbegavanja pokušaja gušenja, koji dolaze izvana. Desni pokreti, izazvani domaćim nezadovoljstvima, oslanjali su se na ce-

⁴⁷ Bernard Semmel, *Imperialism and Social Reform*, London 1960.

⁴⁸ Ronald Radosh, *Prophets on the Right*, New York 1974.

lishodnost u svom prilazu svetu, a malo su napora ulagali da taj svet ozbiljno shvate. Na primer, kad je Amerika 1918. godine ratovala protiv Nemačke, fundamentalističke crkve su bile antinemačke;⁴⁹ sada, kad je Rusija neprijatelj, središte bezbožničke zavere premešteno je na Istok. Desnica je više reagovala, nego što je anticipirala u spoljnoj politici. Ona i danas svoj urođeni izolacionizam i parohijalizam izražava kroz pozive i zalaganje za globalnu intervenciju. Poput izolacionističkog senatora iz Nebraske, Kennetha Whearija, koji je želeo da uzdiže stanovnike Manile sve dok ne dosegnu kulturni nivo stanovnika Omahe, desnica nastoji da svet oblikuje prema liku ruralne Amerike, koji je i sâm nestao. Kad se nostalgična konzervativna nevinost sudari s grešnom amoralnošću svetske politike, neko mora da popusti. Konzervativci koji nastoje da upravljaju svetom, imaju teškoća sa svojom političkom bazom u ruralnoj Americi; konzervativci koje obožava ruralna Amerika, imaju teškoća u upravljanju svetom.

4. *Centralizovani lokalizam.* Američka desnica je bezobzirno lokalistička u teoriji i neumorno centralistička u praksi. Kao što je podvukao Grant McConnell, konzervativni interesi su se uglavnom zalagali za lokalizam, ali ne zbog ljubavi prema zajednici i regionu, već što su lokalne elite mogle bolje da sačuvaju privilegije kad je obim javne vlasti uži.⁵⁰ Jedna od najznačajnijih promena do koje je došlo u američkoj političkoj ekonomiji, ogleda se u činjenici da su upravo lokalne elite koje su se nekad zalagale za „domaću” ideologiju i stavljale naglasak na „državna prava”, same izgubile svoj lokalizam. Trgovci nekretninama, tradicionalni predstavnici elite koja se zasniva na lokalnoj zajednici, organizovani su u nacionalna udruženja koja elektronski komuniciraju. Bavljenje poljoprivredom odavno je prestalo biti obeležje specifičnih zajednica; sada je to nacionalna, a često i multinacionalna delatnost. Opadanje profita uništio je benzinske stanice koje servisiraju kola, a lokalni zastupnici automobilskih firmi nestaju uporedo sa sužavanjem američkih korporacija. Ukratko, konkurentni sektor privrede — koji je, bar od vremena Roberta Tafta, bio društvena i politička baza desnice — sada je centralizovan i racionalizovan, a to mora imati značajne posledice po tvrđenje desnice da ona otelotvoruje lokalističku ideologiju.

⁴⁹ Richard Hofstadter, *Anti-Intellectualism in American Life*, New York 1963, str. 133.

⁵⁰ Grant McConnell, *Private Power and American Democracy*, New York 1966.

Uprkos čestim napadima na centralizovanu vladavinu i na birokratiju, moglo bi se očekivati da će politika pod desnim režimima vršiti sve snažniji pritisak u pravcu uvođenja još centralističnijeg privrednog sistema. U vreme privredne krize, presudnu ulogu dobijaju racionalizacija, reorganizacija, pa čak i planiranje; konkurencija, lokalizam i dupliranje čine se beznačajnim. U doba najstrožije štednje i odricanja, razlika između konzervativaca i liberala ne ogleda se u stavu prema centralizovanju, već prema načinu na koji se ono može ostvariti. Desnica nastoji da centralističke i racionalizujuće tendencije razvija u sve monopolističnijem privatnom sektoru, dok liberali teže da te tendencije budu sačuvane u javnom sektoru. Međutim, u slučaju obe alternative, nacionalnim potrebama se žrtvuju preduzeća locirana u užim zajednicama i lokalna različitost. U svakom slučaju, politika desnice je *neprijateljski* nastrojena (nego što je to politika liberala) prema takvim verzijama „domaće” ideologije kao što su kontrola užitih zajednica nad školama, nastojanje da se spreči zatvaranje fabrika, planovi za korišćenje solarne energije i dovođenje vojnih baza u službu lokalnih interesa.

5. *Konformistički individualizam.* Rast političke moći američke levice povezan je s masovnim demografskim kretanjem ka zapadnim federalnim državama SAD, gde je ideologija nesputanog individualizma isto tako sveprisutna kao sunce. (Prvi put u istoriji SAD središte stanovništva našlo se 1980. godine zapadno od reke Misisipija). Neapologetski individualizam probio se u republikansku platformu za 1980., i to na nekoliko načina: protivljenje uvođenju obaveznog ograničenja brzine kretanja automobila; ponovljena zalaganja za ideologiju *laissez-faire-a*; davanje podrške privatnim i parohijalnim školama, na primer. Američku desnicu karakterišu maštovitost nekadašnjih osvajača divljeg zapada i kaubojški stil. Društvena saradnja i teorija o društvenom blagostanju smatraju se neameričkim uvozom iz tuđih kultura.

Ne treba sumnjati u iskrenost ispoljavanja individualističkih osećanja, ali američku desnicu karakteriše i neverovatan strah od slobode, što se izražava u strogom konformizmu. U mišljenju desnice postoji očigledno razlikovanje između individualizma (dobro) i samozadovoljavanja (loše). Otuda je za desnicu disciplina isto toliko značajna kao i sloboda. Nesposobnost nacije da kontroliše svoje libido nagone — ukratko, da kontroliše greh, kriva je za *inflaciju* (odveć veliki broj ljudi

troši, umesto da štedi), za *zločine* (odveć veliki broj ljudi akumulira kapital na lak način, bez rada), za *sve lošije uslove života u gradovima* (odveć veliki broj organa vlasti, koji troše odveć neodgovorno), za *nacionalnu slabost* (suviše zahteva za zadovoljstvima, i to na račun žrtvovanja kako bi se nacija suočila sa spoljašnjom pretnjom) i za *jeres* (žene nastoje da izbegnu rad u kući, a muškarci se odveć zabavljaju). Kad konformistički nagon nadvlada njeno individualističko osećanje, ta ista desnica koja na sav glas trubi o slobodi, traži represiju, smrtnu kaznu, zakon i red, vojnu disciplinu, poreska opterećenja i kontrolu nad štampom i slobodom govora. Američka desnica nikako da se odluči da li je partija *ida* ili *superega*.

Desničarski pokreti obično stiču simpatije u razdobljima nemira, kad konformistički i disciplinski zahtevi dobijaju prevlast. Uspostavljanje reda može desnici doneti određenu popularnost, ali samo do određene tačke. Kao što je otkrio Jimmy Carter kad je govorio o slabostima nacije, nijedna partija koja se zalaže za ošt-re mere samoodricanja, ne može računati da će dugo vladati. Ma kako ocenjivali rad Christophera Lascha, on je u pravu kad američkoj političkoj kulturi otkriva krajnji narcizam; laskanje samozadovoljstvu nacije donosi veću političku korist nego pozivi na uzdržavanje. Čak i kad bi svi elementi desnice mogli da saraduju na sprovođenju programa sputavanja individualizma — što je teško zamisliti s obzirom na krajnju ambicioznost i nesposobnost sastavnih delova desnice da saraduju — to bi ubrzo dovelo do njihove nepopularnosti. Predstavljajući se kao snaga koja je u stanju da kontroliše glavni uzrok nemira, desnica će se stalno kolebati između slobode i represije, nesposobna da se privoli jednom od dva psiho-politička impulsa koji su doveli do njenog nastanka.

Ostaje da se vidi da li američki izbori iz 1980. predstavljaju prekretnicu, sličnu onoj 1932. godine. Može se pokazati da uspon desnice označava prolaznu fazu, toliko razočaravajuću za američki narod da će on, kad iskusi šta konzervativizam znači u praksi, ponovo prići upravo odbačenom liberalizmu. Međutim, ta mogućnost malo je verovatna, jer je u politici, još pre izbora Reagana, došlo do takvog skretanja udesno da se demokratski program Jimmija Cartera nije radikalno razlikovao od programa onog koji ga je zamenio. Pre bi se moglo

reći da najnovija zbivanja u SAD predstavljaju razradu konzervativne logike, prisutne još od kraja drugog svetskog rata: to je konzervativizam koji je najpre primio oblik liberalizma pre no što će, u razdoblju privrednog pada, ispoljiti svoju pravu prirodu. S tog stanovišta, 1980. godina nije, u izvesnom smislu, prekretnica, budući da konzervativni nagoni postoje već duže vremena; ali, u drugom smislu, ona predstavlja promenu, zato što su ti nagoni sada ispravno identifikovani.

U svakom slučaju, čini se da se politička zbivanja u SAD odvijaju brže od teorija koje nastoje da ih objasne. Amerika namerava da obavi svoj eksperiment s reakcijom, u situaciji kad se čini da je čak i Velika Britanija spremna da odbaci Margaret Thatcher, dok se Francuska okrenula Mitterandu. Bez obzira na to do kakvog političkog svrstavanja dolazi u razvijenim kapitalističkim zemljama, posleratno razdoblje je završeno. Doći će do jačeg ispoljavanja političkih protivrečnosti i novih oblika političkog izražavanja. To će zahtevati razradu dubljih i fleksibilnijih teorija o društvenim i ekonomskim snagama koje se pojavljuju.

(Alan Wolfe, „Sociology, Liberalism, and the Radical Right”, *New Left Review*, br. 128, str. 3—27)

Preveo Zoran Jovanović

Mike Davis

PUT NOVE DESNICE KA VLASTI

Najgore more američke levice izgleda da su se obistinile.* Kao zver apokalipse, reganizam je izrastao iz Sunčanog pojasa, proždirući na svom putu liberalne senatore i programe Velikog društva. Uz popularnost četrdesetog predsednika SAD, koja se kreće iznad osamdeset odsto (delimično zahvaljujući neprikladnom atentatoru), većina preživelih liberala izgleda izvan sebe od straha. Pragmatični demokrati i oni koji naginju udesno pridružili su se republikancima u novoj „eri dobre volje”, razdirući sredstva društvenog blagostanja radi prodora najveće i najkobnije eskalacije troškova naoružanja u istoriji. Javnu raspravu prevodi mnoštvo „postliberala”, „neokonzervativaca” i „novih desničara”, koji nude srednjoj klasi grotesknu ideološku inverziju pozitivne diskriminacije i blagostanja za korporacije. Neosporno je da se seizmičko pomeranje udesno odvija na svakom nivou američke politike, sa sumornim implikacijama za budućnost manjina, žena i radničkog pokreta.

Međutim, mnogo je manje jasno da li je 27 odsto birača koji su glasali za Ronalda Reagana stvarno inaugurisalo dugo očekivanu „novu republikansku većinu”. Za neke obrazovane ljude, 8. novembar 1980. bio je ništa manje nego osamnaesti brimer američkog konzervatizma, dok za ostale znači samo početak novog poglavlja u endemskoj krizi predsedništva, koja je mučila svaku administraciju od 1964. godine (od kojih su dve imale duži početni mandat od Reagana).

* Za Magdalenu Mora, *siempre*.

Pre ispitivanja budućnosti reganizma, treba, međutim, bolje shvatiti njegovu genealogiju. Beleške u nastavku su pokušaj da se obezbede istorijski parametri i uzroci niza hipoteza — od kojih su neke vrlo spekulativne — o usponu takozvane „nove desnice” i njene uloge u Reaganovoj koaliciji. Naročito ću usredsrediti pažnju na to kako su dalekosežne promene u izborima strukturama i političkim tehnologijama, zajedno sa centrifugalnim društvenim snagama koje proizlaze iz stagnacije, oblikovale novi politički teren, neuporedivo srodni rastu populizma desnog krila nego socijaldemokratiji. Istovremeno, pokušavam da ukažem zbog čega će prava politička restabilizacija verovatno ostati neizvesnija nego ikad, pošto lakoća kojom se mogu graditi popularni frontovi protivreči njihovoj unutarnjoj promenljivosti i obično iluzornom jedinstvu.

Politika kalifornijskog stila

Ne iznenađuje mnogo što je kalifornijska politika obezbedila lansirno postolje za predsedničke ambicije Ronalda Reagana. Pre svega, Kalifornija deluje kao neka vrsta prefigurativne mikrokozme nacionalne politike. Njene unutrašnje antinomije teže da anticipiraju formu i sadržinu društvenog konflikta u ostalom delu zemlje. Tako su Berkeleyj Watts i Delano, doslovno i simbolično oglasiti pokrete šezdesetih i ranih sedamdesetih godina, dok je *Orange County* slavljena i kao rodno mesto i obećana zemlja nove desnice. Polarizacija južnih predgrađa naspram univerzitetskih četvrti i geta predstavljala je model laboratorije za stvaranje jake reakcije ujedinjenih frontova srednje klase i bele radničke klase protiv integrisanih stambenih zgrada (1964—1965), ukidanja smrtnih kazne (1965, 1976), prava zemljišnog radnika (1972), obezbeđenja prevoza školske dece autobusima (1979) i uvođenja poreza na svojinu (1978).

Za orkestraciju ovih pokreta s jedinstvenim ciljem bilo je bitno raspolaganje plebiscitarnim mehanizmima koji maksimalizuju uticaj velikog ulaganja novca i rekama. Doista, Kalifornija ima drukčiji, opomenjujući odnos prema nacionalnoj politici — ona je prva država u kojoj su tradicionalni partijski aparati potisnuti na račun novih tehnologija političke manipulacije. Kako je Arthur Hadley primetio: „Kalifornija je važna. Jer, Kalifornija je prva država u kojoj su tradicionalne funkcije partije ukinute. U godinama posle 1910. reforma Hiram Johnsona domogla se korumpiranog partijskog

sistema Kalifornije i reformisala je partije van praktičnog postojanja. Uvedena je državna služba, usvojeni su inicijativa i referendum, a glasanje na zborovima birača je legalizovano".¹ Sledeći korak u političkoj revoluciji Kalifornije učinjen je početkom 30-tih godina, kada su Whitaker i Baxter postali prva firma za *public relations* na svetu koja se specijalizovala u vođenju profesionalne kampanje. Dalju inovaciju predstavljala je Louis B. Moyerova mobilizacija celuloidne moći Holivuda radi osujećivanja radikalnog EPIC-a („Okončaj siromaštvo u Kaliforniji”), pokreta Uptona Sinclaira na guvernerskim izborima 1934. godine. Pošto je u velikoj meri uništila formalnu moć šefova partija u upravljanju izbornim procesom, ili pružanju pokroviteljstva, novi sistem kalifornijske politike otvorio je put bilo kojoj grupi imućnih patrona da pokušaju da valorizuju neki proizvod znamenite ličnosti kao politički kapital. Više nije trebalo pronaći „idealnog kandidata”, on se mogao proizvesti. Demokrati, kao i republikanci proizveli su *homunculus*-a, ali su ovi drugi bili efikasniji u povezivanju kontroverznih kandidatura s izbornom agitacijom putem desničarskih inicijativa i referenduma (nasuprot tome, kampanje kao što su Propozicija 13 i pokret protiv vožnje autobusom iz Los Anđelesa proizveli su mnoštvo veoma viđenih i popularnih novih republikanskih kandidata).

Petnaest godina je prošlo od kada je Ronald Reagan izbačen za kalifornijskog guvernera na talasima antistudentske i anticrtačke reakcije. U međuvremenu, nacionalna politika, naročito na senatorskom i predsedničkom nivou, asimilirala je nekoliko najspecifičnijih aspekata nekadašnje takozvane kalifornijske „antipolitike”. Pre svega, broj država koje imenuju predsedničke kandidate direktno preko zborova birača više je nego udvostručen u toku poslednjih dvanaest godina (vidi tabelu 1), a manje od polovine delegata za konvenciju još se bira putem tradicionalnih metoda stranačke klike ili državne konvencije.

¹Arthur T. Hadley, *The Invisible Primary*, Englewood Cliffs, 1976, str. 76.

Tabela 1

Nedavne promene u predsedničkoj nominaciji²

Broj država koje održavaju zborove birača	Procent delegata izabranih na zborovima birača		
	Demokrati	Republikanci	
1968.	17	38	34
1972.	23	61	53
1976.	30	73	68
1980.	36	76	76

Ovo je radikalno premestilo stratešku lokaciju bitke za nominaciju iz zadimljene sobe u televizijski studio. I za činovnike u javnoj službi i za protivnike, organizovanje kampanja postalo je praktično stalan proces (Reagan je, na primer, vodio kampanju skoro bez prekida od 1976. godine), koji zahteva besmisleno korišćenje finansijskih sredstava i masovnih medija. Da bi se imala u vidu relativna novina ovog pristupa, treba se setiti da je prvi kandidat koji je zatražio predsedničku nominaciju njegove stranke, usredsređujući se na zborove birača, bio Estes Kefauver 1950. godine. Zanimljivo je da je Kefauver, škrti heroj Senata, poznat kao borac protiv kriminala, takođe bio prvi predsednički kandidat koji je obezbedio nacionalnu podršku obilato se koristeći televizijskim medijem. S druge strane, poslednji kandidat koji je dobio nominaciju bez krčenja puta preko zborova birača, bio je Hubert Humphrey 1968. godine, izabran na starinski način od strane stranačkih vođa i lobija iza zatvorenih vrata nacionalne konvencije.

² Moris P. Fiorina, „The Decline of Collective Responsibility in American Politics”, *Daedalus*, 109, 3, leto 1980, str. 29. Ekspanzija predsedničkih kandidata bila je direktan proizvod pokreta „Nova politika” u okviru Demokratske partije, koji je nastojao da porazi „golube” na žestokoj konvenciji 1968. godine, slamanjem moći gazda mašinerije i bučnih radničkih birokrata drastičnim reformisanjem procesa nominacije. Pod pretnjom sudske akcije, manje centralizovan i više amaterski aparat Republikanske partije takođe je bio „otvoren”.

Ova sinergija zborova birača i televizije bila je prvi korak u puzećoj „kalifornizaciji“ nacionalne politike. Drugi korak bila je reforma koju je Kongres sproveo oktobra 1974. u pogledu finansiranja kampanje, drastično ograničivši maksimalni iznos pojedinačnih priloga i utvrdivši sistem odgovarajućih fondova. Ironično je da su ove takozvane „Votergejt reforme“ proizvele rezultat suprotan njihovom najavljenom cilju, „demokratizaciji“ izbornog procesa i smanjivanju uticaja velikih davalaca. Umesto toga, postignuto je masovno pomeranje moći dalje od tradicionalnih struktura pristaša (ograničenja su takođe nametnuta direktnim fondovima stranaka), ka komitetima za političku akciju (PAC), s korporativnom dominacijom i vlasnicima tehnologije direktnih priloga. Proliferacija komiteta PAC-ova postala je, kao što je naglasio Adlai Stevenson mlađi, „revolucionarni element u američkoj politici“.³ S istorijskog aspekta, „Komitet za političku akciju“ osnovan je i manje ili više ekskluzivno iskorišćen od strane sindikata i ostalih grupa koje zavise od masovnog finansiranja i podrške. Međutim, restrikcijom korporativnih priloga iz jednog izvora, reforme u 1974. godini primorale su korporacije da uporno glasaju za doprinose od svojih uprava i zaposlenog osoblja. Istovremeno, korporativni PAC-ovi naučili su da privlače zaista brojne birače putem usluga specijalizovanih firmi za prikupljanje priloga. Kao što ćemo kasnije videti, brojni prilozi koji se šalju direktno poštom predstavljali su jednu od najvažnijih inovacija Goldwaterove kampanje 1964. godine. Njen sadašnji glavni stručnjak je bivši Goldwaterov pristalica i nepokajnički obožavatelj Josepha McCarthyja po imenu Richard Viguerie, čijih tri stotine službenika izvan unije šalju godišnje više od 100 miliona uputnica, koristeći nekih 300 poštanskih spiskova koji sadrže imena više od 25 miliona Amerikanaca.

Moć PAC-ova desna krila pojačana je njihovim sve većim koncentrisanjem na finansiranje kampanja s jedinstvenim ciljem i političkih referenduma. Ova vrsta koncentrisanog finansiranja kampanja s jedinstvenim ciljem, podržana strahovitom finansijskom moći koju korporativni PAC-ovi mogu angažovati, postala je okosnica nove politike. Prvo, na ovaj način je utvrđena nova diskretna spona između korporativnih interesnih grupa i masovnih izbornih jedinica s jedinstvenim ciljem. Štaviše, ova spona pokazuje tendenciju da zaobiđe

³ Nav. u Alan Crawford, *Thunder on the Right*, New York, 1980, str. 45.

tradicionalnu partijsku organizaciju, oslanjajući se na operatore direktnih priloga i aktiviste kampanje desnog krila. Drugo, akumulisanje spiskova individualnih ulagača, na pogodan način zabeleženih na računarskim trakama, može se kombinovati i ponovo upotrebiti u opštim izborima. Reaganova kampanja, na primer, vrlo je efikasno iskoristila spiskove koji sadrže imena vlasnika oružja, zatim, članova grupe „pravo za doživotne osuđenike“, članova američkog zdravstvenog udruženja, kubanskih izbeglica, protivnika pornografije, policajaca, protivnika Ugovora o Panamskom kanalu itd. Treće, uspešni kandidati teže da postanu autonomni u pogledu partijske discipline u toj meri da se potčinjavaju „služenju“ posebnim interesima PAC-ova. Smanjenjem ukupnih i posredničkih funkcija partijskog aparata, PAC-ovi sve više prisvajaju pravo da definišu političke programe rada i formiraju javno mnjenje. Konkretno, liberalno radničko krilo Demokratske partije je katastrofalno poraženo političkom revolucijom, čijoj se inauguraciji nehotice pomoglo votergejtskim reformama. Viguerie se nedavno pohvalio da su „liberali osam do deset godina iza nas u pogledu razvoja političke tehnologije“.⁴ Ovaj tehnički i finansijski jaz je, štaviše pooštren nesposobnošću liberala i naročito sindikata da mobiliju isti broj aktivista kao protivnička strana. Na žalost, ostareli bataljoni *New Deal*-a isto toliko su poraženi napadom pešadije nove desnice, koliko i sopstvenom zaglušujućom kanonadom.

Od stare garde do nove desnice

Ova transformacija izbornog procesa praćena je dalekosežnim promenama u strukturi unutrašnjih snaga dveju partija, koje su, zauzvrat, pokazale tendenciju da odraze ponovno političko angažovanje različitih društveno-ekonomskih činilaca. Najdoslednija od ovih promena koje objašnjavaju uspon reganizma bila je prilično složen dvostruki pokret od 1968. godine, koji je doveo relativno „perifernu“ frakciju kapitala na vlast u Republikanskoj partiji, dok su, istovremeno, politički predstavnici „jezgra“ frakcije poprimili više bipartijski — ili bi možda trebalo reći transpartijski — odnos prema partijskom sistemu. Po mom mišljenju, to nije podrazumevalo fundamentalno „pomeranje snaga“ između „kaubojskih“ kapitalista Sunčanog pojasa, i „jenki“ fi-

⁴ Nav. u *Guardian* (New York), 1. maj 1981, str. 5.

nansijera severoistoka, što je bila hipoteza nekih pisaca.⁵ Naprotiv, to je uticalo na osnivanje neograničenog, i verovatno nestabilnog, kondominijuma moći i interesa između različitih grupa. Da bi se shvatile implikacije ovog razvoja, neophodno je ukratko se osvrnuti na neke bitne činjenice o karakteru američkog partijskog sistema i, posebno, na ulogu različitih kapitalističkih klasnih frakcija.

Američki politički sistem radikalno se razlikuje od ostalih parlamentarnih demokratija. Pogrešno je misliti da se on može analizirati kao posebna varijanta evropske politike *minus* partija radničke klase. Isto tako, mišljenje onih koji određuju poziciju „desnica-levica-centar” i koji u Evropi automatski kondenzuju čvrste kongruencije između klase i ideologije, često su neprihvatljiva. Oni nas često i zavaravaju opisujući američke političke linije. Centralne i izuzetne karakteristike američke partijske politike uključuju: podređivanje, odnosno integrisanje organizovane radne snage unutar jedne od kapitalističkih partija, političku segmentaciju proletarijata i srednjih slojeva na osnovu rasnih i etničko-religioznih konflikata, jedinstvenu težinu i epizodnu borbenost sitne buržoazije, jasnu složenost i fluidnost unutrašnje strukture krupne buržoazije i značaj regionalnih polarizacija unutar federalne političke strukture.

Poslednja dva faktora su naročito značajna za razumevanje unutrašnje politike moderne Republikanske partije i tesno su međusobno povezani. Regionalni konflikti često su prekidali produžene borbe za vlast između različitih kapitalističkih frakcija, dok je sukcesivna pojava industrijskih „granica” stvorila priliku za prodor novih regionalnih centara kapitala. Nasuprot geofinansijskom centralizmu drugih zemalja,⁶ dominacija Volstrita oduvek je kvalifikovana konkurencijom finansijskih centara u Klivlendu, Čikagu, San Francisku i, odnedavno, Los Anđelosu i Hjustonu. Kao rezultat toga, privilegovan pristup nacionalnoj vladi, koji uživa stariji

⁵ Vid. Kirkpatrick Sale, *Power Shift: The Rise of the Southern Rim and Its Challenge to the Eastern Establishment*, New York, 1979.

⁶ Između Jacksonovog zbacivanja *Second Bank of the United States* 1836. godine i uspostavljanja *Federal Reserve Sistem* 1913. godine nije bilo „centralne banke” u evropskom smislu. To je ponekad stvaralo finansijsku anarhiju i nestabilnost, ali je takođe stavilo zapadne banke pod labaviju istočnu vladavinu. Slično tome, još neukinute prohibicije protiv međudržavnog lančanog bankarstva pružile su mere protekcionizma regionalnim finansijskim centrima.

deo buržoazije, u više mahova je izazvan napadom novijih, regionalnih kapitalističkih grupa — konfliktom olakšanim relativno decentralizovanim političkim sistemom, koji dozvoljava konsolidaciju lokalnih utočišta kapitalističke moći na državnoj ili opštinskoj osnovi. Ove složene borbe kapitala imale su tendenciju da formiraju konkurentne koalicije interesa unutar buržoazije. Na nivou nacionalne politike moguće je razaznati tradicionalnu frakciju *jezgra* finansijskog kapitala, kao i sukcesivne frakcije opozicije.

Većim delom ovog veka na predsedničkom nivou Republikanske partije dominirao je njen takozvani „istočni establišment”, ili kako ga konzervativci nazivaju od 1941. godine — „liberalni istočni establišment”. Istorijska moć ovog krila odgovara njegovom socijalnom sastavu: ono obuhvata veći deo „Boston — Volstrit” mreže finansijskog kapitala, izuzimajući nemačko-jevrejski bankarski kapital (tradicionalno demokratski). Između McKinleyja i Hoovera⁷ ekonomski i politički hegemonistička instanca u ovom bloku — i stoga za kapitalizam SAD u celini — bila je moć velikih investicionih banaka i, iznad svega, Morganove kuće. Investicione banke bile su glavni kanali evropskog kapitala, koji je pomogao u finansiranju američke industrijske revolucije u devetnaestom veku; one su koristile svoju finansijsku moć za realizaciju zamašne reforme američke privrede između 1898. i 1902. godine. Ono što su preduzimale moglo bi se opisati kao *nedozreli finansijski kapitalizam*, baziran na upravljanju investicionih banaka spektrom infrastrukturnih i industrijskih monopola. Premda je temeljita trustifikacija koju je izvršio Morgan bila preduslov za masovnu proizvodnju, inherentno rentijerski karakter dominacije investicionih banaka (koje su iznuđivale monopolske rente i spekulativne profite od tehnološki najrazvijenijih industrija putem kontrole novca, troškova preduzeća, železničkih tarifa i izvesnih inputa) sputavao je prodor „fordističkog” režima intenzivne akumulacije. Iako su neki kapitalisti u razvijenim sektorima finansijski podržali Demokratsku partiju (Henry Ford ranijih godina), većina se pri-

⁷ Godine 1896. Republikanska partija je postala istinski većinska partija krupnog kapitala, dok su takozvani „zlatni demokrati” (uključujući vodeće demokratske kapitaliste Istoka) izgubili kontrolu nad svojom partijom zbog fuzije populista i sitnoburžoaskih „srebrnih demokrata”. Obično se smatra da je McKinleyev poraz od Bryana, koji je usledio, „doveo u red” partijski sistem, razvođen u skoro četrdeset godina republikanske dominacije Kongresom.

družila snagama Rockefeller-Standard Oil-a u Republikanskoj partiji. Samofinansirana profitom od nafte, Rockefellerova imperija je izmakla finansijskoj kontroli banaka i, kao druga grupa po veličini kapitala u Americi, bila je u dobroj poziciji da predvodi napad na Morganovu vlast. Ironija je da je težak poraz demokratskog *New Deal*-a 1932. godine stvorio uslove za ekonomsko i političko pregrupisanje republikanske frakcije jezgra.

Najpre je niz temeljitih reformi (Zakon Glass-Steagalla 1935. godine, Zakon o holding kompaniji iz 1935. godine, Chandlerov zakon iz 1935. godine itd.) razorio kontrolu investicionih banaka nad tržištima kapitala, železnicom, uslugama i komunikacijama (ATT je izbegao Morganovu dominaciju 1940. godine). Ovo je otklonilo glavnu prepreku za hegemoniju najnaprednijih industrijskih korporacija i, kasnije, njihovih udruženih *komercijalnih* banaka. Drugo, sedam glavnih grupa kapitala, koje su 1938. kontrolisale dve trećine sredstava 200 najvećih korporacija, postale su sve više integrisane preko lavirintski isprepletene mreže uprava i deoničara. To je stvorilo jedinstveni materijalni „opšti interes“ između grupa. Treće, izbijanjem drugog svetskog rata, noseći kapital je definitivno napustio svoje protekcionističke predrasude i zamenio ih imperijalističkim shvatanjima. Obnova međunarodne slobodne trgovine u okviru američke imperije postalo je cilj. Rooseveltova politika dvopartijskog ratnog kabineta i korporativne kontrole unutar državnih struktura ratne ekonomije učvrstila je osnovu za posleratni kontinuitet dominacije jezgra — bez obzira na partiju na vlasti — na strateškim pozicijama Kabineta, preko kojih se kontrolišu spoljna politika, odbrana i privreda u celini. Četvrto, reorganizacija vlasti unutar nosećeg kapitalističkog bloka prokrčila je put za političko smeštanje slabih verzija kolektivnog dogovaranja i socijalnih davanja. Stoga je 1940. godine „istočni establišment“ istakao zastavu liberala imenovanjem Wendal-Willkieja, u promišljenom pokušaju da pridobije deo urbanih njudilovskih birača (farmeri su se već bili vratili republikanskom taboru 1938. godine). U toku sledeće četvrtine veka svi republikanski predsednički kandidati (Dewey, Eisenhower, Nixon 1960. godine) državali su se programa korporativnog internacionalizma jezgra i kritičke tolerancije njudilovskih reformi.

Prva masovna struja u američkoj politici koja je sebe samosvesno nazvala „desnicom“ bilo je nekompaktno krilo opozicije Republikanske stranke, koje se poja-

valo 1938. godine pod vođstvom senatora Tafta iz Oha-ja. Njeno finansijsko jezgro bila je konstelacija protekcionističkog srednjepadnog bankarstva i industrijskih interesa, uključujući lordove „malog čelika“, koji su bili ultramontanci u svojoj odanosti makinlijizmu i fanatici u svom suprotstavljanju *New Deal*-u i liberalnom internacionalističkom republikanstvu. Ovaj periferni kapitalistički blok dobio je podršku raznih nižih slojeva vezanih za stare rentijere, kao i vlasnika prodavnica u bezbrojnim „glavnim ulicama“ malih gradova, koji su bili malo korisni za federalnu vladu, a još manje za istočne bankare. Ovaj spoj antiruzveltovske beskompromisnosti i žestokog nacionalizma — često pogrešno nazivan „izolacionizmom“ — imao je, štaviše, jasan odjek, koji je ubrzao poteru za sudbinom Manifesta u Karibima i na Pacifiku, odbacujući američko angažovanje u evropskim intrigama. Taftova neprekidna kritika omraženog „istočnog establišmenta“ i američke pomoći Britaniji obezbedili su mu podršku birača iz redova nemačkih doseljenika u Viskonzinu i gornjem delu srednjeg zapada, koji su ranije podržavali Lafolleteovu progresivnost. Taft je istražio ovu srednjekontinentalnu osnovu moći da bi postao vođa Senata i pridobio kontrolu nad republikanskim nacionalnim komitetom, ali ga je izbor za predsednika ipak mimošao. Iako je imao podršku partijskih „stalnih nameštenika“, Taftovi pokušaji na predsedničkim izborima sabotirani su četiri puta između 1940. i 1952. godine lukavim injekcijama istočnog novca i odmetništvom saveznika s desnog krila.

Republikanska desnica se takođe interno podelila zbog razlika nastalih u periodu 1945—1949. povodom politike Trumanove administracije obuzdavanja komunizma u Zapadnoj Evropi. „Stari nacionalisti“, kao što je bio Taft, duboko su se zaglibili u svom verovanju u „tvrđavu Amerike“ i „Aziju na prvom mestu“, ali takozvani „novi nacionalisti“ — Vandenberg, Nixon i Knowland udružili su snage s istočnim republikancima i demokratima u bipartijskom bloku i dali podršku Trumanovoj doktrini i Marshallovom planu. Pobeda kineske revolucije 1949. godine pomirila je razbijenu desnicu i dozvolila joj da demokrate pridobije za unosnu politiku antikomunizma (raspravljalo se o temi „ko je izneverio Kinu?“). Rastuća popularnost generala McArthur-a i velikog inkvizitora Joea McCarthyja kao da je nagošćavala dolazak desnog Termidora, ali do 1954. godine obe struje su se diskreditovale bezobzirnim napadima na republikanske umerenjake i nepovredivu lič-

nost predsednika Eisenhowera.⁸ Njihovim padom i Taftovom smrću uticaj i kohezija desnice počeli su da slabe. Istovremeno, konzervativni republikanci postali su nervozni zbog Eisenhowerovog neuspeha da korenito ojača partiju, a situacija je postala kritična kada su poluterminalni izbori 1958. godine doneli najveću pobjedu demokrata od 1934. godine. Između 1958. i 1963. godine u Republikanskoj partiji je počela da se kristalizuje „nova desnica“, koja se, premda je na kraju osnažila Taftovu socijalnu bazu, po svom društveno-ekonomskom profilu i političkoj strategiji znatno razlikovala od stare garde koja je odlazila. Dok je taftizam bio odraz provincijskog babilonstva srednjeg zapada, novu desnicu su karakterisali preduzetnici i elita predgrađa nastajućeg „Sunčanog pojasa“. Njena struktura moći, kao što ćemo videti, bila je nova periferna frakcija kapitala, koja je delila tradicionalne interese desnog krila na Pacifiku, kao i opsesnutost istočnog establišmenta Bliskim istokom. Dok popularna kultura stare desnice vuče korene iz „američkog prvenstva“ i prodornog antisemitizma, nova desnica je očistila dobar deo svog identiteta od rastuće reakcije protiv pokreta za građanska prava. Na kraju, nova desnica, za razliku od stare, zaista je bila pokret s ideologijom, disciplinom, kadrom i impresivnom spremnošću da istražuje nove političke tehnologije.

Goldwaterovo nasleđe

Kada je bitka za republikansko nasleđe početkom 1960. godine počela da se razgoreva, konzervativci — stari i novi — sa sigurnošću su pretpostavili da će predsednik Nixon podići Taftov odbačen plašt i da će najuiriti najmodavce Volstrita iz hrama GOP-a. Kada je Nixon, umesto toga, izumeo izborni pokret s Nelsonom Rockefellerom na čelu (otelovljenjem istočnog establišmenta i *bête noir* desnice), konzervativni gnev je artikulisao gotovo nepoznati senator iz Arizone Barry Goldwater, koji ga je nazvao „Minhenom Republikanske stranke“. Goldwaterova shodna *jihad* predsednička kampanja često je prekidana kao znatno odstupanje od fundamentalno centralističkog i konsenzualističkog pokreta u američkoj politici (on je ipak na kraju izgubio za

⁸ Upor. Michael W. Miles, *The Odyssey of the American Right*, New York/Oxford, 1980, i David Cauter, *The Great Fear*, London, 1978.

šesnaest miliona glasova). Međutim, novembra 1980. godine, Goldwaterov krstaški rat retrospektivno dobija novi značaj, do te mere da je Reaganova pobjeda izgrađena na njegovom ustavnom i političkom legatu.

Mnogi zavisni faktori — Rockefellerov razvod, Scran-tonova neodlučnost, Nixonov guvernerski poraz 1962. godine, Lodgeovo kasno startovanje itd. — doprineli su Goldwaterovom zapanjujućem potresu istočnog establišmenta na konvenciji 1964. godine. Ali, odlučujući element sumnje bila je superiorna organizacija Goldwaterovog tabora. Dok je Taftova stara garda još bila u osnovi mreža sudskih klika, goldvoterovci su bili iz srednjeg staleža, često univerzitetski obrazovani, aktivisti transcendentalno odani ideologiji i političkom programu desnog krila, više nego Republikanskoj partiji *per se*. Oni su takođe bili finansijski nezavisan pokret, koji je imao uspeha u prividno nemogućem insceniranju nacionalne kampanje protiv demokrata, bez podrške od strane istočnog establišmenta (od koga je većina pribegla Lyndonu Johnsonu). Kao što ćemo videti, veliki posleratni bum — naročito nesrazmerno učešće vojnih sredstava u korist Juga i Zapada — stvorio je nove centre finansijske moći u Los Anđelesu, Hjustonu i Denveru; Goldwateru su pomogli mnogi „anđeli“ slični onima koji su kasnije uzdigli Reagana. Štaviše, Goldwater „je bio prvi važniji politički kandidat za koga su pristalice vodile dalekosežnu kampanju za prikupljanje političkih doprinosa putem pošte“.⁹ Ogroman spisak adresa, koji je William S. Warner sačinio za Goldwatera, bio je revolucionaran korak napred u emancipaciji desnice u pogledu zavisnosti istočnog establišmenta i u obezbeđenju sredstava za njen opstanak i razvoj u vidu mreže institucija pokreta s jedinstvenim ciljem i razgranatih grupa s višestrukim ciljevima. Organizaciona originalnost Goldwaterovog napora i njegovo radikalno napuštanje republikanske tradicije jasno se ispoljava poređenjem njegove finansijske baze s finansijskom bazom Eisenhowerove kampanje iz 1952. godine (tabela 2).

Tabela 2¹⁰

	Broj davalaca	% priloga preko \$ 500
Eisenhower (52.)	37.500	88%
Goldwater (64.)	1.000.000	28%

⁹ Crawford, str. 46.

¹⁰ Iz Stephen Hess i David S. Broder, *The Republican Establishment*, New York, 1967, str. 59–61.

Goldwaterov grandiozni projekt 1964. godine kombinovao je dve ambiciozne šeme — „južnu strategiju” i „skrivenu republikansku većinu”. Prva je pošla od pretpostavke da je rast masovnog belog otpora prema pokretu za građanska prava od 1954. godine otvorio ogroman potencijalni prostor za republikance desnog krila na ranijem „solidnom jugu”, dok je druga šema tvrdila da je GOP izgubio 13% svojih glasača od 1940. godine, jer je, pri izboru umerenjaka, propustio da ponudi stvarnu alternativu za iskazanu „prečutnu većinu” konzervativnih glasača. Provera ovih pretpostavki u jeku borbe proizvela je traumatične lekcije, koje su se ozakonile tokom narednih kampanja desnog krila. Južna strategija predstavljala je uspeh do te mere da je pet od Goldwaterovih šest bleđih pobeda bilo u državama dalekog juga (Luizijana, Misisipi, Alabama, Džordžija i Južna Karolina). S druge strane, „skrivena republikanska većina” pokazala se kao kobna zabluda, pošto je Goldwaterova doktrinarna privrženost konzervativnoj ideologiji (na primer, u Apalakiji je osudio mere protiv siromaštva, u Floridi je napao zdravstvenu pomoć starijima itd.) otuđila milione koji su glasali za Nixona 1960. godine i pružila Johnsonu najveći pluralitet u istoriji. U to vreme mnogi liberali i republikanci establišmenta verovali su da je nova desnica efikasno poništena kao ozbiljna politička snaga. U stvari, organizacioni aparat je ostao netaknut i hiljade konzervativnih aktivista naučilo je pozdravne lekcije koje bi primenjivali u kampanjama sedamdesetih godina. Prvo, 1964. godina je demonstriala pogubnu ludost napadanja veoma popularnih njudilovskih reformi kao što su socijalno osiguranje ili TVA, koje su srednje klase uživale isto koliko i radnička klasa. Drugo, naglo praktično pobijanje teze o latentnoj većini izoštrilo je fokus na problem *savlada- vanja* elemenata demokratske koalicije i ohrabrilu mnoge konzervativce da se — desničarskom dinamikom, više nego frontalnim ideološkim sukobima — koncentrišu na dvopartijske kampanje s jedinstvenim ciljem.

Opšta kriza Velikog društva 1968. godine proizvela je renesansu aktivizma desnog krila. Južna strategija postala je „severna strategija” kada je George Wallace okupirao Jenkilend posle trogodišnje borbe protiv podizanja geta i reakcije belaca. Premda je Wallace pre svega predstavljao politiku bele nadmoćnosti, on je želio i da razjasni „našu populističku borbu” protiv „dvojnog eksploatora, korporativnog establišmenta bogatstva i levičarskog establišmenta obrazovanja i bla-

gostanja”. Neki bivši goldvoterovci, Kevin Phillips i Patrick Buchanan, počeli su da tvrde da se nova većina desnog krila može izgraditi korišćenjem antielitizma za kanalsanje klasnog neprijateljstva protiv parazitske „nove klase” smeštene na univerzitetima i među vladinom birokratijom. Phillips je pokušao teorijski da osmisli lekcije o Goldwaterovoj kampanji i Wallaceovom pokretu u knjizi *Proizlazeća republikanska većina*, koja je predložila precizan izborni plan za korišćenje rasizma i „stanja prezira” za ponovno etničko svrstavanje belih severnjaka i južnih crvenokožaca iza neopopulističkog GOP-a. Premda je Nixon dugo ignorisao ovu knjigu, koju mu je Phillips ponudio kao neku vrstu modernog *Princa*, galije su obišle republikanski nacionalni komitet i ostavile dubok utisak na većinu budućih predvodnika kampanje iz 1980. godine.

Phillipsova interpretacija nove desnice kao savremenog džeksonizma, bila je samo jedna od novih permutacija konzervativne filozofije, pošto je nekad snažna klika berkanskih intelektualaca okupljenih oko časopisa *National Review* (uključujući „slabe snobove” kao što je William Buckley) odgurnuta u stranu radi popularnijih i filistarskih programa. Zaista, dolaskom Nixonovog imperijalnog predsedništva, neopohodno je razlikovati zbunjujuće mnoštvo novih desnica, kao bivše goldvoterovce udružene i umnožene u raznovrsnoj smotri pokreta i organizacija. Premda Američka konzervativna unija (osnovana 1964. godine radi institucionalizacije Goldwaterovog pokreta) predstavlja izvestan kontinuitet, početkom sedamdesetih godina pojavio se novi organizacioni pol u okviru trojke Coorse, Weyrich i Viguerie. Kao imućan čovek iz Kolorada, Coors je dezintegrisao svoje fabrike posle jednog od najdužih štrajkova i bojkota u američkoj istoriji. Udružio se sa konzervativnim aktivistom Paulom Weyrichom i mudracem direktnih priloga Richardom Vigueriejem i osnovao Komitet za opstanak slobodnog kongresa (CSFC) kao alternativu političkom fondu Američke konzervativne unije. Do 1976. CSFC, zajedno sa drugim PAC-ovima nove desnice, kojima je koordinirao Viguerie, „ostvarivao je više novca nego republikanski nacionalni komitet, zajedno s njegovim komitetima kampanje za Predstavnički dom i Senat”.¹¹ Istovremeno, stalan, sistematski razvoj pokreta s jedinstvenim ciljem, pod kontrolom desnog krila, stvarao je besprimernu opskrbu međusobno isprepletanih organizacija i biračkih jedinica, počev od interes-

¹¹ Crawford, str. 47.

nih grupa „zakona i reda“ (Amerikanci za delotvorno stupanje zakona na snagu, Nacionalno seljačko društvo itd.), do lobija „novog hladnog rata“ (Savet za američku bezbednost), ili politizovanog fundamentalizma (Moralna većina sveštenika Jerryja Falwella).¹² Najveća i najefektivnija kategorija grupe s jedinstvenim ciljem, pak, bili su oni odani odbrani svetosti porodičnog života belaca iz predgrađa, zajedno sa desetinama masovnih pokreta protiv vožnje autobusom, Phylis Schlaflyjevim anti-ERA orlovskim forumom, kampanjom Anite Bryant protiv prava homoseksualaca i — najvećim od svih — krstaškim pohodom „Pravo na život“. Značajno je da je nekoliko ovih blokova s jedinstvenim ciljem — naročito pokreti za hladni rat, protiv vožnje autobusom i protiv abortusa — dobilo široku podršku klasičnih njudilovskih birača s „plavim okovratnicima“, pokazujući tako da društveni konzervativizam, rasizam i patriotizam pružaju moćnu podršku politici nove desnice tamo gde je goldvoterovski ekonomski konzervativizam sumorno propao. Viguerie je nedavno rekao: „Upravo su nas socijalna pitanja dovela ovoliko daleko, i to je ono što će nas odvesti u budućnost. Mi nikad nismo stvarno pobedili pre nego što smo počeli da naglašavamo pitanja kao što su prevoz autobusom, abortus, školska molitva i kontrola naoružanja. Govorili smo o svetosti slobodnog preduzetništva, o komunističkoj najezi, sve dok ne bismo poplaveli u licu. Ali, mi nismo počeli osvajati većinu na izborima sve dok se nismo spustili na osnovna pitanja“.¹³

Baroni Sunčanog pojasa i holivudski kauboji

Sirenje organizacione osnove nove desnice bilo je praćeno konsolidacijom njenih veza s novom periferonom frakcijom preovladavajućeg južnog i zapadnog ka-

¹² Fundamentalizam je doživeo izvanrednu renesansu u Sjedinjenim Državama tokom poslednje generacije. Dok su liberalne protestantske crkve opadale, jedna grupa, južni baptisti, dobila je ne manje od dva miliona članova između 1965. i 1975. godine. Danas ima najmanje 45 miliona fundamentalista, a sva tri predsednička kandidata u 1980. godini deklarirali su se kao „ponovo rođeni“ hrišćani (iako je Reagan na kraju dobio 61% fundamentalističkih glasova). Jedna ultradesna „elektronska crkva“, koja obuhvata 36 potpuno religioznih TV stanica i 1.300 religioznih radio-stanica, pretpostavlja se da u dane nedelje ima gotovo 100 miliona gledalaca, odnosno slušalaca (Crawford, str. 159—161).

¹³ Nav. u *Guardian* (New York), 1. april 1981, str. 5.

pitala. Prvobitno jezgro preduzetnika iz Sunčanog pojasa koji su finansirali Goldwatera bilo je ojačano krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina novim spregama tekasaških naftnih milionera, spekulanta nekretninama iz Floride i kalifornijskih građevinskih preduzimača. Bum vijetnamskog rata ubrzao je industrijalizaciju u čitavoj južnoj zoni Sjedinjenih Država, dok su recesije 1971. i 1974. godine podsticale bežanje kapitala iz unionizovanog severoistoka u relativno „vanunijska“ okruženja Konfederacije i jugozapadne, odnosno planinske države. Sedamdesetih godina došlo je tako do najbržeg i najkрупnijeg pomeranja ekonomske moći u američkoj povesti.

Ukupna industrijska zaposlenost teži neznatnom opadanju, što je bilo „u celini uzrokovano promenama na Severu, gde je između 1970. i 1977. godine gotovo milion radnih mesta izgubljeno. Snažan privredni rast na Jugu, s druge strane, stvorio je više od 200 hiljada novih radnih mesta u industriji tokom istog perioda“.¹⁴ Dok je 3,5 miliona južnjaka (86% Crnci) tokom dvadeset godina koje su prethodile 1960. otišlo ka Severu ili Zapadu, sedamdesete godine su imale isti broj imigranata (uglavnom belaca) upućenih na Jug u više nego dvostruko manjem vremenskom razmaku. U međuvremenu, veliki južnokalifornijski bum ponovljen je posle kratke vazduhoplovne depresije krajem 60-tih godina, i Los Anđeles i Hjuston su počeli da ističu svoju novu snagu kao međunarodni finansijski centri. Ekonomska snaga Sunčanog pojasa takođe je imala koristi od talasa integracije krajem 60-tih godina (najvećeg u američkoj istoriji), kada su mnoge regionalne firme stekle uporište na listi „500 najvećih“ koju objavljuje časopis *Fortune*.

Iako su mnoge od najistaknutijih industrijskih grana Sunčanog pojasa — vazduhoplovna, elektronska industrija i velike petrolejske firme — sastavni delovi osnovnog kapitala neposredno kontrolisanog finansijskim grupama Istoka, snaga regionalnog kapitala takođe je bila veoma proširena tokom prošle decenije. Delimičan popis vodećih zaštitnika nove desnice (uključujući članove Reaganovog „kuhinjskog kabineta“) predstavlja otkrovenje: istraživanje nafte (Henry Salvatori, Leon Hess, En Noble, Norton Simon), građevinarstvo (J. Robert Fluor), turizam i rekreacija (Barton Hilton, Walter Knott,

¹⁴ Robert Estall, „The Changing Balance of the Northern and Southern Regions of the United States“, *American Studies*, 14, 3, str. 370.

J. Willard Marriot), poljoprivreda i nekretnine (Jack Wrather, William Wilson, Charles Wick, William French Smith, korporacija *Irvine*), supermarketi (Theodore Cummins), tekstil (Roger Milliken), plus takvi pojedinci kao što su Coors, Holmes Tuttle (najveći svetski trgovci automobila) i Justin Dart (*Kraft Cheese* i *Tupperware*). Interesantno, veliki vojni preduzimači i vojne firme, iako povezani s Reaganovom pobedom, ne ističu se u strukturi moći nove desnice; budući da su vlasnici ili da su u zavisnosti od nosećeg kapitala, oni su obično bili u pratnji establišment republikanaca ili demokratskih „jastrebova” kao što je „Crnac” Jackson iz Vašingtona (takođe omiljen sin AFL-CIO). Ni pionirski kapitalisti Silikonske doline, preduzetnici „visoke tehnologije” ili Henry Fordovi kasnijih dana, nisu naročito zastupljeni u eliti nove desnice. Šta su onda zajedničke strukturne karakteristike koje nam dopuštaju da govorimo o ovom očiglednom spletu posebnih interesa, koji se prostiru od Knott Berryjeve farme do Coors piva, kao o osobitoj „klasnoj frakciji”?

Prva karakteristika je prevlast kontrole jedne porodice (*de facto* ili *de jure*) i opsjednutost očuvanjem finansijske i upravljačke nezavisnosti. Drugo, mnogi su naročito radno intenzivni, a svi su žestoko protiv unije i socijalne pomoći. Treće, nasuprot starodesničarskim industrijalcima Srednjeg zapada (sa njihovom protekcionističkom orijentacijom na unutrašnje tržište), kapitalisti nove desnice su ekspanzionistički nastrojeni, s naročito dobro definisanim interesima na Bliskom istoku i, u manjoj meri, Meksiku, odnosno Centralnoj Americi. Četvrto, oni su svi čvrsto povezani složenom mrežom investicija, skrivenih akcijskih holdinga i direktnim aktivnostima na zemlji Sunčanog pojasa i spekulacijama mineralnim bogatstvom. Jedna od tajni njihove obožavane finansijske nezavisnosti bila je njihova sposobnost da ostvare ogromne profite na tržištima komercijalnih nekretnina i koncesija nafte. Oni su jedan kvazi-rentijerski blok s velikim objektivnim interesima za održavanje uslova za bum u Sunčanom pojasu i očuvanje inflacioniranih akcija na zemlju i resurse. Konačno, upravo zbog njihove suštinske zavisnosti od podsticajnih ekonomskih uslova i visokih stopa rasta, oni takođe imaju rastuće interese da obezbede da federalni mehanizmi transfera — iznad svega, rashodi za odbranu — nastave da nesrazmerno favorizuju države Sunčanog pojasa. Kao što tabela 3 pokazuje, diferencirani fiskalni tokovi ironično privileguju ona područja gde je anti-državna retorika najubitačnija.

Tabela 3.

*Federalni porezi, rashodi i neto priliv, Sever i Jug, 1976.*¹⁵
(miliona dolara)

	Federalni porezi	Federalni rashodi	Neto priliv
Sever	151.367	118.657	— 32.710
Jug	89.732	102.346	+ 12.614

Unutrašnjom strukturom moći nove desnice, stoga, više dominira savez preduzetničkih nego korporativnih kapitalista, najvećim delom koncentrisanih u primarnom i tercijarnom sektoru, s otelovljenim interesima u spekulacijama regionalnom zemljom, odnosno resursima. Oni su za hipermilitarizaciju i imaju neprijateljski stav prema trećem svetu; oštro odstupaju od rastućeg arhaičnog industrijskog sloja Srednjeg zapada, kao i od transnacionalnih džinova Istoka, ne najmanje zbog njihove različite povezanosti s inflacionom dinamikom privrede. Inflacija ugrožava industrijski kapital u celini sve višim troškovima zamene fiksnog kapitala (obezvređujući starije energetske intenzivne tehnologije); ona, isto tako, teži da obezbedi što veći rast u primarnom i tercijarnom sektoru Sunčanog pojasa, kao i pružanje ogromnih, spekulativnih mogućnosti. Nije čudno što je, kao što ćemo kasnije videti, nova desnica privrženija *supply-side* ekonomiji, s njenim reflacionim implikacijama, nego čistom monetarizmu s deflacionim konsekvencama.

Bilo je sasvim logično da će „graničari” kapitalizma Sunčanog pojasa tražiti poštenog i uglađenog političkog predstavnika vlastitog ideala. Štaviše, opstanak nove desnice u licu sopstvenog bujnog frakcionaštva i vlastitih centrifugalnih interesa, zahtevalo je jedinstveno, harizmatičko vođstvo. Uprkos svojoj izuzetnoj popularnosti među republikanskim biračima i svojoj bezobzirnoj opredeljenosti da kontroliše partiju, predsednik Nixon nikad nije bio prihvatljiva rukovodeća figura za najveći deo nove desnice. U njihovim očima on je bio dvostruki izdajnik, intiman s Rockefellerima, koji su „prodali” Tajvan i nametnuli kontrolu nadnica i cena u vre-

¹⁵ Estall, str. 379.

me kada se nijedan demokrata to ne bi usudio da učini. (Dakako, deo bezumlja iza CREEP-a i Votergejta mogao je biti izraz Nixonovog priznanja da mu je nedostajala odgovarajuća legitimnost i podrška s bilo kojeg pola partije). Nasuprot tome, veliki deo baze nove desnice bio je opčinjen predstavom koja je bila izgrađena oko Reagana (zahvaljujući umešnom političkom reklamiranju). Tako je kampanja „stalnog kandidata” (Reagan je prvi put obelodanio svoje predsedničke ambicije 1968. godine) postepeno dobijala zamah i dolarske priloge. Reagan nije, pak, bio prvi izbor većine ključnih kapitalista nove desnice, niti strateške trojke Coors-Viguerie-Weyrich. Njihov heroj je bio John Connally, Nixonov ministar finansija, bivši guverner Teksasa, a ne puki holivudski kauboj. Njihov je plan bio da ga podrže protiv Forda i Reagana 1976. godine, ali je mrlja Votergejta bila neizbrisiva (što je po drugi put potvrđeno 1980. godine).

Godine 1968. jedan labav savez desničarskih snaga oteo je kontrolu aparata republikanske stranke od istočnog establišmenta. Uoči Votergejta, međutim, ovaj je načinio žestok kontranapad: Ford je bio „naveden” da postavi Rockefellera za potpredsednika; Kissingeru je data druga prilika za život (na zgražanje nove desnice), a u 1975. godini konzervativci su izgubili kontrolu nad republikanskim nacionalnim komitetom. Za ovu „liberalnu zarobljenost” GOP-a nova desnica je uveliko okrivljavala Goldwaterov otpor podršci desničaru Deanu Burchu iz Kalifornije za republikanskog predsednika. Goldwaterova „izdaja” je, sledeći Nixonovo otpadništvo, stvorila strahovanje među novom desnicom u pogledu toga da li bi *bilo koji* konzervativni kandidat imao garanciju da ne bude zaveden od establišmenta ili bi bio obezbeđen od pravljenja ustupaka centru. Ove tenzije su eksplodirale na konvenciji 1976. godine, kad je Reagan radije izabrao liberalnog Schweikera nego konzervativnog Cranea za svog saradnika u očiglednom nadmetanju za širu podršku. Doajeni nove desnice su besneli, i Weyrich je upozorio reaganovce da će, ako njihov lider ikad bude izabran, nova desnica „istupiti”.¹⁶ Međutim, u ispoljavanju discipline, koje je bilo najvećestaj događaja 1980. godine, pripadnici nove desnice držali su se čvrsto Reagana. Doista, oni su gotovo zbacili službenog predsednika, što je dotle smatrano nemogućnim u savremenim uslovima i podvigom impresivnim

¹⁶ Nav. u Crawford, str. 118. To bi se, pak, moglo pokazati proročanskim upozorenjem.

kao što je bila, na primer, Goldwaterova nominacija dvanaest godina ranije.

Uputno je uporediti relativne položaje nove desnice i istočnog establišmenta uoči kampanje 1980. Prema Alanu Crawfordu, nova desnica — usko definisana tesnim vezama s čvornim organizacijama kao što su CSFC ili Nacionalni konzervativni PAC — izašla je iz poluterminskih izbora 1978. godine kontrolišući 10% Kongresa (40 kongresmena, 10 senatora).¹⁷ U Senatu je ovo predstavljalo petostruko povećanje od 1972. godine i u značajnoj meri se moglo pripisati podršci birača s jedinstvenim ciljem. Sa stanovišta finansijske moći, nova desnica je neprevaziđeno i zastrašujuće ovladala tehnologijom priloga putem pošte. Geografski, pak, nova desnica je ostala naročito zastupljena u planinskim državama (šest od deset senatora), kao i ostrvima moći u Kaliforniji, na Srednjem zapadu i u Diksiju. Značajno je da su njene granice težile da se poklope s najviše koncentrisanom rasprostranjenošću mormonizma i evanđelističkog protestantizma; reč je o „novopečenim” oblastima Sunčanog pojasa koje su imale najveće izgleda da podrže politiku moralnog revanšizma. Iako su novodesničarski blickrigovi s jedinstvenim ciljem imali uspeha i u industrijalizovanim oblastima zemlje, oni su takođe težili da ostave efemernije političke tragove. Etnički pretežno katoličko izborno telo severoistoka, iako osetljivo na apele za „porodični” socijalni konzervativizam, obično je, kako je Goldwaterova kompanija pokazala, odbijano tradicionalnim ekonomskim konzervativizmom. Stoga je bilo kakva nada da nova desnica pobegne iz svog geta Sunčanog pojasa zavisila od njene sposobnosti da otkrije takvu ekonomsku demagogiju koja bi bila podjednako prihvatljiva i za zapadne preduzetnike i za kvalifikovane radnike i službenike sa istoka.

U međuvremenu, „istočni establišment” unutar Republikanske partije postao je i konzervativniji i organizaciono difuzniji. Iako su Ford i Bush bili nominalni nosioci standarda umerenog krila, oni jedva da su bili u onoj neposrednoj i intimnoj vezi s njegovim jezgrom kao što su to bili Rockefeller i Scranton kao glavni kandidati establišmenta u 60-im godinama. „Jezgro” se u velikoj meri oslobodilo specifične stalne odanosti određenom krilu Republikanske partije, ili čak i samoj

¹⁷ Isto, str. 67. Kongresna polusenka nove desnice — njeni simpatizeri i manje ili više dosledni saveznici — verovatno bi 1978/1979. godine uključila još stotinu članova Predstavničkog doma i još desetinu senatora.

GOP. S predsedništvom, u praktično neprekinutoj krizi od 1965. godine naovamo, uz opšte slabljenje uloge aparata regularne partije u licu „nove politike”, politička artikulacija interesa jezgra postala je sve zavisnija od jačanja *paradržavnih* više nego partijskih institucija. Prvo, kao rezultat Vijetnama i svetske ekonomske krize, postojalo je masovno jačanje „vezanosti” ključnih organa korporacijske, spoljne i makroekonomske politike (Savet za spoljne odnose, Komitet za ekonomski razvoj itd.) i njihovih odgovarajućih odeljenja i kabinetских položaja u Vašingtonu. U istom duhu, Trilateralna komisija Davida Rockefellera predstavljala je pokušaj bez presedana (mada neuspešan) da se stvori mreža dvopartijske podrške onome što je trebalo da bude unifikovan program domaćih i transnacionalnih interesa jezgra. Drugo, nova veza između PAC-ova i politike jedinstvenog cilja izazvala je širenje i reorganizaciju korporacijskih lobija i udruženja poslodavaca. Nivo „interese grupe” američke politike postao je značajniji nego ikad, pri čemu je istovremeno postojao manje zavisn od partijske afilijacije. Broj korporacijskih PAC-ova naglo se povećao od pukih 89, krajem 1974. godine, na 954 u januaru 1981, pri čemu je jedan moćan novi savez najvećih korporacija — Poslovni okrugli sto¹⁸ — osnovan radi koordinacije kongresnog lobija.

Važno je, međutim, napomenuti da su spektakularni uspesi Poslovnog okruglog stola i korporacijskih PAC-ova — kao što je bilo njihovo poražavanje reforme radnog zakonodavstva ili uništavanje Carterove predložene Agencije za zaštitu potrošača — ostvareni oko relativno „lake” ose pitanja (protiv rada, protiv regulacije i, donekle, za „novi hladni rat”). To je podstaklo jedinstvo unutar jezgra i između njega i perifernog kapitala. (Dakako, glavne korporacije su nalazile sve korisnijim da razviju novu desnicu kao udarnu snagu u konfrontacijama s AFL-CIO, ili grupama za zaštitu čovekove okoline). Međutim, glavna makroekonomska pitanja — reindustrijalizacija, energetska politika ili protekcionizam, pružala su otpor bilo kakvom spontanom ili simbiotič-

¹⁸ Okruglom stolu treba da se obraćaju samo multinacionalni džinovi, članstvo u njemu je čvrsto ograničeno na „200 najvećih” časopisa *Fortune*. Ekskluzivnost Okruglog stola, zajedno s njegovim političkim pragmatizmom, provocirala je uzvratno formiranje „Američke poslovne konferencije” u čiji su sastav ušle kompanije srednje veličine, ideološki povezane s novom desnicom. Vid. Kim McQuaid, „The Roundtable: Getting Results in Washington”, *Harvard Business Review*, maj/jun 1981.

kom korporacijskom konsenzusu. Štaviše, uporan sindrom krize na rukovodećem nivou, i brz politički obrt, proizveli su opšti osećaj da težak posao arbitriranja u srednjoročnoj ili dugoročnoj ekonomskoj strategiji zahteva, pre svega, restabilizaciju režima, podržanu trajnim izbornim mandatom. Uprkos tome što je imalo uspeha u vođenju politike na paradržavnom nivou ili nivou interesne grupe, jezgro je neizbežno vraćeno na problem uobličavanja nove političke ravnoteže, u vreme kad su sami birači postajali jasno odvojeni od partijskih struktura i tradicionalnih lojalnosti. Snage establišmenta su tako, isto koliko i nova desnica, suočene sa zagonetkom kako da pronađu težišnu tačku koja bi mogla držati na okupu jednu novu koaliciju. Odgovor je — kakva ironija — još jednom došao iz Kalifornije.

Politika stagflacije

Nedostajuću vezu između nove desnice i jedne nove većine pružili su Howard Jarvis i pokret Propozicija 13 u Kaliforniji. Talas krstaških ratova za smanjivanje poreza, koji je pratio pobedu Propozicije 13 1978. godine, sasvim je nadmašio iskustvo svih drugih pokreta s jedinstvenim ciljem. U gotovo simultanom odrazu, svaki potencijalni republikanski kandidat neposredno se izjasnio za oslobađanje od poreza. Organizovan je ekumenski „odred istine” radi obilaska zemlje, koji je uključio i Forda i Reagana. Ali, dok su političari svih boja, uključujući većinu demokrata, jedva čekali da se ogreju na bljesku bujnog rezanja poreza na gradskom ili državnom nivou, mali broj onih s vezama s establišmentom bio je spreman da bezrezervno odobri fiskalne panaceje na nacionalnom nivou, gde bi se one mogle preobratiti u inflacione Frankensteine. Racionalna plašljivost Cartera i Forda, međutim, potvrdila je njihov krah 1980. godine kada su se suočili s najezdom Reaganovih *supply-side* janičara.

U konačnoj rundi, Carter je završio nailaženjem na platformu uravnoteženja budžeta, koja je morala izgledati užasno huverijanska u depresijom zahvaćenim industrijskim centrima severoistoka, dok je Reagan (koji očarava u poređenju sa FDR) podsećao više na Roosevelta, sa svojim obećanjem o fiskalno indukovanoj „reindustrijalizaciji”. Tradicionalna uloga partije bila je takođe promenjena: prvi put u modernoj istoriji, republikanci su mobilisali veći broj kampanjskih radnika ne-

go demokrati.¹⁹ S obzirom da je imao bezbedne bokove Sunčanog pojasa i verovatno čak milion dobrovoljaca pri ruci, Reagan je mogao veoma delotvorno da koncentriše završnu fazu svoje kampanje na starije industrijske države. Kad se dim raščistio, demokrati su izgubili više od četvrtine samoupisanih „liberalnih” glasača i gotovo polovinu sindikalnih domaćinstava.

Bez obzira kakve bi mogle biti dimenzije čisto negativnih „protestnih glasova” protiv Cartera, ili uticaj talačke histerije, Reagan i drugi konzervativni kandidati u industrijskim državama za svoj uspeh najviše duugu pametnom smirivanju antiunijnske retorike i sistematskom naglašavanju aspekata rasta *supply-side* programa. Štaviše, upravo je novodesničarska komponenta Reaganove koalicije postala najmilitantniji advokat neuklidovske ekonomije Laffera, Kempa i Wanniskog. U svom masovnom preobražavanju u fiskalni neopopulizam (koji ne može da ne podseti na Brayanovu srebrnu panaceju), oni su istovremeno bespravno lovili kod liberala (Kemp-Roth poreska shema, inspirisana je Kenedyjevom „novom ekonomijom”) i ukrali grodko odobravanje kod Wallacea (sve ankete potvrđuju *ozlojeđenost* bele radničke klase prema primaocima pomoći).²⁰ Ostaje, pak, da se objasni zašto je nova desnica izgledala tako uspešna u mobilisanju podrške mnogih belih radnika za redistributivnu strategiju, koja žrtvuje manjine zaposlene u javnom sektoru i radnike s niskim najamninama.

Jedno objašnjenje bi se jednostavno oslanjalo na tvrdnju da smo svedoci ponovnog kretanja ka bankrotstvu liberalizma i trajnog političkog vakuuma na levcici. S druge strane, postoji ubedljiva argumentacija da stagflacija transformiše objektivni teren i subjektivni govor politike u Americi na način koji ohrabruje rast desničarskog neopopulizma. Dok je tradicionalna depresija težila da ostvari poravnavajući uticaj na kompoziciju radničke klase, stagflacija deluje suprotno, produbljujući i uvećavajući unutarklasnu diferencijaciju. U Sjedinjenim Državama, gde su razlike istorijski težile da budu tako velike, a segmentacija tržišta rada tako ekstremna, produžena stagflacija proizvodi ponore nejednakosti između slojeva radničke klase. U poslednjoj deceniji, na primer, razlike u najamninama (isključujući dodatke) između radnika u čeličanama i tekstilnih rad-

¹⁹ Vid. Andrew Mollison, „Now Reagan Plans to Win”, *New Leader*, 8. septembar 1980, str. 3—4.

²⁰ Vid. Ben Bedell, „Reagan and the Workers' Vote”, *Guardian* (New York), 26. novembar 1980, str. 5.

nika gotovo su udvostručene; ili, u apsolutnim iznosima, razlika između njihovih apsolutnih najamnina u 1970. godini bila je 83 dolara, a danas je 277 dolara!²¹ To je navelo neke analitičare da odu toliko daleko da pretpostave postojanje tendencije „brazilijanizacije” američke socijalne strukture, budući da ona doprinosi polarizaciji ne samo između klasa, već i *unutar* klasa, da bi stvorila suprotstavljene tabore inflacionih „imati” i „nemati”. Sledstvena fragmentacija klasne strukture takođe olakšava rekompoziciju politike oko sebično „opstajuće” ose, koju favorizuje nova desnica: „Kompleksnost ‚restratifikacije’ radničke klase otežala je tendenciju u američkoj politici da klasna pitanja postanu izgubljena u zbrci sektorskih i stratumskih podela. To je, sa svoje strane, pomoglo promociji politike čiji nedostatak nije samo u tome što je često kratkovida i što se bavi sama sobom, već i u tome što je sve usmerenija na „socijalna” pitanja uskog opsega, posebno ona koja se tiču kuće i porodice. Tamo gde relativni prosperitet ili osiromašenje mogu zavisiti od tempiranja domaće kupovine ili činjenica da se radi, recimo, u vazduhoplovnoj, a ne u automobilskoj industriji, ili da je neko rođen 1940. a ne 1950. godine — tamo se dezintegriše smisao zajedničkog iskustva i potreba.”²²

Deljivi uticaj stagflacije na radničku klasu dalje je podstaknut dramatičnim preokretom u nivoima aktivizma koji i leвица i desnica podržavaju. Kako su pokreti 60-tih godina opadali, novi pokreti desnice su nadolazili. Crnačka prava i oslobađanje žene pomraćeni su militantnošću srednje klase kako je neprevaziđen broj stratuma „belih okovratnika”, službenika i rukovodećeg osoblja postajao aktivan u kampanjama s jedinstvenim ciljem, ili u lokalnoj politici, često napuštajući svoje stare partijske afilijacije *en route*. Iako radikalna manjina tih pokreta reciklira osoblje i brige nove levice, glavni tok ide udesno, sa snažnim tonovima rasne i seksualne reakcije. Kako su nedavna istraživanja glasanja pokazala, relativna biračka vasiona se smanjuje, s obzirom da nesrazmerni brojevi glasača iz redova manjina, mladih, žena i glasača s niskim nadnicama postaju apstinenti,²³ pri čemu je učešće birača sa srednjim i viso-

²¹ *International Herald Tribune*, 25. januar 1981.

²² Elliott Currie, Robert Dunn i David Fogarty, „The New Immiseration”, *Socialist Review*, 54 (novembar—decembar 1980), str. 26.

²³ Vid., na primer, Thomas R. Cavanagh, „Changes in American Voter Turnout, 1964—76”, *Political Science Quarterly*, proleće 1981, naročito str. 61—63.

kim dohotkom oštro povećano. Tako „prelistavanje“ američke politike delotvorno obezvlašćuje siromašne, pri čemu obezbeđuje da novi aktivizam srednjih klasa deluje kao ventrilokvizam za glasove korporacijskih PAC-ova i lobija nove desnice.

U odsustvu pritiska s leva, zamah konzervativnog aktivizma gurnuo je „centar“ mnogo milja udesno. Mnogo je pisano o kolapsu liberalizma među kongresnim demokratama od Reaganove inauguracije, ali, još pre izbora, vodeće figure demokratske „levice“ su označavale nove domove dalje u desno. Podsetimo se da je upravo Frank Church, a ne Jesse Helms, orkestrirao povik na sovjetske trupe na Kubi (koje su tamo bile od 1963. godine), dok je George McGovern podržavao oživljavanje projekta bombardera B—1, a Alan Cranston predlagao ingeniozne načine da se socijalni rashodi transferišu u Pentagon. Kao GOP, Demokratska partija je prošla kroz izuzetne transformacije u svojoj unutrašnjoj strukturi moći: dok uticaj sindikalnog pokreta opada i nestaju mašine velikih gradova, rastući broj demokratskih kongresmena postaje zavisán od korporacijskih PAC-ova i osetljiv na pritiske novodesničarskih kampanja s jedinstvenim ciljem. Većina republikanaca i demokrata iz predgrađa postaje praktično neprepoznatljiva i, kako nedavno glasanje o smanjenju budžeta pokazuje, podrška konzervativnih demokrata pruža režimu funkcionalnu većinu u Predstavničkom domu, kao i u Senatu.²⁴ Pre nekoliko godina ujedinjeni radnici automobilske industrije su organizovali konferencije radi istraživanja perspektive za jedan novi „progresivni savez“, koji bi sačinjavali radnici, manjine i žene; iz te inicijative proizašlo je malo, odnosno ništa. Doista, bila je potrebna skoro čitava decenija da bi njudilovska koalicija uspešno uskrsnula. Umesno je podsetiti se upozorenja Irvinga Howea 1964. godine da je nesposobnost radničkog pokreta da se čvrsto poveže sa Crncima omogućila novoj desnici „da uđe u svoju ‚uzletnu‘ fazu“.²⁵ Sedamnaest godina kasnije ona je sletela...

²⁴ Doista izgleda da je strategija demokrata da obuhvate republikance zdesna. Nedavno je glavni budžetski portparol kongresnih demokrata, poslanik Dan Rostenkowski (predsednik *House Ways and Means* komiteta), predložio kresanje poreskih stopa najviših slojeva za 50 do 70 odsto — „ideju koju je Bela kuća odbacila iz straha da će se na nju gledati kao da daje isuviše mnogo bogatima“. (*Business Week*, 20. april 1981, str. 79).

²⁵ Irving Howe, „The Goldwater Movement, u *Steady Work*, New York, 1966, str. 224—225.

Postgutenburško predsedništvo

Sudbine Reaganove administracije i nove desnice možda nisu tako tesno povezane kao što na prvi pogled izgleda; doista, želeo bih da objasnim zašto mislim da bi one mogle da se razidu, pre ranije nego kasnije.

Sadašnje kuloarske intrige, odricanja i poricanja, gafovi i nabrzinu prepisani govori verovatno su samo *hors d'œuvres* pre nego što prava hanibalska gozba otpočne unutar Reaganove administracije. To nije samo režim pun protivrečnosti, to je režim izgrađen oko *ne-mogućnosti*. To je politički Vudstok američkog kapitalizma, s aspiracijama na nemoguću unifikaciju interesa svih socijalno privilegovanih slojeva američkog društva. Reganizam je iluzija da se želje onih koji „imaju“ mogu bezbolno zadovoljiti prebacivanjem tereta neophodnih patnji i odricanja još više na leđa onih koji „nemaju“. Za razliku od tačerizma, koji bar nameće disciplinu priklonjenog zadovoljstva delovima srednje klase, *supply-side*, obećana zemlja Kempa i Stockmana, proklamovana je kao bliska. Porezi će opasti, dohoci će porasti, a rakete MX će nići kao zelena trava na mrtvom morskome dnu Nevade — to je proročanstvo.

Iracionalnost reganizma, međutim, ide daleko dublje nego Reaganovi budžetski govori. Poređenje s aspektima tačerizma pomoći će da se to osvetli:

1. Tačerizam predstavlja daleko više tvrd i politički koherentan partijski blok nego Reaganova prepuna paluba novodesničara, pobornika hladnog rata i uznemirenih članova istočnog establišmenta. Staviše, on je ispoljio impresivnu (neki bi rekli — samoubistvenu) snagu volje u nametanju žrtava pojedinim delovima britanskog kapitala, prihvatajući, u određenim granicama, neophodnost delimične devalorizacije neproizvodnog i nekonkurentnog kapitala. Reganizam je, s druge strane, pokušaj da se očuva čitava struktura svojinskih vrednosti kapitalizacije koju su tokom poslednjih trideset godina akumulirali buržoazija, srednji slojevi i privilegovani delovi bele radničke klase. To je popularan front protiv depresijacije neefikasnog fiksnog kapitala²⁶, ili deflacije spekulativnih nekretnina.

2. U apstraktnim terminima, i tačerizam i reganizam impliciraju strategije „supereksploatacije“; obe su privržene politici čiji je cilj da ubrza obnovu rezervne

²⁶ Reaganov predloženi sistem ubrzanog oporavljanja troškova (ili „Plan 10-5-3“) je dalekosežan program depresijacije za

armije rada, razbije tradicionalne geografske koncentracije sindikalne moći, drastično stanji zajedničku potrošnju, smanji regulaciju i prebaci dohodak na kapital i srednje slojeve. Ali, R. Reagan i M. Thatcher slede ove ciljeve u različitim kontekstima i pod različitim ograničenjima. Tačerizam se suočava sa još moćno organizovanom radničkom klasom, koja je u protekloj deceniji odbila frontalne napade na njena prava i institucije. Stoga, umesto neposredne konfrontacije, konzervativna vlada sledi strategiju slabljenja i dezorganizovanja rada kroz produžavanje recesije i visokih stopa nezaposlenosti. Ona je do sada prihvatila konsekventni kolaps unutrašnje tražnje i cenu koju su platili široki sektori industrijskog kapitala.

Reganizam, s druge strane, nasleđuje jednu od najrazvijenijih ravnoteža moći u okviru savremenog svet-skog kapitalizma; američka radnička klasa je bila neobično mirna (u odnosu prema evropskom radu) tokom skoro čitave decenije, a troškovi radne snage u prerađivačkoj industriji porasli su manje nego u većini zemalja OECD-a. Tako, kroz svoje planirane napade na najmanje organizovane i najslabije plaćene delove radničke klase, reganizam nastoji ne toliko da ukloni prepreke valorizacije od strane radničke klase, koliko da subvencionise radno intenzivne sektore privrede (nesrazmerno locirane u Sunčanom pojasu), prebaci fiskalni teret hipermilitarizacije i usadi efikasna ograničenja protiv buduće mobilizacije radnika. Pri tom on takođe nastoji da odbaci pritisak ka devalorizaciji nekonkurentnog industrijskog pogona ili razaranju „fiktivnog kapitala“.

Reaganovska varijanta supereksploatacije mogla bi odgovarati instinktima svakog malog poslovnog čoveka u Juti ili Floridi, ali ona ne može sama, a najmanje u tandemu s očito reflacionim merama (kao što su smanjivanje poreza ili dodatne milijarde za odbranu), obuzdati inflaciju u okviru prihvatljivih granica. Opasnosti strategije supereksploatacije su u tome da će ona veštački produžiti život nekonkurentnog kapitala, još više na-

privredu, koji će radikalno raskinuti tradicionalnu vezu između ekonomskog i poreskog života imovine i koštati vladu 60 milijardi dolara u smanjenim prihodima. U isto vreme, porez na dohodak korporacija u Sjedinjenim Državama postepeno se približava gašenju: 1960. on je pružao 23% federalnih prihoda, ove godine 12,4%, a, ako Reagan prokriči put, jedva dovoljnih 7,7% u 1986. godini.

duvati najmanje produktivne delove tercijarnog sektora i neizbežno stvoriti troškove socijalne kontrole, koji se mogu porediti sa smanjivanjem socijalne pomoći. U svakom slučaju, ova strategija ne može ispraviti protivrečnosti sadržane u sektorskoj kompoziciji kapitala, ili strukturi ekonomskog vlasništva. (Ironija: odsustvo snažnih odbrambenih odgovora od rada verovatno će čak više zaoštriti ubilačke borbe između kapitala, budući da je različita osetljivost na pritisak najamnina jedna od najznačajnijih poluga koje razvijeni kapital može upotrebiti protiv kapitalista koji su manje konkurentni). Mogućno je već otkriti neke od glavnih linija bitaka između delova Reaganove koalicije.

* Istorijsko jedinstvo nosećeg kapitala moglo bi biti ugroženo; ono se cepa usled nesklada između potrebe da se grade protekcionistički zidovi oko starijih industrija ugroženih japanskom konkurencijom (kao što su čelična i automobilska industrija) i potrebe da se očuva slobodna trgovina po svaku cenu.

* Predloženi vojni bum neće samo podstaći inflaciju nego će, što je možda isto toliko važno, stvoriti akutne nedostatke kapitala i kvalifikovane radne snage u vreme kada su oni traženi u privrednim sektorima s visokom tehnologijom. Na donekle sličan problem ukazuje disproporcionalna moć petrohemijskih kompanija i njihovo prisvajanje gotovo četvrtine neto profita korporacija. Nema dokaza da Reaganova administracija uopšte nazire akutnost ovog problema internog reciklisanja profita.

* Neposredna slaba tačka reganizma je, pak, rastući haos, koji je u okviru tržišta kapitala stvoren monetarističkim okretom Federalne rezervne banke. Grozničava je obmana *supply-sidera* da se svi inflatorni pritisci, stvoreni preteranim vojnim rashodima i smanjivanjem poreza, mogu popraviti s nekoliko čvrstih stezanja novčane slavine. Neposredni rezultat ove apsurdne politike bio je kolaps tržišta dugoročnog kapitala i obveznica, budući da su korporacije, gladne kapitala, bile prisiljene da preklinju za kratkoročne bankarske zajmove.

Vrlo je verovatno da će korak kojim se ova kriza tržišta kapitala razvija opredeliti (ostavljajući po strani, naravno, međunarodne krize ili domaće eksplozije) tempiranje neizbežne kolizije unutar Reaganove koalicije između nosećeg kapitala, s njegovom ogromnom potrebom za ekonomskom stabilizacijom, i populista desnog krila (koji predstavljaju i periferni kapital i

srednje slojeve), s njihovom privrženošću *supply-side* programe ekspanzije. Reagan se slabo spremio za ove nadolazeće oluje; u osnovi, osrednji i gotovo imaginaran kvalitet njegovog predstavnštva („Bela kuća — uzmi jedan...” pogodan je za „stalnu kandidaturu” ali ne i za stvarnu primenu vlasti. Verovatno je čitav postgutenburški spektakl, proizveden novom politikom, stvarno disfunkcionalan za delovanje kapitalističke države, budući da on preti da oslobodi nove furije ozlojeđenosti i frustriranosti zbog sistema koji ne može da isporuči reklamirana čuda.

To bi stvarno mogla biti nada nove desnice. Izgleda vrlo malo verovatno da će nova desnica verno potonuti zajedno s Reaganom, ili čak ostati na palubi, ako se on jasno odluči za istočni establišment. Kakva god nepogoda zadesi sadašnji režim, nova desnica može prebaciti breme na one „izdajnike” koji su propustili da ostvare maksimalni program *supply-side, laissez faire-a* (za taj slučaj, recimo, nisu pustili kreativnost u škole, ili su odbili da načine homoseksualnost prestupom). S obzirom na sadašnju dezorganizovanost radničke klase i praktičnu ugašenost liberalne politike, dova desnica je možda stekla trajno pravo na politiku razočarenja i pravdoljubivog gneva.

(Mike Davis, „The New Right's Road to Power”, *New Left Review*, br. 128)

Preveo Mile Njegovan

Thomas Ferguson/Joel Rogers

POBEDA REAGANA

INTERESNE GRUPE I NJIHOVA KOALICIJA
U IZBORNOJ KAMPANJI 1980.*

I Uvod

Od mnogih stanica na Reaganovom dugom putovanju prema položaju američkog predsednika, jedna od najznačajnijih sigurno je bila njegova poseta Dalasu, Teksas, krajem avgusta 1980. Jer, tamo su se u jednom jedinom danu skupile zaista sve neobične teme izborne kampanje.

Reagan je u tu privrednu metropolu jugoistoka došao da bi obezbedio ionako snažnu podršku „ponovo probuđenih” hrišćanskih fundamentalista, za koje je izgledalo da će na izborima u novembru predstavljati novu i značajnu snagu. Reaganova poseta počela je privatnim susretom sa preko dve stotine „religioznih ličnosti i privrednika” u velikoj dvorani Hyat Regency u Dalasu. Bio je to prizor koji je mogao biti uzet iz Elmera Gantrya iz *Nešvila* Roberta Altmana. Skup je privukao mnoge od najpoznatijih i najuticajnijih pripadnika superbogate američke desnice. Među prisutnima je bio milijarder i sopstvenik naftnog koncerna Nelson Bunker Hunt. Pokušaj ovog čoveka da postane svetski kralj srebra bio je netom propao i izazvao je intervenciju jednog bankarskog sindikata, specijalno osnovanog za tu priliku. Bio je tu, zatim, teksaški zemljoposjednik i izdavač desničarskog lista „Mad” Eddy Chiles, pa Jesse Helms, senator iz Severne Karoline

(tekstil i duvan), koga njegovi protivnici, zbog velikog fonda kojim raspolaže prilikom kampanje, nazivaju „čovekom teškim šest miliona dolara“. I industrijalac iz Fort Wortha T. Cullen Davis, „ponovo probuđen“, pošto je u trećem sudskom postupku oslobođen optužbe za ubistvo svoje supruge.

Bio je to događaj koji je objedinio neke zamršene teme izborne kampanje 1980: mešavinu protekcionističke elite i vodećih bankara, ponovni izlazak na scenu hrišćanskog fundamentalizma kao odlučujuće snage u nacionalnoj politici, raspad organizovanih partijskih struktura i široku mobilizaciju boga i novca oko uspešne kandidature čoveka koji je nekad bio na margini američkog političkog života. Međutim, iako Dalas u jednom danu obuhvata sve misterije izborne borbe 1980, on ipak podvlači koliko je teško analizirati poslednje godine američke politike — mada se čuda nisu dešavala. Do 1984, dakle tokom samo jednog jedinog predsedničkog mandata, jezik i smernice koji su određivali javni život Amerike za života više od jedne generacije, odjednom postaju relevantni. Budući da se zasnivaju na političkoj formuli liberalizma Nju dila, postali su neuporebljivi za objašnjenje političkog sloma upravo tog sistema — sistema čije su se ekonomske, socijalne i političke osnove raspale i ne mogu se više spasti zbog dvo-cifrene stope stagflacije, protekcionističkog pritiska, usporenog tehnološkog razvoja i hronično negativnog platnog bilansa.

Kao u svakom razdoblju socijalnog raspadanja, u periodu što leži između kraja starog i uspona novog poretka, javio se niz simptoma raspadanja u imućnijim krugovima: fiksacija na terapijsko delovanje moći i na prednosti konkurencije, pomamno špekulisanje zemljištem, narcizam i ideologija samoobnove. Među siromašnima i slabima u svim slojevima društva — prikazanja, predskazanja, verovanje u satanu, astrologija, filmovi sa katastrofama i manija vraćanja u prošlost. U štampi — nesposobnost da se objasne uzroci i značaj savremenih političkih borbi.

Ova kriza, međutim, nije sve paralisala. Uporedo s kulturnim eksperimentima, u svim elitnim društvenim grupama dolazi do drastičnih prestrojavanja unutrašnjih odnosa. S obzirom da su savezi prevaziđeni i da su se raspali, oni pokušavaju da stanu na čvrsto tle i osvrću se za novim institucijama, kandidatima i političkim saveznicima koji bi im mogli poslužiti i odoleti pritisku osamdesetih godina.

Za one koji se bave proučavanjem američke politike, ova pokretljivost elite i njeno prestrojavanje nije samo od prolaznog interesa; jer — kako pokazuju predsednički izbori — ta pokretljivost bitno utiče na formu stranačkih borbi i konkurencije. Postojeće strukture moći u Americi moraju se povinovati demokratskim pravilima, ali ne bivaju pri tom razorene. Naprotiv — one sistematski ispunjavaju demokratski proces, daju mu oblik i sadržinu, isključuju neke mogućnosti i daju drugima privid nužnosti. Zato treba smatrati da se svi predsednički izbori sastoje iz dve različite kampanje. Jedna teče u javnosti i izražava se u preliminarnim izborima, partijskim kongresima, govorima i diskusijama, da bi se završila glasanjem i izbornim rezultatima. Druga je skrivenija i odražava složen proces u kojem centralne interesne grupe — kao što su naftne kompanije, međunarodne banke, proizvođači oružja, sindikati, pa čak i strane zemlje, staju iza određenih kandidata idući za svojim ciljevima. Izbori predstavljaju vrhunac obeju kampanja; jedni izbori su javni, drugi skriveni.

Zadatak političke analize mora biti u tome da otkrije vezu između jednih i drugih i da tako razjasni proces u kojem se osnovni privredni sukobi i zavisnosti transformišu u izbornu kretanje. Ponekad je ta veza očigledna, najčešće nije, ali nikada nije beznačajna; kad je reč o izborima 1980. godine drugi činoci govore za to da je značaj ove veze veoma velik.

U vezi s Reaganovom pobedom postavljaju se mnoga pitanja, ali se poražavajući rezultat izbora 1980. može raščlaniti u niz pojedinačnih zagonetki. Jedna značajna grupa pitanja tiče se stvarnog sloma partijskog vođstva demokrata. Kako može Jimmy Carter sa položaja spasioca, tako brzo pasti na položaj nikogovića; zašto je — poput Grouvera Clevelenda i Herberta Hoovera — održavao samoubilačku otuđenost od sopstvene partijske baze? Šta znači čudnovata ambivalentnost koju je ispoljio prema povećanim vojnim izdacima i prema naružanju? Ponekad — kao u svojim prvim reakcijama na krizu u Iranu i Avganistanu — izgledalo je da Carter poziva na pojačanu militarizaciju. U drugim prilikama, a izrazitije na kraju kampanje, držao se uzdržano. Kako objasniti neobičan tok Kennedyeve kandidature? Njegovo postepeno nastupanje, dramatičan slom i iznenadni oporavak — gotovo do uspeha? Drugi niz pitanja tiče se kampanje republikanaca. Najveća tajna tu je, verovatno, kandidatura Connallya. U početku njegove kampanje, tokom koje je bilo vidljivo da uživa ogromnu

podršku poslovnog sveta, činilo se da Connally uspešno uvodi u javni život Amerike princip vođe kao vodeći princip. Međutim, uskoro je nestao s površine i za sobom ostavio samo činjenicu da je u Guinnessovu knjigu rekorda unesen kao najskuplji poslanik Konventa u istoriji. Kakvo je bilo poreklo Bushove i Andersonove kampanje? Zašto je Reagan doživeo tako spektakularan uspon posle preliminarnih izbora u Nju Hemšajru? Koliko je bio važan sporazum koji je Reagan zaključio sa Geraldom Fordom na kongresu republikanaca i kako je pomirio oštre polemike koje su vođene u kampanji pre kongresa partije, obezbeđivši na taj način podršku poslovnih ljudi još pre izbora? Najzad, postavlja se pitanje kakav će trajni značaj imati Reaganov predsednički mandat (ako ga uopšte bude imao)?

Istorijski značaj izbora 1980, njihova posebna povezanost s tekućim procesom preorijentacije elite, pokazuju da se ni na jedno od ovih pitanja ne može odgovoriti ako se ne utvrdi njihova veza sa značajnijim tendencijama koje pokreću američki sistem kao celinu. Ovde, kao i u svim drugim razvijenim kapitalističkim demokratijama, glavnu dinamiku unutrašnje politike određuju dva faktora: stanje odnosa snaga između kapitala i rada u zemlji, i konkurencija sektora industrije u okviru svetske privrede. Međutim, stvarni značaj prvog faktora je, u slučaju Amerike, ograničen „specifičnošću” američke politike, koju karakteriše slab i dezorganizovan radnički pokret. Otuda je menadžerski sloj pokretačka snaga u unutrašnjoj politici, a politički sukob se, po pravilu, najbolje definiše kao izvedeni sukob između različitih interesnih grupa. Naravno, analiza koja je u tolikoj meri usredsređena na menadžerski sloj ne može pretendovati da obuhvati svekolika zbivanja u unutrašnjoj politici, ali može imati ključnu funkciju u razumevanju porekla snaga i sukoba koji se očitavaju u javnom životu. Mnoštvo sukoba stvorilo je složen obrazac saveza među interesnim grupama i političkim koalicijama. Iako se ti obrasci stalno menjaju i imaju veoma nestalne granice, istorijski ipak postoji tendencija da se u njihovom središtu obrazuje čvršća i uticajnija koalicija. Čitavi politički sistemi mogu se odrediti s obzirom na takve koalicije, koje im najviše doprinose i koje su najvažniji faktori njihove stabilnosti. Jezgro američke politike u „zlatno doba” posle drugog svetskog rata može se posmatrati kao savez tehnološko visoko razvijenih koncerna (među kojima su najbrojnije i najuticajnije bile velike petrolejske kompanije) i međuna-

rodnog finansijskog kapitala, koji je prvi put stupio na scenu tridesetih godina. U tom smislu, sadašnji period američke politike posebno karakteriše raspad ove nuklearne koalicije. Ništa nije frapantnije u sadašnjem periodu od neopozive dezintegracije „normalne politike”. Ta je dezintegracija dubok i trajan proces. On određuje izbore 1980. i omogućuje da Reagan izbije na površinu, dok istovremeno dovodi u pitanje izborni savez. Ono što se dogodilo 1980. nije bilo klasična smena vlasti — tokom koje neka jasno definisana grupa dobija na štetu druge — nego pomeranje u sferi upravo onih interesa i struktura koje takve koalicije obrazuju. U tom smislu, po našem mišljenju, kod skrivenih izbora nije bilo dobitnika. Središnje političko kretanje niti je polazilo od nekog kandidata, niti od neke interesne grupe, već od samog procesa raspadanja.

Prilikom analize ovih izbora poseban značaj imaju, kako izgleda, dva aspekta. Prvi proističe iz promenjene situacije u svetskoj privredi. Analiza te situacije zahteva da se uzmu u obzir ubrzanje tempa međunarodne integracije i konkurencije, relativno opadanje efikasnosti američke industrije, zategnutost među industrijalizovanim zemljama, kao i među razvijenim i zemljama u razvoju; najzad, dalekosežna militarizacija ideja i ponašanja, izazvana svim ovim promenama u formi međunarodnog privrednog sistema. Drugi aspekt proističe iz upadljivog propadanja masovne politike u Americi. Analiza tog aspekta podrazumeva analizu promene u strukturi američkih partija, opadanja uticaja sindikata, sužavanja vanpartijskih i vansindikalnih oblika mobilizacije i otpora, kao i ofanzive i dominacije organizacije kapitala, koji je sve to izazvao.

Pre no što se može pravilno sagledati i razumeti dinamika izbora 1980, mora se ukazati na ovu regresiju. Struktura svetske privrede i unutrašnja politika određuju formu izborne borbe. Ona čini tle na kojem s mukom teku izborna kampanja i složeni proces formiranja političkih koalicija. U drugom delu ovog članka dajemo karakteristike ovih iznuđenih kretanja, a u trećem ih dovodimo u vezu sa samom kampanjom.

II *Izmenjena svetska privreda i raspad masovne politike*

Ne samo Amerika — čitav svet se transformiše. Strukturu svetske privrede razara duboka i sve brža ekonomska integracija, snažan porast pokretljivosti ka-

pitala, pojačana konkurencija među najvažnijim industrijskim granama i dezintegracija tradicionalnih tržišta rada. Taj je proces složen, ali njegovi efekti na Sjedinjene Države su očigledni. Relativni položaj SAD u svetskoj privredi drastično se pogoršao, hegemoniji Amerike je došlo kraj.

Iako je prisustvo SAD u inostranstvu još značajno, ono se sve više ostvaruje na račun važnih sektora nacionalne privrede. Troškovi tog prisustva sada se bliže kritičnoj tački; preti slom liberalnog međunarodnog ekonomskog poretka posleratnog doba.

1. *Uspon i raspad bazične liberalne koalicije*

Godine 1945. SAD su bile najveća privredna i vojna sila. Potpuno razaranje što ga je rat doneo njihovim glavnim takmacima delimično je išlo u prilog Americi, ali tajna fenomenalne posleratne snage Amerike bila je u usponu niza ključnih industrijskih grana na poziciji pružanja međunarodne pomoći: međunarodni poslovi u vez s naftom, računari, elektronika, avioni, automobili, razvoj na agrarnom sektoru, investicioni i trgovinski kapital. Rezultat je bio brzo širenje kapitala multinacionalnih industrija i finansijskog kapitala Amerike u svetu koji najčešće nije bio sposoban da se tome suprotstavi, dok su uticajni delovi američkog poslovnog sveta praktikovali klasični „imperijalizam slobodne trgovine“.

Slobodna trgovina, integracija ranije restriktivnih blokova i vojna nominacija u čitavom svetu postali su neprikosnoveni trojstvo posleratnog sistema. Dominantna privredna sila garantovala je dobit u okviru liberalno strukturisanog međunarodnog sistema, za koji je bilo karakteristično slobodno kretanje robe i kapitala. Američka dominacija u međunarodnim monetarnim institucijama i sporazumima (uključujući Svetsku banku, Međunarodni monetarni fond i monetarni sistem iz Breton Vudsa) takođe je olakšavala rast i trgovinu.

Ovaj liberalni sistem dao je značajne rezultate. Nema sumnje da je multinacionalna ekspanzija doprinela znatnom američkom prosperitetu u vremenu između 1945. i 1971. i da su na taj način u proces međunarodnog privrednog razvoja bila uspešno uvećana i druga područja — prvo Evropa i Japan, kasnije i delovi trećeg sveta. Ova sloboda kretanja jemčila je za kapital i robu, omogućila je ekspanziju i migraciju proizvodnih

postrojenja, smanjila je početna ulaganja i ubrzala transfer tehnologije. Osim toga, ona je internacionalizovala sistem upravljanja i za birokratski kapitalizam karakteristični oblik organizacije rada. Tok kapitala stvorio je složene međunarodne zavisnosti; visina američkih direktnih investicija — i kada se obračuna stopa inflacije — udvostručila se tokom pedesetih godina, a to se ponovilo i u šezdesetim godinama. Ove investicije su ojačale trgovinske tokove, poboljšale komunikaciju preko nacionalnih granica, dovele do razvoja regionalnog planiranja u svetskim razmerama i masovno poboljšale kulturnu razmenu.

Uporedo sa „dostignućima“ ovog liberalnog sistema, pojavio se i niz loših strana. O nekima, naročito o opasnostima neuravnoteženog industrijskog rasta i o nestabilnosti područja u razvoju koja zavise od razvoja industrijskih zemalja mnogo se raspravljalo. Međutim, malo su pažnje privukle negativnosti koje su od neposrednog značaja za objašnjenje američke politike. Da bi se one otkrile, treba javno razlikovati različite političke aktore, s obzirom na njihove veze s određenim sektorima industrije (a često i sa pojedinim firmama). Nužnost takvog razlikovanja nigde nije tako očigledan kao kada se analiziraju oštra razmimoilaženja u američkom poslovnom svetu oko doprinosa Amerike svetskoj privredi. Kompanije koje pretežno proizvode u inostranstvu i prodaju inostranstvu (nasuprot onima, koje moraju kupovati strane sirovine za proizvodnju u sopstvenoj zemlji) korisnici su ovog liberalnog režima; one se i dalje zalažu za slobodnu trgovinu i za direktne investicije u inostranstvu, baš kao i velike trgovinske i investicione banke koje ih finansiraju. Nasuprot njima stoje sektori koji su manje uspešni na međunarodnom tržištu — kao što su proizvodnja cipela, čelika, tekstila, nacionalne petrolejske kompanije (a sve više i industrija gume, automobila i delovi hemijske industrije). Većina malih preduzeća i lokalnih banaka očajnički su pokušavali da se otmu pritisku svetske privrede putem carina, kontingentiranja, limitiranja investicija i drugih ograničenja slobodnog kretanja robe i kapitala.

Ovim preduzećima, koja propadaju i koja su orijentisana na unutrašnje tržište, liberalni sistem nudi samo stalni i sve oštriji izazov industrijskih centara u inostranstvu, koji su u ekspanziji. Taj izazov se najjasnije odražava u borbi za udele na svetskom tržištu i u akumulaciji nacionalnih trgovinskih suficita; on se ogleda u progresivnom pogoršavanju trgovinskog položaja

SAD u posleratnim godinama. Na primer, podaci Ujedinjenih nacija iz 1949. godine pokazuju pozitivan trgovinski bilans Sjedinjenih Američkih Država na svim važnim područjima (Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija); međutim, ovaj potpuno pozitivan trgovinski bilans uskoro se izmenio pod pritiskom obnovljenih privreda Zapadne Evrope i Japana (kasnije i onih privreda zemalja trećeg sveta koje su doživele uspon). To je postalo vidljivo prvo kod starijih i tehnički manje opremljenih industrijskih grana, kao što su industrija cipela i tekstila, koje su već sredinom i krajem pedesetih godina imale negativne bilanse. Pritisak iz inostranstva prešao je postepeno i na industrijske grane s visokom tehničkom opremljenošću — kao što su proizvodnja gvožđa i čelika, koje su 1960. ispoljile kritičnu srazmeru između izvoza i uvoza, a nekoliko godina docnije negativan bilans. Isto se desilo s proizvodnjom automobila, koja je 1965. takođe pokazala cifre obeležene crvenom bojom. Do 1970. godine trgovinska slabost Amerike ispoljila se u izrazito negativnim bilansima preduzeća u oblasti sirovina i reprodukcionog materijala. Godine 1971. došlo je do prvog apsolutnog trgovinskog deficita u novijoj istoriji Amerike.

Pored pritiska uvoza, nacionalna industrija je trpela i od ogromnog odliva kapitala u obliku direktnih investicija u inostranstvu, koje su do 1970. dostigle visinu od 75,5 milijardi dolara. Uporedo s prekomorskom ekspanzijom industrije, došlo je do postepene internacionalizacije američkih bankarskih poslova, koja je tokom šezdesetih godina dobila veliko ubrzanje. Imovina američkih banaka na drugoj strani Atlantika porasla je od 3,5 milijardi u 1960. godini, na 52,6 milijardi do kraja decenije; giganti međunarodnog bankarskog sveta, kao Banc of America, Chase, J. P. Morgan i Co. i Citybank, dobijale su sve veći deo ukupnog profita od svoje aktive u inostranstvu. Tako je industrija u zemlji lišena izvora kapitala koji je njoj bio najpotrebniji da bi mogla obnoviti svoja postrojenja i povratiti konkurentsku sposobnost. Privučeni mnogo izglednijim mogućnostima u inostranstvu, krupni investitori su masovno napuštali SAD. Do kraja 1960. godine prosečna godišnja stopa rasta realnog kapitala uloženog u SAD — bez onog uloženog u nekretnine — opala je na 2,6%; dakle, sa prosečne visine od 9,6% na početku šezdesetih godina, koji je bio obeležen bumom, na otprilike polovinu prosečne stope u periodu 1949—1966, kada je ona iznosila 5% (istina, ovo opadanje ne može se u celosti

pripisati izvozu kapitala). Gubljenje zamaha u važnim sektorima ogledalo se u relativnom opadanju udela SAD u svetskoj proizvodnji; taj je udeo tokom zlatnih godina stalno opadao — od 60% svetske proizvodnje u četrdesetim godinama i 40% svetske proizvodnje robe i usluga do 1970. godine, na polovinu tog udela. Monetarni sistem iz Breton Vudsa, uspostavljen posle drugog svetskog rata, podsticao je i u isto vreme komplikovao sve veći uvoz i sve jači odliv kapitala. U Breton Vudsu su utvrđeni specijalni odnosi razmene između nacionalnih valuta, a dolaru je data funkcija opšteg posrednika u međunarodnoj razmeni, tako što je fiksirana njegova konvertibilnost u zlatu. On je bio tačka stabilnosti oko koje se okretao liberalni sistem. Uloga dolara kao rezervne valute međunarodnog sistema, valute koja i sama zavisi od međunarodne mogućnosti američke industrije, uveliko je olakšavala širenje američke valute i investicija u inostranstvu, smanjujući troškove hroničnog deficita SAD u tom periodu. Strane vlade su bile spremne da viškove dolara, kojih je bilo u celom svetu, otkupljuju kao valutnu rezervu; tako su one štatile dolar od međunarodnog pritiska u pravcu devalvacije. Čvrste kurseve Sjedinjene Države su što je moguće više koristile da bi stekle još veću međunarodnu moć kupovinom fabrika i oružja, i to tako što su jednostavno štampale više novca; one su tako činile ono što su francuski kritičari okarakterisali kao „bezmernu privilegiju” vodeće privredne sile. No, podstičući američke direktne investicije u inostranstvu, sistem iz Breton Vudsa je funkcionisao protiv interesa proizvođača u zemlji. Zbog uloge dolara kao rezervne valute, njegova devalvacija u odnosu na druge valute značila bi tako ogromne troškove, da je devalvacija kao sredstvo politike unapred bila isključena. Međutim, sa porastom uvoza ova nefleksibilnost je dovela do toga da su cene američke robe, u poređenju sa cenama inostranih konkurenata, ostale natprosečno visoke, dok su druge zemlje svoj kurs, često veoma promišljeno, držale na niskom nivou. To je otežavalo izvoz američke robe, koja je na međunarodnom tržištu bila skupa, a olakšavalo uvoz i umnožavalo ulaganja američkih firmi u inostranstvu; ta su se ulaganja mogla plaćati dolarom koji je u odnosu na druge valute bio jak. U svakom slučaju, proizvođači u zemlji morali su da trpe gubitke.

Ni u kom trenutku posleratne ere nije uspešni poradak slobodne trgovine bio bez moćne i dobro organizovane opozicije. Međutim, početkom pedesetih godina,

s obzirom na pretežni uspon Amerike u svetskoj privredi, protesti su bili ograničeni na mali broj specifičnih grana industrije — tekstilnu, nezavisne (tj. nacionalne) petrolejske kompanije, neke sektore poljoprivrede i delove hemijske industrije. No, kada se ostali svet ponovo oporavio, troškovi domaćih proizvođača su porasli. Sve veći broj sektora bio je izložen jakoj konkurenciji, i u američkom poslovnom svetu stvorio se dubok jaz. Predstavnicima slobodne trgovine iz firmi sa visoko razvijenom tehnologijom, sposobnih za međunarodnu konkurenciju, našli su se suprotstavljeni predstavnicima protekcionizma iz industrijskih grana orijentisanih na domaće tržište, grana koje su bile na silaznoj liniji. Republikanska partija, u kojoj su predstavnici protekcionizma miroljubivo (i pored zategnutosti) koegzistirali sa multinacionalistima kao što je Nelson Rockefeller, počela je da se cepa. Rezultat ovih borbi u partiji odrazio se na njenom Kongresu 1960. godine. Nelson Rockefeller koji je bio oličenje multinacionalne misli, izgubio je predsedničku nominaciju u korist Richarda Nixona, koji tada nije bio prvi izbor multinacionalista i koji nije ni trebalo da to bilo kada postane, iako su ga neki bili podržali u nastojanju da se domogne vlasti. Pobjeda Barrya Goldwatera na Kongresu 1964. bila je znak konsolidacije moći protekcionističkog krila, koje su predstavljale tako prominentne Goldwaterove pristalice kao što su bili George Humphrey, Roger Milliken (Deering Milliken), veliki preduzetnik na području tekstila, nacionalni proizvođači nafte poput Johna Pewa i Henryja Salvatorija, kao i niz malih i srednjih preduzeća. Zahtev za ograničenjima uvoza unesen je u platformu republikanaca, dok je partijski vrh napadao Rockefellerov „istočno-liberalni establišment“, pomoć inostranstvu i Ujedinjene nacije.

Pošto su izgubili svoj uticajni položaj u Republikanskoj partiji, predstavnici slobodne međunarodne trgovine našli su novu domovinu među demokratima šezdesetih godina. John F. Kennedy je ispunio svoja rana obećanja imenovanjem multinacionalnih biznismena poput Roberta Mc Namare i Douglasa Dillona za članove kabineta. Zajedno sa „Komitetom za ekonomski razvoj“ radio je na projektu Zakona o smanjenju poreza i potvrdio svoj stav ubeđenog pristalice slobodne trgovine „Zakonom o proširenju trgovine“ iz 1962. godine i Kennedy-rundom (međunarodnim pregovorima o trgovini i carinama — prim. prev.), koja je usledila i donela velika sniženja carina (u proseku za 35%). Što se tiče od-

lučujućeg pitanja slobodne trgovine, Lyndon Johnson je išao Kennedyevim stopama, ignorišući zahteve svojih birača iz redova radnika, koji su dobijali sve izraženiji protekcionistički karakter.

Mada su Vijetnam i bezuspešni pokret Mc Governova privremeno komplikovali američku politiku, sadašnji oblik američke partijske politike učvrstio se već sredinom šezdesetih godina. Predsednička izborna kampanja republikanaca karakterisala se bratoubilačkim borbama između konzervativaca i izvesnog broja liberalnih „rockerovaca“, kojih je bilo sve manje. Multinacionalna elita učvrstila je svoje pozicije u Demokratskoj partiji, dok je uticaj organizovanog radništva bitno opao. U međuvremenu, troškovi imperijalizma slobodne trgovine pojurili su u visinu.

Sredinom šezdesetih godina svetska privreda postala je osovina unutrašnje politike. Masovna vojna intervencija u Vijetnamu proždirala je nacionalnu privredu. Još neoporezovani prihodi kompanija dostigli su najvišu tačku 1965. godine, a onda su doživeli oštar pad. Inflacija je neopozivo stupila na međunarodnu scenu, jer se količina dolara u čitavom svetu veoma povećala. Lyndon Johnson, afirmisani kandidat demokratskog multinacionalizma, koji je bio obećao topove i maslac, socijalno blagostanje i imperijalističke ambicije, primoran je u vreme monetarne krize 1967—1968. da se odrekne kandidature za ponovni izbor. Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, na međunarodnom tržištu novca došlo je do prvih značajnih izazova dolaru. Odlučujući trgovinski deficit 1971. godine zaoštrio je rivalstvo između SAD i drugih privrednih sila, a samim tim i nesuglasice u Međunarodnom monetarnom fondu; on je odložio poraz u Vijetnamu, pojačao suprotnosti u zemlji, a diskusije u NATO o budućnosti vojnog prisustva SAD u Evropi učinio tvrdim.

Naročito je postala primetna sve veća zategnutost među velikim industrijskim silama — SAD, Zapadnom Evropom i Japanom. Nesuglasice između nacionalnih elita tekle su paralelno i odražavale su sukob među ovim „trilateralnim“ državama — njihovu nesposobnost da se slože na trajnijim osnovama u pogledu monetarnih pitanja, vojne strategije i udela u finansiranju pretenzija na vođstvo u okviru fluidne strukture međunarodnih ekonomskih odnosa. Zapadna Evropa i Japan igrali su sve krupniju ulogu u svetskoj privredi i sve su manje bili voljni da svoj rast, orijentisan na izvoz, podređuju održavanju jednog međunarodnog poretka za koji

su verovali da sistematski obezbeđuje prednosti SAD na račun drugih sila. Mada je Zapadna Nemačka najzad ipak bila primorana na revaluaciju marke od 10%, Zapadna Nemačka i Japan su se usprotivili pritisku Amerikanaca u pravcu većih revaluacija, koje bi povećale troškove izvoza u SAD, a samim tim i pritisak domaćih proizvođača. U svojoj težnji za novim međunarodnim uticajem i za devizama što ih takav uticaj zahteva, ove dve zemlje postigle su značajne trgovinske viškove, koji su neposredno ugrozili dominaciju Amerike u izvoznim poslovima. U 1952. američki udeo u izvozu zemalja članica Međunarodnog monetarnog fonda iznosio je 20,8%, a udeo Japana 1,7%. Dvadeset godina kasnije američki udeo je opao na 13,2%, dok se udeo Japana gotovo učestvorostručio — na 7,6%. Kada je, 1971. godine, američki trgovinski bilans najzad postao negativan, Japan i Zapadna Nemačka raspolagali su impresivnim trgovinskim suficitom od 12 milijardi dolara.

Predsednik Richard Nixon je 1971. godine reagovao na deficit svojom kontroverznom „novom ekonomskom politikom“ (NEP). U avgustu te godine Nixon je jednostavno devalvirao dolar i ukinuo njegovu konvertibilnost u zlato. Podstakao je trgovinski rat, zavodeći desetprocentnu carinu na praktično celokupan uvoz. Uputio je otvorene zahteve Japanu, Južnoj Koreji, Hongkongu i Tajvanu da uspore bujicu tekstila na američko tržište, a na Japan i Zapadnu Evropu izvršio je pritisak da smanje svoje sve veće trgovinske barijere i da tako omogućće Americi širi pristup na njihova nacionalna tržišta.

Za domaće proizvođače, „Nixonov šok“ nove ekonomske politike (NEP) predstavljalo je dobrodošlo olakšanje i perspektivnu politiku. Za multinacionaliste, koji su i dalje imali koristi od liberalnog sistema, bio je to početak nazadovanja. Istaknuti predstavnici slobodne trgovine — kao C. Fred Bergsten, Philip Trezise i J. Robert Schaezel — napustili su vladu i prihvatili funkcije u liberalnoj Brookings Institution i Savetu za međunarodne odnose (Council on Foreign Relations). Sva relevantna štampa oštro je kritikovala Nixona. U časopisu *Foreign Affairs* Saveta za međunarodne odnose Bergsten je nekoliko meseci posle uvođenja nove politike objasnio značaj reakcije multinacionalnog krila: „U leto 1971. predsednik Nixon i ministar Conalli revolucionisali su spoljnu ekonomsku politiku SAD. Na taj način izišli su ususret protekcionističkom trendu koji nameće pitanja o budućnosti američke privrede, bar

toliko fundamentalna koliko i pitanja izazvana preurnjenim zavođenjem kontrole nadnica i cena. Osim toga, oni su na taj način favorizovali jedan uništavajući trend, koji nameće pitanja o budućnosti američke spoljne politike.

... U pitanju su i američka privredna politika i američka spoljna politika u doglednoj budućnosti.

(Nixon) je povredio duh međunarodno važećeg prava i u monetarnim pitanjima i u pitanjima trgovine... Nova ekonomska politika otišla je predaleko. I kvantitativno i kvalitativno ona postavlja nemoguće ciljeve... Ona je sa stanovišta američke privrede pogrešna... Ona predstavlja katastrofu po američke interese u svetu.”

Za Nixonovom novom ekonomskom politikom i slomom čvrstih valutarnih kurseva (u različitim etapama) odmah su došla povećanja cena nafte, što ih je utvrdio OPEC. Ona zaslužuju mnogo više pažnje nego što im mi ovde možemo posvetiti i otvaraju značajno poglavlje u istoriji trećeg sveta, jer su za kratko vreme učinila neke zemlje bogatima, a druge bacila u bedu. Osim toga, povećanje cena nafte je dovelo do redefinisanja odnosa među industrijskim državama. Arapski investitori igraju danas veću ulogu na međunarodnim finansijskim tržištima; kao i drugi „skorojevići“ pre njih, zadobili su veći uticaj u mnogim zemljama. Ne manje značajno bilo je i jačanje rivalstva među vodećim zemljama industrijalizovanog sveta — rivalstva oko povoljnih pozicija na arapskom tržištu, koje se brzo razvijalo oko dugoročnog obezbeđivanja izvora sirovina i — s obzirom na visoke cene nafte — oko izvoznih viškova.

Otuda ne iznenađuje što su se pod tim pojačanim pritiskom — i pre svetske recesije 1973—1974 — oni delovi kapitala razvijenih zemalja koji su očekivali prednosti od otvorene svetske privrede, organizovali radi samoodbrane.

Izgradnjom mreže nadnacionalnih zadužbina političkih organizacija, istraživačkih instituta i administrativnih tela, uticajni međunarodni biznismeni preuzeli su inicijativu. Čitav niz organizacija — kao što su Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj u Evropi (OECD), Međunarodni monetarni fond (MF) i (američki) Savet za međunarodne odnose — reorganizovao se na mnogim planovima; primljeni su novi saradnici i proširena je delatnost. Istovremeno, pojavio se i niz novih organizacija; među njima je najpoznatija Trilateralna komisija, koju je 1972/73. organizovao David Rockefeller

(Chase Manhattan Bank) i koja je ubrzo povukla za sobom širok spektar multinacionalnih banaka, industrijskih udruženja, zadužbina i sredstava javnih komunikacija.

Iako između različitih organizacija postoje značajne razlike (IMF ima ponderisan glasački sistem, koji Sjedinenim Američkim Državama obezbeđuje znatno veći uticaj nego što ga imaju u OECD), a njihovi članovi su saglasni samo u odbacivanju protekcionizma, one doprinose tome da multinacionalne elite imaju na raspolaganju mrežu zajedničkog personala i zajedničkih resursa. Zajedno, one čine novu, moćnu snagu, nasuprot razjedinjavajućim snagama svetske privrede.

Međutim, uticaj multinacionalnih organizacija u rešavanju svetskih sukoba ne bi trebalo precenjivati. Pored otpora što ga njihov liberalni privredni program izaziva u zemlji, takve organizacije trpe upravo one protivrečne impulse svetske privrede radi čijeg su se suzbijanja i okupile. Nigde se to ne ispoljava tako jasno kao u divergentnim reakcijama multinacionalaca u vezi sa formulisanjem diplomatskih odnosa između Istoka i Zapada, kao i u vezi sa značajem oružanih snaga u spoljnoj politici; u slučaju Amerike, ove reakcije išle su od slavljenja američko-sovjetskog detanta u ranim sedamdesetim godinama, do militarizma američkog kapitala, koji se širi na sve strane. Kako zbog svojih ogromnih posledica u svakodnevnom životu, tako i zbog očiglednih efekata na ishod izborne bitke 1980, ovaj dezintegrativni pritisak na svetsku privredu, vojno rivalstvo, zaslužuje posebnu pažnju.

Poreklo detanta može se direktno objasniti globalnim privrednim pritiskom šezdesetih godina. Uporedo s relativnim opadanjem SAD kao najvažnijeg središta profita, američke banke i industrija ubrzale su svoje traganje za mogućnostima ulaganja u inostranstvu. Jedan od kandidata na tom području koji je najviše obećavao bio je Sovjetski Savez. Činilo se da dimenzije i politička stabilnost Sovjetskog Saveza obezbeđuju dugoročno tržište za američki kapital, njegovu tehnologiju i potrošnu robu; normalizacija odnosa s tom zemljom izgledalo je da ograničava ogromne troškove za sistem strateškog oružja i da će ublažiti sve veći pritisak na američki dolar. Važni američki listovi, kao *New York Times* i *Washington Post*, vodeći intelektualci i televizijski opisivali su Sovjetski Savez kao razumnju i odgovornu naciju, koja je žedna koka-kole i gladna žita, otvorena prema napretku kompjuterske tehnologije i

koja zaslužuje kredite najvećih američkih banaka. Penušavo oduševljenje Pepsi-kole za ovaj projekt delili su i Chase Manhattan, Caterpillar Tractor i niz drugih multinacionalnih kompanija i trgovinskih banaka. Richard Nixon, Henry Kissinger i David Rockefeller — svi su gledali ka Moskvi. Izbledela su sećanja na Mađarsku, Istočni Berlin i (u to vreme netom izvršenu) brutalnu sovjetsku invaziju Čehoslovačke. Počelo je doba detanta. Pa ipak, entuzijazam u zemlji prema takvom zbližavanju nije bio baš posvuda rasprostranjen. Nagli preokret u spoljnoj politici, simbolizovan detantom, bio je u punoj suprotnosti sa nizom američkih interesa: sa ulaganjem kapitala u trku naoružavanja, sa zaštitom od pritiska na svetskom tržištu, i s izvršavanjem američkih obaveza prema tako važnim klijentima kao što su neke države Bliskog istoka. Ti su interesi obuhvatali industriju naoružanja i njenu infrastrukturu kooperanata i prodajnih organizacija; Pentagon i njegovu brojnu univerzitetsku klijentelu; industrijske grane u opadanju, koje bi bile najzadovoljnije kada SAD ne bi trgovala ni sa kim; preduzeća industrije naoružanja koje pomaže država i bezbrojne pristalice Izraela. Mobilisan od početka, snažan antisovjetski lobi lišio je sadržine diplomatiju detanta tako što je blokirao saglasnost Kongresa da se Sovjetskom Savezu prizna status najvećeg povlašćenja i početkom sedamdesetih godina oživeo napade zdesna na „liberalnu” politiku Henrya Kissingera.

Domaća opozicija politici detanta ne bi mogla izmesti politiku da se neke osnovne privredne pretpostavke te politike nisu pokazale pogrešnim. Za nekoliko godina sovjetsko tržište bilo je gotovo zasićeno bankarskim zajmovima i postalo je jasno da finansijskim specifičnostima sovjetske privrede najbolje odgovaraju kompenzacioni poslovi i koprodukcionni sporazumi, koje su (naročito u odsustvu statusa najpovlašćenije nacije) najbolje iskoristile geografski bliže zapadnoevropske države. Naročito otkako je recesija 1973/74. pokazala da se velike industrijske zemlje izjednačavaju, američki investitori su se pozabavili slabije razvijenim zemljama (less developed countries — LDCs) trećeg sveta i južne Evrope, budući da su one predstavljale najveći potencijal za rast i za proširivanje tržišta.

Privredni rast ovih zemalja bio je krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina znatan. Dok je, na primer, američki udeo u svetskoj proizvodnji između 1963. i 1977. opao sa 40% na 36%, udeo tih zemalja se u istu vreme gotovo udvostručio — sa 5% na blizu

10%. Glavnina ovog rasta odigrala se posle 1970. i dovela je do fantastične ekspanzije nacionalnih privreda i proširenja potreba za kapitalom.

Za američke industrijalce koji su bili stavljeni na teške iskušenja, kao i za međunarodne banke, stvar je bila jasna. Naročito posle drastičnih povećanja cena nafte od strane OPEC-a 1973. godine, porasli su bankarski kredit trećem svetu. Američke komercijalne banke vratile su (reciklirale) trećem svetu petrodolare OPEC-a u vidu državnih dugova. Privatni krediti slabije razvijenim zemljama, nečlanicama OPEC-a, utrostručili su se za 34 milijarde na (prema proceni) 120 milijardi dolara u 1979. godini. Ovo pomeranje težišta investiranja, kao i postepena normalizacija odnosa sa Kinom (koja se takmiči sa Sovjetskim Savezom za poziciju važnog socijalističkog tržišta budućnosti, a Evropljani tu nemaju onu prednost kojom raspolazu u trgovini sa Sovjetskim Savezom), potpuno su izmenili diskusiju o spoljnoj politici u zemlji. Postojanje alternativnih tržišta za ulaganja i kredite snizilo je troškove kidanja američko-sovjetskih odnosa. Sve veća ekonomska aktivnost u južnoj Evropi i u trećem svetu (uporedo s pritiskom za političkom autonomijom u pojedinim zemljama i sa stalnom opasnošću preuranjenog razvoja) doveli su istovremeno do zahteva za liberalizacijom spoljne politike i za povećanjem kapaciteta za vojne intervencije u inostranstvu. Istovremeno produžena stagflacija u vodećim industrijskim zemljama zaostrižila je konkurenciju među najvažnijim državama i tako podvukla značaj vojne moći u međunarodnim odnosima. To se odnosilo, pre svega, na tako kritična područja kao što je oblast Bliskog istoka. U stvari, svaki zahvat američke privrede u svetsko tržište čini da postaje glasniji zahtev za boljom vojnom pripremom, što dovodi do reorganizovanja elite.

2. Ponovni uspon lobija u prilog naoružanju

U taboru američkih nacionalista i među proizvođačima oružja i protagonistima povećanih vojnih izdataka došlo je do važnih promena. Dugo godina se niz ograničenja, kao „Američki savet za bezbednost” i „Nacionalni centar za strateške informacije” (NSIC), na gotovo religiozan način zalagao za antikomunizam, troškove naoružanja i vojnu spremnost. Razne tačke njihove neizmenjene poruke blagovremeno su podržali delovi

američkog poslovnog sveta. NSIC je osnovan, na primer, sredinom šezdesetih godina, na vrhuncu hladnog rata, uz podršku Američkog udruženja pravnika i mnoštva značajnih američkih poslovnih ljudi (uključujući sledeće ličnosti i firme: bivši general Lucius Clay, *Continental Can*; Sandford Cousins, *AT&T*; Frank Folsom, *RCA*; Jack Howard, *Scripts Howard Newspaper*; Don Mitchell, *General Telephone & Electronics*; i Frank Stanton, *CBS*). Pod rukovodstvom Williama J. Caseya, ova je grupa uskoro povelala veliku propagandnu kampanju sa seminarima, konferencijama i predavanjima (uključujući i jedno predavanje pred „American Society of Corporate Secretaries” sa provokativnim naslovom „Nove dimenzije u takmičenju: Klauzevic, Pavlov i Džing-kan”).

Ali, kao i kod drugih militaristički orijentisanih grupa, potencijal i aktivnosti NSIC su se menjali u skladu s izmenjenim zahtevima kompanija koje su ga potpomagale. To jasno proizlazi iz „neto doprinosa, priloga, dotacija i sličnih doprinosa”, koje sadrže formulari izveštaja JRS. Na primer, na vrhuncu detanta, 1971. godine, NSIC je u toj rubrici iskazao oko 620.000 dolara. Ali kada je, sredinom šezdesetih godina, detant propao i kada je zahtev za militarizacijom, sredinom sedamdesetih godina, postao glasniji, budžet NSIC je — nasuprot udruženjima usmerenim protiv militarizacije — porastao znatno više od stope inflacije. U godinama 1966. i 1967, na primer, organizacija je prikupila više od 1,1 miliona dolara u obliku doprinosa i priloga. Na osnovu šire podrške NSIC je sredinom sedamdesetih godina počeo da se konsoliduje i da proširuje svoj politički uticaj. U jednom pismu profesoru Pravnog fakulteta Jelskog univerziteta Eugenu Rostowu, predsednik NSIC, Franc Barnet, je najavio svoje planove:

- a) Održavati kontakt sa ljudima u redovima policije u Beloj kući i u Pentagonu (gde još imamo mnogo prijatelja);
- b) „Starati se” o saradnicima Kongresa i držati članove u toku događaja;
- c) Unapređivati saradnju s komercijalnim udruženjima koja su interesima vezana za odbranu i koja imaju predstavnštva u Vašingtonu;
- d) Preko prijatelja u vašingtonskoj štampi pružati javnosti više informacija o vojnim i spoljnopolitičkim pitanjima.

Druge organizacije vezane za odbranu, kao Američki savet za bezbednost, pokazivale su u to vreme slične znake pojačane podrške i većih ambicija. Krajem damdesetih godina bilo je mnogo organizacija (ali nisu sve, naravno, bile multinacionalno orijentisane) koje su se zalagale za veće vojne izdatke i koje su favorizovale zloslutne ocene sovjetske odbrambene strategije. Najznačajnije među njima bile su „Centar za strateške i međunarodne studije” u Džordžtaunu, „Američko-atlantski savet”, „Atlantski institut” sa sedištem u Parizu, „Međunarodni institut za strateške studije” u Londonu i — sa stanovišta američke unutrašnje politike možda najvažnija organizacija — „Odbor za aktuelnu opasnost” (CPD). Taj je Odbor neposredno posle izborne pobede Cartera novembra 1976. osnovala grupa prominentnih biznismena i bivših vojnih lica, a dobio je ogromnu državnu dotaciju Davida Packarda (Hewlett Packard). Ali, dok su se svi značajni delovi velikog biznisa zalagali za veće troškove odbrane, oni se nisu mogli složiti o visini i najboljoj upotrebi tih prihoda, niti je postojala jedinstvena ocena stvarnih odnosa između SAD i Sovjetskog Saveza. Programi kao ovaj što ga je imao „Odbor za aktuelnu opasnost”, koji su predviđali godišnja povećanja budžeta za odbranu za 6% i više u narednim godinama, veće sisteme strateškog oružja i potpuno oživljavanje hladnog rata, privukli su proizvođače oružja, Pentagon i one predstavnike multinacionalizma koji su se osećali naročito ugroženim (na primer, mnoge petrolejske kompanije), kao i preduzetnike u zemlji koje je zabrinjavao razvoj međunarodne konkurencije. Iako se na taj način konstituisao moćan udarni lobi, on je predstavljao samo deo američkog kapitala.

Međutim, raspoloženje u poslovnom svetu bilo je sasvim podeljeno. Iako su neke komercijalne i investicione banke ulaganjima u određenim oblastima izvlačile velike profite iz sve većih izdataka za odbranu, njihovo oduševljenje za naoružanje obuzdavao je strah od mogućeg inflatornog efekta povećanih vojnih izdataka. One su se plašile da viši izdaci za odbranu ne dovedu do povećanja državnih dugova i, prema uobičajenoj filozofiji Volstrita, do porasta inflacije. Investicione banke, čijem je poslovanju dvostepena stopa inflacije mogla naneti ozbiljnu štetu, naročito su se isticala svojim upozorenjima protiv preteranih vojnih izdataka (u izbornoj kampanji 1980. čak su neki partneri

zamenika predsednika kod Goldmanna Sachsa, Henrya Fowlersa, zahtevali da se ograniče izdaci za odbranu).

I oduševljenje komercijalnih banaka za naoružavanje bilo je ograničeno strahom od inflacije i od gubitka nenaplaćenih zajmova zemljama istočnog bloka. Iako ih njihovi interesi na Bliskom istoku snažno guraju u suprotnom pravcu, pozicija američkih međunarodnih banaka ima danas izvesne sličnosti s pozicijom londonskih bankara iz sredine tridesetih godina; na njihovo oklevanje oko naoružavanja (iako su bili suočeni s naoružanjem što su ga sprovodili nacisti) stalno podsećaju u svojoj argumentaciji američki jastrebovi. Pored inflacije, porast troškova za odbranu podstiče i bekstvo dolara, što ugrožava velike dolarske rezerve važnih međunarodnih banaka. Iako je branio Carterov embargo na prodaju žita Sovjetskom Savezu i druga ograničenja izvoza u tu zemlju, David Rockefeller (Chase) je izneo ovaj argument: „Bilo je pogrešno upasti ponovo u hladni rat”. Takva strahovanja nisu se ograničavala samo na svet finansija. Bez obzira na teškoće na koje je detant nailazio u unutrašnjoj politici, za multinacionaliste je ideja integracije SSSR-a u kapitalističku privredu ostala i dalje privlačna. (Posle povlačenja ministra inostranih poslova Cyrusa Vancea) u znak protesta protiv Carterovog pokušaja spasavanja talaca u Iranu i protiv sklonosti prema militarizmu „Nacionalnog saveta za bezbednost”, Vance je odmah bio ponovo dobrodošao u nadzornom savetu „Njujork tajmsa” i IBM-a, koje je četiri godine ranije bio napustio). I, naravno, farmeri žitorodnog pojasa i dalje su želeli da prodaju žito Rusima. Poslovni svet je pretresao izdatke za odbranu, kao i sva druga središnja pitanja spoljne politike, budućnost američko-sovjetskih odnosa i forme vojnog prisustva SAD u inostranstvu tokom čitave izborne bitke 1980. i tako je postavio okvire opšte diskusije o ratu i miru.

3. *Raspad masovne politike i sindikata*

Siroko pregrupisanje elite, pokrenuto promenama u svetskoj privredi i pogoršanjem položaja američke industrije u međunarodnom ekonomskom poretku, odigralo se najvećim delom bez demokratske opozicije odozdo. To se delimično objašnjava dugoročnim strukturnim promenama načina rada američke vlade i partija, a delimično kontinuiranim raspadom organizovanog radništva, pokreta građanskih prava i pokreta za

mir, kao i drugih činilaca i tema demokratske mobilizacije i masovnog protesta sedamdesetih godina. U svojoj ukupnosti ove su tendencije nagovestile slom masovne politike u Americi.

Kako to opisuje Walter Dean Burnham u jednom članku, pozornica i strukture učešća građana u američkim izborima moraju se strogo razlikovati od onih u svim drugim razvijenim, formalno demokratskim industrijskim državama. Savremeni američki partijski sistem odlikuje se zapanjujuće niskim saodlučivanjem i organizaciono slabim političkim partijama „neideološke” vrste. U Americi, učešće na izborima nije nisko samo u poređenju sa slično razvijenim industrijskim sistemima, već je i prilično specifično u klasnom smislu i izražava velike razlike u dohotku i bogatstvu. Relativno malo Amerikanaca izlazi na izbore, a siromašni manje nego bogati. Oni kojima je demokratija najpoželjnija, imaju je najmanje.

Sve manje učešće na izborima i sklerotične partijske strukture predstavljaju momente raspadanja masovne politike u Americi o kojima se najviše govori; međutim, to ni izbliza nisu njena centralna obeležja. Iza tih formalno-demokratskih indikatora teče jedan neuporedivo dublji proces: propadanje nezavisnih socijalnih organizacija uopšte (to jest onih kojima ne vlada profit, koje on ne kontroliše, ili koje nisu usmerene na profit). Najznačajniji, mada ne i jedini, primer nestajanja pluralizma jeste raspad organizovanog radništva kao političke snage u Americi. Budući da je snaga organizovanog radništva probni kamen svakog nezavisnog masovnog pokreta, spektakularni poraz sindikata zahteva posebnu pažnju.

Postoji sva sila statističkih dokaza o teškom položaju radnika danas. Na kraju drugog svetskog rata otprilike 30% svih američkih radnika bilo je sindikalno organizovano. Danas ih je organizovano manje od 20%. Smanjivanje broja članova sindikata praćeno je pomeranjem, u većini sindikata, od struktura koje se bave organizovanjem, ka birokratskim strukturama; ovo pomeranje ogleda se u predstavničkom odnosu (uključujući pravo sindikata da predstavlja radnike) i slučajevima nezakonitog postupanja protiv radnika (uključujući očigledne povrede Zakona o zaštiti zajedničkih aktivnosti), koji dolaze pred Nacionalni odbor za radne odnose (NLRB). U 1945. godini 75% svih slučajeva koji su došli pred NLRB odnosili su se na pitanja predstavljanja radnika; do 1978. taj broj je pao na čitavih 25%.

Osim toga, kampanje koje organizuju sindikati sve su bezuspešnije. Još sredinom šezdesetih godina sindikati su dobijali oko 60% svojih „RC” izbora (u kojima pokušavaju da budu priznati kao partneri u pregovorima), ali već krajem sedamdesetih godina dobijali su jedva još nešto preko 40%. Uporedo s neuspehom organizovanja ide i opšte slabljenje sindikata u pogledu broja članova. Sve su češće ankete o deautorizaciji (= *deauthorization polls* — osporavanje klauzule o bezbednosti sindikata) i izbori radi smenjivanja (= *decertification elections* — osporavanje sindikatu statusa predstavnika radnika prilikom tarifnih pregovora). Godine 1950. bilo je otprilike 100 *decertification elections*, koji su pogodili 9.500 radnika; 1978. godine bilo ih je preko 800, a pogođeno je bilo gotovo 40.000 radnika. Iako *decertification procedures* često završavaju u ubistvenom pravosudnom postupku, od čega pati američki radnički pokret, ovi postupci se po pravilu završavaju na štetu sindikata — 1978. godine u preko 75% slučajeva.

Ovo smanjivanje pregovaračkog autoriteta i organizacione snage sindikata dovoljno govori samo po sebi; međutim, ono se pretvara i u apsolutno opadanje broja članova mnogih sindikata, naročito u ekstraktivnoj industriji i u transportu. Posledice po pojedine sindikate često su bile zapanjujuće. U vremenu između 1969. i 1979. na primer, sindikat „Association for Machinists and Aerospace Workers” izgubio je preko 150.000 radnika (gotovo četvrtinu ukupnog broja članova), a „Amalgamated Clothing and Textile Workers” 149.000 radnika (trećinu svojih članova). Takvi apsolutni gubici kompenzirani su napretkom u organizovanju zaposlenih u državnoj upravi i u sektoru usluga; međutim, uz svu širokogrudost procene Biroa za statistiku rada, koji u sindikate računa i organizacije kao što su „National Educational Association” i „Američko udruženje medicinskih sestara” (American Nurse Association), apsolutni porast članstva u vremenu između 1968. i 1978. iznosio je samo dva miliona, dok je ukupan broj zaposlenih porastao za dvadeset miliona.

Osim toga, sindikati su sedamdesetih godina bili izloženi nastupanju agresivnih antisindikalnih organizacija poslodavaca. Da navedemo samo jedan primer: „Business Roundtable”, osnovan krajem šezdesetih godina, kao reakcija na sve veće zahteve i uspehe Sindikata građevinskih radnika u oblasti nadnica, zauzeo je

tu, nekada neosvojivu tvrđavu sindikalne moći, takoreći levom rukom. Mnoga preduzeća koja su ranije bila potpuno sindikalno organizovana sada to više nisu, ili je deo njihovih radnika sindikalno organizovan, a deo nije; ta preduzeća imaju sindikalni režim „double breasted operations”. Najveće nesindikalno udruženje „Associated Builders and Contractors” procenjuje da nesindikalizovana preduzeća čine 60% svih građevinskih preduzeća — u poređenju sa oko 30% tržišta, koliko su držala početkom sedamdesetih godina, kada je osnovan „Roundtable”. Na drugim mestima „Roundtable” je — u zajednici s „National Association of Manufacturers Council for a Union free Environment” (Udruženje poslodavaca za ukidanje sindikata), zatim sa već odavno postojećim „National Right for Work Committee” i njegovom „National Right to Work legal Defense Foundation”, kao i National Federation of Independent Business”, novoosnovanom američkom trgovinskom komorom i nizom pridruženih trgovinskih udruženja — stalno pokretao sudske mere i formirao lobije protiv sindikata.

Jednako nepovoljan po sindikate bio je i preokret u javnom mnjenju. Mnoštvo anketa je pokazalo da sindikati daleko zaostaju za udruženjima poslodavaca kako u pogledu poverenja javnosti, tako i u pogledu njihovog reprezentativnog karaktera. Osim toga, većina anketiranih izrazila je mišljenje da funkcioneri većih sindikata raspolažu suviše velikim uticajem. U okviru jednog izveštaja Lewwisa Harrisa koji je nedavno objavio američki Senat, anketirani su zamoljeni da se izjasne o svom „poverenju” u rukovodeću ulogu niza značajnih američkih institucija. Rezultat je pokazao opšti gubitak poverenja u institucije, ali se jasno pokazalo i to da je poverenje u rukovodstva sindikata znatno slabije nego poverenje u važna vojna udruženja, u Kongres i u američku izvršnu vlast.

Još ozbiljnije od mera za slabljenje sindikata je progresivno pogoršanje njihove pozicije u okviru Demokratske partije. Iako je uticaj sindikata u koaliciji Rooseveltovog „Nju dila” verovatno bio slabiji nego što je većina tadašnjih posmatrača priznavala, jer su se sindikati — da bi se mogli etablirati — morali nositi s velikim brojem investicionih i komercijalnih banaka, s predstavnicima najrazličitijih industrija visoke tehnologije i mnogim ljudima u naftnoj privredi, ipak su oni, počev od 1935. godine, imali odlučujuću ulogu u demokratskim krugovima. Učestvovali su u kreiranju velikog

dela socijalnog zakonodavstva tog vremena i imali značajan uticaj na rukovodeći vrh Demokratske partije. Godine 1947, na primer, mogli su da iznude veto Harrya Trumana na nacrt „Taft-Hartleyevog” zakona.

Do kraja pedesetih godina, međutim, pozicija sindikata u redovima demokrata počela se pogoršavati. Godinu dana pre odlučujućih predsedničkih izbora 1960, Kongres, u kojem su demokrati imali većinu, usvojio je — bila je to posledica potresa što ga je 1958. izazvala recesija — naglašeno antisindikalni „Landrum-Griffinov” zakon. Godine 1965. Kongres, u kojem su još od drugog Rooseveltovog mandata većinu imali demokrati, odlučio je da izmeni član 14b („Pravo na rad”) „Taft-Hartleyevog” zakona; drugi sastavi Kongresa, u kojima su demokrati takođe imali većinu, uspevali su — i pored rutinskih izbornih obećanja radnicima — da zadobiju ova sporna pitanja. Tako radništvo nije više moglo da spreči da se preduzeća sa severoistoka i srednjeg zapada sele u južne države, u kojima je zakon o „pravu na rad” bio na snazi. Radnici više nisu mogli ni da naveđu sve više multinacionalno orijentisane demokratske vlade da zavedu ograničenja uvoza, kako bi se sprečilo dubljenje radnih mesta u opadajućim industrijskim granama — tekstilnoj industriji, industriji čelika i cipela, koje su trpele konkurenciju ojačale svetске privrede. Tokom šezdesetih godina udeo sindikalno organizovanih radnika dalje je veoma opao, a članovi sindikata, ako ne i funkcioneri, sve više su se okretali neutralnim kandidatima da bi izrazili svoje nezadovoljstvo. Iako je budžet AFL-CIO za političke aktivnosti** bivao u to vreme sve veći, nacionalno rukovodstvo ove organizacije imalo je velike teškoće da uskladi političko ponašanje članstva sa svojim prioritetima.

* Pod „pravom na rad” Taft-Hartleyev zakon podrazumeva nešto savim različito od onoga što bi manje informisan čitalac mogao pretpostaviti. Ova odredba bila je uperena protiv rasprostranjene prakse sindikata da poslodavcima iznude takav ugovor koji im ne dopušta da zaposle bilo koga ko nije član sindikata — što je sindikatima davalo ogromnu snagu. Taft-Hartleyevim zakonom takvi su ugovori zabranjeni. Odgovarajuća odredba tog zakona, uperena protiv sindikata, podrazumevala je „pravo na rad” bez posredstva sindikata, tj. njihovo zaobilaznje prilikom zapošljavanja. — *Prim. prev.*

** American Federation of Labor i Congress of Industrial Organizations — najveća sindikalna organizacija u SAD na nacionalnom nivou — raspolaže značajnim sredstvima za političke aktivnosti, među kojima i za podršku u izbornoj kampanji onim kandidatima za političke funkcije od kojih očekuje da će se — ako budu izabrani — zalagati za interese sindikata. — *Prim. prev.*

Krajem sedamdesetih godina, opadanje predstavnika radnika u Demokratskoj partiji dobilo je još jednu ilustraciju: povratak na vlast demokrata 1977. godine naveo je rukovodstvo sindikata da još jednom pokuša da poboljša svoj položaj putem zakonodavstva. AFL-CIO je predložio niz izmena u postojećem radnom zakonodavstvu, a pravac udara bio je ovaj: ubrzati izbore za sindikalna predstavnništva; povisiti kazne za „nezakonite“ postupke poslodavaca, koji su se naglo množili; obezbediti sindikatima mogućnost borbe protiv antisindikalne taktike poslodavaca; dati Nacionalnom odboru za radne odnose nova ovlašćenja u slučajevima kada poslodavci „odbijaju da pregovaraju“ sa sindikatima; proširiti Nacionalni odbor za radne odnose i modernizovati proces arbitraže.

Ovaj projekt reforme radnog zakonodavstva bio je za sindikate vezan zato što je u Nacionalnom savetu za radne odnose lagano sazrevala kriza, koja je imala neposredne efekte na sposobnost sindikalnog organizovanja. Kako je ta kriza suviše kompleksna da bi se ovde o njoj moglo raspravljati u celini, razmotrićemo samo neke njene aspekte. I pored intenzivnijeg rada prilikom raspravljanja sve većeg broja slučajeva (od 13.000 u 1955. godini, taj broj je porastao na 50.000 slučajeva u 1978), Nacionalni savet za radne odnose nije u stanju da blagovremeno održi izbore kojima se utvrđuje da li je neki sindikat ovlašćen da zastupa određenu jedinicu radnika u kolektivnom pregovaranju sa poslodavcima. Sve duži period vremena od trenutka kada se podnese zahtev da se izbori održe, do njihovog stvarnog održavanja — imao je tokom šezdesetih i sedamdesetih godina porazne posledice po sposobnost sindikata da održe zamah svojih kampanja. U 1962. godini, 60% svih izbora za čije je održavanje podnet zahtev u nekom mesecu, održani su tokom narednog meseca. Do 1977. procent tako održanih izbora pao je na 40%; sve veći broj izbora održavao se posle nekoliko meseci. Posle njihovog održavanja često se počelo odugovlačiti s potvrđivanjem rezultata; ova promena objašnjava se mahom novim oblikom većine izbora za sindikat koji će predstavljati radnike: od „sporazumnih izbora“ (kada se zainteresovane strane ne koriste pravom da se u vezi sa regulisanjem pitanja izbora obraćaju „Uredu Nacionalnog saveta“), ka „regulisanim izborima“ (kada se zainteresovane strane ne odriču tog prava).

Od 1962. do 1977. godine na sporazumne izbore otpadao je sve manji broj izbora u nadležnosti Nacio-

nalnog saveta za radne odnose — od 46,1%, njihov udeo opao je na 8,6%, dok je udeo „regulisanih“ izbora porastao sa nešto ispod 27% na nešto preko 73%. Sve veći broj „regulisanih“ izbora dovodi do većih kašnjenja posle izbora, kada treba utvrditi njihove rezultate i inicirati pregovore o nadnicama. Ovo kašnjenje se negativno odražava na podršku sindikatima i na poverenje u njih u pregovaračkoj jedinici.* Kako ono — zbog odugovlačenja administrativnog postupka u vezi sa izborima i zbog široko rasprostranjene nesprenosti poslodavaca da pregovaraju sa sindikatima — postaje sve veće, pregovaračka snaga sindikata, merena njihovom sposobnošću da organizuju štrajkove, postaje sve manja. Nedavno objavljene cifre pokazuju da — čak i kad su izbori obavljani — postoji 20-postotna verovatnoća za sindikat da nikada neće zaključiti tarifni ugovor, a sve veći broj izbora radi deautorizacije krije u sebi još i verovatnoću od 13% da već zaključeni ugovori budu kratkog veka.

Kašnjenje u sprovođenju izbora za sindikalno predstavljanje radnika dalje se povećava zbog nesposobnosti Nacionalnog saveta za radne odnose da reaguju na sve popularniju strategiju preduzeća da se suprotstavljaju izbornim kampanjama sindikata i već etabliranim sindikatima. Jer, rukovodstva sindikata niti imaju mogućnosti da uvode kazne, niti mogu sama da intervenišu (da bi iznudila gonjenje poslodavaca, rukovodstvo sindikata mora pokrenuti sudski postupak). Po pravilu, za poslodavce je jeftinije da i dalje krše zakon, s ciljem da razbiju sindikalno organizovanje ili da ga spreče. Stalno kršenje radnog prava od strane tekstilne firme J. P. Stevens je samo jedan od najočiglednijih primera taktike poslodavaca, koja se u međuvremenu svuda proširila. Najzad, korišćenje antisindikalnih konsalting-firmi za reklamne svrhe prilikom organizovanja kampanja i radi izdvajanja sindikatima naklonjenih radnika postalo je propulzivna i važna grana privrede u oblasti regulisanja odnosa između kapitala i rada. Nove firme toliko veruju u svoju sposobnost suzbijanja sindikalnih kampanja, da mnoge rade na bazi honorara za uspešno obavljani posao. Plaća im se samo ako sindikat obustavi delatnost ili ako bude izbačen. Ni ovde sindikatima nije

* Pod „pregovaračkom jedinicom“ se u američkom radnom zakonodavstvu podrazumeva određen krug radnika u čije ime je neki sindikat — prethodno izabran od tih radnika — ovlašćen da vodi pregovore s poslodavcima o nadnicama i drugim uslovima rada — *Prim. prev.*

uspelo da poboljšaju svoj položaj — ni delatnošću rukovodstva, mi putem obaveza prijavljivanja i otkrivanja u smislu „Landrum-Griffinovog” zakona. Uprkos široke mobilizacije AFL-CIO i podrške koju im je obećao Jimmie Carter, projekt reforme radnog zakonodavstva pretrpeo je ogroman poraz, koji mu je naneo široki jedinstveni savez velikih i malih antisindikalnih grupacija kapitala. To je bila katastrofa za organizaciju radnika; taj gubitak je iznova pojačao nesposobnost sindikata da postigne ustupke ili podršku članova Demokratske partije, navodno njima naklonjenih.

Nov aspekt propadanja sindikalnog pokreta je i sve veći odlazak mnogih njegovih vodećih kadrova u veliki broj elitnih organizacija i organizacija vezanih za odbranu. Za ove ljude je položaj odgovornog, radnog građanina tesno povezan s novcem, „javnim počastima” i, prema tome, sa karijerom van sindikata. „Savet za međunarodne odnose” nalazi voljne kandidate, da bi u svom članstvu popunio reprezentativni udeo od 1% iz redova sindikata. Isto važi i za trilateralnu komisiju. Od bivših sindikalnih lidera trilateralizmu pripada Leonard Woodcock iz „Ujedinjenih radnika automobilske industrije”, koji je pomogao da Jimmie Carter u svojoj kampanji za predsedničku nominaciju 1976. godine dobije kritičku i gotovo jedinstvenu podršku sindikata. Posle povlačenja iz „Ujedinjenih automobilskih radnika” Woodcock je naimenovan za direktora „Biroa za vezu SAD”, a kasnije i za ambasadora u Peking. Zatim J. W. Abel, koji je bio na čelu „Ujedinjenih radnika industrije čelika SAD” u periodu snažnog protesta u svim redovima, protesta koji je kulminirao pobedom njegovog naslednika Lloyda Mc Bridea, posle velikog izazova kritičara Eda Sadlowskog. Tako isto, Glenn Wats, predsednik „Radnika Amerike u oblasti komunikacija”, koji je otvoreno napao Georgea Meanya zbog njegove kritike Cartera posle poraza Zakona o reformi radnog zakonodavstva. Pa Sol Chaiken „Čik” iz „Međunarodnog sindikata radnika industrije ženske odeće”, još jedan sindikalni lider koji je podržavao Cartera (njegovo zalaganje za Carterov ponovni izbor početkom osamdesetih godina prihvaćeno je i pored znatnog otpora u njegovom sopstvenom sindikatu), kao i tadašnji predsednik AFL-CIO Lane Kirkland. Kirkland i Woodcock povezali su se i sa „Savetom za međunarodne odnose”, baš kao i Jerry Wulf, čije je „Američko udruženje zaposlenih u državnoj i lokalnoj upravi” očigledno propustilo da podrži Zakon o reformi rad-

nog zakonodavstva na način koji bi bio primeren relativnoj veličini i snazi tog sindikata.

Među 141 osnivačem „Komiteta za aktuelnu opasnost” predstavnike radnika zastupali su Chaiken, zatim zamjenik direktora „Međunarodnog sindikata radnika ženske odeće” (ILGWU) Evelyn Dubrow, vršilac dužnosti potpredsednika ACTWU William DuChessi, Kirkland, predsednik „čeličnih radnika” John H. Lyons, predsednik „Američkog učiteljskog udruženja” Albert Shanker, predsednik „Operating Engineers” J. C. Turner, Martin Word, predsednik „vodoinstalaterskih radnika” i dugogodišnji „hladnoratovski” radnički biro — Jay Loestone, čija je uloga u sistematskom dezorganizovanju sindikata u posleratnoj Evropi već dovoljno dokumentovana i koja sebe samog još uvek označava kao savetnika AFL-CIO i ILGWU nadležnog „za međunarodne odnose”.

Najzanimljiviji primer preplitanja funkcija u industriji i u sindikatima je svojevreмени predsednik AFL-CIO Lane Kirkland. Pored usluga koje obavlja za Savet za međunarodne odnose, Komitet za aktuelnu opasnost i trilateralnu komisiju, Kirkland je član uprave „Atlantskog saveta”, „Carnegijeve fondacije za mir među narodima” i „Rockefellerove fondacije”. (Kirklandov pomoćnik u svojstvu finansijskog direktora AFL-CIO, Thomas Donahue je poverenik „Karnegijeve njujorške kooperacije” i bivši saradnik Radija Slobodna Evropa). Isto je tako zanimljivo poverenje sindikata u političke institucije pretežno demokratsko-multinacionalnih elita. Tako su se „Progresivna alijansa” i „Federacija sindikata”, koju je podržavao Sindikat automobilskih radnika i koja je osnovana kao reakcija na „klasnu borbu” za Carterovog mandata, prilikom izrade svojih programa oslonile na Savet za istraživanja u oblasti društvenih nauka” i na „Brookings Institution”.

Ovo naglo opadanje sposobnosti radništva da određuje pravac nacionalne politike imalo je važne posledice po klimu javnog života u Americi.

Možda kao reakcija na turbulentnu masovnu politiku krajem šezdesetih godina, ali pre zbog potrebe da se bude na visini promena u svetskoj privredi i socijalnih prestrojavanja koja otuda proističu, čitav niz fondacija prikupio je ogromna novčana sredstva radi podržavanja jedne politike koja je ispunjavala ono što su one videle kao potrebe „Novog sveta” sedamdesetih i osamdesetih godina. Među tim fondacijama bile su „Olin Foundation” i farmaceutska industrija, tesno za odbra-

riu vezana zadužbina „Smith Richardson Foundation“, naučnoistraživački instituti kao „American Enterprise Institute“, „National Conservative Research and Education Foundation“ i „Heritage Foundation“, zatim, zadužbine opšteg karaktera kao što su „Pacific Legal Foundation“, „Mountain States Legal Foundation“, „Washington Legal Foundation“ i „National Right to Work Legal Foundation“, kao i izdavači i izdavačke kuće uključujući „Green Hill Publications“, „Conservative Digest“ i „New Right Report“. Njihovi politički programi bili su različiti, njihovu organizacionu čvrstinu ne treba preceniti, ali te su mnogobrojne grupe počele zajedničku političku ofanzivu, u čijem su središtu bili zahtevi za kresanjem socijalnih davanja, napad na anti-trustovsko zakonodavstvo i druge privredne propise, napad na zaštitu čovekove okoline i na druge socijalne propise, regresivna revizija poreskih zakona, favorizovanje religioznog porodičnog života na račun prava žena, sekularizacija kulture, okončanje akcija solidarnosti sa Crncima i drugim manjinama i potiskivanje federalnog zakonodavstva i zakonodavstva pojedinih država koje se tiče zaštite sindikata.

Dok je nova mreža finansijski pomaganih časopisa, finansiranih istraživačkih instituta i dotiranih publikacija otvarala posmatraču prijatnu perspektivu da sada, na neki način „ideje ponovo nešto znače“, delovi proizvodnog sveta (ne svi) počeli su da pozivaju na novo čišćenje univerziteta. (Po našem računanju — četvrto u američkoj istoriji dvadesetog veka). Bili su u odličnoj poziciji da to čišćenje sprovedu, jer su se univerziteti — kako ističu u svom članku David Dixon i David Noble — pod pritiskom potrebe da opravdaju sve manji broj studenata, inflaciju i sve manju pomoć vlade — obraćali poslovnim ljudima.

Potiskivanje studentskog, omladinskog i drugih masovnih pokreta koji su svoje polazište imali na univerzitetima, bilo je povezano s konkretnom demontažom i razbijanjem organizacija za građanska prava i organizacije u bazi, koje su se bile pojavile krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina. Kao što je to izložio u svom članku Ira Katznelson, prve žrtve poreske krize na selu bile su socijalne ustanove većih gradova. Budući da su one prilikom artikulisanja svojih političkih zahteva naročito zavisne od struktura i pomoći države, njihova ranjivost raste kako se smanjuje njihov status „pretendenata“.

U svemu tome radništvo je stajalo po strani. Ono nije moglo da se meri s akcijama konzervativnih „komiteta za političku akciju“ (PACs) i pokazalo se mahom nesposobnim, a možda nije ni htelo da podržava kampanje preko pošte, od kojih je publicist „nove desnice“ Richard Viguerie bio načinio maltene umetnost.

Nije čudo što su koincidencija sa dubokim promenama u svetskoj privredi i slabljenje struktura demokratskog saodlučivanja, kod mnoštva normalnih Amerikanaca stvorili osećanje dezorganizacije i ugroženosti. Stvarnim iščezavanjem organizovane alternative načinu života „Business as usual“, oni su se dali u očajničko tražanje za individualnim, nepolitičkim putevima valorizacije svog ličnog iskustva. Pored povećanih nabavki ručnog oružja i upisa u karate-klubove, mnoge odisejate tih ljudi i posledice njihovog lutanja ogledaju se u široko rasprostranjenom oživljavanju religioznosti i suptilnijem višem vrednovanju prednosti „privatnog građanskog života“.

Ali, dok se uloga polovine birača ograničavala — kako to često biva u novijoj američkoj politici — na to da preko anketa pružaju podatke na osnovu kojih se stalno preinačava i prilagođava slika koju će kandidati nastojati da o sebi stvore u javnosti, u odgovarajućoj meri je porastao uticaj neuporedivo manjeg delatništva. Ispod površine izborne bitke 1980. godine dalje se zaoštrila borba elita, u okviru koje dolazi do skrivenih izbora.

III. Izborna kampanja — uspon Reagana

Nasuprot preliminarnim izborima demokrata, u vezi s kojima treba objasniti naglo opadanje popularnosti Jimmya Cartera, a kasnije i njegovih glavnih takmaka, kod republikanaca najveću zagonetku predstavlja kontinuirani uspon Ronald Reagana kao stvarnog čelnog borca. Kao baštinik najvećeg dela koalicije koja je 1964, na čelu sa Barryem Goldwaterom lojalno odmarširala u katastrofu, Reagan je još 1974. bio gotovo potpuno van javnog života. Veoma negativno izveštavanje o njemu na početku izborne borbe 1980. dopuštalo je da se nasluti da je o Reaganu prevladavalo mišljenje da je on „plitak, ultrakonzervativni nekadašnji glumac, opako odan krajnjoj desnici“.

Ali, tokom izborne borbe Reagan je postepeno prodro u središte američke politike. Dobio je podršku mno-

gih pojedinaca prema kojima je prvobitno jezgro njegovih pristalica bilo veoma kritički raspoređeno. Bili su to, pre svega, David Rockefeller i Henry Kissinger, već tradicionalno „crne ovce” ekstremne desnice. Na početku ovog članka već smo rekli: primerno objašnjenje ovog neobičnog razvoja stvari mora rasvetliti kako neuspeh kampanje Johna Connallya, koja je u početku izgledala toliko uspešna tako i uspon i zatim slom kampanje Busha i nezavisne kandidature Andersona.

Najjednostavnije je početi od samog Reagana. Kao što smo već videli, jezgro Goldwaterovog pokreta sastoji se od radno intenzivnih, izrazito protekcionistički nastrojenih preduzeća, koja odbijaju kako sindikate, tako i konkurenciju inostranstva, i od nacionalnih petrolejskih kompanija (mnoge među njima se već odavno zalažu za carine na uvoz nafte multinacionalnih petrolejskih kompanija) i jednog broja proizvođača sirovina (koji imaju mnoštvo razloga da se osećaju privučeni snažnim Goldwaterovim nacionalizmom). Najzad, to se jezgro sastoji i od znatnog broja malih i srednjih preduzeća, za koja otvorena svetska privreda znači veoma malo ili ništa — osim ugrožavanja njihove ekonomske sposobnosti da prežive.

Sve veća plima inostrane uvozne robe, pre svega japanske, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, dovela je, naravno, do jačanja redova ovih grupa. U istom smislu delovali su i sve brojniji zahtevi za naoružavanje i za odbacivanje detanta, iako je veliki deo tih zahteva — kako je već primećeno — dolazio iz redova multinacionalnih kompanija, koje su protekcionizam odlučno odbacivale. Predstavnici svih ovih grupa (naročito protagonisti povećanja izdataka za odbranu, koje je predstavljao James Schlesinger) odigrali su odlučujuću ulogu u bezuspešnom Reaganovom pokušaju da prilikom preliminarnih izbora 1976. potisne Geralda Forda. Ali, malo je šta u toj kampanji i u kontroverzama povodom Panamskog kanala i reformi radnog prava koje su potom usledile i u kojima je Reagan učestvovao, moglo da ga učini omiljenim kod multinacionalista, koji su davali ton u Demokratskoj partiji i u takozvanom „liberalnom establišmentu istočne obale” Republikanske partije. Jedino su sve glasnjiji zahtevi za jačanjem odbrane nagoveštavali mogućnost da se ovaj jaz premosti.

Na početku izborne kampanje, Reagan iz 1979. godine veoma je ličio na Reagana iz 1976, a još više na Goldwatera iz 1964. U središtu izborne borbe bila je

jedna grupa imućnih poslovnih ljudi Zapada, od kojih su mnogi podržavali Reagana već više od deset godina: milioner i trgovac automobilima Holmes Tuttle; bivši sopstvenik supermarketa Theodore Cummings; William Wilson, rančar i investitor; Jack Wrather, holivudski producent filmova „Lesi”, „Usamljeni rendžer” i drugih američkih hitova; jedan trgovac naftom nacionalnih razmera i direktori različitih kompanija, uključujući Capitol Records, Continental Airlines i — što je bilo veoma adekvatno za podršku kandidatu koji je obećavao da će vratiti sigurnost poljuljanoj naciji — Nuzak, Inc; sopstvenik lanca staračkih domova, Charles Wick; Joseph Coors, ultrakonzervativni predsednik pivare Coors, važan darodavac mnogim političkim institucijama nove desnice; senator Nevada Paul Laxalt, donedavno još prisni politički saveznik milijardera Howarda Hughesa, a od 1978, iako član Senata, predsednik „Ormy House Hotel and Casino” u Karson-sitiju, Nevada; William French Smith, Reaganov lični pravni savetnik i direktor kompanije Pullman, Pacific lightning, Pacific Natural Life, Croker National Bank i Pacific Telephone and Telegraph; Alfred Bloomingdale, bivši predsednik Diners Cluba i u to vreme, zajedno sa suprugom Williama Frencha Smitha, direktor Benefical Standard i veoma aktivan špekulant zemljištem, kao i druga lica. U tim krugovima malo je njih bilo povezano sa visokom buržoazijom američkog poslovnog sveta; među takvima bili su Justin Dart, predsednik kompanije Dart, član „Business Roundtable” i direktor takozvane „Grupe Dart”, koja pomaže kandidate desnice u Kaliforniji, kao i Earl Jorgenson, direktor Northrup, Kerr-McGee Oil i američkog instituta za gvožđe i čelik i poverenik Cala Techa, u čijoj kompaniji Jorgenson Stell drže direktorska mesta Wilson i French Smith.

Ovoj grupi međusobno bliskih ljudi pridružila se još nekolicina biznismena, među kojima i superstar William Simon. Nekada je radio kao Nixonov ministar finansija i tada je stekao glas agresivnog ideologa. Sve veće simpatije sve većeg broja uprava važnih kompanija prema Simonu sredinom i krajem sedamdesetih godina bile su simbol dubokih promena u strukturi američke industrije. Do 1979. godine — osim toga što je bio direktor kompanije Dart — bio je član upravnih odbora firmi Citybank, XEROX i INA. Bio je aktivan i kao predsednik Fondacije Olin, jedne od najagresivnijih zadužbina, koja finansira oživljavanje korporativističke ideologije u Americi. (Nekoliko meseci pošto je najav-

ljena Reagañova nominacija, Simon je preuzeo nov posao. Postao je savetnik za investicije kod Sulimana S. Olayana, jednog od vodećih saudijskih poslovnih ljudi, koji je — kako je izvestio *New York Times* dan uoči izbora — izabran za direktora Mobil Oila.)

Pojaćanje ovog prilično slabog lobija predstavljao je niz savetnika starih i novih predstavnika nove desnice — na primer, Martin Anderson, ekonomist i direktor Federal Home Loan of San Francisco, koji saraduje sa Hoover Institution (ova je institucija svoju mrežu saradnika lako proširila na regionalnoj osnovi i iz redova tradicionalnih pristalica desnice) i održava odnose s nekim ljudima koji su povezani sa Fondacijom Heritage. Najvažniji Reaganov spoljnopolitički savetnik bio je Richard Allan. Allan je ranije radio u Nixonovoj vladi, da bi je najzad napustio posle oštih sukoba sa Henryem Kissingerom. Posle toga postao je savetnik i predsednik korporacije Potomac International. Bio je izraziti nacionalist, imao je tesne veze sa grupama koje podržavaju Izrael i bio je član „Komiteta za aktuelnu opasnost“.

Osim podrške desnih političkih i naučnoistraživačkih grupa, Reagan je imao koristi i od svojih dugogodišnjih veza sa mnogostrukim, politički konzervativnim akcionim grupama i sa državnim činovnicima pripadnicima Republikanske partije koji su radili pretežno na regionalnom nivou. Prilikom preliminarnih izbora republikanaca, na kojima je učestvovalo oko 25% stanovništva koje se izjašnjava kao republikansko, ova jaka mreža pristalica na lokalnom nivou značila je za Reagana stvarnu prednost.

Najaktivnije pristalice Connallya prešle su, naprotiv, na Reaganovu stranu i donele mu najzad podršku značajnih poslovnih ljudi. Na primer, prilikom preliminarnih izbora u Pensilvaniji, predsednik U. S. Steel, jedne od izrazito protekcionističkih kompanija Amerike, David Rodrick, zajedno sa drugim industrijalcima čelika, pomogao je da se prikupi novac za Reagana, a protiv Busha. Mnoge pristalice jaćanja proizvodnje oružja, koji su prvobitno bili privučeni Connallyevim odlučnim zahtevom da se povećaju izdaci za odbranu, takođe su prišli Reaganu. Ni Jesse Helms nije onda dugo oklevao, nego je i on ušao u izbornu borbu za Reagana. Pre no što je izborna kampanja mogla dovesti do potpune polarizacije, Reaganov tim je preduzeo niz dramatičnih mera. Reagan je počeo, a da sredstva masovnih komunikacija to gotovo nisu ni primetila, da izvodi zapanju-

juće promene u svojoj politici i u njenim glavnim elementima. Tokom nekoliko nedelja posle njegovog poraza na preliminarnim izborima u Ajovi, Reaganov izborni tim bio je uskomešan. Međutim, kada je dobio preliminarnu izbore u Nju Hemšajru, njegova kampanja izgleda da je opet dobila onaj polet koji popularni politički komentatori toliko cene.

Dok je prvobitno jezgro desno orijentisanih Reaganovih pristalica to začuđeno posmatralo, između njega i internacionalista došlo je do niza opreznih približavanja i diskretnih signala. U proleće se George Schultz, predsednik i direktor Bechtela, direktor Morgan Guarantya i Searsa, staralac Fondacije Alfred P. Sloan i — što je najvažnije — nešto ranije imenovan za direktora organizacije najvažnije za desnicu, Saveta za međunarodne odnose, pridružio trilateralisti Casparu Weinbergeru, generalnom pravnom savetniku Bechtela, i založio se za Reagana.

Reagan je reagovao gotovo trenutno. Brzo je uključio Schultz Weinbergera u izbornu kampanju i 17. aprila najavio formiranje posebnog političkog Saveta na čelu sa Wiliamom Simonom, u kojem su saradivali Schultz, Weinberger, Casey i neke druge istaknute ličnosti iz delova poslovnog sveta, koje dotad nisu bile tešnje vezane za kampanju. Među njima su bili Alan Greenspan, Charles Walker, koji je prvobitno podržavao Connellya, a bio je i predsednik American Council on Capital Formation, blagajnik Komiteta za aktuelnu opasnost i uticajni advokat i lobist različitih velikih kompanija, zatim William P. Rogers, nekadašnji Nixonov ministar inostranih poslova, a zatim zastupnik iranskog šaha, partner u advokatskoj firmi Williama Caseya, a sada direktor Sohia, u vlasništvu gigantske firme British Petroleum, Merrill Lynch i listova Gaunett, pa „teoretičar slobodne tržišne privrede“ Murray Weidenbaum, neokonzervativni „bog otac“ Irving Kristol (koji je, pored uloge intelektualca u „American Enterprise Institute“, bio direktor većeg broja kompanija, uključujući i one Warnera Lamberta) i Donald Rumsfeld, jedan od stvaralaca korporacije Rand i direktor Bendixa, „Atlantskog Saveta“ i drugih organizacija. Bio je tu i kongresmen iz Njujorka i heroj nove desnice Jack Kemp, kao i jedan čija je pojava imala zaista prodorno dejstvo: John McKetta. U Reaganovoj izbornoj kampanji on se vodio skromno, kao profesor hemijske tehnologije Teksaskog univerziteta, ali je bio važna ličnost velikog, što će reći međunarodnog biznisa naftom — di-

rektor mnogih tekšaških petrolejskih koncerna, uključujući i dve područne firme Gulfa. Osim toga, McKetta je bio predsednik uređivačkog odbora časopisa „Petroleum Refiner”. Zajedno s Schultzom i Wienbergerom, njegovo prisustvo u Reaganovom taboru obezbedilo je da Reagan ni u kom slučaju ne postane novi Goldwater — ma šta se desilo na izborima. Sa porastom špekulacija i najavom časopisa *Business Week* da je „počela borba za srce i dušu Ronalda Reagana”, kampanja je počela da pokazuje jasne znake obračunavanja interesa. Uskoro pošto je imenovao „Komitet za formulisanje politike”, Reagan je objavio spisak savetodavaca, u kojem je Kissinger bio svesno izostavljen i koji je pokazivao jaku sklonost ekstremnoj desnici. Na tom spisku bili su ljudi kao Joseph Churba, predsednik „Instituta za međunarodnu bezbednost”, general Luis Walt, bivši komandant Marinskog korpusa i admiral Thomas Moorer A. D., glavni predstavnik industrije naoružanja, koji je radio kao savetnik Fondacije Admiral Nimitz i „Centra za strateške i međunarodne studije Džordžtaun”, kao i u svojstvu direktora drugih poznatih firmi i „udruženja mornaričke avijacije”.

Reagan je počeo da usklađuje neke svoje ranije protivrečne ekonomske stavove. Sve više se odvrća od „radikalnih” savetodavaca iz redova ekonomske teorije ponude i, prema savetu Greenspana, Schultza i Simona, ograničio je svoje zalaganje za velika smanjenja poreza koja ne bi bila praćena istovremenim merama za ograničavanje vladinih izdataka. Posle ranijih ustupaka, čiju su suštinu predstavljali slični predlozi kongresmena Jacka Kempa senatoru Williamu Rothu (još jedan član trilateralne komisije), Reagan je prihvatio i da naglašava kresanje izdataka, kako bi se moglo sprovesti kresanje poreza.

Sredinom juna transformacija Reaganove koalicije bila je već daleko odmakla. Iako je povremeno bilo i nazadovanja, do tog vremena bili su pridobijeni ne samo veliki biznis, već i neki važni predstavnici multinacionalnog tabora. Na dan 17. juna Reagan je objavio formiranje jednog saveta poslovnih ljudi od četrdeset članova, kome su pripadali R. H. Baldwin iz firme Morgan Stanley; William Agee (Bendix); John Whitehead (Goldman Sachs); J. Robert Fluor (Fluor Corporation); Richard Schubert (Bethlehem Steel); Alfred Britian (Bankers Trust); Theodore Brophy (General Telephone and Electronics); Fletcher Byrom (Koppers, koncern koji kontroliše Mellon), kao i predsednici, predsedavajući i

poslovodni direktori mnogih drugih velikih kompanija, uključujući Monsanto, Procter & Gamble, Deere, Goodyear, Pfizer, Merrill Lynch, Metropolitan Life i Weyerhaeuser.

Na dan 3. jula Reagan je ponovo primenio uhodanu majstoriju mešovitog borbenog udruženja za organizovanje svojih novih pristalica. Kao savetnici za unutrašnju politiku figurirali su mnogi naučnici u oblasti društvenih nauka — Edward Banfield, Herman Kahn, Milton Friedman, Irving Kristol i George Stigler. Pojavile su se mnoge važne ličnosti iz poslovnih i vojnih krugova, kao potpredsednik Crocker banke Laurence Silberman, Bryce Harlow iz firme Procter & Gamble, Edwin Harper iz Emerson Electrica i Clarence Palmby iz Continental Oila.

Poslednja runda pregovora između Reagana i njegovih ranijih poslovnih prijatelja među multinacionalistima održana je za vreme republikanske konvencije. Kissinger, Ford i njihovi sledbenici vršili su pritisak u pravcu većih ustupaka kao cenu za Fordovu saglasnost da prihvati položaj potpredsednika; među te ustupke spadala je predaja bivšem predsedniku svakodnevnih obaveza u vezi sa rukovođenjem „Nacionalnim savetom za bezbednost”, kao i „Većem ekonomskih savetnika” i „Uredom za rukovođenje i budžet”. Neki Reaganovi savetnici odbijali su ove poslove, videvši u njima doprinos podrivanju Ustava; pa ipak, o njima su ozbiljno raspravljali Reagan, Casey, Meece i drugi vrhunski savetodavci. U novijoj američkoj istoriji to je možda najjasnija indicija šta očigledno nedostaje kalkulacijama američke politike, usredsređenim na izbore. Pregovori su najzad propali. Gotovo istog trenutka Reagan je odbacio proteste Jessea Helmsa, Howarda Phillipsa, Paula Weyticha, Paula Laxalta i drugih vodećih ličnosti desnice i prihvatio savet Edwina Meecea i Garrya Forda da drugi čovek ovog poduhvata bude George Bush. Tokom izbora Reagan je zadržao dramatičnu naklonost prema multinacionalnom krilu partije i integrisao je mnoge ranije Carterove i Andersenove pristalice u svoju kampanju. Nastavio je da proširuje svoje veze s poslovnim svetom koristeći više puta „mešovitu specijalnu jedinicu” za institucionalizaciju njegove podrške.

Oko nekih osetljivih pitanja Reagan je oprezno lavirao. Iako je bio objavio plan zaštite industrije čelika, koji je Carter morao nadmašiti ako nije želeo da nasigurno izgubi Pensilvaniju, Reagan se nije obavezao da će ograničiti uvoz iz Japana i ubedio je ekonomu

Siti banke Leifa Olsona (po našem mišljenju preurnjeno) da će sačuvati slobodu trgovine. Osim toga, nagovestio je pomoć Njujorku i izmenio svoj prvobitni privredni program.

U poslednjim danima kampanje, kada su ankete javnog mnjenja predviđale veoma tesan izborni rezultat, Kissinger, Elliot Richardson i drugi internacionalisti odlučno su se izjasnili za Reagana. Dok je Društvo Johna Bircha (John Birch Society, ekstremna desničarska organizacija u SAD — prim. prev.) sugerisalo svom članstvu „da zaboravi izbore za predsednika“, Reagan je raspolagao spoljnopolitičkom mrežom Kissingera i Rockefellera i tako pratio Carterove korake za oslobođenje talaca u Iranu.

Osim onih iz kompanija Warner Communications, Natomas, Seagram, Du Pont i Phillips Morris, najvažniji ljudi svih velikih američkih koncerna blagovremeno su se izjasnili za Reagana, iako su na kraju neki događaji — kao putovanje Georgea Busha na Tajvan — bili pobudili sumnje. U svakom slučaju, Carterova pozicija ostala je netaknuta kod investicionih banaka, čiji su poslovi i dalje bili ugroženi dvocifrenom stopom inflacije i koje su se (ako nisu imale posebne, upravo suprotne interese, poput onih na Bliskom istoku) plašile Reaganovih planova o jačanju vojnog aparata. Među finansijskim kapitalistima koji su ga podržavali nalazili su se Felix Rohatyn i George Ball — koji su, kao i većina vodećih američkih poslovnih ljudi, pred kraj izborne kampanje prestali da podržavaju kandidaturu Andersona — zatim John Gutfreund, menadžer i partner u firmi Salomon Brothers; predsednik John Marion (Paine Weber); Paul Hallingbay (Bear Stearns); Richard Jenrette (Donaldson Lufkin & Jenrette); Harry Jacobs (Bache Halsey Stuart & Shields) i Walter D. Scott (Investors Diversified Services, jedna od važnih finansijskih kompanija).

IV. Zaključak

Iako su jedna ili dve poslednje ankete javnog mnjenja nagovestile bitno pomeranje u korist Ronalda Reagana, većinu posmatrača iznenadila je nadmoćnost njegove pobede. Mnoge je još više iznenadio trijumf republikanaca u Senatu, u kojem je Republikanska partija preotela demokratima dovoljno mesta — prvi put posle Eisenhowerove ere — da bi obezbedila njegovu kon-

trolu. Sutradan posle izbora mnogi novinari, intelektualci, pa čak i neki političari, požurili su da objave da je u američkoj politici nastupilo novo doba.

Ako se ne analiziraju u svetlosti najnovijeg razvoja američkog političkog sistema, takve proklamacije izazivaju nespozumne i preuranjene su koliko i ne-tačne.

Pobeda Ronalda Reagana sigurno će imati važne posledice. Domaća privreda i svi Amerikanci, izuzev imućnih, biće svakako u narednim godinama izloženi pojačanom pritisku. Svakako će doći do produbljanja klasnih razlika, nemira u gradovima i opšteg zaoštavanja američkog života. Još više zastrašuje što Reaganova pobeda podrazumeva ubrzanje jačanja naoružavanja, započeto još u Carterovo vreme i što se tako povećavaju izgledi za vojne sukobe na nemirnim područjima u celom svetu. Osim toga — a na to ukazuje brzo Reaganovo napuštanje Carterove kampanje za prava čoveka — deliberalizacija američke spoljne politike, pre svega u zemljama u razvoju, imaće trenutne i porazne posledice po žrtve onih autoritarnih režima koji su dovoljno beskrupulozni da sklope savez sa „slobodnim svetom“.

Mi u svakom slučaju sumnjamo da Reaganova pobeda predstavlja doprinos „kritičkom novom poretku“ — da ona doprinosi stalnom preobličavanju najvažnijih političkih elemenata, koalicija i najaktivnijih grupa u partijama, koji periodično obnavljaju sposobnost organizovane američke politike da artikuliše političke konflikte. Mi mislimo da Reaganova pobeda predstavlja ponajpre ne „kritički novi poredak“, već gotovo jednako sudbonosno raspadanje, kontinuiranu dezintegraciju onih političkih koalicija i ekonomskih struktura koje su američkoj partijskoj politici prethodne generacije davali stabilnost i obeležje.

Možda se najpenetrantnije zbivanje izborne kampanje odigralo pre partijskih konvencija, u kritičnom razdoblju između nastojanja u Kemp Dejvidu i dramatične noćne posete ljudi iz investicionih banki kongresmenima. (Kako autori ističu na drugom mestu, ovaj period karakteriše, s jedne strane, pokušaj Cartera da reorganizacijom Kabineta — u Kemp Dejvidu, 1979 — reformuliše svoju politiku s obzirom na ekonomske nestabilnosti i energetske krizu. S druge strane, Carterova budžetska politika dospevala je — zbog inflacije kojoj je, pored drugih faktora, i sama doprinela — sve više pod pritisak finansijskog kapitala. Taj pritisak je do-

stigao vrhunac posetom četiri vodeća bankara kongresmenima Demokratske partije, početkom marta 1980. Nekoliko dana kasnije, Carter objavljuje drastične redukcije budžeta, dok njegova spoljna politika — njegove reakcije na Avganistan i Iran — podgrevaju raspoloženje za naoružavanje zemlje, a samim tim i za povećanje državnih izdataka na sektoru naoružanja: Carterova dilema između naoružanja i redukcije budžeta, koja je dovela do raspadanja njegove masovne baze u partiji, bila je savršena. — *Primedba redakcije*)

Upravo u to vreme zaoštrio se pritisak na Demokratsku partiju. S obzirom na tešku borbu za ponovni izbor, predsednik iz redova te partije, koji je vršio predsedničku funkciju, mislio je da više ne može da zadovolji jednovremene zahteve partijskog vrha i masovne socijalne baze, koji su se međusobno isključivali.

Ma kako povoljno da je Carter pokušavao da uobliči mešavinu topova i butera ili štednje države i socijalnog blagostanja, glavni delovi oba ova elementa bili su jedan drugom unapred strani. U toj situaciji učinio je najbolje što je mogao. Prihvatajući zahteve za skromnošću države i povećanim vojnim izdacima (ma kako da su protivrečni bili), on je ipak pokušavao da sačuva — ako već ne „veliko društvo“ — bar deo baštine Nju dila. Ali, kao što su niske cene energije i američka dominacija na svetskom tržištu dugo onemogućavali Nju dil, tako je njegov socijalni prostor najzad ipak iščezao. Ubrzo će nestati i Carter, a Reaganova pobjeda će konačno obznaniti da njudilovski sistem vlasti više ne određuje formu američke politike. Jedan svet je propao — šta će ga zameniti? Iz razumljivih razloga, to je teško reći. Budući predsednički kandidat iz redova demokrata naći će se pred još protivrečnijim zahtevima nego Carter. Budući da se konkurencija na svetskom tržištu zaoštava, i zahtevi za vojnim izdacima postaće glasnjiji. Ali, kako su u privredi sa stagflacijom sve veći vojni izdaci nužna posledica, a oni opet moraju neizbežno ići na teret socijalnih davanja, zadovoljavanje vojnih potreba izazvaće ozbiljna opterećenja na drugim tačkama sistema. Nije daleko od pameti pretpostavka da će do 1984. mnogi gradovi na severoistoku SAD podsećati na scene iz filma „Paklena pomorandža“ („Clockwork Orange“) — puste ulice sa oronulim zgradama, isprekidane oazama utvrđenih uzvišica ili dobro čuvanih sela, iz kojih sve manji broj pripadnika srednjih ili viših slojeva preplašeno posmatra haos koji se razvija napulju. Sigurno je da će se zaoštiti sukobi između severo-

istoka i prosperitetnog Sunčanog pojasa. Porašće bekstvo kapitala. Svakako da će se pojačati i napetost između kapitala, rada i siromašnih.

Da bi je opet birali, verujemo da će se Demokratska partija na dug rok morati razvijati u pravcu neke vrste socijaldemokratije američkog kova; putem integracije organizovanog radništva i, uopšte uzev, dezorganizovanog radnog stanovništva, ona će se morati preobraziti u modifikovani sistem birokratske strukture, sa kontrolom domaće proizvodnje, investicija, nadnica i plata, kao i sa direktnim intervencijama države u okviru „programa reindustrijalizacije“, kako su to iznosili Rohatyn, Kennedy i sam Carter, za vreme izborne kampanje. Da li će takav razvoj partije predstavljati izazov ili prepuštanje stalnom opadanju učešća u izborima, kao i nestalnost čak i većeg učešća američkih birača i postepeno pogoršavanje nezavisnih mehanizama kontrole naroda — možda je još neizvesno. Tu bi preplitanje i lokalne birokratske deformacije organizovanog radničkog pokreta imali krupan značaj. Ali, ma kakvi mehanizmi kontrole bili stvoreni na nacionalnom nivou, njihova efikasnost biće ograničena sve jačom internacionalizacijom industrijske proizvodnje.

Ni koalicija Ronalda Reagana, to je sigurno, neće se održati. Sve veći broj kompanija dolaziće pod pritisak integrisane svetske privrede, što će zaoštiti napetost između multinacionalista i desnog krila republikanaca. Predvidljiva kresanja unutarpolitičkih izdataka neće moći kompenzirati izdatke za naoružanje onog obima, kakve predlažu grupe poput „Komiteta za aktuelnu opasnost“. Zagonetka kako da se povećaju vojni izdaci a da se istovremeno vodi borba protiv inflacije ostaje nerešena, a samo prisustvo jednog republikanca u Beloj kući svakako nije dovoljno da dovede u sklad protivrečne zahteve poslovnog sveta na koji se Reagan oslanja. Njegova vlada će se sigurno satirati u stalnim debatama o tome šta je pravilno držanje Sjedinjenih Država prema Sovjetskom Savezu i o spoljnopoličkoj liniji uopšte — radilo se o novim oblicima ugovora o ograničenju naoružanja, ili o tome da Ministarstvo inostranih poslova treba da učini ustupke Nacionalnom savetu za bezbednost ili Pentagonu u pogledu tempa, razmera ili vrste nabavki oružja ili drugih vojnih izdataka. Bliski istok predstavlja još jedan izvor konflikata. Saudijska Arabija i druge države Persijskog zaliva brzo produbljuju svoje odnose sa Zapadnom Evropom i Japancem, što svakodnevno povećava pritisak u pravcu

dublje promene američke politike prema tom području. Takva promena političkog kursa i njenih efekata na Izrael verovatno se ne može ostvariti a da ne dođe do zamene vodećih ličnosti u vladi.

Naravno, ostaje tu još i Japan, i drugi međunarodni konkurenti Sjedinjenih Država. U osamdesetim godinama dalje će rasti izvozni suficit Japanaca, što će ogromno povećati opterećenje tradicionalne osnove domaćih protekcionističkih industrijskih grana, baš kao i efekte na sve multinacionalne firme, koje sada osećaju jaru izlazećeg sunca. Gotovo je sigurno da će se pojaviti formalna i neformalna ograničenja uvoza, kao reakcija na sve jači pritisak na industriju, što će ponovo izbaciti u prvi plan i izričito protekcionističke zahteve kakvi su bili oni što su isticali u neuspeloj Connallyjevoj kampanji.

U nekom trenutku, sva ova neslaganja odraziće se u jednom ili dva oštrija zaokreta tokom Reaganovog mandata, slično smernicama Nixonove „nove ekonomske politike“. Kao i u Nixonovoj i Fordovoj vladi, duboki sukobi u okviru Reaganovog kabineta dovešće do jednoglasnih i bučnih povlačenja sa vrhunskih položaja ili do potpune rekonstrukcije Kabineta one vrste, u kakvu se bio upustio Carter. Da bi izbegao veći rat, Ronald Reagan će verovatno biti šesti američki predsednik po redu koji neće uspeti da ostvari dva mandata. Ako tako bude, razlog tome neće biti njegove godine, nego to što izborna koalicija koja ga je dovela na vlast nije dovoljno jaka ili dovoljno otporna da bi obnovila strukturu američkog političkog sistema i još jednom je pomerila dalje. U odsustvu nekih snažnih političkih inicijativa, taj će sistem nastaviti da se neminovno dezintegriše. Ako je tako, onda će tkivo američkog života stalno iznova pucati na onim mestima koja su postala tako vidljiva u izbornoj kampanji 1980. godine.

(Thomas Ferguson/Joel Rogers, „Der Sieg Reagans“, *Prokla*, br. 44, 1981, str. 57–85)

Robert L. Heilbroner

TRAŽNJA ZA »SUPPLY-SIDE« EKONOMIKOM

„Supply-side“ ekonomika* obuzela je Vašington kao oluja. „Supply-side“ ekonomika obuhvata ideje o tome šta je loše u privredi i kako bi se mogao naći izlaz iz takve situacije, dakle, obuhvata i dijagnozu i recept. Kao što joj naziv govori, i dijagnoza i recept insistiraju na aktuelnoj proizvodnji robe i usluga, a ne na njihovoj kupovini. Sa ove tačke gledišta, pristalice „supply-side“ ekonomike smatraju da naši fundamentalni problemi potiču od ograničenja izazvanih uglavnom porezima koji sprečavaju produktivne napore, a ne od problema izazvanih nedostatkom kupovne snage. Zato se dobija utisak da se privreda može predstaviti kao opruga koju pritiska država kao kakav teg. Kada bi se uklonio teg, opruga bi oslobodila svoju unutrašnju snagu.

Veći deo vruće diskusije o „supply-side“ ekonomici tiče se pitanja tenzije koju opruga zaista poseduje i energičnosti kojom bi ona odgovorila na uklanjanje raz-

* „Supply-side“ ekonomika se smatra teorijskom osnovom nove ekonomske politike američkog predsednika Reagana i uopšte neokonzervativne orijentacije u ekonomskoj teoriji. Ukratko rečeno, ona insistira, kao što joj ime govori, na ponudi tj. smatra da se rešavanjem problema ponude (investiranja, preduzimanja, veće slobode privatnog kapitala koji bi trebalo da donese inovacije, tehnički progres), rešavaju i svi drugi privredni i društveni problemi. Više informacija o „supply-side“ ekonomici kod nas u: *Socijalizam* 6/1981, (članak Z. Pjanića: „Nova teorijska ekonomija u Americi“) i *Ekonomska politika*, br. 1530. 27. juli 1981. — *Prim prev.*

nih poreskih obaveza. Na ovo pitanje ću se vratiti kasnije. Izgleda nerazborito, naime, početi procenu „supply-side” ekonomike debatom o tome koliko treba smanjiti poreske obaveze da bi se ostvario povećani rast, ili koliko će brzo povećana proizvodnja smanjiti inflaciju. U korenu svih „supply-side” recepata leže temeljno položena, mada ponekad samo implicitna uverenja o prirodi kapitalističkog sistema. Pošto sam siguran da su ta uverenja pogrešna, ne mogu se zadržavati na nekim posebnim receptima „supply-side” medicine. Cilj je pre svega ispitati pacijenta u celini.

Ne poznajem ni jednu formalnu definiciju ili opis kapitalizma koji je dala „supply-side” ekonomija. Ali, jedna koherentna slika sistema ipak izranja iz radova njenih protagonista. Složio bih je na sledeći način:

1. Kapitalizam je „prirodni ekonomski sistem, jer se na neki duboki način slaže s ljudskom prirodom. To je ona organizacija proizvodnje i raspodele kojoj ljudska vrsta spontano teži pod uslovom da joj na putu ne stoje različite zapreke (uključujući neznanje).

2. Kapitalizam je jedan evolutivni sistem. Njegove evolutivne tendencije se opisuju pojmom *rasta*. Rast znači povećanje realnog dohotka po stanovniku. Smatra se da povećanje realnog dohotka, koji se razumno raspoređuje po stanovništvu, donosi dobrodošle socijalne i političke posledice: viši individualni moral, manje političko nezadovoljstvo.

3. Rast prirodno nestaje u kapitalizmu zbog međugre dva osnovna konstitutivna elementa sistema. Jedan od njih je motiv za profitom, zajednički za pojedince i organizacije, koji deluje kao poriv za inovacionu i ekspanzionu ekonomsku aktivnost. Drugi je sputavajući mehanizam konkurencije. Obe ove sile zajedno čine tržište (njegovu pokretačku snagu i njegovu povratnu vezu).

4. Kapitalistička privreda se sastoji iz dva sektora: privatnog i javnog. Privatni sektor je uglavnom odgovoran za privredni rast. Glavni zadatak javnog sektora je obezbeđenje odbrane, rada i poretka, i neophodnih javnih dobara. Izvan ovih funkcija, čije granice zaista nisu uvek precizne, smatra se da država neutrališe i smanjuje uticaj privatnog sektora.

5. Kapitalizam je internacionalni sistem, jer su nacije-države koje ga čine čvrsto povezane snagom tržišta. Postoji, dakle, jedna svetska privreda, koja vrši ograničavajući, pa na kraju i komandni uticaj na kretanju nacionalnih kapitalističkih članova.

Ovo svakako nije kompletna lista elemenata koji identifikuju kapitalizam u verziji „supply-side” ekonomike, ali mislim da je to verzija koja nije u suprotnosti s intencijama ove teorije. U svakom slučaju, poslužiće kao kontrast mojim pogledima koje ću izložiti u nastavku. Neću se truditi da poredim dva shvatanja tačku po tačku, niti da pobijam ono koje zastupa „supply-side” ekonomika. Takav pokušaj ne bi bio moguć pošto su ta dva shvatanja tako fundamentalno različita da ih je nemoguće porediti.¹

1. Po mom mišljenju, kapitalizam je u suštini način organizacije rada koji treba da proizvede društveni višak. Pod viškom podrazumevam proizvodnju materijalnog bogatstva preko i iznad onoga što je potrebno da bi se održao običan život na svom egzistencijalnom nivou. Linija razgraničenja između viška i prostog obnavljanja je uvek nejasna, kao i većina drugih razgraničenja u društvenim naukama, ali, u celini gledano, nije teško utvrditi oblik i veličinu viška u svim sistemima koji uopšte proizvode višak.

2. Kapitalizam nije jedini takav sistem. U stvari, svi društveni poreci, osim najprimitivnijih, proizvode viškove. To važi kako za stari Egipat i evropski feudalizam tako i za današnji SSSR.

Ono što je specifično za kapitalizam jeste oblik u kome se javlja njegov višak. Drugi društveni poreci upotrebljavaju višak za rat, javno kinžurenje, verske obrede i za održavanje privilegovanih klasa. Kapitalizam takođe koristi svoj višak delom za ove svrhe i deli ga u potrošnji mnogo šire nego i jedan prethodni sistem. Ali, specifičnost je, međutim, u nečem drugom: *višak se upotrebljava da bi se napravila sredstva za dobijanje dodatnog viška*. Drugim rečima, „bogatstvo” se u uslovima kapitalizma javlja u obliku mašina, opreme, obradive zemlje, fabrika. Takva sistematska upotreba viška nije postojala ni u jednom predašnjem društvu. Njeno

¹ Reč o pedigreima. „Supply-side” vizija (koja se samo neznatno razlikuje od konvencionalne neoklasične ekonomike) potiče od Marshalla i ide preko Hayeka i Friedmana. Moja vizija potiče od Adama Smitha, Marxa, Webera i Schumpetera. Svestan sam da moja ima „radikalan” ukus. Ako ta reč znači prodiranje do srži problema, ja je pozdravljam. Ako to znači „ekstremno”, onda je odbacujem, s napomenom da „supply-side” vizija predstavlja veće skretanje nego što je moje. Naravno, njeni najuticajniji skorašnji stavovi, kao što su oni u knjigama Jude Wanniski *The Way the World Works*, i Georgea Gildera *Wealth and Poverty*, izgledaju mi mnogo dalji od Adama Smitha, velikog zaštitnika konzervativnog načina mišljenja, nego što su moji stavovi.

održavanje u SSSR-u i drugim industrijskim socijalističkim društvima samo svedoči o nepotpunom odvajanju tih društava od kapitalizma.

3. Specifična karakteristika kapitalizma jeste i način na koji se višak skuplja. Za razliku od drugih sistema, višak se ne crpi upotrebom gole sile, ili tradicijom koju podržava latentna sila. Akumulacija viška u uslovima kapitalizma nastaje kao posledica institucije plaćenog rada, kao aranžmana u kome se odvija proces proizvodnje. Plaćeni rad poseduje istorijski jedinstvenu karakteristiku poricanja prava radnika na proizvod svoga rada; umesto toga, taj proizvod pripada vlasniku fizičke opreme na kojoj radnik obavlja rad.

Poučno je zato razmišljati o tome ko poseduje automobile koji silaze sa trake *General Motors*-a. Radnici? Ne. Tehničari? Uprava? Ne. Vlasnici akcija? Ne. (Pokušajte da uđete u fabriku *General Motors*-a i tražite automobil mašući svojom akcijom kao opravdanjem.) Ko onda? Kompanija, izmišljena persona, koja poseduje celu traku i sve proizvode koji sa nje silaze. Ovo je jedinstveni kapitalistički odnos plaćenog rada, na koji je John Locke mislio kada je napisao: „Trava koju je moj konj pojeo, busenje koje je moj sluga posekao i zlato koje sam iskopao na bilo kom mestu... postaju moje vlasništvo bez potrebe za bilo čijim potpisom ili pristankom”. Koliko mnoštvo pretpostavki i mistifikacija leži u navedenoj frazi koja dopire do srži procesa sakupljanja viška u obliku plaćenog rada!

Seljaci, na primer, poseduju ono što proizvedu, ali dobar deo moraju odvojiti za vlastelu. Čak su i feudalni kmetovi posedovali ono što proizvedu na svojim sopstvenim delovima zemlje, mada ne i ono što proizvedu na feudalčevoj zemlji koju su bili prinuđeni da obrađuju. Samo za roba bi se moglo reći da ne poseduje svoj proizvod. Otud izraz: „plaćeno ropstvo” (*wage slavery*).

4. Odvajanje rada od prava na proizvod rada čini opravdanje za organizaciju radnog procesa koji je tipičan za kapitalizam. To je organizacija u kojoj je obim proizvodnje po času važniji od većine obzira, kao što su umor, interes, kreativnost i sl. Glavna odlika ovog načina organizacije proizvodnje jeste „podela” rada ne samo po različitim zanimanjima, već i fragmentacija fizičkih i mentalnih zadataka na njihove najprostije komponente. Ova podela rada nije „prirodna” tendencija ljudskog roda i ona se, toliko razrađena, ne može naći u drugim društvima kao u kapitalizmu. Podela ra-

da obezbeđuje kapitalizmu silnu superiornost u produktivnosti, ali ga takođe prisiljava na potrebu održavanja stroge kontrole i discipline u radnom procesu.

5. Proizvodne aktivnosti kapitalizma se koordiniraju tržišnom razmenom između pojedinaca i firmi. To je taj važni tržišni mehanizam koji kapitalizmu obezbeđuje značajnu prilagodljivost i samoupravna svojstva. Postoje, međutim, dve važne oblasti u koje mehanizam kupovine i prodaje ne zalazi. Prva je alokacija rada unutar kancelarije ili fabrike. Mada se moć upravitelja ograničava putem sindikata i vladinih propisa, u osnovi on je komandant trupa, pravi šef, a ne samo kupac usluga rada. Zaposleni na njivi ili u kancelariji ne pružaju onu količinu rada koju bi zaista trenutno želeli da pruže, niti se mogu cenkati oko plate kao što, na primer, mesar može koristiti „pogodnosti” svog posla. Tržišni odnosi koji regulišu privredu izvan fabrike, ili kancelarije, ne prodiru unutar njih.

Drugo, tržište ne pravi najvažnije makroalokacije. Vlada obično određuje pravac u kome će se privreda kretati, kao i brzinu tog kretanja. Na primer, vlada gradi mrežu auto-puteva bez kojih automobilska industrija ne bi mogla funkcionisati. Vlada, takođe, omogućava istraživanje i razvoj od koga zavisi poljoprivredni sektor, škole iz kojih izlazi obučena radna snaga. Na taj način vlada pruža neophodne, mada često potcenjene osnove za proces akumulacije.

6. Sistem plaćenog rada u kome se radnici najme za određenu dužinu vremena, a zatim oslobađaju tog statusa „sluge”, na efektan način stvara jednu „ekonomiju” koja se razlikuje od „društva”. Odvajanje ekonomske sfere od njene društvene matrice stvara dva oblika patologije u kapitalizmu. Prvi je rađanje problema, koji nastaju zbog toga što mi sistematski isključujemo razmatranje društvenih posledica ekonomskog ponašanja. Tako, na primer, zagrađivanje tzv. zajedničke zemlje na selu, iako preduzeto iz ekonomskih razloga, donosi i neočekivane potrese društvene prirode; stvaranje fabrika dovodi do neželjenih fabričkih gradova; slobodna konkurencija unazađuje čitave regione u društvenom pogledu; proširivanje sistema plaćenog rada razara porodicu; razvoj reklamiranja doprinosi korodiranju moralnih vrednosti (o tome, nešto kasnije). Karakteristika je kapitalizma da ne uočava vezu između ovih „problema” i načina proizvodnje koji leži u njihovoj osnovi.

Drugi, mnogo poznatiji oblik patologije jesu teškoće u stalnom akumulisanju viška. Postoje potencijalni poremećaji i raskoraci na svakom stupnju procesa, od unajmljivanja radne snage, preko osiguravanja discipline u radu, do prodaje ostvarenog proizvoda. O ovim teškoćama govore i tradicionalni ekonomisti, ali radikalni pogled na stvari naglašava samogenerišuću prirodu ovih problema, koji su ukorenjeni u odnosima plaćenog rada. Kapital se tada javlja kao uzročnik sopstvenih ekonomskih kriza, a ne kao žrtva kriza koje su nametnute od spoljnih sila, kao na primer, od strane državnog „uplitanja“.

7. Na kraju, kapitalizam je, po mom mišljenju, svetski sistem, ali ne samo zbog toga što počiva na tržišnim vezama. Proces unificiranja svetskog kapitalističkog sistema jeste proces proširivanja sistema plaćenog rada iz razvijenih centara, na „nerazvijenu“ periferiju, radi sakupljanja viška na svetskom planu. U celini, ovaj međunarodni višak se sakuplja „prirodno“ kao i u nacionalnim sistemima, mada nužda može, s vremena na vreme, nametnuti vojne intervencije, kao što je to slučaj u nacionalnim kapitalizmima kada se trupe upotrebljavaju za okončanje štrajkova ili za očuvanje nekih službi od vitalne važnosti. Postojanje svetskog sistema ne isključuje tenzije, čak i ratove između „centralnih“ zemalja; na sličan način i nacionalni sistemi često pate od oštih sukoba između frakcija koje izvlače korist iz viška. Sistematsko jedinstvo kapitalizma, na nacionalnom ili globalnom planu, nije vidljivo iznutra, već samo spolja. Ovaj mistificirajući aspekt kapitalizma prvi je uočio Adam Smith, upotrebivši pojam *nevidljive ruke* da bi opisao koordinaciju među pojedincima koje oni nisu svesni. Pojava međunarodnog kapitalističkog suparništva i trvenja predstavlja danas ekvivalent *nevidljive ruke*, koji nameće sistem akumulacije na svetskom nivou.

Ovo svakako nije kompletna lista karakteristika kapitalizma. Moj je cilj, kao što sam rekao, samo da pružim jednu viziju koja bi mogla biti suprotstavljena onoj koju nudi „suplly-side“ ekonomika. Neke karakteristike se, naravno, poklapaju, ali bi trebalo da bude jasno da je poređenje tačku po tačku irelevantno. To su jednostavno dva različita pogleda na svet. Po mom mišljenju osnovnu razliku među njima čini odsustvo istorijske dimenzije „suplly-side“ ekonomike. Na ovu kritičku primedbu će neki, bez sumnje, odgovoriti time da oni vide istoriju, ali ne *moju* istoriju.

Dva važna zaključka slede iz ovih suprotstavljenih vizija. Čak i ako ne možemo ustanoviti koja je od njih prava, a koja je samo senka, bilo bi korisno učiniti ove zaključke ekspllicitnima.

Prvo, uloga države je potpuno različita u dvema vizijama. Već sam govorio o tome da država, gledano sa stanovišta „suplly-side“ ekonomike, predstavlja jednu uzurpirajuću silu, uljeza u privatnu sferu, balast za sistem. Potreba za njom se ne poriče, ali se smatra da su njene vrline minimalne.

U radikalnom pogledu na stvari razgraničenja postaje dvosmisleno. Izraz „privatno“ odnosi se na funkcije koje su direktno povezane sa stvaranjem viška, a izraz „javno“ se odnosi na funkcije koje su samo indirektno vezane za višak. *I za privatne i za javne funkcije, međutim, smatra se da aktivno pomažu proces stvaranja viška.* Činjenica da često postoji sukob, čak oštar sukob, između onih koji direktno rade na stvaranju viška i onih koji rad ne njegovom seljenju — sa ove tačke gledišta, ne predstavlja iznenađenje: rimska imperija se oštro bonila protiv senatorskih privilegija da bi očuvala Carstvo; kraljevi su ratovali protiv barona radi očuvanja aristokratskog društvenog poretka; parlament je delovao protiv trenutnih interesa engleskih fabrikarata da bi osigurao budućnost kapitalističkog sistema; Roosevelt je ograničavao prava bankara i industrijalaca da bi sprečio socijalnu revoluciju koju je slutio. Upravljački elementi svih društvenih sistema moraju često ograničavati dejstva posebnih privilegovanih grupa u sistemu.

Drugo, „suplly-side“ ekonomika smatra da kapitalistički poredak „prirodno“ — tj. u odsustvu veštačkih zapreka i distorzija koje unosi država — teži ravnoteži i harmoniji. Pod ravnotežom, čini mi se, podrazumeva stanje u kome nema prepreka manje ili više stalnom rastu, uz razumno blaga mikroprikladavanja i dobro limitirana odstupanja od pune zaposlenosti. Ako takve prepreke postoje, pristalice „suplly-side“ ekonomike ih pripisuju državnim intervencijama u tokove tržišnog procesa. Pod harmonijom pristalice „suplly-side“ ekonomike, čini mi se, podrazumevaju uspeh u obezbeđivanju ekonomskog rasta koji donosi društvenu, moralnu i političku stabilnost. Oni, dakle, ne vide nikakve ekonomske ili društvene kontradikcije u sistemu, u smislu disfunkcionalnosti koje donosi i *uspeh* — a ne samo promašaj — kapitalističkog procesa.

Suprotan, radikalni pogled vidi stvari upravo obrnuto. Sistem prirodno teži neravnoteži i socijalnim i političkim tenzijama. Ekonomske napetosti i krize predstavljaju neizbežne „prirodne“ posledice stvari koje sam već pomenuo, pre svega poteškoća u sakupljanju akumulacije, uz inače stalnu opasnost da se u tome pretera.²

Radikalni pogled takođe smatra da promena nastupa protiv harmonije. On smatra da u politici postoji unutrašnji sukob između „horizontalnih“ tendencija demokratskih i egalitarnih pogleda, i „vertikalnih“ tendencija hijerarhijskih i neegalitarnih struktura. On smatra da u društvenom životu postoje napetosti do kojih dolazi zbog stalnog prestrukturisanja svakodnevnog života koje nastaje kao bočni efekt privrednog „rasta“. U stvari, umesto uobičajene pretpostavke o tendenciji ka stabilnosti i harmoniji, radikalni pogled se pita kako je moguće očuvati nekakav društveni kontinuitet u slučaju stalnih ekonomskih fluktuacija, socijalne nesigurnosti i političkih napetosti. Odgovor glasi: delovanjem države kao podupiruće i ograničavajuće snage.

Da se vratimo stvarima koje su bliže ekonomiji: „suplly-side“ ekonomika ističe dve preporuke za privrednu politiku: Prvo, zalaže se za značajno smanjenje graničnih poreskih stopa u cilju stvaranja zamašnih povratnih efekata. Kakvih povratnih efekata? Pristalice „suplly-side“ ekonomike su ubeđeni da će se tako više raditi, da će se manje truda ulagati u tzv. podzemnu privredu, da će se smelije rizikovati. Rečju, proizvođićemo više, obezbeđujući veću zaposlenost uz smanjivanje inflatornog pritiska. Ovde, međutim, sve zavisi od odgovora na ključno pitanje: kako se pojedinci i firme ponašaju pri smanjenju poreza? Stvar je, naime, u tome što mi o ovom problemu ne znamo mnogo. Što je još gore, moguće je konstruisati dva suprotna, ali podjednako ubedljiva predviđanja. Pristalice „suplly-side“ ekonomike smatraju da pojedinci višak neoporezovanog dohotka stavljaju na štednju i da on služi kao podsticaj za nove napore, jer obezbeđuje nove dodatne količine dohotka. Skeptici smatraju da je slika sasvim različita. Oni smatraju da porodice reaguju na smanjenje poreza, kao i na sve druge slučajeve povećanja dohotka: trošenjem 95 procenata tog povećanja. Oni takođe smatraju da višak neoporezovanog dohotka dozvoljava većini lju-

² Ovo je pitanje o kojem se ne može raspravljati na ovom mestu. Ono počiva na dugoj istoriji teorije nestabilnosti, čiji se koreni nalaze kod Marxa.

di da se okanu honorarnog prekovremenog rada na koji ih je terao visok porez. Skeptici, dakle, smatraju da delovanje „suplly-side“ ekonomske politike pre podstiče inflaciju nego što doprinosi rastu proizvodnje. Sebe ubrajam u skeptike.

Ali, šta je sa preduzećima i kako će ona reagovati na smanjenje poreza i ukidanje teških nameta? Po svojoj prilici nekakvog odgovora će biti, ali bitno je pitanje kakav će on biti. Ponovo su verovatna dva odgovora. Jedan od njih, u vidu G. Gilderovog naglaska na kreativne snage individualnih preduzimača, smatra da će buknuti tzv. sitna privreda, koja ne samo da stvara zaposlenost nego daje polet inovacijama neophodnim za obnovu ekonomske vitalnosti. Drugi, skeptičniji odgovor, posmatra velike korporacije koje dominiraju ekonomskim životom i pita da li će smanjivanje poreza, tj. bliže oporezivanje biti dovoljno da i dalje pokreće automobilsku industriju, da povrati snagu čeličnoj industriji, da ojača transportni sistem, reši problem energije i sl. Još jednom sebe ubrajam u skeptike.

Drugo, pristalice „suplly-side“ ekonomike žele da smanje uticaj države, ne samo da bi ga zbacile s naših leđa, već i zato što državnu delatnost smatraju u osnovi nekorisnom, neproaktivnom upotrebom resursa. Ovo poslednje je jedna interesantna tvrdnja. Ja bih, naime, bio poslednji koji bi poricao postojanje promašenog trošenja od strane države: raketni sistem, poznati „space shuttle“, poreske subvencije raznim grupama sa višim dohocima, da i ne pominjemo sitne a povremeno i prave krupne utaje kao grupe bogatijih poreskih obveznika. Želeo bih, međutim, da skrenem pažnju na jedan neobičan aspekt pitanja promašenog javnog trošenja. Reč je o stavu da promašenog trošenja nema u privatnom sektoru. To je tako jer se sve „promašene“ aktivnosti eliminišu putem tržišta. S druge strane, sve što preživi proveru tržišta nije promašeno. Pet gigantskih oblakodera koji će biti izgrađeni između 53. i 57. ulice duž *Medison Avenue* nisu promašaj, ma kakav oni haos izazvali, sem ukoliko ne mogu biti rentirani. *Rolls Royce* nije promašaj, zbog toga što prodaje svoju robu. Nema promašaja u proizvodnji *bilo čega* što se prodaje, jer sam akt kupovine pruža opravdanje, bez obzira kakvi su resursi pri tom upotrebljeni.

Postoje, dakle, sasvim različiti kriterijumi za promašaj u javnom i privatnom sektoru. Pretpostavimo da je strogost s kojom obično posmatramo vladu uperenu i na privatni sektor i da svaki akt privatne proizvodnje

mora naći opravdanje u *neekonomskim* kriterijumima kojima obično merimo javni sektor. Zar onda ne bismo velikim delom našli promašaje i u privatnoj sferi? Ili, pretpostavimo da država ograniči svoju proizvodnju na one stvari koje može prodati — nekakve „džepne” projekte, na primer, ili razne vrste usluga koje imaju prođu. Zar ne bi nestali svi promašaji iz javne sfere? Ovo navodi na razmišljanje o značenju pojma „promašaja” onako kako ga shvata „supply-side” ekonomika.

Sve to navodi i na razmišljanje o ideološkom elementu „supply-side” načina mišljenja. Sigurno je, naime, da svi društveni poreci imaju ideologije i da ne mogu bez njih. Zbog toga društva nikad ne razmišljaju o preovlađujućem načinu mišljenja kao o „ideologiji”, već kao o mišljenju koje izražava same po sebi evidentne i prirodne istine. Kao što je nedavno rekao Imanuel Wallerstein, u većini perioda u istoriji postoji efektivno samo jedna klasa koja je svesna same sebe i ova dominantna klasa iskreno smatra da njena sopstvena gledišta reprezentuju gledišta celog društva. Na taj način rimski senatori, plemići u feudalizmu, francuski i engleski kraljevi i članovi sovjetske elite govore sa nesvesnom sigurnošću u ime svojih društava. Nijedna od ovih klasa se ne smatra „privilegovanom” klasom, niti pomišlja da njena gledišta nisu univerzalna.

Viša klasa u kapitalizmu takođe govori univerzalnim glasom — što svedoči i činjenica da govori i u ime radnog čoveka. Ipak, pogledi više klase u kapitalizmu su maglovitiji od bilo koje pre nje. Ovo je posledica rasta demokratskih, egalitarnih, pa i revolucionarnih ideja istovremeno i zajedno sa buržoaskom borbom za premoć. Te ideje stalno progone nepomućeni spokoj buržoaskog duha: kao što je pisao Schumpeter, „... kapitalizam formira kritički oblik duha koji se, pošto je razorio moralni autoritet tolikih drugih institucija, na kraju okreće protiv sopstvenih”.

Kao rezultat tog saznanja, buržoaska ideologija u svom najrafiniranijem obliku, zauzima defanzivan stav, za razliku od bilo kog drugog društvenog poretka. Ona spoznaje olujne istorijske korene kapitalizma, arbitrarne polazne osnove njegovih prava vlasništva, nedostatke njegove filozofije. I pored ovih nedostataka, ona nabraja i zaista velika dostignuća njegovog ekonomskog sistema, i neuporediva politička i intelektualna dostignuća buržoaske kulture. Tako se dolazi do argumenata u odbranu kapitalizma koje daju Schumpeter, Weber, pa čak i sam Marx. U savremene pobornike ovih rafi-

niranih stavova ubrojao bih S. M. Lipseta, Nathana Glazera, Daniela Bella, Irvinga Kristola i druge.

Postoji, međutim, drukčiji pogled na ideologiju — onaj koji ređa argumente koji ne mogu izdržati proveru istorije, filozofije ili društvenih nauka uopšte. Takav je, na primer, najvulgarniji materijalistički redukcionizam, po kome kapitalizam znači otelotvorenje prvobitnog i nepromenljivog „ekonomskog čoveka”. Jude Wanninsky, na primer, piše u knjizi *Način na koji svet funkcioniše*; „Još dok je u majci i ocu... dete je već predodređeno” — stav koji prožima čitavu njegovu knjigu. Takva materijalistička krutost, koja bi postidela najnapadniji „ekonomizam” levice, bila bi zaslužno prezrena ako bi se njome, na primer, pokušao braniti marksistički pogled na istoriju. Ipak, na nju gledaju s poštovanjem čak i tako rafinirani kritičari kao što je Irving Kristol. George Gilder, na primer, u knjizi *Bogatsvo i siromaštvo* govori da su ljubav i altruizam prava suština kapitalizma, što podseća na jednako čudnu tvrdnju Brucea Bartona koji je 1920. godine napisao da je Isus bio najuspešniji biznismen koji je ikad živio. I ovako nešto se ponekad smatra „ozbiljnom” tvrdnjom.³

Pitanje koje bi trebalo razmotriti jeste zašto „supply-side” ekonomika privlači najgoru ideologiju i zašto je otupila senzibilitnost najboljih ideologa. Gotovo me je stid da kažem jedan razlog koji mi se čini ubedljivim: „supply-side” ekonomika ima kao svoj trenutni cilj poboljšanje životnih uslova bogatih. Kakve bi inače sreće moglo biti od snižavanja visoke poreske stope na dohodak od vlasništva i na dobitak od kapitala! Ja takođe perem ruke od posledica ovakvih akcija. *Krajnji* cilj „supply-side” ekonomike, naravno, kao i svake druge ekonomske politike, jeste poboljšanje životnih uslova svih ljudi. Ali, ne smatram da bi „supply-side” ekonomiku odlikovala ista revnost ili isto (već pomenuto) otupijevanje kritičkih senzibiliteta ako bi njen *trenutni* cilj bio poboljšanje za bogate. Sopstveni interes ima strahovitu snagu ubedljivosti.

Morala bi se razmotriti još dva dalja problema. Jedan od njih je moral. Pristalice „supply-side” ekonomike traže visok moral. Oni se žale na pad morala u naciji. I u pravu su. Moral je zaista pao, a potencijalne posledice su pogubnije čak i od produžene recesije.

³ Gilderova romantična vizija kapitalista je pandan ružičastih vizija proletarijata koje gaji levice. Možda zaista svaka strana lakše prihvata oponente nego saveznike.

Postoji mnogo razloga za pad nivoa u javnom ponašanju. Želim da naglasim samo jedan. To je zamena tradicionalnih vrednosti onima komercijalne prirode. Greshamov zakon* izgleda podjednako dobro pristaje svetu moralnih vrednosti, kao i svetu ekonomskih vrednosti; loša valuta me, naime, pogađa na isti način kao i stalno uvlačenje reklamnih bljutavština u rečnik i komuniciranje našeg društva. „Želimo vam prijatan dan“ i „Mi smo *American Airlines* i ono što radimo, radimo najbolje“, nisu samo trivijalne parole koje iritiraju. To su instance jednog procesa koji izbacuje sadržaj iz komuniciranja, koji zamenjuje kreativnu spontanost refleksom, koji uništava verodostojnost pisane ili izgovorene reči.

Kada bi trebalo da navedem najopasniju subverzivnu snagu u kapitalizmu — najveći uzrok padanja morala u ovom sistemu — bez dvoumljenja bih naveo reklamiranje. Kako drukčije odrediti silu koja ponižava jezik, isušuje misao i unižava dostojanstvo? Kada bi baražna vatra reklamiranja bila upotrebljena za neku drugu svrhu — recimo za uzdizanje javnog sektora — brzo bismo uvideli kakav korozivni element ona predstavlja. Ali, kao glas privatnog sektora, reklama uspeva da izbegne ovu lošu kvalifikaciju. Ovo pominjem samo zbog toga da bih pokazao da duboki razlozi moralnog pada kapitalizma nastaju zbog njegovih sopstvenih radnji, a ne zbog radnji koje obavljaju njegove upravljačke institucije.

Drugo, želim da kažem nešto o odnosu kapitalizma i slobode. Postoje mnoge vrste slobode i neke od njih se mnogo lakše prihvataju u kapitalizmu od drugih. Ali, mislim da nema nikakve sumnje da je buržoasko društvo — društveni poredak koji je stvorio kapitalistički sistem — otišlo dalje od bilo kog drugog, uključujući i društvo starih Grka, u obezbeđivanju i tolerisanju političkih, društvenih i intelektualnih sloboda. Sa moje tačke gledišta, a rekao bih da se s time slažu i čitaoci ove revije, tu leži njegova najveća slava.

Oduvek sam smatrao da bi se mogli naći jaki argumenti u prilog teze o međusobnoj podršci različitih

*Greshamov zakon govori o lošim posledicama smanjivanja količine plemenitog metala u metalnim novčanim apoenima ispod njihove nominalne vrednosti. Takav „loš novac“ vredi manje od količine plemenitog metala koji predstavlja, pa onaj „dobar“ ili ispravan novac ne cirkuliše, ne obavlja razmenu, već se tezauriše. Zakon je dobio ime po poslovnom čoveku iz elizabetanskog perioda i finansijskom savetniku Elizabete I Thomasu Greshamu (1519—1579). — *Prim. prev.*

vrsta sloboda, uključujući vrlo važnu podršku koju političkim i društvenim slobodama daju ekonomske slobode. Ako se posmatra *Gulag*, lako je priznati kako dragoceno vlasništvo radničke klase nad sopstvenim radom, otmicom može biti i uskraćeno. Daleko sam, dakle, od toga da ne vidim vršne koncepta buržoaskog vlasništva, koje su bile intelektualna podrška kapitalizmu.

Ono što treba naglasiti, međutim, jeste da je „privatna“ strana tj. poslovne institucije kapitalističkog sistema, vrlo retko podržavalo političke i intelektualne slobode. Intelektualne i političke slobode su samo indirektno povezane s institucijom plaćenog rada na kojoj počiva kapitalistički sistem. Zaista, elementima viših klasa koji se direktno angažuju u proizvodnji, ove slobode deluju štetno na stabilnost kapitalističkog poretka, deluju kao oaza za problematične ljude i agitatore. Ove slobode su, to se mora priznati, većim delom bile briga onih političkih, kulturnih i profesionalnih elita koje se nalaze iznad a ne u samom kapitalističkom procesu akumulacije. To je činjenica o kojoj bi trebalo da razmišljaju oni koji se zalažu za to da se ekonomska moć pomeri od rukovodećih organa privrede ka privrednim subjektima.

Šta bi se moglo desiti u narednoj deceniji? Ništa. To govorim zbog iskrene skepse u odnosu na stimulaciju kakvu predlaže „supply-side“ ekonomika. Ali, sa jedne duboko istorijske tačke gledišta, mislim nešto drugo kad kažem „ništa“. Mislim da će se nastaviti polagani, gotovo nevidljivi trendovi iz prošlosti, ne zato što oni imaju neki svoj zaseban život, već zato što oni izražavaju unutrašnje kretnje, sopstvenu dinamiku sistema. Pomenuću samo dva od ovih trendova:

1. *Organizacije u državnom vlasništvu ili one koje su vezane za državu postaću vodeći subjekti akumulacije.* Svima nam je dobro poznato pomeranje sadržaja reprezentativnog preduzeća — od preduzeća koje proizvodi jedan proizvod ili je u vlasništvu jedne porodice, ka preduzeću koje proizvodi mnoštvo proizvoda, ka razućnom preduzeću višenacionalne birokratije. Ovo je posledica kontinuirane podele rada i upravljačkih tehnologija koje su uslovile centralizaciju i koncentraciju u gotovo svakoj oblasti ljudske delatnosti.

Izgleda da se ovaj trend sada kreće ka novom nivou organizacione veličine i jačine putem kombinovanja kapitalno-mobilizirajućih i konkurentsko-ograničavajućih sposobnosti države, sa nezavisnošću i preduzimljivošću privatnog sektora. Većina današnjih kapitalistič-

kih nacija ima javno-privatna preduzeća u avio-saobraćaju, proizvodnji čelika, automobila, hemijskih proizvoda i sl.

Mnoga od ovih javno-privatnih preduzeća su nastala da bi se sprečila privatna bankrotstva. To ni na koji način ne slabi moje argumente. Japanci predstavljaju jedan interesantniji slučaj. Japan se očigledno sprema za jednu poludirigovanu industriju na javno-privatnoj bazi, sa jednim ili dva gigantska preduzeća. Takva industrija je danas još uvek pod kontrolom SAD, gde se mnoga preduzeća bore za osvajanje tržišta. Rezultat je, kao što je pisao Lester Thurow, da je tržište u SAD na putu da eliminiše one koji gube, a Japanci će kasnije eliminisati one koji su pobedili.

Bez obzira da li se japanski „model“ javno-privatne koordinacije može izvoziti, mišljenja sam da neka vrsta državnog preduzeća predstavlja oblik u kome će se odvijati akumulacija kapitala u godinama koje su pred nama.

2. Kao deo ovog pokreta podržavljanja, očekujem takođe sve eksplicitnije oslanjanje na nacionalno planiranje. Ono pretpostavlja dva oblika. Jedno će biti makro-planiranje zapošljavanja, verovatno uz vladine programe rada, uz kontrolisanje cena i uz međunarodne prepreke protekcionizmu. Drugi oblik planiranja biće mikro-planiranje, koje bi kanalisalo rad i kapital da se, sa društvenog stanovišta, upotrebljavaju na najbolji način i bore sa dezorganizirajućim problemima kao što su energija, urbano rasulo i sl.

Moglo bi se primetiti da planiranje ne „funkcioniše“, da je u povlačenju, koje uslovljava „suplly-side“ ekonomika. To zavisi od toga šta se podrazumeva pod „funkcionisanjem“. Smatram da *ni jedan organizovani sistem ne može na miran način kombinovati eksplozivnu tehnologiju, nemirnu politiku i iscrpljujući način rada u savremenim industrijskim društvima*. Ovo važi kako za razna socijalistička društva, tako i za kapitalistička. Ipak, ne očekujem da će državni kapitalizam „funkcionisati“ posebno dobro, ali očekujem da će preživeti i nastaviti da obavlja osnovnu kapitalističku funkciju — akumulaciju kapitala pomoću plaćenog rada.

Moguće je, naravno, da ideološka opozicija preokrene ovaj dvovekovni trend centralizacije. Društveni poreci katkad odbijaju da usvoje promene koje bi, spolja gledano, sačuvale njihove režime: rimski senatori su, na primer, odbili da izvrše agrarnu reformu; francuska aristokratija se ustezala da oporezuje reformu. Identifi-

fikovati istorijske trendove ne znači osporiti pravo društvenim porecima da izvrše samoubistvo.

Ova razmatranja neizbežno vode ka pitanju dužine opstanka kapitalizma. Mislim da će on trajati još prilično dugo. Niko, naravno, ne može predvideti nekakav „neograničeni“ životni vek kapitalizma. On je, po definiciji, dinamičan sistem, podložan stalnim promenama. Danas on preti da uništi prirodno okruženje i tempo i domet akumulacije. Njegova moralna čvrstina, kao što sam već rekao, rastapa se u komercijalnoj etici. On se suočava s antagonizmom sopstvene politike i ekonomije Njegov današnji pravac kretanja jeste prema birokratskom državnom režimu. A posle toga ko zna šta će se desiti.

Ipak, ne mogu da vidim neki skorašnji „kraj“ kapitalizmu. U većinu sveta i dalje prodire njegov zavidljujući način organizacije rada, njegova zavodljiva tehnologija, intelektualna briljantnost. Ma kako dekadentan u svom centru, kapitalizam je danas, kao ekonomski sistem, bez pravog rivala, mada SSSR može biti opasan kao vojni rival.

Froduženi život kapitalizma izgleda još verovatniji pošto, kao što sam već rekao, još uvek nema ničeg vidljivog iza kapitalizma. Kao zamišljeni institucionalni aranžman, socijalizam je gotovo postao reč bez sadržaja. Ako bi on trebalo da znači nacionalizaciju industrije ili javno-privatno planiranje, onda se na njega može gledati — bar mi se tako čini — kao na produženje kapitalizma. Ako se misli na deindustrijalizaciju društva, onda takvo rešenje preti katastrofalnim padom životnog standarda. Ako se misli na proširenje radničke participacije, takvo rešenje pati od potpunog nedostatka bilo kakvih političkih ili ekonomskih institucija — ili koncepta takvih institucija — u kojima bi se mogla izraziti radnička autonomija. U nerazvijenom svetu, vrlo je verovatno da će sa socijalističke revolucije pretvoriti u uske, neefikasne i ksenofobične režime.

Zbog toga danas ima malo oduševljenja za socijalizam, izuzimajući naravno goruće želje potlačenih naroda ili prevarenih radnika za smenjivanjem surovih ili jednostavno sklerotičnih režima. Posle toga, realnosti industrijskog procesa, nestrpljiva očekivanja masa, razara zapadnih ideja i dobara, moraju nekako doći do izražaja. Sledeći nivo ekonomske istorije, ma kako ga označili, neće biti ugodan. „Suplly-side“ ekonomika, pratilac i miljenik konzervativnog načina mišljenja, zamišlja da će biti nosilac tog novog. To mi se čini kao jedna

izvanredna fantazija. To bi značilo pobrkati mali po-
točić, lociran u nekoliko kabineta i akademskih centara,
sa Golfskom strujom istorije.

(Robert L. Heilbroner, „The Demand for
the Suply-Side”, *The New York Re-
view of Books*, 11. juni 1981, str. 37—40)

Preveo Novak Janković

Jim Campen

EKONOMSKA KRIZA I KONZERVATIVNA EKONOMSKA POLITIKA

KAPITALIZAM SAD U 1980-im GODINAMA

Kada je Ronald Reagan zatražio od gledalaca svoje televizijske debate sa Jimmyem Carterom da se upitaju da li im je sada išta bolje nego pre četiri godine, on je vešto stavio u prvi plan jedinstvenu temu koja je bila najvažnija u izvojevanju pobeđe republikanaca na izborima 1980. godine: žalosno stanje ekonomije SAD. Jer, koliko bi nas moglo istinski da odgovori da su se stvari poboljšale u vremenu od poslednjih predsedničkih izbora? Sa inflacijom koja se beleži dvocifrenim brojkama, sa rekordno visokim kamatnim stopama, skupom i povremeno nedovoljnom energijom, zvaničnim potcenjivanjem nezaposlenosti, koja je ostavila bez posla gotovo osam miliona ljudi, opadanjem glavnih industrijskih grana kao što su automobilska industrija i proizvodnja čelika, pri čemu su se neke kompanije, na primer, Chrysler, našle na ivici bankrotstva — nikog nije trebalo ubeđivati da se američka ekonomija nalazi u ozbiljnim teškoćama. A u našem dvopartijskom sistemu, teška vremena imaju obično za rezultat izborni poraz partije koja se nalazi na vlasti.

Kada su, međutim, predsednik Reagan i Senat, koji je dobio republikansku većinu prvi put još od vremena prvih godina predsednika Eisenhowera, preuzeli vlast početkom 1981. godine, oni su takođe morali da preuzmu odgovornost i da se uhvate ukoštac s izvanrednim problemima ekonomije. Šta su njihove opcije? Postoji li bilo kakav razlog za očekivanje (nada? strah?) da će njihovo upravljanje biti isto toliko efikasno kao što je bila njihova kritika? Postoji li ikakav razlog za verova-

nje da će se njihov osnovni pristup u ekonomskoj politici značajnije razlikovati od pristupa koji je imala Carterova administracija? Kada dođe vreme izbora 1984. godine, da li je moguće da ćemo se tada naći usred jednog novog perioda procvata, prosperiteta i relativno stabilnih cena? Ili će doći red na republikance da budu zbunjeni poređenjem koje će birači praviti u odnosu na stara dobra vremena iz 1980. godine? Ukratko, šta leži pred privredom zemlje?

Da bi se pružili odgovori na ova pitanja, potrebno je posmatrati tekuću situaciju američke privrede u njenom istorijskom i međunarodnom kontekstu. Istorijski razvoj američkog kapitalizma, naročito u periodu posle drugog svetskog rata, najkorisnije je polazište za razumevanje dilema s kojima se suočavaju tvorci američke ekonomske politike. Analiza promenjene ravnoteže političkih snaga, uporedo s produbljivanjem ekonomskih problema tokom poslednje decenije, ukazuje da će se pristup nove administracije ekonomskim pitanjima razlikovati od pristupa njenih prethodnika, znatno više nego što je do obično ranije bio slučaj. Malo je verovatno, međutim, da će nova konzervativna ekonomska politika nove administracije pružiti makar i privremeno rešenje za ekonomske probleme američkog kapitalizma.

Naredna analiza, odista, ukazuje da kruta tvrdokornost i unutrašnje protivrečnosti Reaganove ekonomske politike mogu veoma doprineti daljem pogoršanju tekuće ekonomske krize. Kako će se ova kriza razvijati i kako na kraju ona može da se reši ostaju otvorena pitanja, a odgovori na njih zavisice u najvećoj meri od političkih borbi u narednim godinama. Ovaj članak završava se nekim razmišljanjima o prirodi i značaju ovih borbi.

POLITIČKA EKONOMIJA IZ 1970-ih GODINA

U narednim odeljcima biće dat pregled razvoja političke ekonomije iz 1970-ih godina. Započinjem jednim grubim kvantitativnim rezimeom o tome koliko su glavne ekonomske grupacije bile pogođene sumornim poslovanjem privrede. Zatim razmatram ulogu ekonomskih kriza u kapitalističkom razvoju i kako je produbljivanje krize iz 1970-ih godina proisteklo iz jednog dugog perioda probitačne kapitalističke akumulacije posle drugog svetskog rata. Zaključujem raspravom o tome kako je nailazak ekonomske stagnacije pomogao da se raz-

bije ranija vladajuća liberalna politička koalicija i da dođe do perioda koji bi se mogao označiti kao politička pat-pozicija.

Sta je ko dobio tokom 1970-ih godina?

Proces kapitalističkog razvoja uvek je jedan neravnomeran proces. Tokom 1970-ih godina postojale su velike razlike u ekonomskom položaju i prosperitetu između različitih industrijskih grana (na primer, petrolej nasuprot automobilskoj industriji), među radnicima različitih zanimanja (na primer, programeri kompjutera nasuprot nastavnicima engleskog jezika) i među pojedinim regionima zemlje (na primer, Teksas nasuprot Ohaaju). Važno je zapamtiti da kako procesi, tako isto i ukupni zbirovi mogu često više prikrivati nego što otkrivaju. Ipak, često je od koristi da se dobije gruba opšta slika sveukupnih trendova, koju može jedino da pruži zbirna statistika. Ovaj odeljak nudi jedan takav pregled. time što daje kratak prikaz promena u ekonomskom položaju i prosperitetu radnih ljudi i poslovnih krugova. Da bi se izbeglo prekomerno oslanjanje na podatke iz samo jedne jedine godine, napravljena su poređenja između onoga što se dešavalo u toku perioda od 1975. do 1980. godine, i onoga što se desilo tokom odgovarajućeg perioda jednu deceniju pre toga.

Što se tiče *radnih ljudi*, njihovi ekonomski problemi iz 1970-ih godina mogu se najbolje videti iz statističkih podataka u dve ključne oblasti: realne nadnice su opale, a stopa nezaposlenosti je porasla.¹ Mereno u konstantnim dolarskim iznosima iz 1967. godine, preračunatim prema stopi inflacije, prosečna nedeljna nadnica (pre izdvajanja poreza) u privatnom nepoljoprivrednom sektoru ekonomije porasla je za 16,9 odsto u periodu 1965—1970. u odnosu na period 1955—1960. Nasuprot tome, realne nadnice izračunate na isti način zabeležile

¹ Ako se usmeri pažnja na ono što se desilo s realnim nadnicama i nezaposlenošću, onda će se neizbežno dobiti samo površan pogled na posledice koje su teška ekonomska vremena iz 1970-ih godina imala na život ljudi. Jednu dobru raspravu, koja pruža mnogo više detalja ličnim i društvenim posledicama ovih ekonomskih kretanja na različite kategorije radnih ljudi, napisali su Elliot Currie, Robert Dunn i David Fogarty, „The New Immiseration: Stagflation, Inequality and the Working Class”, *Socialist Review*, br. 54, novembar—decembar 1980, str. 7—31.

su pad sa prosečnih 102,56 dolara u periodu 1965—1970. na prosečnih 101,46 dolara u periodu od 1975. do 1980. godine, što je predstavljalo smanjenje od 1,1 odsto. U stvari, posle dve godine brzog klizanja naniže krajem ovog finalnog perioda, realne nadnice su 1980. godine bile niže za 12,8 odsto u odnosu na rekordne nadnice svih vremena koje su bile zabeležene 1973. godine, a bile su niže nego i u jednoj godini od 1962. godine pa nadalje.² U međuvremenu, prosečna stopa nezaposlenosti porasla je sa 4,0 odsto iz perioda 1965—1970. godine, na 7,0 odsto u periodu 1975—1980.³ Posledice visoke stope nezaposlenosti zadiru znatno dublje i dalje od proste činjenice da više od jednog miliona ljudi bez posla odgovara svakom procentu koji se navodi u stopi nezaposlenosti; pretnja nezaposlenošću nadnela se i nad sve one koji uspevaju da zadrže svoja radna mesta, što znatno umanjuje kako osećanje sopstvene ekonomske sigurnosti, tako i svoje moći u pogledu efikasnog pregovaranja o radnim uslovima i nivoima nadnica.

Međutim, ta decenija bila je podjednako sumorna i za korporacije i kapitaliste koji ih poseduju i upravljaju njima. Ne bi trebalo učiniti grešku i poverovati da je radnim ljudima bilo tako loše zbog toga što je biznisu išlo naročito dobro.

Najbolji pojedinačni pokazatelji kako posluje kapitalistička ekonomija, sa tačke gledišta kapitalista, jeste šta se dešava s profitima. U periodu od 1975. do 1980. godine realni profiti korporacija, izračunati na bazi konstantnih dolara iz 1972. godine, iznosili su u proseku 104,3 milijarde dolara godišnje; tokom odgovarajućeg perioda u deceniji koja je prethodila, prosečan godišnji nivo realnih profita iznosio je 100,9 milijardi dolara. To jest, ukupan iznos profita u ekonomiji SAD, posle preračunavanja prema stopi inflacije, porastao je tokom desetogodišnjeg perioda samo za 3,4 odsto. S obzirom da je ukupni proizvod robe i usluga, obračunat u smislu bruto nacionalnog proizvoda, povećan za 35 odsto u odnosu na prethodni desetogodišnji period, a broj zaposlenih sa platama i nadnicama u nepoljoprivrednom sektoru porastao za 26 odsto,* i udeo profita u ukupnom bru-

² Izračunato na osnovu podataka iz *Economic Report of the President, 1981*, U. S. Government Printing Office, januar 1981, str. 275. Ovaj često korišćeni izvor navodiće se u daljem tekstu kao ERP.

³ ERP, str. 265.

* Ovo je bio rezultat dostizanja radnog doba generacija koje su se odlikovale po pravom bumu nataliteta, kao i povećanja udela žena u radnoj snazi.⁵

to nacionalnom proizvodu i iznos profita po jednom radniku znatno su opali tokom te decenije.⁴

Indikator ekonomskog zdravlja kapitalizma, koji se možda najpomnije prati i najčešće navodi, predstavlja cena akcija na Volstritu. Ove akcije predstavljaju udeo vlasništva u najvećim korporacijama SAD; posednici akcija polazu pravo na sadašnje i buduće profite korporacija. Još jednom, dakle, ako se poredе podaci o procima za period 1965—1970. i period 1975—1980. godine, otkriva se slika jednog lošeg poslovanja.⁵ Prosečan nivo na listi Dow Jones Industrial Average za trideset vodećih berzanskih akcija bio je u suštini nepromenjen, jer je porastao sa 866,7 u prvom periodu na samo 871,3 tokom odgovarajućeg perioda deset godina kasnije. Na taj način, došlo je samo do male promene u ukupnoj tržišnoj vrednosti najvećih američkih korporacija, mada je nivo cena bio preko 80 odsto veći u toku drugog perioda. Drugim rečima, realna vrednost akcija korporacija, prema proceni koju daje Dow Jones Industrial Average, opala je za više od 40 odsto u toku samo jedne dekade.⁶

⁴ ERP, str. 325, 236, 234, 273. Izračunavanje i tumačenje profita predstavlja jedan krajnje zapetljan i kontroverzan poduhvat; postoje mnogi alternativni načini da se odmere nivo i stopa profita. Podaci koji se ovde daju odnose se na „korporativne profite sa inventarskom valorizacijom i izdacima za kapitalnu potrošnju”; oni su preračunati prema stopi inflacije, pri čemu se koristi implicitni deflator cena za nerezidencijalne fiksne investicije. Za širu raspravu o izračunavanju profita i najnovijim trendovima u američkoj ekonomiji, vidi Thomas E. Weisskopf, „Marxian Crisis Theory and the Rate of Profit in the Postwar U. S. Economy”, *Cambridge Journal of Economics*, decembar 1979, str. 341—378.

⁵ ERP, str. 265, 259, 263—264. U periodu od 1970. do 1980. godine, udeo ukupnog stanovništva koje se nalazilo bilo u civilnoj radnoj snazi ili u oružanim snagama povećao se sa 41,9 na 47,9 odsto. Jedan deo objašnjenja za ovo jeste da je stopa učešća radne snage (onih koji su zaposleni ili koji traže posao, kao deo ukupnog civilnog neinstitucionalizovanog stanovništva, starog šesnaest ili više godina) porasla sa 60,4 na 63,8 odsto. (Ovo je u celosti bilo rezultat povećanog učešća žena u radnoj snazi, sa 43,3 na 51,6 odsto; stopa učešća muškaraca je opala.) Veći deo objašnjenja za ovo jeste promena starosne strukture stanovništva — udeo neinstitucionalizovanog stanovništva preko šesnaest godina porastao je sa 68,4 na 74,6 odsto ukupnog stanovništva.

⁶ ERP, str. 335. Indeks cena koji se ovde upotrebljava predstavlja implicitni deflator cena za bruto nacionalni proiz-

Ovaj kratak pogled na ono što se dešavalo sa profitima korporacija i sa cenama akcija ne pruža ništa više nego samo jedno grubo i priručno približavanje odgovoru na složeno pitanje koliko je kapitalizmu išlo dobro kad se posmatra iz perspektive kapitalista, ali se čini da je neizbežan opšti zaključak da to nije bio dobar period za biznis.

Naše izdvojeno gledanje na to kako su 1970-te godine pogodile ekonomski položaj i prosperitet radnih ljudi i kapitalista ukazuje da iako su obe grupe bilo teško pogođene, u odnosu na to kako im je bilo u 1960-om godinama, kapitalisti su bili relativno teže pogođeni.⁷ Ovaj prethodni zaključak samo se još više pojačava, a ne slabi, onda kada proširimo područje naše analize i uzmemo u obzir *uticaj vladinih izdataka, oporézivanja i regulative*.

Uprkos konzervativnoj retorici, 1970-te godine nisu predstavljale deceniju eksplozivnog porasta budžeta vlade u odnosu na privatnu ekonomiju. Ukupan iznos poreza na svim nivoima administracije — federalnom, državnom i lokalnom — porastao je od prosečnih 29,3 odsto u ukupnom bruto nacionalnom proizvodu u periodu 1965—1970. godine, na prosek od 31,4 odsto ukupnog bruto nacionalnog proizvoda u periodu 1975—1980. godine. (S obzirom da je administracija na svim nivoima trošila više nego što je prikupljeno po osnovu poreza — nastali deficit pokriven je zajmovima — porast udela

vod, čiji je prosečni nivo porastao za 80,9 odsto između ova dva perioda (ERP, str. 236). Zajednički indeks za 500 akcija koje daje Standard & Poor, što je manje poznat ali više reprezentativan metod merenja berzanskog poslovanja nego Dow Jones Industrial Average, kretao se nešto bolje, porastavši za 10,8 odsto između dva perioda (ERP, str. 335); to podrazumeva nešto manji, ali i dalje vrlo značajan pad realne vrednosti akcija korporacija nego što je dato u tekstu.

⁷ Jedna grupacija uspela je da tokom 1970-ih godina izvuce mnogo više iz američke ekonomije: zemlje izvoznice nafte. U toj deceniji zabeleženo je ogromno povećanje ukupnog iznosa koji su SAD svake godine plaćale za uvoznu naftu. U 1970. godini izdaci SAD za uvoz nafte i naftinih derivata iznosili su 2,9 milijardi dolara, ili 0,3 odsto bruto nacionalnog proizvoda; u 1980. godini, ukupan iznos je porastao na oko 80 milijardi dolara, ili 3,0 odsto bruto nacionalnog proizvoda (ERP, str. 346; ukupan iznos za 1980. godinu zasnovan je na prikupljenim podacima za prva tri kvartala te godine). Ovo desetostruko povećanje udela vrednosti uvozne nafte u bruto nacionalnom proizvodu znači da je mnogo manje ostalo na raspolaganju radnicima, kapitalistima ili bilo kome drugom u SAD.

javni izdataci u bruto nacionalnom proizvodu bio je nešto veći, sa 29,8 porastao je na 32,2 odsto.⁸)

Došlo je samo do jedne krupnije promene u relativnom značaju različitih kategorija vladinih izdataka. Vojni izdaci za robu i usluge opali su sa 8,0 odsto u ukupnom bruto nacionalnom proizvodu u periodu 1965—1970 godine, na 4,6 odsto u periodu 1975—1980. godine (što predstavlja opadanje sa 45,5 odsto udela u ukupnim vladinim izdacima na 26,2 odsto). U isto vreme, novčani izdaci federalne vlade namenjeni individualnim korisnicima (socijalno staranje i drugi izdaci za penzije i nesposobnost za rad, nadoknada nezaposlenima, bonovi za hranu i tako dalje — na koje se tehnički ukazuje kao na „transfer plaćanja licima“) porasli su sa 5,1 odsto udela u ukupnom bruto nacionalnom proizvodu na 8,6 odsto (što predstavlja povećanje udela ovih izdataka u ukupnim federalnim izdacima sa 28,7 na 48,1 odsto).⁹ Ova krupna promena išla je jasno u prilog interesa radnih ljudi.¹⁰

⁸ ERP, str. 318—319, 233. Udeo federalnih izdataka u bruto nacionalnom proizvodu porastao je sa 17,5 na 17,9 odsto između ova dva perioda. S obzirom da federalne „dotacije pomoći“ državama i lokalnim vladama postaju sastavni deo izdataka tih država i lokalnih vlada, te dotacije se u ovom članku ne računaju kao deo federalnih izdataka, mada se pojavljuju u federalnom budžetu; ove dotacije pomoći porasle su sa 2,0 na 3,3 odsto bruto nacionalnog proizvoda između ova dva perioda. Ostali izdaci država i lokalnih vlada porasli su sa 9,8 na 10,2 odsto bruto nacionalnog proizvoda.

⁹ Podaci za 1965—1970. godinu su iz Ministarstva trgovine SAD, *The National Income and Product Accounts of the United States 1929—74, Statistical Tables*, U. S. Government Printing Office, nedatirano, str. 96—97; podaci za 1975—1978. godinu su iz *Survey of Current Business*, jul 1979, str. 39; podaci za 1979—1980. godinu su iz *Survey of Current Business*, novembar 1980. str. 9. (ukupni podaci za 1980. godinu zasnivaju se na podacima za prva tri kvartala godine).

¹⁰ Mada je federalna vlada povećala obim u okviru koga je „isporučila dobra“ u smislu izdataka za socijalno staranje, ona je to učinila na krajnje bezličan i birokratski način. Kao što su istakli Stuart Hall („Moving Right“, *Socialist Review*, januar—februar 1981, str. 113—137) i Sheldon Wolin („Reagan Country“, *New York Review of Books*, 18. decembar 1980, str. 9—12), postojao je sve veći raskorak između delovanja države blagostanja u pružanju materijalne socijalne pomoći, i nedostatka širokog demokratskog učešća u izgrađivanju vladine politike i poslovanja, a da se i ne govori o kontroli nad njom. Kao rezultat toga, sasvim je razumljivo što je vlada postajala sve nepopularnija, u isto vreme dok je znatno povećavala izdatke za programe socijalnog staranja.

Mnogo je teže utvrditi da li su promene u strukturi oporézivanja tokom poslednje decenije poboljšale relativni položaj

Konačno, došlo je do jednog znatnog povećanja opsega vladine regulative. Krajem 1970-ih godina, federalna vlada bila je intenzivno angažovana na normativnom regulisanju tri glavna područja u kojima je deset godina ranije to znatno manje činila: zaštita čovekove sredine, profesionalno zdravlje i zaštita na radu i jednakost prava na zapošljavanje. Mada su ove aktivnosti bile znatno manje intenzivne i efikasne nego što bi to mnogi ljudi želeli, one su poslužile poboljšanju ekonomskih uslova radničke klase u odnosu na uslove kapitalista. Na značaj ovog uticaja ukazuje žestina tekuće kampanje poslovnih krugova da se vlada liši prava regulative u ovim područjima.¹¹

Ukratko, 1970-te godine donele su sa sobom teška vremena za radničku klasu, ali ona nisu bila toliko teška koliko su inače mogla biti, zahvaljujući ostvarenim dostignućima u oblasti vladinih izdataka za socijalnu sigurnost, kao i u oblasti regulative na socijalnom planu. Ova dostignuća, međutim, dovela su do toga da su za kapitaliste stvari postale još lošije, te su na taj način učinile da je kriza kapitalističkog ekonomskog sistema bila još oštrija nego što bi inače bila. Kao što ćemo videti, jedna od primarnih karakteristika nekoliko narednih godina biće pokušaji kapitalista da preokrenu ovaj tok razvoja.

Kapitalizam i krize

Mada populistička retorika ponekad sugerise da je položaj radničke klase pogoršan zbog toga što je poboljšan položaj kapitalista, reklo bi se da prethodno izneti podaci pokazuju da iako je položaj radničke klase pogoršan — naročito u odnosu na očekivanja koja su se javila tokom perioda prosperiteta u 1960-im godinama — ekonomski položaj kapitalista se pogoršao još znatno više.¹² A to je ono što bismo morali i očekivati,

bilo kapitala bilo rada. Moj sopstveni početni pregled raspoloživih podataka ne pruža osnovu za razmišljanje da je došlo do neke značajnije promene.

¹¹ Mada je borbu u prilog povećane zaštite prirodne sredine sprovodila jedna koalicija snaga iz svih klasa, reklo bi se da su svi oni koji se tome suprotstavljaju podjednako uznemireni njenim negativnim uticajem na profite i slobodu akcija biznisa.

¹² Ova kratka rasprava može samo u grubim crtama da pruži jedno marksističko objašnjenje razloga za kapitalističke krize uopšte i za razvoj i prirodu tekuće krize, posebno. Za

ako shvatimo da su za američki i svetski kapitalizam 1970-ih godine bile period produbljanja krize. S obzirom na to da stvaranje profita i akumulacija kapitala predstavlja *raison d'être* kapitalizma, glavnu karakteristiku jedne kapitalističke ekonomske krize predstavlja ozbiljno i permanentno opadanje profita. Međutim, ako se ovo opisuje kao kriza, onda to znači nešto znatno više od prostog pominjanja činjenice da se ta decenija karakterisala po teškim ekonomskim vremenima. Za marksiste, kriza predstavlja jedan period kada ekonomske teškoće koje proističu iz usporavanja akumulacije kapitala vode ka ozbiljnim i dubokim socijalnim i političkim problemima koji ugrožavaju nastavljanje funkcionisanja i samog kapitalističkog sistema.

Tokom svoje celokupne istorije razvoj kapitalizma bio je obeležen periodičnim krizama, za čije su rešavanje bile neophodne krupne promene u osnovama društvenog i političkog sistema. SAD su iskusile jednu takvu krizu tokom poslednjih godina devetnaestog veka, koja je u decenijama koje su neposredno posle toga usledile bila poznata kao „velika depresija”. Još skorije, posle „velikog kraha” iz 1929. godine, usledilo je više od petnaest godina depresije i svetski rat.

Marksisti nude dva važna pogleda na pojavu vraćanja periodičnih kriza u kapitalističkim ekonomijama. Prvo, primarne izvore ekonomskih kriza treba tražiti u prethodnim periodima brzog ekonomskog rasta i razvoja; krize su svojstvene i predstavljaju sastavni deo samog procesa akumulacije kapitala, umesto što bi predstavljale plod nesrećnih „grešaka” u ekonomskoj politi-

ćitaoca koji je zainteresovan, sledeće knjige i članci pružaju dobro polazište za upoznavanje sa sve značajnijim i većim brojem marksističkih dela o kapitalističkim ekonomskim krizama: Samuel Bowles i Herbert Gintis, „The Crisis of Liberal Democratic Capitalism: The Case of the United States”, *New Left Review*, izlazi u 1981; Manuel Castells, *The Economic Crisis and American Society*, Princeton University Press, 1980; Richard C. Edwards, Michael Reich i Thomas E. Weisskopf, *The Capitalist System*, Prentice Hall, drugo izdanje, 1978, glava 12; David M. Gordon, „Stages of Accumulation and Long Economic Cycles”, kod T. K. Hopkinsa i Immanuela Wallersteina, izd. *Processes in the World System*, Sage, 1980; Robert L. Heilbroner, *Beyond Boom and Crash*, Norton, 1978. i „Inflationary Capitalism”, *New Yorker*, 8. oktobar 1979; Bob Rowthorn, „Late Capitalism”, *New Left Review*, br. 98, jul—avgust 1976, str. 59—83; The Union for Radical Political Economics, *U. S. Capitalism in Crisis*, URPE, 1978; i Thomas Weisskopf, „Marxian Crisis Theory” i „The Current Economic Crisis in Historical Perspective”, *Socialist Review*, izlazi 1981.

ci ili „udaraca” koji se izvuna nanose ekonomskom sistemu. Drugo, periodične krize su u funkciji kapitalističkog sistema. One igraju jednu bitnu ulogu oživljavanja i pomaganja da se kataliziraju novi elementi i oblici ekonomskih, društvenih i političkih odnosa koji olakšavaju obnovljenu akumulaciju kapitala. Po rečima Johna Gurleya: „Ekonomske krize u kapitalističkim društvima dolaze i prolaze. U stvari, njihov nailazak i odlazak je glavni način na koji se kapitalizam održava.”¹³ Na taj način, mada krize donose teškoće koje su u toj meri ozbiljne da se ne mogu jednostavno rešiti usvajanjem neke bolje ekonomske politike (kao što bi to ortodokсни ekonomisti želeli da poverujemo), one ipak ne donose sa sobom nužno tako oštre teškoće koje bi nagovestile da neposredno predstoji „konačni slom” kapitalističkog sistema (kao što ponekad tvrde pojedini levičari koji imaju apokaliptičke sklonosti).

Kapitalistički ekonomski rast i razvoj, ili proces akumulacije kapitala, dolazi kao rezultat investiranja koje vrše pojedinačna kapitalistička preduzeća. Profiti su od ključnog značaja u ovom procesu. Iz ostvarenih profita obezbeđuju se fondovi neophodni za tekuće investiranje, a ono se preduzima jedino onda kada postoji određeno očekivanje da će ono rađati nove profite. Na taj način, ekonomski rast biće brz samo kada postoji obilje povoljnih prilika za rentabilno investiranje.

Proces uspešne akumulacije kapitala, međutim, predstavlja jedan protivrečan proces, koji potkopava i same okolnosti koje su ga omogućile. Na primer, rentabilnost se povećava onda kada se stvara i postoji veliki fond nezaposlenih radnika — takozvana „rezervna armija rada” — koja služi tome da se snižavaju nadnice, da se u okviru radnog procesa jača disciplina i da se slabi moć radničke klase na političkoj areni. Ali, jedan duži period neprekidnog ekonomskog rasta dovešće do povećane nezaposlenosti, što znači da će se smanjiti fond nezaposlenosti radnika i angažovati rezervnu armiju. Istovremeno, eliminisaće se i druge okolnosti koje su bile osnova za obezbeđivanje relativno jeftine i poslušne radne snage. Na taj i na druge slične načine, čak i u jednom produženom periodu ekonomskog rasta, ne može se uvek ustrajati; uspeh procesa akumulacije kapitala neumoljivo vodi ka njegovom usporavanju.¹⁴

¹³ John G. Gurley, „Unemployment and Inflation”, *Monthly Review*, decembar 1977, str. 23.

¹⁴ Mada bi se većina marksista složila s ovom opštom formulacijom, postoji značajan stepen neslaganja upravo o to-

Ali, upravo kao što periodi prosperiteta sadrže u sebi seme krize, tako isto su i snage koje deluju tokom krize sklone tome da potkopavaju njeno nastavljanje, čime omogućavaju stvaranje osnova za novu rundu rentabilne akumulacije kapitala. Kada je reč o logici ovog procesa, na nju se opet može ukazati preko primera rezervne armije nezaposlenih: usporavanje ekonomskog porasta i produžavanje krize će, putem povećanja nezaposlenosti, obnoviti u istom obimu rezervnu armiju. Time će se oslabiti pozicija radnika ne samo u njihovom pregovaranju sa poslodavcima o nadnicama i uslovima rada, nego takođe i u političkom domenu.

Način na koji krize igraju svoju restorativnu ulogu u aktuelnim istorijskim okolnostima nije nikad ni brz ni gladak. Kada se uzme u obzir celokupni period poslednje velike krize, onda se vidi da je bilo potrebno da prođu gotovo dve decenije ispunjene depresijom, fašizmom, svetskim ratom i hladnoratovskom političkom represijom da bi se konačno došlo do nužnog prestrukturisanja za novu rundu stabilne kapitalističke ekspanzije. Kada bi zaista bilo moguće da se problemi ekonomije rešavaju na relativno brz i bezbolan način, onda ne bismo ni imali krizu, koja, po samoj svojoj suštini, iziskuje veliko institucionalno prestrukturisanje da bi bila rešena s uspehom. S obzirom da to prestrukturisanje pretpostavlja značajne gubitke za one korporacije i individualne kapitaliste koji su uložili svoj novac i interese u vodeće privredne grane — a i zbog toga što vladajuće ideologije podržavaju postojeće institucionalne strukture umesto da omogućе široko rasprostranje uo razumevanje njihovih slabosti — otpor prestrukturisanju je uvek vrlo jak. Liberalni ekonomski propovednik Lester Thurow nedavno je primetio da „nijedno društvo nije nikada rešilo problem sporog ekonomskog truljenja, a da na nove načine rešavanja nije bilo navedeno putem depresije, ili im je to bilo nametnuto pošto bi izgubili rat.”¹⁵

me koji su aspekti procesa kapitalističkog razvoja najvažniji u tome da se period prosperiteta preobrati u period stagnacije. Da li dodatno investiranje, na primer, postaje nerentabilno zbog toga što je suviše mnogo kapitala akumulisano po jednom radniku, zbog toga što su kapitalisti ostali bez potrošača koji kupuju njihove proizvode, ili zbog toga što radnici postaju suviše snažni? Vidi literaturu koja je navedena u 12. fusnoti, naročito Weisskopf, „Marxian Crisis Theory”, za raspravu o alternativnim pozicijama.

¹⁵ *Wall Street Journal*, 19. januara 1981, str. 1.

Tekuća kriza proistekla je iz jednog dugog perioda ekonomskog procvata i relativnog prosperiteta, koji je započeo onda kada su izdaci za ratne potrebe izvukli ekonomiju iz jedne decenije depresije na početku 1940-ih godina. Dugotrajna posleratna ekspanzija bila je moguća zahvaljujući jednom neuobičajenom skupu istorijskih okolnosti. U te okolnosti spadalo je smanjivanje dugovanja i izvlačenja biznisa iz velike depresije; fizičko razaranje, tehnološki napredak i smanjena kupovna moć koja je rezultirala iz drugog svetskog rata; snabdevanje energijom i povoljne mogućnosti i prilike za rentabilnu međunarodnu trgovinu i investiranje, što je bilo omogućeno nespornom međunarodnom dominacijom Amerike posle rata.

Brzi ekonomski rast i razvoj do kojeg je došlo zahvaljujući ovim okolnostima još više su olakšale dve krupne institucionalne promene u odnosu na organizaciju američkog kapitalizma pre 1930-ih godina. Postojao je jedan implicitni sporazum između krupnog biznisa i velikih sindikalnih organizacija da organizovani radnici moraju dobiti mogućnost da učestvuju u materijalnim plodovima razvoja, u zamenu za njihovo prihvatanje temeljnih aspekata političkog i ekonomskog sistema. A snažna vlada koja je izašla iz drugog svetskog rata ne samo da je ostala moćna i velika (u 1929. godini federalni izdaci predstavljali su samo 7,8 odsto bruto nacionalnog proizvoda; posle drugog svetskog rata oni nisu nikad pali niže od 13,9 odsto¹⁶). Ona je takođe usvojila takvu ekonomsku politiku koja je bila zasnovana na velikim vladinim izdacima, kako bi se održala potražnja za proizvodnjom krupnog biznisa, podržao razvoj i rentabilnost velikih korporacija i obezbedilo otvaranje novih radnih mesta i socijalne službe. Do ovih izmenjenih institucionalnih aranžmana došlo je tek nakon snažnog i dugotrajnog otpora najvećeg dela kapitalističke klase. (U stvari, front rada bio je prihvaćen kao mlađi partner u deobi plodova prosperiteta tek posle jednog perioda žestokih političkih represalija, na osnovu kojih je iz radničkog pokreta bila odstranjena većina njegovih levičarskih rukovodilaca i aktivista.)

Pošto su se našle u okolnostima koje je pružio ovaj povoljni splet istorijskih okolnosti i institucionalnih aranžmana, Sjedinjene Države su tokom 1950-ih i 1960-ih

¹⁶ Ministarstvo trgovine SAD, *National Income and Product Accounts*, str. 2, 96—97, 324, 340.

godina doživljavale takav ekonomski procvat koji je bio bez presedana. U 1970-im godinama, međutim, posle ovog dugotrajnog talasa ekonomske ekspanzije i relativnog blagostanja, nastupio je period od jedne decenije stagnacije i produbljanja krize. I sam uspeh procesa akumulacije kapitala podrio je njegov sopstveni momentum. Institucionalna rešenja i delovanje u praksi, koji su pružali rešenja za ranije probleme, konačno su nastali sami sebi prepreka za nastavljanje rentabilnog investiranja. Okončanje dugog perioda prosperiteta imalo je mnogostruke dimenzije; mi ćemo se ovde osvrnuti na neke od tih dimenzija, svrstavši ih u četiri grupe.

Međunarodna dimenzija. Kako korporativno investiranje u inostranstvu, tako i međunarodna ekonomska politika Sjedinjenih Država u posleratnom periodu, doveli su do jačanja privreda Zapadne Evrope i Japana, kao potrošača američkih proizvoda, područja za američke inostrane investicije i saveznika protiv Sovjetskog Saveza. Konačno su, međutim, sve snažnije privrede ovih zemalja sve više postajale problem a ne rešenje, jer su naročito Zapadna Nemačka i Japan počeli da tuku i istiskuju Sjedinjene Države na međunarodnom tržištu.

U međuvremenu, delovanje američkog imperijalizma u trećem svetu dalo je maha i podsticaja nacionalnim oslobodilačkim pokretima, koji su nametali sve veće „troškove održavanja imperije“, kulminirajući u masovnim političkim nemirima i ekonomskim poremećajima do kojih je došlo kao posledica rata u Vijetnamu. Konačno, obilne isporuke jeftine uvozne nafte, koje su na početku bile od velike koristi za rentabilno domaće investiranje od strane američkih kapitalista, stvorile su takav obrazac ekonomskog razvoja koji se oslanjao na jeftini petrolej u toj meri da je privreda postala krajnje ranjiva kada je došlo do dramatičnog povećanja cena nafte, koje su nametnule zemlje izvoznice nafte upravo na početku opadanja međunarodne moći SAD u 1970-im godinama.¹⁷

Učešće radnika u prosperitetu. Dok je sigurno i stalno povećanje realnih nadnica u 1950-im i 1960-im godinama bilo, uopšte uzev, efikasna brana za spreča-

¹⁷ Vidi Arthur MacEwan, „Changes in World Capitalism and Current Crisis of the U. S. Economy“, *Radical America*, januar—februar 1975, str. 1—23, nedatirano i preštampano kod Edwardsa, Reicha i Weisskopfa, *The Capitalist System*, i kod URPE, *U. S. Capitalism in Crisis*. Vidi takođe, *Trade Wars: A Dollars & Sense Pamphlet*, Somerville, Mass, *Dollars & Sense*, 1979.

vanje bilo kakvih fundamentalnih strukturnih promena, ono je takođe otvorilo takva očekivanja koja su u velikoj meri bila izneverena onda kada je porast proizvodnje po jednom radniku počeo da se usporava. Još važnije od toga, visok nivo zaposlenosti — stopa nezaposlenosti pala je na nivo ispod 4 odsto tokom četiri uzastopne godine krajem 1960-ih godina — doveo je do toga da je unajmljivanje radnika postalo vrlo skupo i teško se moglo držati pod kontrolom uporedo s tim kako je rezervna armija rada postajala po obimu sve manja i manje vidljiva. Osim toga, borba organizovanog fronta rada i njegovih saveznika za povećanje i proširenje vladinih programa na socijalnom planu zasekla je duboko u profite, kako neposredno (s obzirom da su ovi programi bili delimično finansirani putem oporezivanja kapitalista), tako i posredno (pošto je pregovaračka pozicija radnih ljudi bila dalje ojačana zahvaljujući njihovoj smanjenoj zavisnosti o dohotku iz rada za sopstveno izdržavanje).¹⁸

Prigradsko stanovanje i automobilizacija. Uporedo s tim kako su ljudi počeli da žive, rade, kupuju i, naročito, da se kreću između miliona novih zgrada, izgrađenih izvan gradskih središta tokom posleratnog perioda, stvorene su ogromne mogućnosti za rentabilno investiranje, naročito u građevinarstvu, automobilskoj industriji i preradi nafte. Pored zavisnosti od uvozne nafte, o kojoj je prethodno bilo reči, uspeh ovog modela privrednog razvoja doveo je do snažnih ulaganja, naročito u automobilsku i petrolejsku industriju, čiji je prosperitet zavisio od nastavljanja ovih modela još dugo nakon toga što su ova ulaganja prestala da imaju nekog ekonomskog smisla za privredu u celini, i čiji im je ekonomski uspeh dao dovoljno političke moći da se spreči traganje za drugim modelima investiranja i razvoja na nacionalnom planu.¹⁹

Kejnzijska ekonomska politika. Koristeći se budžetskom i monetarnom politikom da bi održala relativno visok nivo ukupne potražnje za proizvodnjom krupnog biznisa i da bi sprečila da ekonomske slabosti postanu suviše oštre, vlada je uticala na to da je period ekspanzije bio snažniji i postojaniji nego što bi inače bio. Ali, nastavljanje ovakve politike imalo je na koncu dve ozbiljne, uzajamno povezane posledice, koje su odig-

¹⁸ Vidi Bowles i Gintis, „The Crisis of Liberal Democratic Capitalism” i Weisskopf, „Marxian Crisis Theory”.

¹⁹ Vidi Magdoff i Sweezy, *The End of Prosperity*, str. 72—74.

rale značajnu ulogu u podrivanju te ekspanzije. S jedne strane, ogromno povećanje individualne, poslovne i vladine zaduženosti pojačalo je osetljivost i ranjivost finansijske strukture, stvorivši situaciju da je dalje davanje ili uzimanje zajmova (što predstavlja jedan od bitnih izvora investicionih fondova) postajalo sve više problematično i rizično. S druge strane, primetno vladino angažovanje na tome da se izbegnu dugi periodi visoke nezaposlenosti odigralo je vrlo važnu ulogu u ubrzanju inflacije u 1970-im godinama. Kada su radnici i poslodavci uvereni da će vlada obezbediti uslove da preduzeća imaju potrošače za svoje proizvode, tako da proizvodnja i zaposlenost mogu ostati na visokim nivoima, onda recesija gubi svoju moć da dovede do pritiska na snižavanje cena i nadnica koje preduzeća i radnici zahtevaju i dobijaju.²⁰

Na ove i druge načine, i sama sistemska rešenja, okolnosti, institucije i praksa koji su podsticali dugi period ekspanzije u posleratnom periodu, u 1970-im godinama su se iscrpeli. Rezultat toga bio je, s jedne strane, sporiji privredni rast — s obzirom da je brzi ekonomski razvoj bio jedan od ključnih elemenata u tome što je život u jednoj kapitalističkoj privredi postao društveno i politički prihvatljiv za radne ljude — a, s druge strane, opšte širenje ekonomskih i socijalnih problema.

Antonio Gramsci je u svojim *Beleškama iz zatvora* pisao da se „kriza sastoji upravo u činjenici da staro umire, a novo ne može da se rodi; u ovom interregnumu javljaju se vrlo različiti morbidni simptomi”.²¹ Opisali smo kako je usahla stara privredna ekspanzija. Nema potrebe da se ovde bavimo svim različitim morbidnim simptomima savremenog američkog društva, ali je važno da se pokuša razumeti zašto novo ne može da se rodi. Ovo zahteva jedno ispitivanje razvoja političkih snaga i koalicija tokom 1970-ih godina, koji je, uporedo s pogoršanjem ekonomske situacije, sprečavao bilo kakvo efikasno rešavanje ove krize.

²⁰ Vidi Magdoff i Sweezy, *The End of Prosperity*, str. 125—136, i Heilbroner, „Inflationary Capitalism”.

²¹ *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, izdanje Quintin Hoare i Geoffrey Nowell-Smith, London, Lawrence and Wishart, 1971.

Gljučni element u rešavanju krize iz 1930-ih i 1940-ih godina bilo je postizanje jednog labavog ali efikasnog radnog sporazuma između velikog fronta rada i krupnog kapitala. Ovo partnerstvo stvorilo je jezgro jedne šire koalicije raznih grupacija koje su obuhvatale gradsko stanovništvo, farmere, manjinske grupacije, siromašni svet, javne službenike i korisnike programa vladine pomoći, a takođe i organizovani rad, krupni biznis i rukovodioce obe političke partije. Zbog makro-ekonomske politike, koja je bila u osnovi ovog grupisanja političkih snaga, ona je bila nazvana „kejnzijanska koalicija“;²² s obzirom da je njenu politiku najснаžnije podržavala i propovedala Demokratska stranka koja je imala većinu u oba doma Kongresa, u vreme od prvih godina predsednika Eisenhowera do kraja Carterove vladavine, ona je često nazivana „liberalna“. Upotrebljavajući oba ova izraza, mada su i jedan i drugi suviše uski da bi označili sveobuhvatnu prirodu ove koalicije političkih snaga koje su se pridržavale njenih osnovnih načela.

Suštinske temelje koalicije činilo je to što je relativno brz ekonomski razvoj omogućavao radnim ljudima da ostvaruju sigurno i stalno povećanje realnih dohodaka — kako u obliku privatnih nadnica koje se dobijaju neposredno od poslodavaca, tako i u obliku „socijalne nadnice“ koja se sastojala od socijalnih davanja i službi koje je finansirala vlada — u isto vreme kada je stabilan rast kapitalističkih profita omogućavao nesmetano nastavljanje akumulacije kapitala. Sve dok je prosperitet omogućavao da se sve više pruža za zadovoljenje potreba radnih ljudi i da se ublažavaju problemi koje je stvarala kapitalistička ekspanzija, a da se pri tom ništa ne zahteva od korporacija, koalicija je služila tome da se spreče veći politički sukobi o osnovnim pitanjima organizacije ekonomije ili pravca njenog kretanja.

Ali, razvoj za koji se koalicija zalagala i čije je ostvarivanje pomagala takođe je služio, kao što to dugotrajna kapitalistička ekspanzija uvek čini, jačanje relativne snage radnih ljudi. A ostvarena dostignuća radnih ljudi smanjivala su udeo profita u ukupnom dohotku, te su time igrala važnu ulogu u umanjivanju prilika i mogućnosti za rentabilno investiranje. Početkom

²² Vidi David A. Gold „The Rise and Decline of the Keynesian Coalition“, *Kapitalistate*, br. 6, jesen 1977, str. 129—161.

1970-ih godina, period brzog ekonomskog rasta počeo je da se završava.

Sa završetkom ekonomskog buma, kejnzijanska koalicija nije više bila životvorna. Bez rasta proizvodnje, jedini put za kapitaliste da ostvare rastuće profite bio je da radni ljudi dobijaju manje. Obrnuto, jedini put za radne ljude da nastave sa stalnim porastom realnih dohodaka bio je da kapitalisti dobijaju manje. Na taj način, kejnzijanska koalicija je nestala, a borba da se zahvati što veći deo kolača počela je sve više da baca i zasenak napore da se poveća obim tog kolača koji je stajao na raspodelu za raspodelu. Raspadanje kejnzijanske koalicije imalo je za rezultat političku ustajalost krajem 1970-ih godina, umesto formiranja bilo kakve druge koalicije sposobne da efikasno formuliše i iznese projekt jedne koherentne ekonomske politike.

Radni ljudi i druge nekapitalističke grupacije su se tokom dugog perioda posleratne ekspanzije našli na poziciji značajne političke snage i toga su se istrajno pridržavali. Tokom 1970-ih godina politička snaga organizovanog rada i njegovih saveznika ostala je dovoljno snažna da blokira sve glavne zakonodavne inicijative koje su bile usmerene na takvo obnavljanje osnove za novu rundu rentabilne akumulacije kapitala kojim bi se stavila van snage ranija radnička dostignuća. Relativna politička snaga kapitalista očigledno je narasla u drugoj polovini te decenije, ali su kapitalisti bili međusobno podeljeni kad je reč o tome šta je potrebno učiniti. U svakom slučaju, kapitalisti nisu dovoljno snažni da vladaju bez političkih saveznika, u šta se uključuje i znatan broj ljudi iz redova radničke klase, delimično zbog potrebe da se izbori pobjeda na kongresnim i predsedničkim izborima.

Politička snaga kapitalista bila je više nego dovoljna da se blokiraju neprekidni naponi za ostvarenje istinske poreske i socijalne reforme i nacionalnog sistema zdravstvenog osiguranja. Ali, međusobno podeljeni i bez saveznika s kojima bi formirali neku efikasnu domaću političku koaliciju, korporativni kapitalisti nisu bili u stanju da se efikasno bore za svoje zajedničke interese. Oni nisu mogli da pokrenu neku efikasniju novu imperijalističku ofanzivu kojom bi eventualno mogli olakšati domaće ekonomske pritiske, tako što bi povećavali rentabilnost svog prekomorskog investiranja i uticali na smanjenje cena petroleja i drugih vrednijih sirovina i repromaterijala. Niti su bili u stanju da bez milosti sprovedu politiku „racionalizacije“, koja bi uk-

ljučivala zatvaranje starih preduzeća i napuštanje gradova u kojima su ona bila skoncentrisana (teška industrija u hladnom pojasu), kako bi se mobilisala sredstva i usmerila u ekspanzivne industrijske grane i regione (industrija visoke tehnologije i energetika u Sunčanom pojasu). Najubedljiviji primer te nemoći je to što nisu bili u stanju da formulišu i sprovedu u delo bilo kakvu doslednu energetska politiku na nacionalnom planu. Postojale su, svakako, inicijative u ovim pravcima, ali ravnoteža snaga bila je takva da u drugoj polovini 1970-ih godina gotovo ništa značajnije nije ostvareno u domenu nacionalne politike. Ako bi se ocenjivalo po obimu kongresnog zakonodavstva, to je bio period u kome niko nije ostvario nešto naročito, ali takođe i period u kome nijedna od glavnih grupacija nije ništa suštinsko izgubila.

Relativno podjednaka raspodela političke moći, koja je dovela do političke paralize i pat-pozicije krajem 1970-ih godina, imala je i druge posledice. Najznačajnija posledica bilo je ubrzanje inflacije kao rezultat ozbiljnog sukoba na pitanju raspodele između radnika, kapitalista i korisnika pomoći iz vladinih programa.²³ U odsustvu zadovoljavajućeg ekonomskog rasta i uz brzi porast računa za uveznu naftu, kada je svaka grupacija tražila više — a nijedna grupacija nije bila dovoljno jaka da nametne drugima svoju volju — neizbežan rezultat bilo je povećanje uzlazne spirale cena, nadnica i vladinih izdataka. Inflacija je bila najbolji raspoloživi odgovor sistema na prekomerne zahteve u pogledu sposobnosti privrede da isporuči potrebna dobra. Inflacija je obezbedila ono nužno podmazivanje koje je bilo potrebno da stvari i dalje teku onoliko dobro koliko su dotad tekle. Tvorcima vladine politike opredelili su se za to da se obezbedi emisija novca, mada je ona podsticala inflaciju, zbog toga da bi izbegli manje privlačne alternative, kao što su veliki ekonomski padovi.

Položaj Carterove administracije krajem 1970-ih godina bio je neodrživ. Njen ograničeni liberalizam i njene veze s tradicionalnim izbornim telima Demokratske stranke zadržavali su je od toga da bezrezervno deluje u prilog interesa korporativnog kapitala. Ali, njena odgovornost za upravljanje privredom u periodu pogoršanja krize prinudila je administraciju da sve više pribegava neliberalnoj ekonomskoj politici. Njena težnja da

²³ Vidi Sam Rosenberg i Thomas E. Weisskopf, „A Conflict Theory Approach to Inflation in the Postwar U. S. Economy”, *American Economic Review*, izlazi maja 1981.

sledi jedan tvrdi pristup u pogledu izdataka za socijalne programe, kao i njeno stidljivo, dugotrajno, tipično nevešto, ali u krajnjoj liniji „uspešno” nastojanje da gurne privredu u recesiju, što je bila jedina raspoloživa alternativa na planu antiinflacione borbe, podržalo je podršku koju je ona uživala u redovima radničke klase. Liberalna politika je životvorna jedino u periodu ekspanzije; ona je osuđena na propast onda kada se ekspanzija preobrazi u stagnaciju. Za one malobrojne liberalne koji dijalektički shvataju istorijska kretanja koja su ih pokopala, mora biti ledena uteha saznanje da je upravo uspeh liberalne koalicije tokom 1960-ih godina u velikoj meri zaslužan za tekuće političko pomračenje liberalizma.

POLITIČKA EKONOMIJA IZ 1980-ih GODINA

Politička ustajalost 1970-ih godina dostigla je svoj vrhunac u poslednjim godinama te decenije, kada je izgledalo da su Jimmy Carter i 96. kongres nesposobni da učine bilo šta u suočavanju sa sve izraženijim ekonomskim problemima. Rastuća nacionalna frustracija zbog ove kombinacije pogoršanja uslova i neaktivnosti vlade bila je osnovni razlog za poraz demokrata u novembru, poraz koji je široko odjeknuo. Nema nimalo sumnje u to da li Ronald Reagan, novi većinski republikanski Senat i sve konzervativniji Predstavnički dom, imaju neki izborni „mandat” da „reše” ekonomske nevolje zemlje. Ali, da li srušena kejnzijanska koalicija sada daje prostora jednoj novoj koaliciji koja bi bila sposobna da postigne saglasnost o određenom ekonomskom programu i dovoljno snažno da izbori svoj politički put tokom jednog dužeg perioda vremena? Da li neki takav ekonomski program može rešiti ekonomsku krizu? U preostalim odeljcima ovog članka tvrdi se da su odgovori na oba ova pitanja negativni, te se zatim raspravlja o nekim ekonomskim i političkim implikacijama verovatnog neuspeha konzervativne ekonomije.

Reaganove kratkoročne opcije

Jedan broj mera o kojima postoji saglasnost sigurno će biti uključen u bilo koju listu ekonomskih predloga koju će sačinjavati republikanci:

— *Preraspodela dohotka naviše*, ka korporacijama i bogatim pojedincima. Konzervativci tvrde da je eko-

nomiji potrebno više ušteda i investiranja, te da, prema tome, više novca mora da se kanališe ka onima koji to mogu da ostvare, nego da se on ostavi u rukama radnih ljudi, čija je praktično jedina opcija da potroše svoj gotovo celokupni dohodak. Sve vladine mere na planu poreza, izdataka i regulative biće koncipirane tako da se ima na umu ova preraspodela.

— *Manji javni sektor, koji će proisteći na osnovu smanjenja poreza i vladinih izdataka.* Mada su republikanci veoma podeljeni upravo na pitanju gde, kada, kako i koliko smanjiti poreze i troškove, izgleda da su saglasni u želji da se na ovom planu učini mnogo toga. Oni se slažu da je nužno izvršiti napad na uslove rada i nivoa plata zaposlenih u vladinim ustanovama da bi se povećala produktivnost i snizili troškovi javnog sektora.

— *Znatno smanjenje i preorijentacija vladine regulative,* čime bi trebalo da se dosadašnja vladina aktivnost na regulativi, koja je išla u prilog potrošača, radnika, manjina, čovekove sredine i jednakosti polova, transformiše tako da podleže nadgledanju ljudi koji imaju snažnu orijentaciju u prilog biznisa.

— *Podrška Federalnoj rezervnoj banci u njenoj konzervativnoj politici usporavanja porasta novčane mase.*

— *Dramatično povećanje vojnih izdataka,* kao jedna od komponenata spoljne politike, koja ima za cilj jačanje sposobnosti stvaranja profita američkih prekomorskih korporacija, s obzirom da one kupuju sirovine, organizuju proizvodnju i prodaju proizvode širom sveta.

Sve ove elemente podržava začuđujuće uspešno oživljena staromodna konzervativna ideologija i njena dva osnovna zahteva: prvo, da tržišni sistem uspešno deluje, „mada vođen jednom nevidljivom rukom“, kako bi se omogućila samozainteresovanost i takvo ponašanje u trci za profitima koje bi potpomoglo opšte društveno i ekonomsko blagostanje; i drugo, praktično sve vladine akcije kojima se ona upliće u delovanje tržišnog sistema, bez obzira koliko im je dobra namera, osuđene su na to da stvari učine još gorim a ne boljim, da odmažu umesto da pomažu onima kojima su namenjene kao pomoć.²⁴

²⁴ Najpopularnija nedavna izjava o ovoj poziciji, *Free to Choose*, koju su izneli konzervativni ekonomski propovednik Milton Friedman i njegova žena Rose, Harcourt, braća Jovanovich, 1979, usledila je pošto je deset nedelja prikazivana kao serija na javnoj televiziji, ali je još godinu dana posle toga bila na listi bestselera *New York Timesa*.

Uprkos ovom širokom programskom i ideološkom sporazumu, postoji izuzetno važno područje na kome neprekidno vlada nesaglasnost među republikancima: da li se njihov napad na stagflaciju može najbolje sprovesti putem usporavanja ritma i opadanja ekonomije ili putem njenog ubrzanja. S jedne strane, *tradicionalni konzervativci* među ekonomskim savetnicima, uključujući i tako poznate ličnosti kao što su Milton Friedman, Arthur Burns, Herbert Stein, Alan Greenspan i Martin Feldstein, veruju da je potreban jedan duži period recesije radi jačanja pozicija kapitalista u odnosu na radnike i radi smanjenja stope inflacije. Oni navode jedan istorijski slučaj, koji pokazuje da su posle korejskog rata recesije, i samo recesije, bile u stanju da proizvedu ove efekte — uprkos svim drugim manje bolnim metodima koji su pokušani, mada je obim sniženja inflacije, koji je obezbeđen recesijom date veličine, smanjen.²⁵

S druge strane, nedavno nastala grupa *ekonomista ponude* — za koje se ponekad kaže da su „nova desnica“ ili „neopopulistički“ ekonomisti — tvrdi da bi dramatično smanjenje poreza na lične dohotke i na profite biznisa moglo podstaći štednju, investiranje i ekonomski porast, dok bi istovremeno smanjilo inflaciju i nezaposlenost. Vodeći zastupnici primene ovog sveopšteg leka su Jack Kemp, Arthur Laffer, Norman Ture, Paul Craig Roberts i Jude Wanninski. U svojim najoptimističkim formulacijama, poklonici ponude ističu da će njihova formula dovesti do smanjenja poreza bez ikakvog gubitka za vladine prihode (zbog toga što će povećani stimulanasi dovesti do prave bujice povećane ekonomske aktivnosti) i do smanjenja inflacije bez povećanja nezaposlenosti (zbog toga što će ogromno povećanje ponude dobara na tržištu prinuditi da njihove cene padnu, a u isto vreme to će zahtevati više radnika da bi proizveli ta dobra).

Te dve frakcije bile su u stanju da ostvare izvestan stepen jedinstva tokom izborne kampanje, ali dilema koja je u njihovim razilaženjima dostigla vrhunac u toj meri je realna da se ne može rešiti kompromisom. S obzirom da je ovo napisano krajem januara, dosad nema nikakvih indicija da je ova borba okončana unutar kruga Reaganovih vrhunskih savetnika. David Stockman,

²⁵ Vidi Geoffrey H. Moore, „Diagnosing the Problem of Inflation and Unemployment in the Western World“, u knjizi *After the Philips Curve: Persistence of High Inflation and High Unemployment*, Conference Series, br. 19, Federal Reserve Bank of Boston, 1978, str. 11—28.

koji pripada pristalicama ekonomije ponude, nalazi se na čelu Ureda za upravu i budžet, ali veći tradicionalista Donald Regan napustio je svoj položaj rukovodioca Merryll Lynch, najveće berzanske i finansijske uslužne firme u Volstritu, da bi postao ministar finansija. Treći član „trojke“ tvoraca ekonomske politike, Murray Weidenbaum, predsednik Saveta ekonomskih savetnika, prvenstveno je poznat kao vodeći zastupnik ideje smanjenja vladine regulative u oblasti biznisa i ne nalazi se jasno ni u jednom od dva tabora. Mandat predsednika Upravnog odbora Federalne rezervne banke, Paula Volckera, tradicionalnog konzervativca, kojeg je Jimmy Carteru nametnula 1979. godine „finansijska zajednica“, nastavlja se i u prvim godinama Reaganove vladavine.

Nesposobnost republikanaca da sastave jednu koherentnu i uverljivu ekonomsku politiku ukazuje na odsustvo bilo kakvog novog odreda političkih snaga koje bi bile u stanju da zamene kejnzijansku koaliciju. Step en jedinstva koji je potreban da se izbori pobeda na izborima predstavlja mnogo manje od onog što je potrebno da se izgradi i primeni jedan efikasan ekonomski program. Ovaj problem ima kako političke tako i ekonomske dimenzije. Konzervativcima je potreban takav program kojim bi mogli da razreše i političku ustajalost i ekonomsku krizu. Ni tradicionalni konzervativni program recesije, niti program koji nude poklonici ekonomije ponude — o zamašnom smanjenju poreza, nije u stanju da ispuni oba ova zahteva.

Očigledna polazna tačka za jednu novu političku koaliciju jesu zajednički interesi krupnog kapitala, sitnog kapitala i zaposlenih koji se nalaze u gornjoj grupi dohotka, u pogledu preraspodele dohotka naviše i zadržavanju na minimumu vladinog ekonomskog angažovanja protiv biznisa — to jest, da se savez krupnog kapitala i velikog fronta rada iz posleratnog perioda zameni nekim novim savezom koji bi bio više na klasičnoj liniji kapitala protiv rada. Međutim, takva grupacija može okupiti suviše mali deo ukupnog stanovništva. I opšti cilj da se održi legitimnost države i kapitalističkog sistema u celini, i znatno ograničeni cilj — da se izbori pobeda na izborima, nalažu da bilo kakva dugoročna vladajuća koalicija neminovno uključi i znatan deo radničke klase.

Republikanci su na izborima dobili podršku mnogih pripadnika radničke klase na dva privlačna stava: obećali su više posla i manju inflaciju svima onima koji su frustrirani ekonomskim neuspesima iz godine Carterove

vladavine. Obratili su se onoj velikoj i dobro organizovanoj manjini, prelazeći preko klasnih linija, koja je politizirana oko borbenog nacionalizma i „socijalnih pitanja“ — kontrola oružja, abortusi, školski autobusi, prava homoseksualaca, zabrana molitve u školama i ERA (amandman o jednakim pravima). Da se pripadnici radničke klase zadrže u vladajućoj koaliciji, međutim, potrebno je usvojiti takvu politiku od koje će oni imati koristi. Ali, reklo bi se da tradicionalno konzervativni program slabljenja snage radnika i obuzdavanje inflacije putem izbacivanja miliona ljudi sa posla, može samo da garantuje otuđenje podrške iz redova radničke klase kojima su se republikanci obratili u novembru svojim džepnim knjižicama s tim pitanjima. Pokušaj koji je učinjen da se podrška zadobije putem energičnog donošenja zakonodavstva o „socijalnim pitanjima“, mada se u isto vreme obraćalo i sa šovinističkim i militarističkim prizvukom, možda neće uspeti. „Moralna većina“ i njeni saveznici sa nove desnice predstavljaju, na kraju krajeva, samo jednu značajnu manjinu — ili će možda uspeti na račun korišćenja političkog kapitala i energije koji su potrebni za sprovođenje samog ekonomskog programa. (Uređivačka pozicija dva poslovna lista, *Business Week* i *Wall Street Journal*, jeste ta da republikanci ne bi smeli da odustanu od toga da svoje političke izvore i snage usmere na svoj ekonomski program; socijalna pitanja, kako oni tvrde, „važna su za izvesne grupacije, ali se ne uključuju u fundamentalne probleme inflacije i ekonomskog razvoja“).²⁶

Pristalice ekonomije ponude priznaju da je važno da se podrška radničke klase ne otuđi putem resecione mašinerije. Oni drže da će biti u stanju da ovu podršku zadrže i povećaju, zbog toga što će smanjenje poreza, za šta se oni zalažu, doprineti da se ekonomija ponovo pokrene, da se smanji inflacija, dok će u isto vreme posao dobiti milioni ljudi, te da će smanjenje poreza ostvariti bez bilo kakvog zasecanja u programe socijalnih davanja. Kad bi bili u pravu u pogledu ekonomskih posledica svog predloženog programa, onda bi i politički problem bio rešen. Ali, ono što oni predlažu neće uspeti. Tradicionalni konzervativni ekonomisti su u prvim redovima hora koji odbacuje sveopšti lek koji nude poklonici ekonomije ponude kao visoko inflatorni tobožnji lek.²⁷

²⁶ *Business Week*, 2. februar 1981.

²⁷ U pogledu kritike ekonomista ponude sa tradicionalne konzervativne tačke gledišta, vidi Martin Feldstein, „Inflation

Kriza zadržana: ograničenja i opasnosti kratkoročnih opcija

Svi oni sa obe strane strategije dileme recesija/smanjenje poreza hitri su na isticanju problema koje donosi onaj drugi pristup. A njihove kritike, za razliku od njihovih predloga u pogledu pozitivne politike, u principu se stalno nalaze na tapetu. Koji god kraj ove dileme republikanci šćepali, postojaće nekoliko ograničenja o tome šta i koliko nova administracija može da ostvari i koje su ozbiljne opasnosti ako stvari bude suviše tvrdo sprovodila. I mada bi smušeno kretanje, bez prihvatanja bilo koje od ovih alternativa, smanjilo neke od neposrednih opasnosti, ono ipak ne nudi neke veće izgleda za rešavanje ekonomske krize.

Dostignuća radnih ljudi u pogledu raspodele u odnosu na kapitaliste, koja su ostvarili tokom poslednje dve decenije, dovela su do toga da preraspodela dohotka u prilog kapitala postane najviši prioritet u bilo kom ekonomskom programu republikanaca. Predlozi u pogledu neposredne preraspodele, selektivnog ukidanja regulative, smanjenja troškova i, verovatno, recesije naići će na snažan otpor i neće se moći lako sprovesti. Ali, promenjena ravnoteža političke i ekonomske moći čini da će takva preraspodela tokom nekoliko narednih godina biti neizbežna. To su dobre vesti sa kapitalističke tačke gledišta. Loše vesti su to što ova preraspodela neće biti u stanju da reši ekonomsku krizu koja se produbljuje; prosto smanjivanje dohotka i moći radnika neće biti u stanju da reši ekonomsku krizu koja se produbljuje; prosto smanjivanje dohotka i moći radnika neće biti dovoljni da se stvore potrebni uslovi za još jedan stabilan period rentabilne akumulacije kapitala.

Osim toga, suviše energično pridržavanje jednog antiradničkog programa preraspodele nosi u sebi ozbiljne opasnosti za kapitalističku ekonomiju. Čak ako i ne pretpostavimo, radi potrebe dokazivanja teze, socijalno i političko vrenje koje će neki takav program doneti sa sobom, pa čak ako i zanemarimo ozbiljne probleme upravljanja ekonomijom i društvom u kome je većina ljudi doživela ozbiljne ekonomske gubitke kao

rezultat svesne vladine politike, postoje razlozi zašto se može desiti da se ovaj program preobrati u pravu katastrofu za kapitaliste. Jedna opasnost proističe iz činjenice da dohoci radnika nisu samo trošak proizvodnje za kapitaliste (tako da bi profiti bili viši onda kada su nadnice niže), već su takođe i glavni izvor kupovne moći potrošača kojima kapitalisti moraju prodavati svoje proizvode (tako da bi profiti bili viši onda kada su nadnice više). Ova protivrečna uloga nadnica može se dobro ilustrovati sledećom, možda i izmišljenom pričom: Kada je Henry Ford pokazao Walteru Reutheru novu montažnu liniju za sklapanje automobila i upitao ga — „Kaži mi, Waltere, kako ćeš uspeti da pokreneš ove mašine na štrajk?“, Reuther je uzvratilo: „Kaži ti meni, Henry, kako ćeš navesti ove mašine da kupuju tvoje automobile?“ Kapitalistima su potrebni potrošači, pa bi se u tom smislu reklo da smanjenje dohotka ogromne većine radničke klase predstavlja recept za to kako da stvari postanu gore umesto bolje.

Tradicionalna konzervativna strategija recesije ima još i dramatičniju opasnost: finansijski slom. Posleratna ekspanzija uspešno se nastavljala sve dok je to bilo moguće samo putem ogromnog gomilanja dugova; pojedinci i kompanije su se teško zaduživali da bi podstakli potrošnju, domaće kupovine i investiranje, tako da su ostali u potpunosti zavisnosti od neprekidnog povećanja budućeg dohotka (ili od sve većeg budućeg zaduživanja) da bi mogli otplatiti svoje dugove. Jedna ozbiljna i dugotrajna recesija mogla bi, u situaciji kad radnici izgube posao a kompanije izgube kupce, dovesti do bankrotstva velikog broja kompanija i pojedinaca. To bi, sa svoje strane, dovelo u opasnost druge pojedince, kompanije, pa čak i banke, jer niko od njih ne može da isplati svoje sopstvene račune ako ne sakupi novac koji mu se duguje. Kada taj proces jednom krene, brza lančana reakcija bankrotstva mogla bi se proširiti u celoj privredi, s katastrofalnim posledicama i rezultatima. Izgledi da dođe do jednog takvog finansijskog kolapsa naveli su Federalnu rezervnu banku da ublaži svoju restriktivnu monetarnu politiku u trenucima kada je dolazilo do „kreditnog škripca“ u 1966, 1970. i 1980. godini.²⁸

²⁸ Više o uzrocima i posledicama finansijske nestabilnosti američkog kapitalizma, vidi u tri eseja kod Magdoffa i Sweezya, *The End of Prosperity: „Keynesian Chickens Come Home to Roost“*, „Banks: Skating on Thin Ice“ i „Keynesianism: Illusions and Dellusions“, str. 21—53, 125—136.

and Supply-Side Economics”, *Wall Street Journal*, 20. maj 1980; široku kritičku analizu jednog vodećeg liberala daje James Tobin, „Stabilization Policy Ten Years After”, *Brooking Papers on Economic Activity*, br. 1, 1980, naročito str. 31—42; u pogledu radikalne rasprave, vidi „Supply-Side Economics”, *Dollars & Sense*, br. 59, septembar 1980, str. 3—5.

Ovo je dobro poznato poklonicima ekonomije ponude. U stvari, popularnost ove relativno nove doktrine možda proističe iz želje hvatanja za slamku u situaciji suočavanja s političkim i ekonomskim problemima koji prate tradicionalnu ekonomsku strategiju konzervativaca. Jer, prepisivati zamašno smanjenje poreza kao rešenje za ekonomske nevolje nacije predstavlja fantaziju, koja nije u stanju da izdrži bilo kakvu ozbiljnu ekonomsku analizu. Prihvatanje jednog takvog ekonomskog programa dovešće, van svake sumnje, do nekih navodnih rezultata, ali efekti će biti malog obima, i spori. U međuvremenu, dodatna kupovna moć i povećan vladin deficit, koji bi bili izazvani smanjenjem poreza, veoma bi podstakli sveukupnu potražnju, tako da bi se ispoljili snažni pritisci za povećanje cena i stvorili gotovo eksplozivni podsticaji za porast stope inflacije.

Inflacija se već posmatra ko javni neprijatelj broj jedan. Ona je nepopularna ne samo kod radnih ljudi, već i kod biznisa, čija se sposobnost da planira za budućnost i da konkuriše na međunarodnom planu podriva visokim i nepredvidivim stopama inflacije. Na taj način, porast inflacije doveo bi do velikog političkog uznemirenja, s nepredvidivim posledicama; mnogi ekonomisti smatraju da bi to prinudilo republikansku administraciju da pribegne kontroli nadnica i cena.

Preraspodela sama po sebi nije dovoljna. Zato ni tradicionalni konzervativci ni poklonici ekonomije ponude ne nude neki program institucionalnog preobražaja koji bi omogućio novu rundu rentabilne akumulacije kapitala. Institucionalne promene koje oni predlažu u suštini su negativne, predstavljaju suprotnost ulozi ekspanzije u ekonomiji koju je vlada morala da igra tokom dvadesetog veka. Ovi predlozi zasnivaju se na ideološkoj premisi da tržište funkcioniše dobro onda kada je prepušteno sebi i da bi svi pokušaji da se ono reguliše doveli do toga da stvari postanu još gore umesto bolje. Mada su konzervativci u pravu kada optužuju vladu da je ona sada izvor problema za ekonomiju, njihova neistorijska perspektiva čini ih slepim prema činjenici da je do ovakvog vladinog angažovanja došlo zbog toga što se ranije krize nisu mogle bez toga rešiti.

Na početku dvadesetog veka vladina regulativa bila je usmerena na to da se spreče razorni efekti međukapitalističke konkurencije i da se stave pod kontrolu neke od najekstremnijih antipotrošačkih i antiradničkih aktivnosti biznisa. Kao posledica velike depresije i drugog svetskog rata, vladini budžeti predstavljali su mnogo ve-

ći udeo u ukupnim izdacima u ekonomiji, a federalna vlada svesno se angažovala na tome da reguliše nivo ukupne potražnje, kako bi upravljala poslovnim ciklusom i održavala zaposlenost, proizvodnju i profite na visokim nivoima. Kao i uvek, protivrečna priroda kapitalističkog sistema postarala se da ove mere pruže samo privremena rešenja. Tako je došlo do toga da se velika vlada, sa svojom čvrstom orijentacijom na eliminisanje masovne nezaposlenosti i široko rasprostranjenih bankrotstava, našla u situaciji da i sama igra određenu ulogu u podrivanju trenda stalne ekspanzije, time što je doprinosila inflatornim pritiscima i jačanju pozicije radnih ljudi u odnosu na kapitaliste.

Ali, činjenica da su posledice vladine ekonomske politike ometale rentabilnu akumulaciju u 1970-im godinama, ne znači da bi prostim smanjenjem vladinog delovanja stvari postale bolje. Oni koji, u stvari, prepisuju recept vraćanja na sistemski rešenja iz 1920-ih godina, kada se vlada nije uplitala u poslovanje privatnog sektora putem visokih poreza, socijalne regulative ili makroekonomske manipulacije, učinili bi dobro da se prisete da je ono što je ekonomija iz 1920-ih godina proizvela, na kraju krajeva, bila ekonomija iz 1930-ih godina.

Van konteksta tekuće krize: nužan preobražaj

Mada vraćanje pogleda na 1920-te godine, pa čak i na devetnaesti vek, da bi se dobila slika toga kako treba da deluje ekonomija, ili na neka gotova rešenja za tekuću ekonomsku krizu, predstavlja grešku i ne može da dovede do uspeha, ipak jedan pogled na istoriju američkog kapitalizma može doprineti boljem shvatanju, kako promena koje su sada potrebne, tako i procesa pomoću kojih se može doći do tih promena. Upravo kao što je za rešavanje obe poslednje velike ekonomske krize američkog kapitalizma bilo potrebno značajno povećanje vladine uloge u ekonomiji, isto tako će i bilo koje rešavanje tekuće krize nužno morati značiti dalji porast angažovanja vlade. Stvarno pitanje ovde se ne sastoji u tome da li će vlada igrati ekspanzivnu ulogu nego, umesto toga, kakav oblik će ta uloga poprimiti i u čijim interesima će delovati ekonomija koja će biti potpuno planirana i regulisana. (Vratićemo se ovim pitanjima nešto kasnije.)

Tekući stadijum kapitalističkog razvoja karakteriše se po povećanoj centralizaciji i koncentraciji kapitala;

po povećanju uzajamne zavisnosti među ekonomskim jedinicama; po porastu zavisnosti od krupnih investicija u obrazovanje, energiju i transport; po sve većim i ozbiljnijim opasnostima ugrožavanja prirodne i društvene sredine od strane profilerski orijentisanog privatnog donošenja odluka i po intenziviranju konkurencije proizvođača koje vlada koordinira, koje vlada pomaže i koje vlada poseduje u drugim razvijenim kapitalističkim zemljama. U takvom periodu, vraćanje na uspešnu i stabilnu akumulaciju kapitala u ovoj zemlji zavisi od određene kvalitativne ekspanzije ekonomske uloge vlade. Vlada mora preduzeti korake da izađe iz kruga regulativne kapitalističke konkurencije, zaštite potrošača i radnika, održavanja nivoa sveukupne potražnje i pokušaja da se *post festum* uhvati ukoštac s posledicama koje kapitalistički razvoj ima po društvo i čovekovu sredinu. Potrebna je suštinska uloga vlade u planiranju i koordinaciji samog procesa akumulacije kapitala, što podrazumeva i prilično detaljno angažovanje na određivanju strukture i pravaca investiranja i proizvodnje.

Jedan takav razvoj nameće se sam po sebi zbog potreba procesa akumulacije kapitala na njegovom tekucem stadijumu razvoja. Čak kad i ne bi bilo tako, prihvatanje ovakvog razvoja proisteklo bi iz jednog drugog nužnog proširenja ekonomske uloge vlade: usvajanja doslednog sistema kontrole cena, nadnica, kamata, rente, dividendi i drugih oblika dohotka — izvesna „politika dohotka”. Stabilna akumulacija kapitala je inkompatibilna s nekontrolisanom inflacijom, a nijedan drugi pristup ne nudi neku realnu perspektivu dovođenja inflacije pod kontrolu bez preterano velike ekonomske, političke i socijalne cene.

Konzervativci tvrde da bi svaka efikasna politika dohotka predstavljala uplitanje u funkcionisanje tržišnog sistema. Oni kažu da su promene relativnih cena različitih robnih proizvoda to što obezbeđuje signaliziranje, podsticanje i dohotke koji vode ka povećanju proizvodnje, a i smanjenju potražnje za robnim proizvodima za kojima vlada prekomerna potražnja. Oni su u tom pogledu u pravu; sistem kontrole cena sam po sebi prinuđen je da dovede do ozbiljne neravnoteže između ponude i potražnje određenih proizvoda, uključujući i oštre nestašice.

Na taj način, kontrola nadnica i cena nije sama po sebi pogodna za duži vremenski period u jednom kapitalističkom društvu. Bilo nestašice ili neravnoteža ponude i potražnje prinudiće da se ta kontrola opozove

(kao što je bilo s Nixonovom kontrolom cena i nadnica početkom 1970-ih godina), ili će inače morati da se zameni sistemom kontrole investicija i proizvodnje, tako da se odluke o tim stvarima ne donose isključivo kao reakcija na (kontrolisane) cene. Ako se i kada se potreba za jednom trajnom politikom dohotka nametne tvorcima politike kao obavezna, onda će biti takođe potrebno da se istovremeno prihvati jedan trajni sistem planiranja i fizičke kontrole, uključujući i vladino angažovanje u pogledu alokacije kredita — to jest, u određivanju ko će imati pristup do kreditnih fondova koji su nužni za preduzimanje krupnih investicionih poduhvata.²⁹

Ima kapitalista koji priznaju ovu realnost i koji se zalažu za jedan svesni program veće vladine koordinacije, planiranja i kontrole budućih pravaca ekonomije. Jedan istaknuti primer tog pristupa jeste *Business Week*, koji u svom specijalnom broju posvećenom temi „Ponovna industrijalizacija Amerike” poziva na „jedan novi društveni sporazum između biznisa, rada, vlade i manjina... preispitivanje donošenja odluka o ekonomskoj politici i zamašnih promena u osnovnim institucijama”.³⁰ Pojedini elementi u Carterovoj administraciji imali su dosta simpatija za ovaj pristup.

Ali, izgleda da su svi elementi u konzervativnom savezu koji se pojavio kao pobednik na novembarskim izborima, ujedinjeni u svom ubeđenju da privatna ekonomija ima potrebe za manjim, a ne većim vladinim angažovanjem. Reagan i njegovi savetodavci izgleda da su odlučni da rade na tome da se vlada „skine s leđa i izvuče iz džepova” američkog naroda, a naročito američkog biznisa. Investiciono planiranje, alokacija kredita, politika dohotka — sve to predstavlja anatemu.

Mada precizan oblik ekonomske politike republikanaca ostaje neizvestan, reklo bi se da ovaj konsenzus među konzervativnim političarima i ekonomistima garantuje da će u nekoliko narednih godina ekonomija

²⁹ Za druge analize koje dokazuju da rešavanje tekuće krize mora obuhvatiti znatno širu ulogu vlade u ekonomiji, vidi Magdoff i Sweezy, *The End of Prosperity*, str. 63—75; James R. Crotty i Leonard A. Rapping, „Class Struggle, Macropolicy and the Business Cycle”, kod Edwardsa, Reicha i Weisskopfa, *The Capitalist System*, str. 461—469; Heilbroner, *Beyond Boom and Crash*, str. 79—86; i David Plotke, „The United States in Transition: Toward a New Order”, *Socialist Review*, br. 54, novembar—decembar 1980, naročito str. 103—109.

³⁰ *Business Week*, „The Reindustrialization of America”, specijalni broj, 30. jun 1980.

pre biti po strani bilo kakvog fundamentalnog prestrukturisanja koje je nužno da se reši tekuća ekonomska kriza, umesto da će se kretati u tom pravcu. Verovatni rezultat toga je da će se inflacija, nezaposlenost, usporevanje razvoja i drugi ekonomski problemi još više intenzivirati umesto da se smanjuju.

Na ovaj način, tekuća ekonomska i politička situacija je neverovatno slična situaciji iz 1930-ih godina. Mada postoji opšta saglasnost o tome da je politika odgovarajućeg reagovanja na depresiju trebalo da uključi stimulisanje privatne ekonomije pomoću veoma obimnih deficitarnih izdataka federalne vlade, konsenzus uvažanih autoriteta u to vreme bio je upravo suprotan: porezi se moraju povećati, a izdaci smanjiti, da bi se federalni budžet uravnotežio. Franklin Roosevelt postigao je izbornu pobjedu na predsedničkim izborima vodeći kampanju upravo u prilog jednog takvog programa. Čak i nakon toga što su neki američki ekonomisti prihvatili i ponovili poziv koji je John Maynard Keynes izneo sredinom 1930-ih godina zahtevajući deficitarne javne izdatke kako bi se stimulisala privatna ekonomija, otpor takvim merama ostao je široko rasprostranjen i efikasan. Tek je ogromno angažovanjem vladinih izdataka, koje je bilo izazvano angažovanjem Sjedinjenih Država u drugom svetskom ratu, definitivno okončalo veliku depresiju koja je davila privredu. Ukratko, gledajte o pravoj i odgovarajućoj ulozi vlade koje je dominiralo tokom prvih godina krize, dovelo je do toga da tvorci politike učine upravo pogrešnu stvar, te da time situaciju još više pogoršaju umesto da je učine boljom. Tek posle jedne dugotrajne ekonomske stagnacije, s intenzivnim političkim i društvenim vrenjem, ekonomska uloga vlade bila je promenjena i proširena na način na koji je to i trebalo da bude učinjeno.³¹

Na sličan način, naša ranija analiza ukazuje da će možda biti potrebno da dođe do nekog značajnijeg pogoršanja sadašnjih ionako sumornih ekonomskih prilika da bi se uspostavile takve političke i ekonomske okolnosti koje će omogućiti neophodan strukturni preobražaj privrede. Može se čak desiti da 1970-te godine izgledaju kao stari dobri dani.

³¹ Jedna analiza na ovoj liniji data je detaljnije kod Heilbronera, „Inflationary Capitalism”.

Kako doći do toga: borbe i prelazak u 1980-im godinama

Razvijene kapitalističke zemlje do sada su uvek uspevale da na kraju ostvare takve strukturne preobražaje koji su dovoljni za oporavljanje od njihovih ranijih periodičnih kriza i da stupe u nove periode akumulacije kapitala. Ovo ukazuje — mada sigurno i ne dokazuje — da će se američki kapitalizam konačno pokrenuti i izvući iz tekuće krize. Ono što sada izgleda najneizvesnije nije to da li će do jednog takvog preobražaja doći, već pre kakva će biti priroda prestrukturisanja i na koji način i kojom brzinom će do nje doći.

U sledećih nekoliko godina možda će doći, a možda i ne, do toga da će stagflacija tekuće ekonomske krize ustupiti mesto jednom još oštrijem periodu privrednog kolapsa, koji bi se po oštirini mogao porediti s onim iz 1930-ih godina, mada bi se nužno po obliku razlikovao od njega. Nada koju izražava *Business Week* da se tekuća ekonomska kriza može savladati i prevazići ako se postigne „jedan novi društveni sporazum između biznisa, rada, vlade i manjina” sve više izgleda malo verovatna da bi u kratkom roku bila ostvarljiva. S obzirom da interesi kapitalista koji su došli na vlast u Vašingtonu zahtevaju preraspodelu i recesiju, postoji malo osnova za učešće radnika u bilo kakvom takvom sporazumu. Tmurna prognoza koju je nedavno izneo Felix Rohatyn, bankar za investicije u Volstritu, koji je za vreme finansijske krize grada Njujorka bio na čelu Municipal Assistance Corporation (Gradska korporacija za pomoć), mogla bi biti realističnija. On predviđa da će neuspehu liberalne politike u nedavnoj prošlosti barem podjednako odgovarati neuspeh konzervativne politike na početku 1980-ih godina i da će neizbežan rezultat toga biti jedno istinsko „vanredno stanje”. Tek onda kada se Sjedinjene Države suoče sa postojanjem takvog vanrednog stanja, Rohatyn veruje da će neophodni program prestrukturisanja i povećanog vladinog ekonomskog angažovanja dobiti ozbiljne šanse da bude primenjen.³²

Bez obzira da li će kriza prerasti u „vanredno stanje” ili ne, početak 1980-ih godina obećava da će se ne samo nastaviti teški dani za radne ljude, nego i da će obezbediti prelazak u pravcu jednog novog sistema političkih i ekonomskih rešenja.

³² Felix Rohatyn, „The Coming Emergency and What Can be Done About It”, *New York Review of Books*, 4. decembar 1980, str. 20—26.

Mada naša ranija analiza ukazuje da će vlada morati da igra mnogo veću ulogu u ekonomiji, oblik i priroda njenog povećanog angažovanja nisu ni na koji način predodređeni. U tom pogledu postoji jedan široki raspon mogućih alternativnih političkih i ekonomskih rešenja. Sva se ona podudaraju sa težnjama za obnavljanjem prosperiteta, ali imaju krajnje različite implikacije na prirodu i pravac procesa akumulacije, na kvalitet radnog, političkog i društvenog života i na raspodelu tereta i blagodeti među socijalnim i ekonomskim grupacijama.

Taj raspon uključuje tri potpuno različita viđenja prirode povećanog vladinog angažovanja u prestrukturisanju kapitalizma. Liberali, koji odbijaju da priznaju postojanje fundamentalno suprotstavljenih klasnih interesa u modernom kapitalizmu, želeli bi da se sve glavne ekonomske grupacije slože u pogledu jednog „društvenog ugovora“ koji bi štitio profite, ali koji bi takođe obezbedio da sve glavne grupacije podjednako učestvuju kako u žrtvama koje su neophodne da se povrati uspešan ekonomski razvoj, tako i u odgovarajućoj koristi koju bi takav razvoj doneo. Konzervativci, koji bolje shvataju osnovni sukob koji postoji između kapitala i rada, koristili bi sistematski državu da interveniše na strani biznisa protiv interesa radnih ljudi, obezbeđujući relativno visoku slobodu biznisu i namećući relativno visok stepen kontrole radnim ljudima. Socijalisti, koji takođe priznaju da će postojati suštinska suprotstavljenost interesa između kapitalista i radnika sve dok kapitalizam bude postojao, više bi voleli jedno takvo prestrukturisanje koje bi obezbedilo maksimalno moguć obim narodne, demokratske kontrole nad procesom donošenja odluka vlade i korporacija, tako da to ima za rezultat što je moguće ravnopravniji udeo u plodovima proizvodnje.

Političke i ekonomske borbe u narednim godinama, prema tome, treba shvatiti ne samo u smislu njihovih kratkoročnih implikacija, već i u smislu uticaja na konačno prestrukturisanje američkog kapitalizma. Nastojanja usmerena ka preraspodeli, ukidanju regulative, smanjenju budžeta i recesiji ne mogu ponuditi nikakve stvarne perspektive za rešavanje ekonomske krize. Ali, slabljenjem dosad akumulirane snage radnih ljudi i ponovnim definisanjem ekonomske uloge vlade, ta nastojanja bi mogla dovesti do poboljšanja izgleda kapitalista za nadmoć u budućim bitkama oko prestrukturisanja. Okretanje ka većoj ulozi vlade u ekonomiji nije

deo njihovog kratkoročnog programa, a zaista nije ni kompatibilno s njim. Ali, njihovo energično i uspešno istrajavanje na ovom programu moglo bi poboljšati konzervativne izgleda za konačno ostvarivanje one vrste autoritarnog i na biznis orijentisanog američkog kapitalizma kakav bi oni najradije želeli da vide kako izrasta iz perioda prelaza.

S druge strane, međutim, njihov kratkoročni program (bez obzira na to kakav bude) vrlo verovatno će dovesti do pogoršanja opšteg ukupnog stanja ekonomije u isto vreme dok vrši preraspodelu dohotka na štetu radnih ljudi. Ovo može biti povod za diskreditovanje konzervativaca, čime bi oslabila njihova pozicija u budućim bitkama oko prestrukturisanja — i za otvaranje prostora za iznošenje predloga i sugestija koji bi više uzimali u obzir ravnopravnost i participaciju. Rastuća politička i ekonomska snaga radnih ljudi, koja je bila jedan od glavnih činilaca u prouzrokovanju tekuće krize, i dalje je vrlo značajna, uprkos nedavnom nazođovanju na tom planu. Jedan konzervativni ishod, pa čak i ishod u prilog biznisa, daleko od toga da je osiguran. Radni ljudi i njihovi saveznici ne bi smeli da potcene potencijalni značaj celokupnog raspona bitaka koje bi trebalo preduzeti u tekućim turobnim političkim okolnostima.

(Jim Campen, „Economic Crisis and Conservative Economic Policies — US Capitalism in the 1980s“, *Radical America*, t. 15, 1981, str. 33—54)

Preveo Teodor Olič

Alexander Schubert

MILITARISTIČKE PRETNJE REAGANOVOG NEOKONZERVATIVIZMA

Prilikom svakih novih predsedničkih izbora izgleda kao da se u SAD razrešavaju duboka društvena razmišljanja o sopstvenim moralnim i ideološkim shvatanjima, o ulozi SAD u svetu, o smislu političkih savezništava i, pre svega, o prirodi i dimenzijama snaga koje tu zemlju ugrožavaju — stvarno ili samo imaginarno. Ono što je govorio Ronald Reagan za vreme izborne kampanje nedvosmisleno je bilo obeleženo tradicionalno konzervativnim i neokonzervativnim stavovima. No, kratko vreme pre no što je izabran, izgleda da je u Reaganovom taboru preovladala „literarna desnica“ (Calleo 1981, str. 800), to jest neokonzervativci, što objašnjava odsustvo iz Reaganovog kabineta tako značajnih ličnosti iz redova republikanaca kao što su William Simon i Henry Kissinger. Za severnoameričke konzervativce izborni poraz Cartera značio je kraj jednog razdoblja poraza „američke moći“. Oni su Cartera optuživali za ove grehe:

— nastavio je proces slabljenja američke privrede ograničivši dalje privatnu inicijativu i zanemariivši ekonomske interese SAD u inostranstvu;

— nije dovoljno upozoravao severnoameričku naciju na opasnosti od komunizma, ideološki ju je razoružao i dozvolio je da se širi osećanje slabosti prema drugim silama;

— jednostrano je kočio održavanje i razvoj severnoameričke vojne moći;

— sukobu „Sever-Jug“ davao je prioritet nad konfliktom „Istok-Zapad“ i stavio ga je u središte svoje spoljne politike;

— severnoameričku politiku u trećem svetu prilagodio je „snagama promene“.

Carter je — pisao je urednik neokonzervativnog časopisa „Commentary“ Norman Podhoretz — „tražio od američkog naroda da prizna nemoć SAD i da prihvati neizbežnost svoje dekadencije“ (Podhoretz 1981, str. 24/25). Nasuprot tome, u ličnosti Reagana na vlast je trebalo da dođe čovek koji je voljan ne samo da zaustavi tu „dekadenciju“, nego i da ponovo uspostavi „američku moć“. Neokonzervativni program mu je izgledao dovoljno dobar da bi ostvario taj cilj.

I. Neoliberalizam i neokonzervativizam u izbornom programu Reagana

Ideologija reganizma je mešavina doktrinarnih principa neoliberalizma, neokonzervativizma, militarizma i imperijalizma. Predstava o „boljoj budućnosti“, koja se karakteriše globalnom dominacijom „američkih vrednosti“, a može se postići samo pobedom nad moćnim neprijateljima, izražava prastaro imperijalističko verovanje „Manifest Destiny“ iz prošlog stoleća. Ali, za razliku od prvobitne verzije „Manifest Destiny“ — prema kojoj je bila božja volja što su SAD svojim navodno slobodarskim vrednostima evangelisale svet — „budućnost“ se danas sastoji delimično od vraćanja u prošlost, u situaciju u kojoj — slično onoj posle drugog svetskog rata — severnoamerička hegemonija niti dolazi u pitanje, niti je ma ko ozbiljno ugrožava. Prema tome, danas nije dovoljno stvoriti moć, kako bi se „američkim vrednostima“ pribavilo univerzalno važenje. Za reganizam je samo po sebi razumljivo da je njegov zadatak i u tome da spreči eroziju tih vrednosti i u severnoameričkom društvu.

Kao koncept društva, reganizam izražava kritiku kapitalističkog konsensusa koji je poslednjih decenija postojao u razvijenim kapitalističkim zemljama. Po mišljenju J. K. Galbraith, ovaj se konsensus zasnivao na sledećem verovanju:

— da država treba da ostvaruje globalno usmeravanje privrede radi suzbijanja inflacije i nedovoljne zaposlenosti i radi ublažavanja konjunkturnih kriza;

— da država treba da stavlja na raspolaganje one usluge (koje privatna inicijativa po pravilu ili zanemaruje ili ih uopšte ne pruža — kao, na primer, gradnju socijalnih stanova, zdravstvo, sredstva javnog saobraćaja, itd.;

— da slabe i siromašne u društvu treba potpomagati putem javnih ustanova (Galbraith 1981, str. 26).

Neokonzervativni — reganovski — napad na ovaj konsensus zasniva se na neoliberalnoj doktrini Friedmana, Hayeka i drugih (vidi članak Elmara Altvatera u ovom broju). Sledstveno, neoliberalni, privredni i „neoliberalistički” spoljopolitički program, koji treba da dovede do vaspostavljanja „američke moći”, polazi od sledećih postulata. U zemlji:

— inflacija je umanjila blagostanje i privatno bogatstvo ljudi i potkopala poverenje građana SAD u njihovu budućnost;

— SAD su izgubile nadmoć u industriji i konkurentsku sposobnost u međunarodnim razmerama;

— vlada se pretvorila u birokratsko, nesposobno, skupo i omrznuo čudovište, koje se posvuda upliće u privatnu sferu ljudi;

— postojeća demokratija u SAD proizvodi samo osrednjost i stagnaciju, jer koči slobodan razvoj ljudi i potčinjava ih apsurdnim propisima (na primer, zakonskoj rasnoj integraciji).

U oblasti spoljne politike važe sledeće premise. Ne može se više trpeti:

— da saveznici, koje su SAD spasle iz ruševina drugog svetskog rata, danas izazivaju severnoameričku silu;

— da nekadašnji neprijatelji, koje su SAD pobedile, danas nadmašuju SAD u produktivnosti i snazi trgovine;

— da sve veće ambicije SSSR potkopavaju „američku moć”;

— da su SAD postale žrtva stalne ucene zemalja OPEC;

— da su SAD suočene sa haotičnim i neprijateljski nastrojenim trećim svetom, koji je više zainteresovan za konfrontaciju nego za saradnju.

S obzirom na takvu situaciju, čak i o osnovnim postulatima demokratije i „američke moći” mora se iznova promisliti i nanovo formulisati. Prestrukturisanje demokratije treba da se izvrši na osnovi „depolitizacije” vlade i države, „racionalizacije” privrede i uklaňanja svih prepreka razvoju „privatne inicijative”. Ova

neokonzervativna shvatanja bitno se razlikuju od recepta trilateralizma. Iako je on popularisao verovanje da se „demokratijom ne može vladati”, pa je otuda takođe tražio ograničavanje učešća masa u političkim odlukama države — što je trebalo postići ograničavanjem sve većih očekivanja i zahteva — on se istovremeno zalagao za proširivanje državnog regulisanja privrede. Prema Huntingtonu i drugima, sadašnja kriza zahteva veće učešće države u kapitalističkoj akumulaciji, iako oni istovremeno ukazuju da je hitno potrebno smanjiti socijalna davanja države (Wolfe 1980, str. 298. i dalje; Frieden 1980, str. 61. i dalje). Takvim gledištima odgovarala su i shvatanja Brzezinskog o neophodnosti da nove međunarodne institucije zamene stari sistem iz Breton Vudsa, koji je doživeo slom, i da harmonično integrišu elite zemalja trećeg sveta, bogate sirovinama, u „trilateralni sistem” (vidi Brzezinski 1970; Cooper 1977). Oni koji vode neokonzervativnu ofanzivu, naprotiv, ne uzimaju uopšte u obzir takve nove institucije. Ta je ofanziva usmerena jednom drugom cilju — drastičnom smanjivanju učešća države u procesu raspodele društvenog bogatstva. Milton Friedman tvrdi i manijakno ponavlja da država ne raspodeljuje već „uzurpira” bogatstvo, da ne doprinosi njegovom stvaranju, nego ga ometa. Razlog za takvo stanje stvari je navodno u tome što su demokratske vlade prinuđene da imaju legitimaciju masa; političkim predstavnicima masa, koje žive u neznanju, to pruža mogućnost — čak im i nalaže kao dužnost — da sve više sredstava iz produktivne (tj. privatne) sfere prebacuju u neproduktivnu (dakle, javnu), gde se ta sredstva onda rasipaju. Tako se „depolitizacija” države — tj. njena „racionalizacija” u smislu „slobodne tržišne privrede” — javlja kao bitan preduslov jačanja efikasnosti i međunarodne konkurentnosti privrede.

U Reaganov privredni program ova ideologija je ušla u obliku „supply-side economics” (ekonomije ponude — prim. prev.). Prema toj teoriji, uporedo sa suzbijanjem inflacije (putem primene monetarističkih recepta) može se podsticati privredni rast. Monetarističkim merama treba da se zaokoji porast cena, a sniženjem poreza da se podstakne privredna aktivnost. Otuda se ciljevi kojima se teži sastoje u tome da se inflacija u 1982. godini smanji na 8,3%, 1983. na 7%, a 1984. na samo 6%. Za naredne godine predviđaju se manje stope inflacije. Realni privredni rast trebalo bi da se razvija ovako: 1982. godine 4,2%, 1983. — 5%, 1984. — 4,5%.

Da bi se postigli ovi ciljevi, nacrt budžeta što ga je Reagan podneo — taj nacrt može u parlamentu još biti izmenjen, ali s obzirom na dosadašnje diskusije, svakako ne bitno — predviđa za 1981/1982. godinu globalno smanjenje državnih izdataka u visini od oko 50 milijardi dolara, pri ukupnom obimu, od 654 milijarde dolara. Pa ipak, zbog istovremenog sniženja neposrednih poreza u visini od oko 10% (30% tokom tri godine), budžetski deficit u 1982. godini procenjuje se na 54 milijarde dolara. Taj deficit bi u narednim godinama trebalo navodno da se dalje smanjuje, da bi počev od 1984, čak, potpuno nestao i bio zamenjen suficitom. Preduzeća i lica sa višim dohocima treba da u 1981. godini plate 6,4 milijarde dolara manje poreza, u 1982. godini 44,2 milijarde, a u 1986. godini 162,4 milijarde dolara manje, što će navodno — prema teoriji „supply-side-economics” — u istoj meri povećati uštede i ulaganja. Smanjenje državnog budžeta treba da se postigne delimičnim ili potpunim kresanjem dotacija za namirnice, za pomoć nezaposlenima, za subvencionisanje školovanja radi prekvalifikacija, za pomoć studentima, za staranje o bolesnima itd. Osim toga, treba da se ukine niz subvencija industrije, napr. u oblasti sintetičkih goriva, željeznica itd; s druge strane, postaje pravilo da niz državnih uslužnih preduzeća treba da se sama izdržavaju (putem povećanja tarifa). Vojni izdaci, naprotiv, treba da se popnu do astronomske visine — i to od 159 milijardi dolara u 1981. godini na 250 milijardi u 1984. i 336 milijardi dolara u budžetskoj godini 1986. Ovo povećanje daleko prevazilazi povećanje izdataka za „odbranu” koji su bili potrebni za razaranje Vijetnama. Otuda *Economist* konstatuje: „I kada se obračuna inflacija, planirano podizanje (vojnih izdataka, prim. autora) je znatno veće od onog za vreme vijetnamskog rata šezdesetih godina, delom zbog toga što je tada počela velika inflacija (*Economist*, 16. 5. 1981, str. 55). Prema shvatanju predsednika Reaganovog Veća ekonomskih savetnika, Murraya Weidenbauma, danas ovako veliko povećanje vojnih izdataka ne daje osnova za strahovanje od inflacije. S jedne strane, uprkos ovog povećanja, udeo vojnih izdataka u društvenom proizvodu biće 1986. još uvek niži nego 1967. godine (6,7% prema 8,9%). Drugo, s obzirom da su industrijski kapaciteti iskorišćeni samo 80%, još uvek ima na raspolaganju slobodnih kapaciteta, a zbog visoke stope nezaposlenosti (7%) dovoljno rezervi radne snage. Najzad, uravnoteženje državnog budžeta, smanjivanje nevojnih

izdataka i stroga kontrola državnog optičaja stvorice okvirne uslove za takav porast vojnih izdataka SAD, koji neće imati inflatorno dejstvo (*Economist*, 16. 5. 1981).

Ove optimističke ocene Weidenbauma ne osporavaju u SAD samo radikali. Tako se W. Leontief priblijava da će veliki vojni izdaci i za njih vezani budžetski deficit, kao i smanjenje neposrednih poreza, stvoriti dodatni inflacionistički pritisak. Osim toga, treba postaviti da će upravo cene nove vojne opreme rasti natprosečno, što se već i danas dešava. „Troškovi 47 najvažnijih sistema oružja, koje kupuje Pentagon, porasli su samo u 1980. godini za preko 20% (*Economist*, str. 57). Budžetski deficit bi srazmerno porastao. Na upečatljiv način upozorava i Lester Thurow na posledice planiranog povećanja vojnih izdataka. „Reaganova predviđanja polaze od godišnjeg porasta produktivnosti od 3% počev od 1982. godine, ali tokom petnaest godina mi smo doživljavali opadanje produktivnosti. Prema tome, nije moguće da dođe do razvoja koji se očekuje.” (*Newsweek*, 8. 6. 1981, str. 22). Zato Thurow misli da će Reaganova politika „topova i maslaca” (sniženje poreza predstavlja taj „maslac”) dovesti do budžetskog deficita od najmanje 86 milijardi dolara godišnje i da će pojačati stopu inflacije, tako da će vojni izdaci apsorbovati sve veći deo društvenog proizvoda. Ako dođe do takvog razvoja, onda će postojati samo jedna alternativa: ili će vojni izdaci opet biti smanjeni ili će — što je s obzirom na Reaganovu politiku verovatnije — saveznici SAD biti primorani da finansiraju tu politiku naoružavanja.

U jednom iscrpnom prilogu u časopisu *Foreign Affairs* David Calleo je pokazao tesnu povezanost između sužavanja sposobnosti SAD za akciju u međunarodnim odnosima i ekonomske politike američkih vlada, koje su ignorisale ekonomske realnosti u svetu i putem inflacije nametale međunarodnoj zajednici troškove svojih pretenzija na položaj svetske sile. Istina, i Calleo polazi od toga da se mora parirati naporima SSSR da se naoružava, i da to zahteva i od Zapada veće napore na tom planu. Međutim, on ukazuje na neophodnost da se na oslabljenu geopolitičku poziciju SAD reaguje odgovarajućom privrednom politikom, tako što bi se položaj SAD kao svetske sile sveo na ekonomski razumnu meru (Calleo 1980, str. 808. i dalje). „Odgovarajući preobražaj Severnoatlantskog pakta trebalo bi da dovede do proširenja ekonomske uloge Zapadne

Evrope, do samostalnog raspolaganja atomskim oružjem i do samostalnijeg formulisanja zapadnoevropske odbrambene politike. Jer, trebalo bi da je protekla decenija jasno pokazala da se ravnoteža naše privrede ne može vaspostaviti bez realističnije ravnoteže moći u inostranstvu" (str. 812).

Međutim, politički i privredni program Reagana nedvosmišleno pokazuje da se u SAD ni u kom slučaju ne teži „realističnoj ravnoteži moći“ u okviru zapadnog saveza, a pogotovo ne realističnoj ravnoteži u svetu. Prema tome, hegemonistička pozicija SAD namerava se održati ne u dogovoru sa „prijateljskim“ vladama, nego pre na njihov trošak — i to bilo odgovarajućim pritiskom, bilo tako što se svetskoj privredi nameću uslovi koji se pozitivno odražavaju na kapitalističku akumulaciju u SAD. U takvim okolnostima, međutim, ovi pozitivni efekti mogu biti samo kratkoročne prirode — izuzev ako bi se preostali kapitalistički svet stvarno bespogovorno podredio toj neodgovornoj politici SAD, što se teško može pretpostaviti.

Ako je Reaganov privredni program, i pored ove mračne perspektive, ipak dobio podršku Kongresa, mada u Predstavničkom domu većinu imaju demokrati, to verovatno treba objasniti njegovom orijentacijom koja povlađuje neonacionalističkom „buđenju“ stanovništva SAD. Jer, upravo taj program „ili nešto veoma slično birači su veoma energično zahtevali“ (Rohatyn 1981, str. 14). Izgleda da i među demokratima preovlađuje mišljenje da se programu, istina, ne može poricati uspeh, ali ni neuspeh. „Njegovi izgledi zavise u velikoj meri od psihologije, a možda se — samo možda — takva psihologija može i stvarati i to zahvaljujući mišljenju kakvo danas preovlađuje u zemlji“ (na istom mestu). Prema tome, Reaganu treba da bude pružena „fer šansa“, pored ostalog i zato što razmere krize u kojoj se SAD nalaze — pre svega — ne dopuštaju neki alternativni program koji bi mogao pridobiti većinu.

Zato bi bilo sasvim pogrešno verovati da bi neuspeh Reaganove privredne politike automatski povukao za sobom i slom reganizma kao političkog programa. Podhoretz je sigurno u pravu kada konstatuje da „sve dok postoji utisak da se stvari kreću ka ponovnom vaspostavljanju američke moći, i to u širokom smislu, postojaće i dalje nova većina (Reaganovog konzervativizma, prim. autora), pa i ako tokom naredne dve-tri godine Reaganova ekonomska politika ne bude baš sasvim uspešna (Podhoretz 1981, str. 26). Osim toga, Reaga-

nova vlada može nastojati da utiče na javno mnjenje u SAD tako da se stvori utisak da saveznici neće da „sarađuju“ i da neće da daju pravični doprinos oporavljanju američke privrede i moći. Pod parolom „što je dobro za Ameriku, dobro je i za prijatelje Amerike“, propaganda je već i proteklih meseci bila usmerena u tom pravcu. Stalno pozivanje na povećanje vojnih izdataka na području NATO komplementarno je pokušaju da se za program naoružavanja pridobije javno mnjenje u zemlji. Osim toga, SAD mogu praktično da traže od zemalja trećeg sveta da preuzmu veliki deo troškova neoliberalne politike, i to tako što dosledno bojkotuju mnogo puta ponovljene zahteve tih zemalja za novim poretkom u svetskoj privredi. Zemlje OPEC su već godinama glavna meta takvog jednog bojkota, iako su one — u poređenju s mnogim drugim zemljama — još u srazmerno dobrom položaju. Najzad, Reaganovoj vladi mora još poći za rukom sledeće: da održi prevlast dolara u međunarodnom finansijskom sistemu, da predupredi svaki međunarodni sporazum koji bi bio na uštrb američkih banaka u međunarodnom kreditnom sistemu, da navede najvažnije trgovinske partnere SAD na „dobrovoljna“ ograničenja njihovog izvoza (kao u slučaju japanskog izvoza automobila), da dovede do potpune stagnacije dijaloga Sever—Jug, da rešavanje međunarodnih energetske probleme podredi interesima SAD i da zaista uspe da saveznici NATO preuzmu veći udeo u ukupnom programu naoružavanja SAD.

Međutim, već i jednostavno nabranje najznačajnijih međunarodnih ekonomskih problema, za čije rešavanje Reaganova vlada do sada nije predložila nikakav koherentan program (na to ukazuju i negativni rezultati „ekonomskog samita“ u Otavi), pokazuje da uslovi koji bi trebalo da budu ispunjeni da bi privredni program vlade SAD bio uspešan daleko prevazilaze nacionalnu sferu i da zavise od ponovnog vaspostavljanja slobodne hegemonije SAD u svetu. Jer, samo tako mogu biti stvoreni međunarodni „okvirni uslovi“ za buduću akumulaciju kapitala SAD. Na međunarodnoj ravni moraju postojati takvi uslovi, koji ne samo što finansiraju jačanje „američke moći“, nego i stvaraju privid da je to jačanje potrebno. Zato privredni i spoljnopolitički program stoje u neposrednoj vezi. Tako se neokonzervativizam i „neonacionalizam“ pokazuju kao dva lica jedne jedinstvene, globalne militarističke pretnje.

II. Strateške opcije severnoameričkog neonacionalizma

Po mišljenju „neonacionalista”, glavni cilj spoljne politike SAD sastoji se u ponovnom vaspostavljanju nesayladive „američke moći”. Toga radi treba da budu ostvareni ovi delimični ciljevi:

— okončanje politike detanta, tj. kraj politike „strategic retrenchment” („strateškog povlačenja”) i njeno zamjenjivanje novom, „usmerenom” ili „globalnom” verzijom stare politike obuzdavanja;

— okončanje „processa finlandizacije” u svetu;

— izmena vojne ravnoteže u korist SAD, koje treba da postignu nuklearnu nadmoć;

— uspostavljanje neposredne vojne kontrole nad „vitalnim” zonama trećeg sveta;

— podržavanje (političko i vojno) svih „prijateljskih” vlada, ma kako represivnog ili autoritarnog karaktera, kako ne bi bile potisnute antiameričkim „totalitarnim”, „komunističkim” vladama;

— suzbijanje „sovjetskog ekspanzionizma” u trećem svetu. (Dippel 1980, str. 528. i dalje).

Prema tome, princip glasi: sila! Ili, kako je Reagan to formulisao još u izbornoj kampanji — a odonda gotovo svakodnevno — mir i bezbednost treba postići snagom (Reagan, str. 467. i dalje). „Sila — to je postala parola nove ortodoksije Reagana i njegovih publicista” — piše Stanley Hoffmann, 1981, str. 26). „Zaustaviti dekadenciju američke moći — u tome je njena suština. Sila je bila ono što Carter nije hteo da primeni. Sila je ono što mora vaspostaviti nova administracija; politika sile — u tome se sastoji igra među nacijama. Zato: moramo početi od sile.”

Sledstveno tome, ideolozi reganizma izradili su nacrt jednog globalnog programa, koji definiše „namere američke sile” i „životne interese” SAD. Deo tih predloga iznose ideolozi poput Normana Podhoretza ili Jean Kirkpatrick i drugih. Po njima, glavni cilj Reaganove vlade je, pored drugih zadataka, u tome da „pokrenu program naoružavanja koji će našu odbranu učiniti neranjivom i dati nam moć da zaustavimo sovjetski ekspanzionizam i da odbranimo naše vitalne interese u Perzijskom zalivu” (Podhoretz 1981, str. 25). Za to je potrebno ne samo ponovo uspostaviti nuklearnu nadmoć SAD u odnosu na SSSR, nego i obezbediti pristup „vitalnim zonama” u trećem svetu putem direktnog vojnog prisustva. Nuklearni potencijal treba da služi ne samo zastrašivanju, već i da Sjedinjenim Američkim Država-

ma dà kapacitet za prvi udar, koji će uticati i na ishod konflikata u trećem svetu. Tako i Podhoretz zaključuje: da, ako je parola „nećemo nove Vijetname” zaista značila podsecanje sopstvene moći, danas „nećemo nove Irane” treba da izrazi da SAD nikad više neće dozvoliti da se neko njima poigrava, dok su one bespomoćne. Tako isto, „lekcija Avganistan” treba da je u tome da se uvidi da „pod određenim okolnostima” SAD moraju da vojno intervenišu u trećem svetu; u protivnom, preti opasnost „da budemo izručeni na milost i nemilost našim neprijateljima” (Podhoretz 1980, str. 89).

Jedna druga varijanta neonacionalizma izgleda manje ekstremna. Robert Tucker, spoljnopolitički savetnik Reagana za vreme izborne kampanje, predlaže na primer diferenciranu politiku, iako se slaže sa Podhoretzom u oceni propadanja „američke moći”. Po mišljenju Tuckera, SAD se danas nalaze pred teškom odlukom u pogledu definicija svojih „interesa bezbednosti” (Tucker 1980, str. 267). Po njegovom shvatanju, s jedne strane, povratak na „ekspanzivnu verziju obuzdavanja” značio bi u datim uslovima veliku opasnost konflagracije između SSSR i SAD. Takva politika „u stvari bi predstavljala poruku Moskvi da časovnik treba vratiti bar petnaest godina unazad, da status jednakosti sa SSSR, priznat krajem šezdesetih godina, danas ima samo još simboličan značaj i da SAD više nisu spremne da SSSR-u priznaju status globalne sile.” Međutim, s druge strane, neizbežno je suzbijati „sovjetski ekspanzionizam”, radi čega se mora formulisati odgovarajuća politika. U tu svrhu Tucker predlaže politiku „umerenog obuzdavanja”.

Kako treba da izgleda takvo „umereno obuzdavanje”? Prvo se mora poći od toga, misli Tucker, da se vojna ravnoteža promenila u korist Sovjetskog Saveza i da je zbog toga zapadna moć oslabljena u zonama od vitalnog značaja — na primer, u Arapsko-persijskom zalivu. Sledstveno, neophodno je razlikovati područja „primarnog” od područja „sekundarnog” vitalnog interesa. Među prvima bila bi Zapadna Evropa i zemlje Arapsko-persijskog zaliva; među drugima, zemlje srednje Amerike i drugih delova sveta. Da bi se zagarantovala „bezbednost” na područjima „primarnih” vitalnih interesa, neophodno je, prema Tuckeru, danas ostvariti program naoružavanja. „U dve najkritičnije problemske zone SAD potrebna sredstva su vojne prirode” (na istom mestu, str. 250) Jer, dok su ciljevi američke moći u Evropi u tome da se obeshrabri ili odbije oružana

sovjetska agresija, u Arapsko-persijskom zalivu su u tome da se obezbedi pristup izvorima nafte. Istina, između dve zone postoji i razlika — u Evropi je neprijatelj poznat, dok u regionu Zaliva nije tako lako prepoznatljiv. Međutim, prema ovom shvatanju, u tom je regionu ključ bezbednosti čitavog zapadnog sveta. „Ako bi Sovjetskom Savezu uspelo da zaposedne arapske i iranske izvore nafte, evropska privreda bi odjednom stala. Ako bi Zapad izgubio pristup Zalivu, to bi otprilike bilo ravno smrtnom udarcu globalnoj strukturi američkih interesa, stvorenoj posle drugog svetskog rata” (str. 249). I dalje: „Zaliv je neophodan ključ odbrane globalne pozicije Amerike, kao što je i za Sovjetski Savez ključ kojega se on ne može odreći i bez kojeg nikada ne može ozbiljno pretendovati na globalnu prevlast” (str. 256).

Međutim, „bezbednost” u regionu Zaliva mogu ugroziti i događaji u kojima SSSR malo učestvuje. Osim toga, od iranske revolucije naovamo u tom regionu postoji „vakuum”, koji na dve supersile deluje kao magnet. Zato je neophodno razrešiti jednu kako „političku”, tako i „stratešku” dilemu. Prva bi bila u tome da se poseduje volja i da se ona stvarno i ispolji — da se u svako doba garantuje „bezbednost” naftnih izvora i da se to izrazi direktnim konvencionalnim vojnim prisustvom — za šta bi, pored ostalog, bile pogodne i baze na Sinaju, koje bi Izrael trebalo da evakuiše (Tucker 1981, str. 89). To se odnosi na kopnene, pomorske i vazdušne oružane snage. „Strateška dilema” koju treba rešiti sastoji se, naprotiv, u tome da se obeshrabri ili u nekoj „graničnoj situaciji” aktivno odbije svaki sovjetski pokušaj intervencije u ovom regionu. Prema tome, ako se postojeći „vakuum” ne može ispuniti sistemima konvencionalnog oružja — koji treba da su stalno stacionirani u regionu — i ako bi SSSR pokušao da taj vakuum popuni sopstvenim prisustvom, onda i po mišljenju ideologa „umerenog” obuzdavanja ne bi bilo druge alternative osim atomskog rata. Ako predlozi „umerenog obuzdavanja” izgledaju realističniji od onih „globalnog obuzdavanja”, onda je to zbog toga što prva alternativa ne uzima nužno unutrašnji poredak država kao merilo pretnje Sjedinjenim Američkim Državama. Neonacionalizam Podhoretza smatra neprijateljem svaku vladu koja se smatra „komunističkom” i definiše kao takva. „Umereni” nacionalisti, naprotiv, prihvataju legitimnost globalnih nastojanja Sovjetskog Saveza za položajem svetske sile; pa ne proglašavaju

nužno neprijateljskom svaku vladu koja sa tom svetskom silom održava diplomatske ili tesne političke odnose. Osim toga, ovi neonacionalisti dopuštaju da između dveju supersila postoji široko područje međusobne saradnje. Prema tome, oni ukazuju na mogućnost da se SAD „moraju pomiriti s perspektivom sveta u kojem će se veliki — a možda i sve veći — deo zemalja koje ne pripadaju industrijskim demokratijama suprotstavljati američkom uticaju” (Tucker 1981, str. 265). Upravo je zbog toga neophodno, prema ovom mišljenju, da se ne gleda u svakom socijalnom pokretu u trećem svetu ugrožavanje interesa bezbednosti SAD.

Pa ipak, predložena politika „umerenog obuzdavanja” nije manje intervencionistička i militaristička od bilo koje druge koja takozvane „vitalne interese” SAD uzima kao krajnje merilo prilikom odlučivanja za rat ili protiv njega. Naime, da uzmemo aktuelan primer, ako intervencija u srednjoj Americi ili u karipskom prostoru zavisi od toga da li se tamošnji interesi definišu kao „primarni” ili „sekundarni” vitalni interesi, onda je pretnja intervencije uvek latentno prisutna. Dovoljno je da društveni protest u tom prostoru pređe određeni pobunjenički stepen, pa da klasifikacija i pretnja budu konkretizovani. „Definicija naših vitalnih interesa nije ni u kom slučaju evidentna sama po sebi”, piše Stanley Hoffmann. „Ne može se braniti svaka pozicija u svetu, a ne vredi sve ni braniti od svih vrsta potencijalnih pretnji. Na primer, nova ortodoksija ne objašnjava da li se treba suprotstaviti samo ekspanziji sovjetske (ili kubanske ili vijetnamske) vojne moći. Ili treba da se borimo protiv svih režima koji sa SSSR imaju sličan odnos kao Kuba? Ili treba da se borimo protiv uspostavljanja svih režima koje podržavaju Moskva ili Kuba? Tucker zauzima srednju poziciju, ali to je dvosmislena pozicija: kako se može znati unapred?” (Hoffmann 1981, str. 26. i dalje).

Međutim, problem neonacionalizma SAD nije samo u tome što se nikada ne može znati unapred šta Reagan, Weinberger, Haig i drugi podrazumevaju pod „primarnim” i „sekundarnim” vitalnim interesima i kakvim manipulacijama će stvoriti tobožnje pretnje da bi opravdali intervenciju. Pored toga, opasnost predstavlja i to što bipolarna interpretacija savremenih svetskih zbivanja, koja u svemu vidi spoticanje „Zapada” o „Istok”, pretili da svim međunarodnim sukobima prida eminentno vojni značaj.

Ovo je tačno utoliko pre ako vodimo računa o „kri-zi kompleksnosti” i „kri-zi mogućnosti” SAD, što ih po-minje Stanley Hoffmann. S obzirom na viši stepen or-ganizovanosti različitih slojeva stanovništva i na neuspeh socijalnih reformi šezdesetih i sedamdesetih godina, po-većao se unutrašnji pritisak na državu i na čitavo ame-ričko društvo, ali ni to nije sve. U čitavom svetu došlo je do promena koje su znatno oslabile položaj SAD. Jedna od najznačajnijih promena je pojava mnogih zemalja trećeg sveta i njihov snažan nastup na pozornici međunarodne politike. Izgleda da je jedan od postulata čak i nacionalizma da se sudbina „američke moći” — osim u Evropi — rešava upravo u trećem svetu. Među-tim, zemlje trećeg sveta nisu homogene ni u pogledu svog unutrašnjeg uređenja, niti se njihove međunarod-ne aspiracije nužno poklapaju. Staviše, među nekima od njih postoje duboke protivrečnosti, koje nisu samo baštinjene iz doba kolonijalizma, nego mogu imati i dublje istorijske ili religiozne uzroke. Nesrećni rat iz-među Irana i Iraka potvrđuje ovo gledište. Ali, uprkos tome, te zemlje imaju zajedničke aspiracije i zahteve prema industrijalizovanom svetu, kao što stanovništvo tih zemalja ima zajedničke zahteve prema unutrašnjim strukturama svojih društava. U tako kompleksnom sve-tu, mogućnosti miroljubivog rešavanja međunarodnih sukoba su sužene — osim ako se probije svest da se moraju stvoriti nova međunarodna rešenja i institucije da bi se sprečili novi globalni ratni sukobi. Međutim, severnoamerički neonacionalizam ni izdaleka ne prihvata takav zaključak. Kao što se rešenja za probleme u zem-lji ne traže više u konsensusu, već u bezobzirnom raz-voju sila „slobodne tržišne privrede” (Wolin, 1980, str. 11. i dalje), tako međunarodni problemi treba da se rešavaju prvenstveno vojnim prisustvom „američke si-le”. Umesto da se akcioni registar međunarodne politi-ke obogati novim političkim, diplomatskim i ideološkim mehanizmima i instancama, njih treba redukovati na intervencionističku logiku svemoćne vojne snage Ameri-ke. Teško da za to ima izrazitijeg dokazivanja nego što je stav neonacionalista prema „dijalogu Sever—Jug”. Prema shvatanju Podhoretza, SAD su u svim svojim sukobima sa „Jugom” uvek bile suočene s mogućnošću konfrontacije sa vojnom silom „Istoka”. Jer, uprkos proklamovanom neutralizmu, „dobar deo „Juga” je na strani „Istoka”, a protiv „Zapada”. To se, prema ovom shvaćanju, potvrdilo i na Konferenciji nesvrstanih zemalja (Havana 1979). Osim toga, stvarni cilj svih aktiv-

nosti SSSR u trećem svetu sastoji se u tome „da uspo-stavi kontrolu „Istoka” nad delom „Juga” oko Persijskog zaliva, da bi na taj način uspostavio političku domina-ciju nad „Zapadom.” (Podhoretz 1980, str. 52. i dalje).

Tako se, eto, pluralizam svetskih konflikata svodi samo na izraz „sovjetskog ekspanzionizma”, a moguć-nost njihovog rešavanja na vojnu pretnju ili interven-ciju. To se iskazuje i u stavu prema takozvanim „auto-ritarnim” i „totalitarnim” vladama u trećem svetu; taj će stav biti ukratko objašnjen u sledećem odelj-ku. U tom smislu, neonacionalizam glatko nadopunjava neoliberalnu i neokonzervativnu ideologiju. „Diktaturi tržišta” (Clerc 1981, str. 11), koja treba da bude uspo-stavljena u SAD, odgovara na međunarodnom planu diktatura severnoameričkog oružja.

Tako smo, dakle, suočeni sa „nacionalističkim kon-sensusom”, koji preti otvorenom vojnom intervencijom SAD u svakom delu trećeg sveta, a ako ni to ne bude imalo željeno dejstvo, onda atomskim ratom. Zato se i aktuelizira igra „razmišljanja o nezamislivom” i stra-teških računica o jednom i po ili dva i po atomska ra-ta. Ostaje zagonetka kakve to ima veze sa osveštanom „namerom zastrašivanja”.

III. Izazov američkoj moći od strane

„autoritarnih” i „totalitarnih” vlada

„Znak” da je Reagan odmah po stupanju na dužnost hteo da ode u El Salvador trebalo je da ima zastrašujuće dejstvo. Tamo, glasila je zvanična propaganda Bele kuće, komunistički teroristi ugrožavaju jednu umerenu vladu. Objavljeno je da su SAD rešene da ne dopuste da nastane još jedna Kuba ili Nikaragva. U isto vreme, David Rockefeller je u Argentini izrecitovao odu tamoš-njoj diktaturi i pripisao joj, istina, „autoritarne” ali miroljubive namere u ophođenju sa sopstvenim narodom. Nekoliko hiljada nestalih, rekao je, ne predstavljaju ništa u poređenju sa stotinama hiljada koji bi stra-dali kada bi se „totalitarne” snage dokopale vlasti. Kao prvog šefa jedne strane države Reagan je sa svim po-častima primio južnokorejskog diktatora Čun Do Hvana, koji je u isto vreme bio zauzet trpanjem u zatvor i ubi-janjem svojih protivnika. A ambasadorka SAD u Uje-dinjenim nacijama Jean Kirkpatrick, ovako je rezimi-rala zvaničnu američku politiku prema diktaturama u trećem svetu: „Ako moramo da biramo između pomoći

jednoj umereno represivnoj autokratskoj vladi koja je u prijateljstvu sa SAD, s jedne strane; i njenog obaranja od strane pobunjenika koje je Kuba obnovila, naoružala i pomaže im, sa druge, onda ćemo mi podržati umerene autokrate" (citirano prema „Dissent“, proleće 1981, str. 163).

Jean Kirkpatrick je još 1979. učinila sistematski pokušaj da objasni društveni razvoj u trećem svetu na osnovi neokonzervativne ideologije, u jednom članku o spoljnoj politici Cartera, članku koji je od tog doba često komentarisano (1979, str. 34. i dalje). Tu je ona donela porazan sud o Carteru: ne samo što je predao Panamski kanal jednom „griatom“ diktatoru, prijateljski naklonjenom Castru, i ne samo što je tolerisao „dramatično“ naoružavanje Sovjetskog Saveza, stagnaciju sopstvenih vojnih napora i ekspanziju SSSR na Rogu Afrike, u Angoli, Avganistanu i na Karibima; osim toga, dve „strateške“ zemlje pale su u ruke neprijatelja — Iran i Njkaragva. Carter je, ponovila je, pošto je Reagan izabran (1981, str. 29. i dalje), bio nesposoban da se suprotstavi „izazovima sovjetsko-kubanske ekspanzije“ u Karipskom području i u drugim delovima sveta; umesto da to učini, on je „pozitivno doprineo“ da problemi postanu teži. Naime, indukovao je „otuđivanje najvažnijih nacija (od SAD), narastanje neutralizma, destabilizaciju prijateljskih vlada“ i dalje pogoršavanje propadanja američke moći (na istom mestu, str. 29).

Osnovno zlo severnoameričke spoljne politike u trećem svetu za vreme Cartera, pisala je Kirkpatrickova, je nesposobnost da se shvati da — uprkos svoj kritici „autokratskih“ ili „autoritarnih“ vlada, njihovo uklanjanje ne samo što ne stvara bolju situaciju, nego — naprotiv — traži još veće žrtve od dotičnog naroda. Istina, „autokrati“ ne teže uvek — možda i vrlo retko — istim onim ciljevima, kojima teži narod u SAD, na primer, liberalnoj demokratiji. Međutim, mora se priznati da autoritarni režimi najčešće dopuštaju opoziciju, makar i umerenu, da samo ponekad fizički ugrožavaju svoje protivnike, dozvoljavaju izvesnu slobodu mišljenja i ukidaju je samo u situacijama krajnje opasnosti, pa samim tim jamče sopstvenom narodu uobičajeni ritam života, tj. njegovo kretanje u okviru tradicionalnih ličnih, porodičnih i socijalnih veza. Osim toga, u takvim autokratijama uvek postoji mogućnost društvenih promena, jer — za razliku od totalitarnih režima — dopuštanje umerene opozicije podstiče napredak i omogućuje ga u izvesnoj meri.

Drukčija je situacija u „totalitarnim“ režimima, koji se uspostavljaju uklanjanjem „autokrata“. Umesto da sebi postave kao dugoročni cilj uspostavljanje demokratije, slično „autoritarnim“ režimima, „totalitarni“ režimi teže potpunoj, trajnoj i nepromenljivoj kontroli države nad celokupnim društvom. Porodične veze se ignorišu, „uobičajeni ritam između rada i slobodnog vremena“ se remeti, ne poštuje se „obožavanje tradicionalnih bogova i pridržavanje tradicionalnih tabua“ — naprotiv, oni se progone. Umesto da stvari ostave onakvima kave jesu — kao na primer u Indiji, gde se „deca nedodirljivih“ još od rođenja uče „sposobnostima i stavovima“ da „igraju ulogu jadnika koju im je sudbina dodelila“, totalitarni režimi razaraju tu prirodnu sredinu sopstvenog naroda i tako pričinjavaju beskrajne patnje (Kirkpatrick 1979, str. 44). Otuda sa stanovišta elementarnog humanizma treba autoritarne režime u zemljama trećeg sveta pretpostavljati „totalitarnim“ vladama. Ali, i sa stanovišta elementarnih interesa bezbednosti SAD, treba pledirati za to da vlada SAD štiti autoritarne režime i da ih, ako je potrebno, sopstvenim vojnim intervencijama održava u životu.

Ovaj zaključak proističe iz specifičnog neokonzervativnog načina gledanja na treći svet. Tamo vladaju — još uvek pratimo argumentaciju Kirkpatrickove — već opisani „autoritarni“ režimi. U njemu se ni jedna društvena grupa ne može politički tako artikulirati da bude u stanju da pretenduje na vlast. To je upravo izraz nedovoljne političke modernizacije dotičnog društva. Drukčije stoje stvari, međutim, ako jedna od opozicionih grupa dobija pomoć — kao u slučaju „socijalističko-revolucionarnih pokreta“ koje pomažu SSSR ili Kuba. Takve grupe bi mogle onda stvarno postati opasnost po etablirane „autokrate“, ne zbog nedovoljne snage integracije, već zbog njihove vojne slabosti. Ako borba pobunjenika protiv autokratskog režima, potpomognuta od Kube ili SSSR jednom počne, on gotovo automatski pada. Umerene snage onda prelaze na stranu pobunjenika, služe im takoreći kao fasada (da bi se pokrile njihove „totalitarne“ pretenzije), veliki delovi vojnih i policijskih snaga postaju nesposobni za akciju, labave veze sa SAD — jedinom silom koja bi mogla sprečiti slom — prekidaju se i najzad vlast preuzimaju one snage koje neposredno ili posredno uspostavljaju „totalitarnu“ (komunističku) vladavinu.

Ideološki zaključak takve „analize“ je onda veoma jednostavan — da SAD moraju vojnim sredstvima pri-

teći u pomoć svim autokratskim „umereno represivnim“ vladama koje sa njima održavaju prijateljske odnose, u slučaju građanskog rata ili unutrašnje oružane pretnje — jer, u protivnom bi kao jedini dobitnik uspeha imala samo sovjetsko-kubanski inspirisana subverzija. Pored „autoritarnih“ vlada diktatora Somoze i iranskog šaha, primer takve jedne „prijateljske“ autoritarne vlade jeste i vlada Napoleona Duartea u El Salvadoru. I ovde bi se, navodno, mogla dokumentovati teorija neokonzervativaca. Prema Kirkpatrickovoj, El Salvador spada, zajedno sa Gvatemalom, Marokom, Zairom i drugim zemljama, u kategoriju onih zemalja u kojima je strateška pozicija SAD ugrožena „subverzijom koju pomažu Sovjeti“ (na istom mestu, str. 34). I ovde valja formulisati „moralno i strateški prihvatljiv i politički realističan program“; u protivnom, strateška praznina u pozicijama SAD, koja seže sve do Meksika i Koreje, neće se više moći popuniti.

Međutim, upravo u El Salvadoru mogu se uočiti tipična obeležja „autoritarnih“ vlada, koja na kraju prinude narod da se radi okončanja patnje, nevolje, bede i tlačenja lati oružja kao poslednjeg sredstva. „El Salvador — pišu William Leo Grande i Carla Anne Robbins u časopisu *Foreign Affairs*, kojem se sigurno ne mogu pripisati prokomunističke simpatije — ima najkruću klasnu strukturu i najgonu nejednakost dohodaka u čitavoj Latinskoj Americi. Duže od jednog stoleća političkim i privrednim životom nacije dominira tamo mala elita veleposednika, poznata pod imenom 'las catorce familias' (Los Catorce), iako njen sadašnji broj daleko prevazilazi 14. Porodične klanove, od kojih se sastoji ova oligarhija, čine nekoliko hiljada lica, u poređenju sa ukupnim stanovništvom od aproksimativno pet miliona ljudi. Međutim, do nedavno su ovi klanovi posedovali 60% korisne poljoprivredne površine, celokupan bankarski sistem i većinu industrije. Osim toga, na njih je otpadalo oko 50% nacionalnog dohotka“ (Leo Grande/Robbins 1980, str. 1085). Prema istim autorima, decenijama je najvažniji cilj oligarhije El Salvadora „da spreči da izbije latentni sukob i da se on pretvori u klasni sukob“. Osnovni instrument za postizanje tog cilja oduvek su bile oružane snage, koje od 1931. vladaju zemljom i sistematski isključuju svako učešće širokih slojeva stanovništva u donošenju političkih odluka zemlje. Izuzev kratkotrajnih izuzetaka, kada su vladali mlađi, reformistički orijentisani oficiri, to im je i uspevalo.

Međutim, najavljujivane reforme su uvek iznova ili povlačene ili uopšte nisu sprovedene u život.

Pa ipak, jedna od prvih spoljnopolitičkih odluka Reaganove vlade bila je da u El Salvadoru da „jasan znak“ da više nije voljna, kao ona prethodna, da toleriše dalje napredovanje „sovjetskog ekspanzionizma“. Dok je ministar inostranih poslova SAD Haig definitivno brisao već obećane kredite SAD „totalitarnoj“ vladi Nikaragve, u El Salvador su počeli da stižu „vojni savetnici“ SAD, da bi domaće pripadnike Armije uputili u rukovanje vojnom opremom koja se sada masovno isporučuje. Da bi se evropski saveznici ubedili u preteću „komunističku“ opasnost, u Evropu je upućena Eagleburgerova misija, koja je — kako su kasnije priznali čak i članovi vlade SAD (vidi *Le Monde*, 11. 6. 1981. str. 6) — falsifikovanim i opskurnim „dokumentima“ trebalo da dokaže sovjetsko-kubansko-nikaragvansku „intervenciju“ u El Salvadoru. Spremnost salvadorske opozicije na razgovore jednostavno je ignorisana, a vlada SAD se pokazala „duboko ozlojeđenom“ čak i nastojanjima socijalističke internacionale da odigra posredničku ulogu.

U čemu se sastoji stvarni „znak“ što ga je Reaganova vlada dala pruživši pomoć (u prvo vreme ograničenu na „vojne savetnike“ i na velike količine vojne opreme) „autoritarnom“ režimu Napoleona Duartea? Prvo, u tome da se potvrdi rešenost da se zaustavi svaka društvena promena u nekoj zemlji trećeg sveta ako su tamo ugroženi navodni vitalni interesi SAD. Drugo, u tome da se načeln bipolarni stav SAD u svim svetskim pitanjima izrazi na konkretan način, kako bi i Sovjetski Savez i njegovi „sateliti“ razumeli da se sada u SAD ozbiljno radi na ponovnom uspostavljanju „američke moći“.

Prema tome, kada se čini razlika između „autoritarnih“ i „totalitarnih“ režima, onda nije u pitanju samo „ekscentričnost“ i „gotovo sumanuto nabranjanje političkih realnosti Latinske Amerike“ (Farer 1981, str. 10) i drugih regiona sveta. Naprotiv, to razlikovanje je u središtu strateških shvatanja sadašnje vlade SAD. Ono potpuno briše granice između unutrašnjih činilaca društvenih sukoba u okviru jedne nacije i konkretnih oblika njihovog ispoljavanja s jedne strane, i ideoloških i konkretnih dimenzija međunarodnih sukoba, sa druge. Prema tome, u novim strateškim koncepcijama SAD nesvrstanost gubi svaki značaj. To je bez sumnje bitna razlika u odnosu na politiku Carterove vlade i u odnosu

na koncepcije trilateralizma — iako su se već i u doba Cartera u velikom obimu sprovodile, kako se može dokazati, vojna intervencija u El Salvadoru, ogromno vojno prisustvo u Indijskom okeanu, intervencija (prikrivena i otvorena) u Africi i pomoć vojnim diktaturama u Južnoj Americi (o El Salvadoru vidi Jokisch 1981, str. 185. i dalje). Jer, nasuprot pozitivnim počecima (iako oskudnim i konfuznim) u doba Cartera da se sadašnja svetska kriza rešava, pored ostalog, međunarodnim pregovorima i sporazumima (Hoffmann 1981/a/, str. 3. i dalje), Reaganov neonacionalizam stavlja sve na kartu vojne snage, vojne konfrontacije i vojnih rešenja.

Prema tome, različiti elementi Reaganovog unutrašnjepolitičkog i spoljnopolitičkog programa za vaspostavljanje „američke moći” potpuno se uzajamno uklapaju — bar što se tiče ideologije. Nuklearni potencijal SSSR treba da bude neutralizovan nuklearnom nadmoćnošću SAD, konvencionalna pomoć SSSR jasnim ukazivanjem da će „vitalne zone” u trećem svetu u slučaju nužde biti branjene (na primer, u Arapsko-persijskom zalivu) atomskim ratom. A svako napredovanje „sovjetskog ekspanzionizma” u trećem svetu biće kočeno podrškom „umereno represivnim” diktaturama poput Pinochetove, Somozine, Duartine i drugih — i to vojnom podrškom, razume se!

Prema tome, ne preostaje drugo nego da se na pitanje hoće li vlada SAD u budućnosti pokušati da političke i diplomatske mogućnosti rešavanja međunarodnih sukoba podredi mogućnostima vojne akcije, odgovori sa — „da”. Naravno, sasvim je drugo pitanje hoće li joj to i uspeti.

(Alexander Schubert, „Die militaristischen Androhungen des Neokonservatismus von Reagan”, *Prokla*, br. 44, 1981, str. 88—103)

Preveo Arsen Jovanović

LITERATURA

- Brzezinski, Zbignew: *Between two Ages: America's Role in the Technronic Era*, New York, 1970.
 Calleo, David: „Inflation and American Power”, u: *Foreign Affairs*, t. 59, br. 4, 1981.
 Clerc, Denis: „Ordre Social et Dictature du Marché”, u: *Le Monde Diplomatique*, maj 1981.

- Cooper, Richard i dr.: „Towards a renovated International System, *The Trilateral Commission, Triangle Paper 14*, 1977.
 Dippel, Horst: „Die aussempolitischen Vorstellungen der amerikanischen Neokonservativen”, u: *Europa Archiv*, t. 17, 1980.
 Farer, Tom: „Reagan's Latin America”, u: *New York Review of Books*, t. XXVIII, br. 4, 1981.
 Frieden, Jeff: „The Trilateral Commission: Economics and Politics in the 1970's”, u: *Trilateralism*, izd. Holly Sklar, Boston 1980.
 Galbraith, John K.: „Angriff der Konservativen”, u: *Die Zeit*, 27. 2. 1981.
 Hoffmann, Stanley: „The New Orthodoxy”, u: *New York Review of Books*, t. XXVIII, br. 6, 1981; „Requiem”, u: *Foreign Policy*, br. 42, 1981 /a/.
 Jokisch, Rodrigo /izd./: *El Salvador Freiheitskämpfe in Mittelamerika*, Reinbek 1981.
 Kirkpatrick, Jeane: „Dictatorship and Double Standards”, u: *Commentary*, t. 63, br. 5, novembar 1979; „U. S. Security and Latin America”, u: *Commentary*, t. 68, br. 5, novembar 1979.
 Leo Grande, William i Carle Anne Robbins: „Oligarchs and Officers: The Crisis in El Salvador”, u: *Foreign Affairs*, t. 58, br. 5, 1980.
 Podhoretz, Norman: *The Present Danger*, New York 1980; „The New American Majority”, u: *Commentary*, t. 71, br. 1, 1981.
 Reagan, Ronald: „Frieden und Sicherheit für die Achtiger Jahre”, u: *Europa Archiv*, t. 15, 1980.
 Rohatyn, Felix: „A Matter of psychology”, u: *New York Review of Books*, t. XXVIII, br. 6, 1981.
 Tucker, Robert: „The Purpose of American Power”, u: *Foreign Affairs*, t. 59, br. 2, 1980; „Interview”, u: *Sais-Review*, br. 1, zima 1981, The John Hopkins University.
 Wolfe, Alan: „Capitalism shows its Face: Giving up Democracy”, u: *Trilateralism*, izd. Holly Sklar, Boston 1980.
 Wolin, Sheldon: „Reagan Country”, u: *New York Review of Books*, t. XXVII, br. 20, 1980.

8—9/1981

STUDIJE O ZENI I ZENSKI POKRET

10/1981

VREDNOSTI I CENE

11—12/1981

ZAJEDNICKO ODLUČIVANJE • UTICAJ TRANSNACIONALNIH PREDUZEĆA NA INFORMISANJE I KOMUNIKACIJE

1—2/1982

ARTIKULACIJA NACINA PROIZVODNJE I NERAZVIJENOST

3/1982

MARKSIZAM — ESTETIKA — UMJETNOST I

4/1982

MARKSIZAM — ESTETIKA — UMJETNOST II

5/1982

AKTUELNE RASPRAVE O DRŽAVI

6—7/1982

AKTUELNI TRENUTAK MARKSIZMA II

8—9/1982

REVOLUCIJE U CENTRALNOJ AMERICI • Ljubomir Paligorić, Sadržaj, smisao i karakter društvenih zbivanja u Centralnoj Americi (1944—1982) • NIKARAGVA • Harald Jung, Pozadina revolucije u Nikaragvi • Adolfo Gilly, Pobjeda revolucije u Nikaragvi • Jaime Wheelock, Avangarda, narodna hegemonija i nacionalno jedinstvo — tri temelja pobjede i obnove • Sergio Ramirez, Sandinizam, hegemonija i revolucija • Sandinistički front nacionalnog oslobođenja, Nikaragva — narodna borba protiv diktature (deklaracija) • Sergio Mikoyan, Nikaragva — osobenosti i pouke revolucije • EL SALVADOR • Rafael Guidos Véjar, Politička kriza u El Salvadoru (1976—1979) • Ernesto Richter, Društvene klase, akumulacija i kriza „prenaseljenosti“ u El Salvadoru • Roberto Remo, El Salvador: za revolucionarnu demokratiju • GVATEMALA • Demokratski front protiv represije, Politička kriza i borbe naroda u Gvatemali • Demokratski front protiv represije, Ekonomske osnove krize u Gvatemali • Gabriel Aguilar Pe-

ralta, Teror i nasilje kao oružje protiv ustanika u Gvatemali • Carlos Sarti Castañeda, Gvatemalska revolucija 1944—1954, i njeno današnje viđenje • HONDURAS • Jorge Arturo Reina, Honduras — mirna ili nasilna revolucija • Mario Posas, Honduras na raskršnicima • KOSTARIKA • Diego Palma, Država i socijalna demobilizacija u Kostariki • PANAMA • Guillermo Castro Herrera, Nacionalizam i nacionalna politika • DEKOLONIZACIJA KULTURE • Leopoldo Zea, Latinskoamerička filozofija kao filozofija oslobođenja • Leopoldo Zea, Kolonizacija i dekolonizacija latinskoameričke kulture

10/1982.

SAVREMENE TEORIJE IMPERIJALIZMA • Đorđe Popov, Savremene teorije imperijalizma • Dan Nabudera, Multilateralni imperijalizam • Dan Nabudera, Neokolonijalizam u uslovima multilateralnog imperijalizma • Constantine V. Vaitsos, Moć, znanje i razvojna politika: odnosi između transnacionalnih preduzeća i zemalja u razvoju • Frances Stewart, Tehnološka zavisnost • Fernando Henrique Cardoso/Enzo Faletto, Zavisnost i razvoj u Latinskoj Americi • Samir Amin, Međunarodna trgovina i imperijalizam • Ranjit Sau, Nejednaka razmena • Immanuel Wallerstein, Zavisnost u jednom međuzavisnom svetu i ograničene mogućnosti preobražaja unutar kapitalističke svetske ekonomije • Michel Aglietta, Internacionalizovane proizvodnje • Stephen Hymer, Internacionalizacija kapitala • M. K. Bunkina, Nejednaki opšti ekonomski razvitak dva kapitalistička centra • Klaus Busch, Razvitak konkurencije SAD-EEZ-Japan

11—12/1982.

MARKSIZAM U FRANCUSKOJ • Henri Lefebvre, Stanje marksizma u Francuskoj • Alain Meyer, Da li je u Francuskoj marksizam zapao u krizu? • Daniel Lindenbergh, Marksizam i francuski intelektualci • Bruno Schoch, Marksizam u Francuskoj • Bruno Schoch, Francusko mišljenje otkriva mladog Marxa • Bruno Schoch, Egzistencijalizam i marksizam • Bruno Schoch, Protivrečna destaljinizacija Francuske KP • Bruno Schoch, „Teorijska praksa“ — spinozistički marksizam

• Dick Howard, Racionalnost dijalektike Jean-Paul Sartre • Jacques Rancière, Lekcija iz politike: kako filozofi ne postadoše kraljevi • IZ TEORIJE I PRAKSE SOCIJALISTIČKIH ZEMALJA • Alfred Kosing, Teorija materijalističke dijalektike i dijalektika socijalizma • Erich Hahn, Dijalektika objektivnih i subjektivnih uslova istorijskog delanja u socijalizmu • Atilla Agh, Ljudska priroda i koncepcija osnovnih potreba • IZ ISTORIJE MARKSIZMA • Henryk Grossman, Revolt evolucionista protiv klasične ekonomije

1/1983.

PROCES KAPITALISTIČKE DESTRUKCIJE SELJASTVA U SVETU • Zoran Vidaković, Kapital razara svetsko selo • Athar Hussain/Keith Tribe, Marksizam i agrarno pitanje • Ulf M. Baumgärtner/Orno-Hans Poppinga, Karakteristike agrarne strukture u kapitalizmu periferije • Claude Faure, Integracija poljoprivrede u industrijsko društvo • Peter Singelmann, Klasični prelaz iz feudalizma u kapitalizam i ograničeni poljoprivredni preobražaj pod perifernim kapitalizmom • Samir Amin, Eksploatacija seljštva »trećeg sveta« u svetskom imperijalističkom sistemu • Richard L. Harris, Marksizam i agrarno pitanje u Latinskoj Americi • James Petras, Aspekti poljoprivrednog preobražaja u Latinskoj Americi • Alain de Janvry/Lynn Ground, Vrste i posledice zemljišne reforme u Latinskoj Americi • Teresa Meade, Prelazak u kapitalizam u Brazilu: beleške o trećem putu • Giovanni Arrighi, Struktura stranih investicija u tropskoj Africi • Samir Amin, Razvoj i stagnacija u poljoprivredi • IZ ISTORIJE MARKSIZMA • Ellen Hazelkorn, Neki problemi Marxove teorije prodora kapitalizma u poljoprivredu: primer Irske

2/1983.

MARKSIZAM I ORIJENTALNO DRUŠTVO • Miomir Jakšić, Teori je razvoja zemalja istoka • Shlomo Avineri, Karl Marx o kolonijalizmu i modernizaciji • Brayan Turner Marx i kraj orijentalizma • I. J. Zlatkin, Opšte zakonitosti razvoja u punoj meri deluju u zemljama istoka • Frances Moulder, Japan, Kina i savremena svetska privreda • L. S.

Vasiljev, Robovlasništvo i feudalizam u drevnoj Kini • Umberto Melotti, Marksizam i azijska društva • K. Z. Ashrafjan, Problemi društveno-ekonomskog uređenja drevne Indije • Shaibal Gupta, Mogućnost za industrijsku revoluciju u Indiji pre dolaska Engleza • Maxime Rodinson, Islam i kapitalizam • Caglar Keyder, Definicija periferne privrede: Turska, 1923—1929. • Michio Morishima, Zašto je Japan uspeo? • PRIKAZI

3/1938.

NOVI DRUŠTVENI POKRETI • Vukašin Pavlović, Alternativni karakter i emancipatorski potencijali novih društvenih pokreta • Tom Bottomore, Društveni pokreti, partije i politička akcija • Jürgen Habermas, Novi društveni pokreti • Alain Touraine, Novi društveni pokreti • Jean L. Cohen, Između upravljanja krizom i društvenih pokreta: mesto institucionalne reforme • Rainer Paris, Društveni pokret i javnost • Pietro Ingrao, Novi pokreti i stara moć • Kaspar Maase, Novi pokreti: društvena alternativa ili kulturni raskid • Heidi Hartmann, Nesrećni brak marksizma i feminizma: ka progresivnijem zajedništvu • Lucio Magri, Pokret za mir i evropski socijalizam • David Moberg, Opišite budućnošću: alternativne ustanove i američki socijalizam • Joyce Rotschild-Whitt, Uslovi za demokratiju: kako omogućiti funkcionisanje participativnih organizacija

4—5/1983.

NOVA DESNICA, NEOKONZERVATIVIZAM, NEOLIBERALIZAM (I) • J. Habermas, Konzervativizam i kapitalistička kriza • J. Habermas, Kritika kulture kod neokonzervativaca u SAD i SR Njemačkoj • Claus Offe, »Nemogućnost vladanja« ili renesansa konzervativnih teorija • Chantal Mouffe, Demokratija i nova desnica • Stuart Hall, Zaokret uredno • Sven-Eric Liedman, Neoliberalizam i neokonzervativizam • Elmar Altvater, Nimalo diskretni šarm neoliberalističke kontrarevolucije • Hans Kastendiek, Neokorporativizam? • Patric Moreau, Konzervativna revolucija i nova nemačka desnica